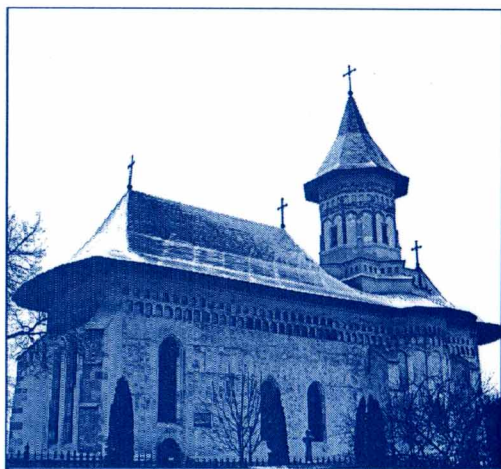

ACADEMIA ROMÂNĂ
Filiala Iași
CENTRUL DE STUDII „BUCOVINA”
RĂDĂUȚI

ANALELE BUCOVINEI

ANUL X, 2/2003

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

COLEGIUL DE REDACȚIE

Acad. RADU GRIGOROVICI
Acad. GHEORGHE PLATON
Acad. ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU
Acad. LIVIU IONESI
MIHAI IACOBESCU
MARIAN OLARU
ȘTEFAN PURICI

Redactor-șef:

D. VATAMANIUC
membru de onoare al Academiei Române

Secretar de redacție:

VASILE I. SCHIPOR

Responsabil de număr:

RODICA IAȚENCU

În țară și străinătate, revistele se pot procura prin poștă, pe baza unui abonament la:
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sect. 5, 050711,
București, România, tel. 4021-318 81 46, 4021-318 81 06, fax 4021-318 24 44;
e-mail: edacad@ear.ro; web: www.ear.ro

RODIPET S.A., Piața Presei Libere nr. 1, sect. 1, București, România, P.O. Box
33–57, tel. 4021-318 70 01, fax 4021-318 70 02, e-mail: rodipet@rodipet.ro

ORION PRESS IMPEX 2000, S.R.L., P.O. Box 77–19, sect. 3, București, România,
tel./fax 4021-335 02 96, 4021-335 31 04, e-mail: office@orionpress.ro

Apare de două ori pe an.

Coperta: Biserica Sf. Dumitru din Suceava, întemeiată de Petru Rareș între anii
1534–1535.

Adresa redacției:
Calea Bucovinei, nr. 9
725 400 – Rădăuți
jud. Suceava

© 2005, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie, nr. 13
050 711 București, România

ANALELE BUCOVINEI

ANUL X

2 / 2003

SUMAR

EDITORIAL

D. VATAMANIUC, <i>Literatura bucovineană în tezele de doctorat</i>	363
--	-----

EVOCĂRI

VASILE I. SCHIPOR, <i>Centrul pentru Studierea Problemelor Bucovinei. Destinul unui proiect științific</i>	365
--	-----

VIAȚA POLITICĂ, CULTURALĂ, LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

D. VATAMANIUC, <i>Literatura germană în corespondența lui Leca Morariu și câteva probleme de istorie literară (I)</i>	381
RODICA IAȚENCU, <i>Unirea Bucovinei cu Regatul Român. Integrarea politico-administrativă (III)</i>	387
NICOLAE HAVRILIUC, <i>Mircea Streinul în contextul literaturii române</i>	413
ELENA CRISTUȘ-PASCANIUC, <i>Societatea culturală „Armonia” (1881–1944)</i>	421

ISTORIE, DEMOGRAFIE, TOPONIMIE, ONOMASTICĂ, STATISTICĂ

ALAIN RUZÉ, <i>Et Vienne créa une „Hêtraie” roumaine</i>	427
DANIEL HRENCIUC, <i>Un capitol din recunoașterea diplomatică a Marii Uniri. Problema Bucovinei în cadrul Conferinței de Pace de la Paris (1919–1920). Contribuții istorice</i>	439
MIHAI AURELIAN CĂRUNTU, <i>Sudul Bucovinei în perioada 3 iulie 1940 – 22 iunie 1941: o regiune disputată în relațiile româno-sovieto-germane</i>	451

FOLCLOR, ETNOGRAFIE, ARHITECTURĂ

TODERAȘ SIMION, <i>Solca – aspecte istorico-mitologice</i>	473
--	-----

ȘTIINȚELE NATURII

PETRU BEJINARIU, <i>Observații și cercetări din domeniul biologiei în opera lui Simeon Florea Marian</i>	481
--	-----

OPINII

D. VATAMANIUC, <i>Bukowina-Institut într-o nouă etapă a dezvoltării sale</i>	485
--	-----

DOCUMENTAR

PAVEL ȚUGUI, <i>Catedrale din Municipiul Rădăuți. Amintiri și documente</i>	487
CONSTANTIN UNGUREANU, <i>Memoriul lui Iancu Flondor, din anul 1915, despre hotarele Bucovinei</i>	493
„Comunicarea” lui Aurel Onciul către contele Tisza István.....	509

CĂRȚI. REVISTE

Constantin Ungureanu, <i>Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774–1918): aspecte etnografice și confesionale</i> , Chișinău, Editura Civitas, 2003, 304 p., 48 tabele + 15 diagrame (Ștefan Purici).....	531
Daniel Hrenciuc, <i>România și Polonia, 1918–1931. Relații politice, diplomatice și militare</i> , ediția a II-a revăzută și adăugită, Rădăuți, Editura Septentrion, 2003, 251 p. + 13 ilustrații (Rodica Iațencu).....	532
Pavel Țugui, <i>Bucovina – Istorie și cultură</i> , București, Editura Albatros, 2002, 522p. (Marian Olaru).....	535
Ioan Cocuz, <i>Partidele politice românești din Bucovina (1862–1914)</i> , Suceava, Editura Cuvântul Nostru, 2003, 508 p. (Marian Olaru).....	536
Cernat Ion, Lazarovici Elena, <i>600 de ani de istorie ai satului Vama – Studii și schițe monografice</i> , Iași, Editura Prim, 2002, 356 p. (Marian Olaru).....	537
Elisabeta Isanos, <i>În căutarea Magdei Isanos</i> , București, Editura Fundației PRO, 2003, 212 p. (D. Vatamaniuc).....	537
Hortensia Masichievici-Mișu, <i>Microbul și alte povești adevărate</i> , București, Editura Anima, 2003, 182 p. + ilustrații (D. Vatamaniuc).....	538
<i>Documente străine despre Basarabia și Bucovina 1918–1944</i> . Selecția documentelor și studii introductiv de Valeriu Florin Dobrinescu și Ion Pătroi, București, Editura Vremea, 2003, 176 p. (Daniel Hrenciuc).....	539
Ion Popescu Sireteanu, <i>La porțile norocului</i> , Iași, Editura Universitas XXI, 2003 204 p. + 2 planșe cu fotografii (Vasile I. Schipor).....	541
Gheorghe C. Pața, <i>Istoricul și graiul comunei Șaru Dornei</i> , București, Editura Christiana, 2002, 208 p. + 26 planșe (Vasile I. Schipor).....	543
Florin Manolescu, <i>Enciclopedia exilului literar românesc. 1945–1989. Scriitori, reviste, instituții, organizații</i> , București, Editura Compania, 2003, 800 p. (Vasile I. Schipor).....	544
Doina M. Teris, <i>O sută de ani în Bucovina. Cronică de familie</i> , Cluj-Napoca, Editura Mediamira, 2003, 166 p. (Vasile I. Schipor).....	546
„Codrul Cosminului”, serie nouă, nr. 6–7 (16–17), 2000–2001, Suceava, Fundația Culturală a Bucovinei, 2003 (Rodica Iațencu).....	549

CRONICĂ

Seminarul științific cu tema: <i>Trăirea locală a identității naționale</i> (II) (Rodica Iațencu).....	553
--	-----

ANALELE BUCOVINEI

ANUL X

2 / 2003

INHALTSVERZEICHNIS

LEITARTIKEL

D. VATAMANIUC, <i>Die Bukowiner Literatur in Doktorarbeiten</i>	363
---	-----

NACHRUFE

VASILE I. SCHIPOR, <i>Das Zentrum für Bukowina-Studien. Das Schicksal eines wissenschaftlichen Projektes</i>	365
--	-----

DAS POLITISCHE, KULTURELLE, LITERARISCHE UND KÜNSTLERISCHE LEBEN

D. VATAMANIUC, <i>Die deutsche Literatur im Leca Morarius Briefwechsel und einige Probleme der Literaturgeschichte (I)</i>	381
RODICA IAȚENCU, <i>Die Vereinigung der Bukowina mit dem Königreich Rumänien. Die politisch-administrative Integration (III)</i>	387
NICOLAE HAVRILIUC, <i>Mircea Streinul im Zusammenhang mit der rumänischen Literatur</i>	413
ELENA CRISTUȘ-PASCANIUC, <i>Der Kulturverein „Armonia“ (1881–1944)</i>	421

GESCHICHTE, DEMOGRAPHIE, TOPONYMIK, ONOMASTIK, STATISTIK

ALAIN RUZÉ, <i>Und Wien schuf ein rumänisches „Buchenland“</i>	427
DANIEL HRENCIUC, <i>Ein Kapitel aus der diplomatischen Anerkennung der Grossen Vereinigung. Die Frage der Bukowina innerhalb des Friedensvertrages in Paris (1919–1920). Beiträge</i>	439
MIHAI AURELIAN CĂRUNTU, <i>Der Süden der Bukowina in der Zeit zwischen dem 3. Juli 1940 und dem 22. Juni 1941: eine strittige Region innerhalb der rumänisch-sowjetisch-deutschen Verhältnisse</i>	451

FOLKLORE, ETNOGRAPHIE, ARCHITEKTUR

TODERAȘ SIMION, <i>Solka – historisch-mythologische Aspekte</i>	473
---	-----

NATURWISSENSCHAFTEN

PETRU BEJINARIU, <i>Bemerkungen und Forschungen aus dem Bereich der Biologie im Werk von Simeon Florea Marian</i>	481
---	-----

STANDPUNKTE

D. VATAMANIUC, <i>Bukowina-Institut in einer neuen Phase seiner Entwicklung</i>	485
---	-----

DOKUMENTAR

PAVEL ȚUGUI, <i>Die Kathedrale der Stadt Radautz. Erinnerungen und Dokumente</i>	487
CONSTANTIN UNGUREANU, <i>Die Denkschrift Iancu Flondors aus dem Jahre 1915 über die Grenzen der Bukowina</i>	493
Aurel Onciuls „Mitteilung“ an Graf Tisza István	509

BÜCHER, ZEITSCHRIFTEN

CHRONIK

Das wissenschaftliche Seminar: <i>Das lokale Erlebnis der nationalen Identität (II)</i> (Rodica Iașcu)	553
--	-----

LITERATURA BUCOVINEANĂ ÎN TEZELE DE DOCTORAT

D. VATAMANIUC

Condiții politice dintr-un trecut nu prea îndepărtat fac ca numele Bucovina, cu tot ce ține de el, să fie proscris, asemeni celui de Basarabia. Situația se schimbă după evenimentele din decembrie 1989 și asistăm la o preocupare tot mai evidentă pentru această provincie istorică, cu un trecut zbuciumat și un destin nefericit. Nimic nu ilustrează mai bine interesul pentru Bucovina, în noile condiții, ca tezele de doctorat, orientate în trei direcții de cercetare: istorie, viață culturală, literatură. Ne oprim, deocamdată, la literatură și facem constatarea că noii cercetători se orientează, cu precădere, nu întâmplător, spre Mircea Streinul și opera sa. Centrul de Studii „Bucovina” și-a propus, încă de la înființarea sa, în 1992, să acorde o atenție deosebită mișcării literare și literaturii din Bucovina istorică în perioada dintre cele două războaie mondiale. Inaugurăm seria cercetărilor cu studiile lui Mircea A. Diaconu, pe care le-am tipărit, succesiv, în „Analele Bucovinei”: *Revista „Iconar” și mișcarea literară bucovineană* (2/1995), *Mircea Streinul (Schiță monografică)* (2/1997), *Bucovina și complexul provinciei* (1/1998), *Ideologia mișcării „Iconar”. Conceptul de provincie* (2/1998). Studiul *Mircea Streinul (Schiță monografică)* stă la baza monografiei sale, *Mircea Streinul. Viața și opera*, tipărită la Rădăuți, în 1998. Mircea A. Diaconu nu și-a trecut doctoratul cu această teză, de vreme ce fusese tipărită. Îl susține, la Iași, în 1999, cu o altă lucrare: *Mișcarea „Iconar”. Literatură și politică în Bucovina anilor '30*, care are la bază lucrările anterioare. Personalitatea lui Mircea Streinul ocupă locul central în studiile sale, un motiv mai mult să considerăm monografia sa o primă teză de doctorat, după câte știm, închinată poetului și prozatorului bucovinean.

Problemele care stau în atenția lui Mircea A. Diaconu privesc mișcarea literară din Bucovina istorică după Marea Unire din 1918, „complexul provinciei” în contextul general al literaturii române și preocuparea, foarte importantă, de a face o delimitare, pe cât posibil, între fenomenul literar și viața politică dintr-o epocă foarte agitată și primejdioasă, cum avea să se dovedească, pentru viitorul poporului român.

Mircea A. Diaconu este cel dintâi cercetător care pune în discuție, cu toate rezervele pe care le invocă unii și alții, personalitatea lui Mircea Streinul și

opțiunile sale politice în societatea bucovineană din vremea sa. Este meritul principal al colaboratorului nostru la revista academică.

Rodica Cojocaru concepe teza sa de doctorat consacrată lui Mircea Streinul și susținută la Universitatea din București, în 2002, ca o expunere panoramică. Se ocupă de *teme, motive și limbaj* în poezia lui Mircea Streinul și acordă atenție „vocației epice” a scriitorului bucovinean. Cercetătoarea se limitează la prezentarea scrisului lui Mircea Streinul și nu aduce în discuție opțiunile sale politice în societatea bucovineană din vremea sa.

Cea de-a treia lucrare consacrată lui Mircea Streinul aparține lui Nicolae Havriliuc și a fost susținută la Universitatea din București, în 2004. Cercetătorul vine din învățământul preuniversitar și prezintă opera lui Mircea Streinul sistematic, în funcție de succesiunea volumelor sale de poezie și proză. Nicolae Havriliuc nu se ocupă, decât în treacăt, de opțiunile politice ale scriitorului și de viața politică din Bucovina în perioada interbelică. Prezentarea operei lui Mircea Streinul este, în schimb, cea mai cuprinzătoare, din câte cunoaștem până acum.

Alăturăm, la aceste teze de doctorat, și pe cea a Anei Borca, închinată lui Iulian Vesper, elaborată sub conducerea academicianului Eugen Simion și susținută la Universitatea din București, în 1992. Din această teză am tipărit un fragment în „Analele Bucovinei”, cu o scrisoare foarte importantă a lui Mircea Streinul către Iulian Vesper (2/2000). Se includ în această lucrare un mare număr de documente din arhiva lui Iulian Vesper, aflate în păstrarea familiei sale.

Tezele de doctorat, de care ne ocupăm aici, au câteva trăsături comune, care merită să fie relevate. Personalitatea lui Mircea Streinul ocupă primul loc în mișcarea literară din Bucovina, în perioada interbelică. Opera sa literară este examinată cuprinzător și în spirit critic, cu anume deosebiri privind atenția acordată fie poeziei, fie prozei. Se cuvine remarcată, ca deosebit de importantă, și aducerea în discuție, în analiza operei, a opiniei contemporanilor și a posterității critice. Stau la baza demersului critic, și în aceste teze de doctorat, lucrările cercetătorilor anteriori și se întreprind investigații și în presă. Aceste lucrări se înscriu, fiecare în felul său, ca importante contribuții la mai buna cunoaștere a scrisului poetului și prozatorului bucovinean.

Tezele de doctorat au comună, cum vom arăta cu alt prilej, ca în tot ce s-a scris despre Mircea Streinul, absența bazei documentare privind biografia sa și relațiile aparte cu unii dintre contemporanii săi.

CENTRUL PENTRU STUDIAREA PROBLEMELOR BUCOVINEI. DESTINUL UNUI PROIECT ȘTIINȚIFIC

VASILE I. SCHIPOR

Motto: „Luminile ce se răsfrâng din ochii tăi
– ocean de solitudini și tăceri –
vin din legende,
din trecut,
din ieri
și dintr-un paradis pierdut
pe veci”¹.

O inițiativă a Societății pentru Cultură

După 1989 – anul *Centenarului morții lui Mihai Eminescu* și al unor schimbări istorice în unele state ale Europei Centrale și Răsăritene –, românii de pretutindeni încep să se regăsească în cadrul unor manifestări entuziaste. Sub semnul „podurilor de flori și de verb românesc” neîngrădit, la Rădăuți și Gălănești, un grup de intelectuali aduce în discuție ideea reactivării Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, „instituție glorioasă” aflată timp de peste un secol, în Țară și în exil deopotrivă, în „serviciul existenței naționale”, cum afirmă la Paris, în 1962, Grigore Nandriș². Aici, în 30 iunie–2 iulie 1990, se desfășoară Congresul de reactivare a Societății pentru Cultură, care se preocupă de îndată de recuperarea vocației sale tradiționale, prin care se remarcase în provincie, în Țară și în exil, aproape neîntrerupt și de asumarea unor obiective și funcții noi impuse de realitățile generate de căderea Cortinei de Fier în Europa.

Sub presiunea evenimentelor de atunci privitoare la cercetarea pe plan internațional a problematicii unei provincii românești marcate dramatic, în repetate rânduri, de o istorie nedreaptă, s-a impus recuperarea dimensiunii cultural-științifice a Societății pentru Cultură abandonate aproape total în Țară și în

¹ Horia Roman, *România*, în „Revista scriitorilor români”, periodic editat de Societatea Academică Română/Rumänische Akademische Gesellschaft, München, nr. 9, 1970, p. 5.

² Grigore Nandriș, *La culture au service de l'existence nationale. Le centenaire d'une glorieuse institution roumaine: „La Société pour la culture et pour la littérature de Bucovine”*, în „La Nation Roumaine”, Paris, noiembrie 1962 – ianuarie 1963, p. 3.

provincie după 1944. Entuziasmul Societății, în condițiile anilor următori, nu mai este suficient. Pentru realizarea unor obiective de importanță națională s-a impus înființarea Centrului de Studii „Bucovina”³.

Această idee generoasă și temerară, târziu încolțită în România, susținută de către academicienii Radu Grigorovici și Vladimir Trebici, este îmbrățișată de președintele Filialei Iași a Academiei Române, acad. Cristofor I. Simionescu, și aprobată de Prezidiul Academiei Române, forul științific și cultural suprem al țării, sub cupola căruia de-a lungul timpului s-au afirmat și personalități ale Bucovinei istorice: Alexandru Hurmuzachi, I.G. Sbiera, Emil Kaluzniacki, Dimitrie Dan, Dimitrie Onciul, Eusebie Popovici, Teodor V. Stefanelli, Matthias Friedwagner, Karl Adolf Romstorfer, Constantin Hurmuzachi, Nicoale Hurmuzachi, Francisc Iosif Reiner, Ion I. Nistor, Alexe Procopovici, Vladimir de Repta, Eugen Botezat, Vasile Grecu, Vasile Gheorghiu, Ilie E. Torouțiu, Eusebiu Camilar, Dragoș Rusu, Vladimir Trebici, Radu Grigorovici, Liviu Ionesi, Alexandrina Cernov, Grigore C. Bostan, D. Vatamaniuc⁴.

Centrul de Studii „Bucovina” al Academiei Române. Obiect de activitate. Avatarurile unei construcții neterminate

În urma unor demersuri stăruitoare, la 6 septembrie 1992, la Rădăuți, în adunarea solemnă a Societății pentru Cultură se înființează Centrul de Studii „Bucovina”. Personalități ale vieții cultural-științifice românești prezente la acest eveniment (acad. Vladimir Trebici, acad. Radu Grigorovici, acad. Cristofor I. Simionescu, prof. dr. ing. Emanuel Diaconescu, membru corespondent al Academiei Române, prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, Gavril Irimescu, Emil Satco, Nicolae Cârlan, Alexandrina Cernov, Mihai Patraș, prefectul județului Suceava, președintele Consiliului Județean) evidențiază, potrivit *Procesului-verbal de constituire*, importanța momentului și rosturile instituției care se ctitorește, nutrind

³ Cf. D. Vatamaniuc, *Centrul de Studii „Bucovina”*, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți – București, anul I, nr. 1, 1994, p. 321–232; Vasile I. Schipor, *Centrul pentru Studiarea Problemelor Bucovinei al Academiei Române*, în „Scriptum”, buletin trimestrial de informare al Bibliotecii Bucovinei „I. G. Sbiera”, Suceava, anul V, nr. 3, 1998, p. 1–13; Informații mai cuprinzătoare pot fi găsite, ulterior, în: Vasile I. Schipor, *Centrul pentru Studiarea Problemelor Bucovinei. Zece ani de activitate*, în „Septentrion”, Rădăuți, anul XIV, nr. 19–20, 2002, p. 14–15. Vezi și Vasile I. Schipor, *Centrul pentru Studiarea Problemelor Bucovinei al Academiei Române – Filiala Iași. 10 ani de activitate pentru promovarea valorilor culturii și civilizației naționale*, în „7 zile bucovinene”, Rădăuți, anul III, nr. 110, 28 noiembrie – 4 decembrie 2002, p. 6 și nr. 111, 5–11 decembrie 2002, p. 6; Dimitrie Vatamaniuc, *Centrul de Studii „Bucovina”. 10 ani de activitate*, interviu, „Mesager Bucovinean”, București, anul I, nr. 1, ianuarie – martie, 2003, p. 4.

⁴ Emil Satco, *Bucovineni în Academia Română*, în „Țara Fagilor”, serie nouă, Suceava, anul VI, nr. 1 (22), ianuarie – martie, 1998, p. 11; cf. Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române, 1866–1999. Dicționar*, ediția a doua, revăzută și adăugită, cu un Cuvânt înainte de acad. Eugen Simion, președintele Academiei Române, București, Editura Academiei Române, 1999.

convingerea că „ceea ce se dezvoltă în mod organic are viață lungă” (acad. Radu Grigorovici). Rostul instituției, așezată sub patronajul Academiei Române, este „de a umple un gol foarte mare, de o generație și ceva” în istoriografia contemporană. Selectând cei mai buni dintre tineri, printr-o activitate intensă, colectivul instituției trebuie să fie „mica sămânță ce va germina spre a deveni o pavăză pentru Bucovina” (acad. Radu Grigorovici). Inaugurarea Centrului „răsplătește eforturile oamenilor din Bucovina, plai românesc care a alimentat civilizația europeană prin propriul ei specific. Cu toate vicisitudinile vremurilor, aici simțirea românească s-a manifestat vie. Nenumărați bucovineni, aici sau în altă parte, au durat lucrări sau școli de prestigiu”. Centrul de Studii „Bucovina” este, astfel, chemat „să adune toate forțele din zonă, să determine un dialog cu istoricii de la Cernăuți și Augsburg”, să promoveze valorile culturii și civilizației de aici, respectând adevărul prin cercetări fundamentale, concepute într-o viziune nouă, modernă și bucurându-se de sprijinul Filialei Iași a Academiei Române, al institutelor de cercetare ieșene „mobilizate în serviciul acestei cauze” (acad. Cristofor I. Simionescu). Colaborând „cu toți cei care sunt de bună credință și dispuși să respecte cuvântul adevărului până la capăt”, având convingerea că „adevărata istorie a Bucovinei nu este și nu poate fi decât una singură”, instituția rădăuțeană „se vrea o justificată replică la existența altor centre cu denumiri similare”, pornind strict de la adevărul istoric, întemeindu-și demersurile pe rigoare științifică și cu argumente bazate doar pe documente autentice, făcând din valorile Bucovinei „deopotrivă, stindard, crez și mândrie națională” (ing. Daniel Catargiu, prefect al județului Suceava). Desfășurându-și activitatea în inima Bucovinei, „adevărat muzeu în aer liber ce a dat țării un număr mare de oameni de știință”, Centrul de Studii „Bucovina” va trebui să desfășoare activități de înalt nivel științific (Viorel Năsăudeanu, primar al Rădăuților). Fiind o necesitate și „un vis al nostru dintotdeauna” (Alexandrina Cernov), Centrul de la Rădăuți, descoperind adevărul despre istoria Bucovinei, are menirea unei instituții naționale implicate în cercetări de nivel internațional (Mihai Patraș, deputat în Parlamentul Republicii Moldova, originar din Bucovina). Convinși de faptul că „adevărul istoric este unic” și că acesta aparține „celor ce au trudit secole pe aceste meleaguri”, cercetătorii de la Rădăuți „trebuie să depășească dificultățile inerente începutului „prin entuziasm și muncă hotărâtă (prof. dr. ing. Emanuel Diaconescu, rector al Universității „Ștefan cel Mare” Suceava, membru corespondent al Academiei Române). Fără a uita principiul călăuzitor *Sine ira et studio*, acest Centru „trebuie să nu cadă în doctrina «bucovinismului», ci să promoveze doar doctrina românismului (Gavril Irimescu, director al Arhivelor Statului, Filiala Suceava). Evitând discursul paralel (profesor Nicolae Cârlan, Muzeul Bucovinei Suceava), Centrul de Studii „Bucovina” va putea continua preocupările altor instituții sucevene de a promova, cu sacrificii, în condiții dificile în ultimele decenii ale totalitarismului, valorile culturii și civilizației din Bucovina și cu realizări notabile („Anuarul Muzeului Județean”, „Pagini bucovinene”, *Muzica în Bucovina*–1981; *Știința în Bucovina*, vol. I–III,

1982–1984; *Arta în Bucovina*, vol. I–II, 1984 și 1991) recunoscute public abia acum (Emil Satco, Biblioteca Bucovinei „I.G. Sbiera” Suceava).

Hotărârea Guvernului României nr. 702 din 14 decembrie 1993, oficializează înființarea Centrului ca instituție publică, cu personalitate juridică, sub denumirea Centrul pentru Studierea Problemelor Bucovinei, funcționând în subordinea Academiei Române ca unitate de cercetare fundamentală și avansată, având ca obiect de activitate elaborarea studiilor românești contemporane, de interes național, asupra istoriei și culturii Bucovinei. *Hotărârea de Guvern nr. 743, din 24 decembrie 1993*, stabilește organizarea institutului pe posturi finanțate și compartimente: director–1 post, cercetare –7 posturi, administrație–2 posturi.

Documente ulterioare, elaborate pentru a sensibiliza administrația județului Suceava și municipalitatea Rădăuți în vederea atribuirii unui sediu corespunzător instituției, la nivel academic, fac precizări importante privind rolul Centrului de la Rădăuți. Astfel, în *Memoriul Biroului Filialei Iași a Academiei Române nr. 172, din 5 aprilie 1994*, adresat instituțiilor ce reprezintă Guvernul României și interesele statului român în județul Suceava, acad. Cristofor I. Simionescu precizează că „răspunderea care revine Academiei Române în a dinamiza activitatea cultural-științifică în această zonă a țării implică funcționarea unei case de creație și organizarea unor manifestări cu participare internațională, ca și prezența cvasipermanentă a unor savanți români și străini la Centrul pentru Studierea Problemelor Bucovinei și, respectiv, acțiuni de cercetare concertată a unităților din teritoriu”.

Conducerea Filialei Iași a Academiei Române are meritul de a configura, pe parcursul mai multor ani, o politică a cercetării științifice în acest domeniu, într-o viziune pragmatică și la un nivel surprinzător pentru mentalitatea provinciei. Complexul Academic Bucovina, definit și realizat prin demersuri constante și pline de energie, cuprindea în arhitectura sa de atunci și alte unități indispensabile unei întreprinderi de anvergură: – Casa de Creație de la Gălănești, cu o capacitate de 24 de locuri de cazare, masă și spații diverse, însumând 7164 mp., necesare pentru organizarea unor manifestări științifice, într-un decor atractiv și o zonă cu un bogat potențial turistic, conservând o spiritualitate românească străveche; – Ateneul „Mihai Eminescu” din Gălănești, cu diverse dotări pe o suprafață de 5518 mp, oferind, în timp, posibilitatea de a deveni multifuncțional (depozit de carte academică, sală de conferințe, spații de expunere pentru diverse muzee și cazare, tipografie) într-o zonă dinamică, oferind oportunități și perspective aducătoare de profit în beneficiul activității de cercetare științifică.

Asigurarea funcționalității acestor unități și concertarea activității lor sunt gândite pentru „ridicarea nivelului competitivității științifice în această zonă de interes național”. În acest sens se realizează și *Acordul între Academia Română – Filiala Iași și Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava privind colaborarea în domeniile culturii, învățământului și cercetării științifice*, din 15 februarie 1997. Acesta stipulează: – folosirea în comun și intensivă a Ateneului „Mihai Eminescu” și

a Casei de Creație; – realizarea programelor, a studiilor și a altor activități comune în diverse domenii ale învățământului și cercetării; – informarea reciprocă asupra manifestărilor cu caracter științific, a simpozioanelor și a altor acțiuni științifice, precum și sprijinirea participării oamenilor de știință ai ambelor părți la acestea; – schimburi de publicații, de rezultate ale cercetării științifice și de documentare științifică; – conservarea și valorificarea fondului de carte existent (circa 300 000 unități de bibliotecă); – amenajarea de laboratoare pentru restaurări și colecții; – schimburi de cercetători și specialiști pentru realizarea programului comun de învățământ și cercetare; – organizarea de expoziții și manifestări științifice, cursuri de vară, cursuri de scurtă durată, conferințe publice cu intelectualitatea din zona bucovineană; – organizarea unor manifestări cu participare internațională; – obținerea unui sprijin direct din partea Academiei Române, Ministerului Educației Naționale și instituțiilor specializate de învățământ și cercetare prin convenirea unor documente juridice în acest sens; – promovarea unor colaborări active în vederea integrării învățământului cu cercetarea și în scopul sprijinirii tineretului studios pentru efectuarea aplicațiilor practice și cercetării științifice⁵.

Unitate distinctă în cadrul Complexului Academic Bucovina⁶ și în rândul celor peste 60 de institute de cercetare ale Academiei Române, Centrul pentru Studierea Problemelor Bucovinei are în componență sectoare de activitate diferite ca profil: istorie; istorie literară, etnografie și folclor (sectoarele de bază, configurate strict în spiritul obiectului de activitate, în perioada 1992–1994); geografie–geologie–resurse; biologie–ecologie–turism; lingvistică; studii economice complexe; istoria artelor și mentalităților (unele parțial acoperite, impuse începând din 1994 sau gândite din perspectiva unei culturi instituționale a dezvoltării), funcționând în prezent cu 8,5 posturi finanțate.

Un proiect temerar: *Enciclopedia Bucovinei*

În anul înființării sale, Centrul pentru Studierea Problemelor Bucovinei stabilește elaborarea *Enciclopediei Bucovinei*, lucrare prioritară, de mare amploare și de interes național. Proiectul, întocmit în 1990 la inițiativa Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, are în structura sa capitolele: I. *Istorie*; II. *Pământul* (1. *Geografie*; 2. *Geologie*; 3. *Resurse naturale*); III. *Oamenii* (1. *Demografie generală*; 2. *Românii*; 3. *Rutenii / ucrainenii*; 4. *Germanii*; 5. *Evreii*; 6. *Polonezii*; 7. *Lipovenii*; 8. *Alte neamuri*); IV. *Economia* (1. *Agricultura*; 2. *Creșterea animalelor*; 3. *Pădurile*; 4. *Industria și mineritul*; 5. *Transporturile și comunicațiile*; 6. *Industria casnică*; 7. *Alte activități economice*); V. *Cultura* (1. *Biserica Ortodoxă. Mitropolia. Fondul Religios Greco-Oriental. Învățământul teologic*; 2. *Celelalte confesiuni*; 3. *Învățământul*; 4. *Sănătatea publică*; 5. *Literatura și presa*; 6. *Muzica*

⁵ Arhiva Centrului de Studii „Bucovina”. *Fond Corespondență*.

⁶ Cf. Mircea Irimescu, *Complexul Academic „Bucovina”*, „Analele Bucovinei”, anul I, nr. 2, 1994, p. 531–541.

și teatrul; 7. Folclorul; 8. Alte arte; 9. Societăți culturale); VI. Administrația și viața politică (1. Administrația austriacă, 1775–1918; 2. Administrația românească, 1918–1940, 1941–1944; 3. Administrația sovietică, 1940–1941, 1944–1989; 4. Evoluția împărțirii administrative a Bucovinei; 5. Partidele politice); VII. Bucovina în lumina dreptului istoric și internațional (1. Anexarea din 1775; 2. Unirea Bucovinei cu România, 1918. Aspecte juridice și diplomatice; 3. Pactul Ribbentrop-Molotov și anexarea Bucovinei de Nord, 1940; 4. Legislația și dreptul; 5. Dreptul „obișnuielnic” în Bucovina); VIII. Structura socială și etnică a Bucovinei. Probleme speciale (1. Țăranii; 2. Răzeșii, mazilii și boierii; 3. Colonizarea și imigrările în perioada 1775–1918; 4. Emigrări din Bucovina până în 1914; 5. Colonizări, imigrări și deportări, 1940–1990; 6. Schimburi interetnice: căsătorii mixte, asimilări); IX. Sate și orașe (monografii); X. Personalități culturale și politice (monografii).

Pentru realizarea primului volum al *Enciclopediei, Istoria până la descălecat (1359)*, se întocmește un proiect, se formează colectivul de elaborare, cuprinzând cercetători din București, Iași, Chișinău, Suceava și Rădăuți, care să acopere toate domeniile de investigare. Timp de doi ani (1992–1994) eforturile Centrului desfășurate pentru realizarea acestui proiect din programul inițial nu dau rezultate⁷. În aceste condiții, se adoptă hotărârea de a se tipări o publicație proprie, „Analele Bucovinei”, periodic cu apariție semestrială, care, prin structură, pe de o parte, să abordeze domeniile vizate prin proiectul *Enciclopediei* și în care să se publice, cu prioritate, lucrări cu caracter monografic, iar, pe de altă parte, să răspundă exigențelor publicisticii științifice academice și ale utilizatorilor acestui tip de bunuri simbolice⁸. Cu o astfel de structură (*Editorial; Evocări; Viața politică, culturală, literară și artistică; Istorie, demografie, toponimie, onomastică, statistică; Etnografie, folclor; Științele naturii; Opinii; Documentar; Cărți, reviste; Cronică; Aniversări; In memoriam*) „Analele Bucovinei” se impun treptat în viața

⁷ Arhiva Centrului de Studii „Bucovina”. *Fond Instituționalizare – Funcționare*.

⁸ D. Vatamaniuc, *Bucovina în viziunea a trei instituții de cercetare*, „Analele Bucovinei”, Rădăuți – București, anul I, nr. 2, 1994, p. 239–242. Apariția periodicului „Analele Bucovinei” prilejuiește „o adevărată revelație” în viața culturală a provinciei, certificând „cu argumente științifice continuitatea spiritualității românești în Bucovina istorică”. Vezi Ilie Luceac, „Analele Bucovinei”, anul I, 1, 1994. Centrul de Studii „Bucovina”, Editura Academiei Române, București, 1994, 234 p., în „Glasul Bucovinei”, revistă trimestrială de istorie și cultură, Cernăuți – București, anul I, nr. 4, 1994, p. 128–130. Fiecare din cele 17 tomuri ale periodicului științific de la Rădăuți se bucură de-a lungul anilor de numeroase cronici de semnal ori de întâmpinare, atât în presa cotidiană din Bucovina cât și în periodice științifice și de cultură din țară, cronici care subliniază contribuția acestuia la „sporirea fondului documentar istoric referitor la Țara de Sus”. Vezi Vasile Precop, „Analele Bucovinei”, anul IV, 1 (7) și 2 (8), 1997, în „Glasul Bucovinei”, Cernăuți – București, anul V, nr. 2 (18), 1998, p. 117–120; [Ștefan Hostiuc], „Analele Bucovinei”, anul VIII, nr. 1, 2, 2001, în „Mesager bucovinean”, București, anul II, nr. 1 (5), ianuarie – martie, 2003, p. 8. Ceea ce nu se cunoaște însă este faptul că, în realitate, numărul 1 al „Analelor Bucovinei” nu s-a tipărit. Elaborat în cursul semestrului I, 1993, urmând să fie tipărit în același an, acesta n-a obținut avizul științific pentru partea de istorie medievală. Dactilograma acestui număr se păstrează în fondul documentar al Centrului. Și acum păstrăm pentru profesorul universitar doctor Ștefan Sorin Gorovei grațitudine și sentimentele noastre cele mai bune. La început de drum ne-a făcut un bine, pe care l-am înțeles corect și care ne-a sporit energiile creatoare, încrederea și entuziasmul acelor ani.

științifică academică națională și internațională, cu întârzieri în apariția numerelor din ultimii ani, prin cele 17 tomuri consistente, în care se publică uneori și materiale în limbile germană și ucraineană.

Începând din 1996, Centrul pentru Studiarea Problemelor Bucovinei publică lucrări de referință în colecția proprie *Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii*. În cadrul proiectului național prioritar de tipărire a unor lucrări fundamentale (1996–1998), cu sprijinul Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, al Consiliului Județean Suceava, al Primăriei Rădăuți ori în regie proprie în cadrul acestora apar: 1. Nicolai Grămadă, *Toponimia minoră a Bucovinei*, vol. I–II, îngrijirea ediției, studiul introductiv, bibliografia, notele și indicele. Ion Popescu-Sireteanu; introducere: D. Vatamaniuc, București, Editura Anima, 1996; 2. *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici; prefată de D. Vatamaniuc, București, Editura Academiei Române, 1998; 3. Ștefan Purici, *Mișcarea națională românească în Bucovina între anii 1775–1861*, cuvânt înainte de Mihai Iacobescu, Suceava, Editura Hurmuzachi, 1998; 4. Mircea Pahomi, *Biserici și schituri ortodoxe românești din Ținutul Cernăuți. Din istoria Bisericii Ortodoxe Române în nordul Bucovinei. Episcopia de Rădăuți*, Suceava, Editura Hurmuzachi, 1998; 5. Constantin Morariu, *Cursul vieții mele. Memorii*, ediție îngrijită, prefată, microbiografii, glosar și note: prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, Suceava, Editura Hurmuzachi, 1998; 6. Mircea A. Diaconu, *Mișcarea „Iconar”. Literatură și politică în Bucovina anilor '30*, Iași, Editura Timpul, 1999; 7. *Bucovina în prima descriere fizico-politică. Călătorie în Carpații Dacici (1788–1789)*, ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici; prefată de D. Vatamaniuc, Rădăuți, Editura „Septentrion”, 2002; 8. *Procese politice, sociale, culturale și economice în Bucovina, 1861–1918. Aspecte edificatoare pentru o Europă unită?*, materialele Conferinței Științifice Internaționale Rădăuți, 20–22 septembrie 2000, Suceava, Editura Universității, 2002; 9. Marian Olaru, *Mișcarea națională a românilor din Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, cuvânt înainte de acad. Gheorghe Platon, Rădăuți, Editura „Septentrion”, 2002; Valerian I. Procopciuc, *Sucevița – sat al Obcinilor Bucovinei și gropniță a Movileștilor*, cuvânt înainte de Dimitrie Vatamaniuc, membru de onoare al Academiei Române, Rădăuți, Editura „Septentrion”, 2003; Petru Bejinariu (coord.), *Familia Isopescu în mișcarea națională din Bucovina*, cuvânt înainte de Dimitrie Vatamaniuc, membru de onoare al Academiei Române, Rădăuți, Editura „Septentrion”, 2004. Aceștea li se adaugă și cărțile elaborate de prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei, vol. I (1774–1862). De la administrația militară la autonomia provincială*, București, Editura Academiei Române, 1993 (lucrare tipărită sub egida Centrului de Studii „Bucovina”), Dragoș Cusiuc (cercetător științific la Centrul de Studii „Bucovina” în perioada 1995–1998), *Zona etnografică Siret*, Suceava, Grupul Editorial „Ion Grămadă”, 2002 și Sorin Trelea, *Avifauna Depresiunii Rădăuți*, colecția Societății Ornitologice Române, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2002.

Conferințele Centrului de Studii „Bucovina”

Centrul pentru Studiarea Problemelor Bucovinei organizează, începând din 1993, sesiuni anuale proprii de referate și comunicări științifice. În cadrul manifestărilor „Zilele academice ieșene” acestea propun în viața științifică a Rădăuților și, în general, a Bucovinei o ofertă atractivă, prin tematică și personalitățile invitate: 1. *Bucovina. Concept geopolitic, istoric și semnificații*, 9–10 octombrie 1993; 2. *Aspecte ale culturii române din Bucovina, 1775–1918*, 15–16 octombrie 1994; 3. *Viața culturală din Bucovina, 1918–1940*, 7 octombrie 1995; 4. *Valori ale civilizației românești din Bucovina în perioada interbelică*, 12–13 octombrie 1996; 5. *Istorie și valori (I)*, 10 octombrie 1997; 6. *Istorie și valori (II)*, 11 octombrie 1998; 7. *Generația Revoluției Române de la 1848 și spiritul revoluționar din Bucovina*, 8 octombrie 1999; 8. *Eminescu și Bucovina*, 10 octombrie 2000; 9. *Viața culturală și științifică în Bucovina postbelică. Fenomene, direcții, tendințe*, 5–6 octombrie 2001; 10. *Bucovina istorică. Memoria culturală și procesul de comunizare, 1945–1989 (I)*, 20–21 septembrie 2002; *Bucovina istorică. Memoria culturală și procesul de comunizare, 1945–1989 (II)*, 13 septembrie 2003. Cuprinzând constant o ofertă diversă (referate, comunicări, prelegeri, dezbateri, aplicații practice interdisciplinare) și având invitați din țară și străinătate (Germania, SUA), manifestările științifice ale Centrului de la Rădăuți s-au constituit, în pofida tuturor dificultăților, în adevărate evenimente culturale, pledoarii consecvente în favoarea comunicării despovărate de stereotipuri și clișee, animate de spiritul academic al cercetării științifice prin care trecutul și prezentul pot influența istoria viitorului⁹.

În cei zece ani de activitate Centrul pentru Studiarea Problemelor Bucovinei a organizat două mari conferințe științifice internaționale, consacrate cercetării sistematice a problemelor acestui străvechi și vitregit subcâmp cultural românesc: 1. *Bucovina, 1775–1862. Aspecte politice, sociale, culturale, economice și demografice*, Rădăuți, 29 mai – 3 iunie, București, 5 iunie 1996 (manifestare organizată cu sprijinul generos al Guvernului României, prin Departamentul pentru Problemele Românilor de Pretutindeni, reprezentat de Nicolae Dan Frunteletă, Eugenia Vălcu și Georgeta Holban-Grasu); 2. *Procese politice, sociale, culturale și economice în Bucovina, 1861–1918. Aspecte edificatoare pentru o Europă unită?*,

⁹ Cronici ale sesiunilor anuale de comunicări, desfășurate în cadrul manifestărilor „Zilele academice ieșene” apar în „Analele Bucovinei”, în presa cotidiană din provincie și în periodice din Germania. Dintre acestea, selectiv, facem trimiteri la: Luzian Geier, *Bukowiner Themen und Jassyer Tagung*, „Kaindl-Archiv”, Augsburg, nr. 48/39, octombrie – decembrie 2001, p. 192 (singura cronică a unei sesiuni anuale de comunicări, organizate de Centrul de la Rădăuți, ce apare în periodicul institutului german partener); Vasile I. Schipor, *Zilele academice ieșene*, în „Crai Nou”, Suceava, anul XIII, nr. 3244, 18 septembrie 2002, p. 5; Luzian Geier, *Jubiläumsfeier in Radautz. Zehn Jahre seit der Gründung des Bukowina-Studienzentrums*, „Allgemeine Deutsche Zeitung für Rumänien”, București, 23 august 2002, p. 8; Wilhelm Pfleger, *Besuche bei Partnern und Freunden. Radautzer Bukowina-Forschungszentrum feierte zehn Jahre seit der Gründung*, în „Der Südostdeutsche”, Augsburg, anul XLVIII, nr. 10, 20 octombrie 2002, p. 1.

Rădăuți, 20–22 septembrie 2000. Lucrările acestor mari reuniuni, la care au participat personalități ale vieții științifice din Elveția, Germania, România și Ucraina au fost ulterior tipărite în limbile română, germană și ucraineană, cu sprijinul Societății pentru Cultură (numărul special al „Analelor Bucovinei” din 1997), al Consiliului Județean Suceava, al Consiliului Local Rădăuți și al Casei Germanilor din Est de la München (volumul din 2002)¹⁰.

¹⁰ Un istoric al problemei îl evidențiază, de-a lungul anilor, surprinzând totodată și arhitectura parteneriatului în cercetarea științifică privind Bucovina: *Chronik und Kulturspiegel 1993 des Bukowina-Instituts Augsburg*, în „Kaindl-Archiv”, Augsburg, nr. 17/9, ianuarie – martie 1994, p. 58, cronică, nesemnată, ce menționează doar întâlnirea conducerii institutului german cu D. Vatamaniuc, ca membru al Academiei Române, la sesiunea științifică de la Cernăuți, din 30 septembrie 1993–4 octombrie 1993, fără nici o referire la *Comunicatul comun*, document adoptat de participanții la reuniunea celor trei institute și semnat la nivel de directori, ce marchează practic nașterea parteneriatului tripartit. Pentru utilizatorii interesați, reproducem integral versiunea în limba română a acestui document inedit:

„Noi, participanții la prima conferință internațională la Cernăuți, consacrată problemelor privind transformările de conștiință (proces istorice, politice, sociale și culturale) în Bucovina, ne-am adunat pentru a confirma înțelegerea deplină a responsabilității pe care o purtăm în fața popoarelor noastre, ca și în fața lumii întregi, pentru a demonstra necesitatea unei analize profunde a trecutului nostru comun, cu scopul de a contura într-un mod civilizat viitorul nostru comun în Casa Europeană.

Noi reprezentăm diferite state suverane, suntem diferiți prin conștiința noastră și cultură, însă, grupați fiind în baza *Convenției de la Helsinki*, nu vom întrerupe relațiile, în pofida frontierelor hotărâte de însăși soarta istoriei.

Frumusețea Bucovinei este frumusețea naturii și a oamenilor ei, a măreției și înțelepciunii lor spirituale, în varietatea culturilor etnice. Acest ținut devenise un adevărat pământ al făgăduinței pentru reprezentanții diferitelor popoare, unde, ca într-un adevărat laborator experimental european, s-a format imaginea bucovineanului, bine cunoscută în lumea civilizată. Și, cu toate că astăzi această imagine este esențial deformată, departe de a fi romantică, ea ne obligă pe noi să regăsim adevăratele orientări istorice.

Primul rector al Universității din Cernăuți, pe jumătate român, pe jumătate ucrainean, profesorul de limba germană Constantin Tomasciuc a spus: «Vai de acea națiune care se teme de influența altei națiuni, căci ea singură își pronunță atunci sentința capitală». Suntem lipsiți de o astfel de frică, mai mult chiar, noi suntem convingeți de necesitatea ajutorului și a influenței reciproce între popoarele noastre și cultura lor, care vor contribui la procesul de formare a omului mileniului viitor.

Astăzi concepțiile noastre reînvie frumoasele tradiții ale Bucovinei, care și-au găsit expresia în hotărârea, devenită semnificativă pentru Europa, din 1910, despre înțelegerea reprezentanților diferitelor popoare care conviețuiesc în acest minunat ținut. Să fim urmași demni ai strămoșilor noștri, să facem în fața lumii zbuciumate pașii noștri unul către celălalt, să demonstrăm dorința noastră de a trăi în pace, colaborare și înțelegere reciprocă.

Așa să ne binecuvânteze Dumnezeu în toate căutările noastre comune ale adevărului care ne unește, în toate începuturile ce vor transforma țările noastre în țări democratice și vor face popoarele noastre fericite, cetățenii noștri mai apropiați!” În cronică evenimentului, semnată de Marian Olaru, *Sesiunea de comunicări Cernăuți, 30 septembrie–5 octombrie 1993*, „Analele Bucovinei”, anul I, nr. 1, 1994, documentul nu este menționat. Faptul este explicabil numai în contextul realităților din România anulului 1993. Documentul prefațează, cu patru ani mai devreme, parteneriatul regional, adoptat oficial la 2 mai 1997 în Germania, la Augsburg; D. Vatamaniuc, *Oaspeți la Centrul de Studii „Bucovina”*, în „Analele Bucovinei”, anul II, nr. 2 (4), 1995, p. 490–491 (consemnarea întâlnirilor directorilor și cercetătorilor români și germani, din 31 martie și 9 iunie 1995 de la Rădăuți); Johannes Hampel, *Dank an den Bezirk Schwaben*, „Kaindl-Archiv”, nr. 24/15, octombrie–decembrie 1995 (materialul cuprinde numai referiri generale la prezența delegației din România, formată din acad. Radu Grigorovici, Constantin Sofroni, președintele Consiliului Județean Suceava, Marian Olaru și Vasile I. Schipor, cercetători); Vasile I. Schipor, *Colaborare științifică româno-germană*, în „Analele Bucovinei”, anul III,

nr. 1 (5), 1996 (întâlnirea din 6 octombrie 1995 de la Rădăuți a conducerii celor două institute, pentru pregătirea conferinței comune din iunie 1996; la 10 aprilie 1996, la Universitatea din Cernăuți, a urmat întâlnirea conducerii institutelor român și ucrainean pentru pregătirea conferinței comune, din partea ucraineană participând prof. univ. dr. Oleg Panciuc, director și prof. univ. dr. Alexandrina Cemov, membru în colectivul de lucru pentru minorități, iar partea română fiind reprezentată de prof. dr. D. Vatamaniuc, director și Vasile I. Schipor, secretar științific); Mihai Iacobescu, *Bucovina în dezbateri științifice internaționale. Conferința internațională „Bucovina, 1775–1862. Aspecte politice, sociale, cultural-economice și demografice”, Rădăuți, 31 mai–3 iunie 1996*, în „Codrul Cosminului”, serie nouă, „Analele Universității «Ștefan cel Mare» Suceava”, anul II, nr. 2 (12), 1996, p. 552–563 (cea dintâi cronică amplă, publicată în Bucovina și consacrată parteneriatului româno-germano-ucrainean în cercetarea sistematică a istoriei Bucovinei, care oferă utilizatorului interesat date și informații valoroase referitoare nu numai la lucrările conferinței, ci și la cadrul și atmosfera acestei reuniuni; harta Bucovinei întregi și inscripția „Istorie și valori” din sala de conferințe a Bibliotecii „Tudor Flondor” din Rădăuți, la care se referă aici profesorul Mihai Iacobescu, aveau să dispară, curând după 1996, fără nici o explicație). În afara provinciei, în același an, consemnează pe larg evenimentul Veniamin Ciobanu, *O manifestare științifică internațională dedicată Bucovinei*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»”, Iași, tomul XXXIII, 1996, p. 502–504, cunoscut cercetător al relațiilor culturale româno-polone, care consideră că lucrările conferinței de la Rădăuți „au fost încununate de succes”; D. Vatamaniuc, *Conferința internațională „Bucovina 1775–1862”, Rădăuți, 31 mai–3 iunie, București, 5 iunie*, în „Analele Bucovinei”, anul III, nr. 2 (6), 1996, p. 501–508; Otrfied Kotzian, *Ansprache des Leiter des Bukowina-Instituts Augsburg vor der Rumänischen Akademie in Bukarest, 5 iunie 1996*, în „Kaindl-Archiv”, nr. 28/20, octombrie–decembrie 1996, p. 223–225; D. Vatamaniuc, *Conferința internațională în problemele Bucovinei*, în „Analele Bucovinei”, anul IV, nr. 1 (7), 1997, p. 9–12; Vasile I. Schipor, *Conferința științifică „Bucovina, 1775–1862. Aspecte politice, sociale, culturale, economice și demografice”, Rădăuți–București, 31 mai–5 iunie 1996*, în „Analele Bucovinei”, anul IV, nr. 1 (7), 1997, p. 257–259; Franz Heinz, *Geschichte als Modellfall. Zur internationalen Studententagung der Bukowina-Institute in Radautz-Rumänien*, în „Analele Bucovinei”, anul IV, nr. 3 (9), 1997, p. 829–830; Veniamin Ciobanu, *O manifestare științifică internațională dedicată Bucovinei*, în „Analele Bucovinei”, anul IV, nr. 3 (9), 1997, p. 830–832; Ion Drumeș, *Trei centre științifice de studiere a unei probleme istorice*, în „Analele Bucovinei”, anul IV, nr. 3 (9), 1997, p. 836–837; Olecsa Ploscan, *U pošukah istoricinoi istini*, în „Analele Bucovinei”, anul IV, nr. 3 (9), 1997, p. 833–835; Dieter Drotleff, *Multietnische und multiculturelle Forschungstätigkeit*, în „Analele Bucovinei”, anul IV, nr. 3 (9), 1997, p. 837–838; Vasile I. Schipor, *Conferința științifică internațională „Procese politice, sociale, culturale și economice în Bucovina, 1861–1918. Aspecte edificatoare pentru o Europă Unită?”*, în „Analele Bucovinei”, anul VII, nr. 2 (14), 2000, p. 598–599; Otrfied Kotzian, *60 Jahre Umsiedlung der Deutschen aus der Bukowina. Aus dem Jahresbericht 2000 des Bukowina-Instituts Augsburg*, în „Kaindl-Archiv”, nr. 44/35, octombrie – decembrie 2000, p. 185–190; Ilie Luceac, *Procese politice, sociale, culturale și economice în Bucovina din 1861 până în 1918. Aspecte edificatoare pentru o Europă Unită? (Conferință științifică internațională)*, în „Glasul Bucovinei”, anul VII, nr. 3 (27), 2000, p. 3–7 (editorial ce reliefează rolul proiectelor comune în consolidarea regională a legăturilor dintre trecutul, prezentul și viitorul comunităților și face, în același timp, observații critice asupra proiectului, din perspectiva românilor din regiunea Cernăuți, ignorând dificultățile construirii acestuia și trecând sub tăcere multe realități ce afectează și „potențialul combatant al generației tinere de istorici” români din partea de nord a Bucovinei de azi); Informații, date și observații referitoare la conferința comună din 20–22 septembrie 2000 oferă Viorel Patrichi, ziarist specializat în probleme de politică externă pentru spațiul est-european, participant la reuniunea de la Rădăuți, în materialul *Bucovina între Germania și Ucraina*. Acesta se publică în „Curentul”, București, 23 noiembrie 2000, p. 9 și în „Lumea magazin”, București, nr. 11, noiembrie, 2000. În mediile de informare de la Cernăuți, istoricul A. Massan de la Universitatea de Stat „I. Fedcovič”, participant la reuniunea de la Rădăuți, publică sub pseudonimul Olecsa Ploscan un material în periodical „Molodoi Bucovineț”, reprodus de noi în volumul cu materialele conferinței, tipărit în 2002. Ion Crețu publică, de asemenea, o cronică a manifestării,

Biblioteca de cercetare

De la începutul activității sale, Centrul pentru Studiarea Problemelor Bucovinei acordă, totodată, o atenție specială formării unei biblioteci proprii de cercetare. Prin transfer, schimb interbibliotecar, achiziție și donații fondul său general de carte și periodice numără în prezent circa 20 000 unități de bibliotecă. În organizarea acestuia, treptat, s-au constituit: *Fondul documentar „Eudoxiu Hurmuzachi”* (reunind periodice germane, periodice românești, enciclopedii și dicționare, carte vechi și rară, carte de interes științific, carte cu dedicație provenind de la fosta *Biblioteca a profesorilor / Lehrerbibliothek* a Liceului „Eudoxiu Hurmuzachi”), *Fondul documentar „Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina”*, *Fondul documentar „Dragoș Luchian”*, *Fondul documentar „Doctor Valerian Găină”*, *Fondul documentar „Profesor Eugen Pohonțu – Doctor Gheorghe Radu”*. Până la biblioteca virtuală (globală, universală, fără ziduri, electronică) din societatea informațională a viitorului această valoroasă bibliotecă academică de cercetare străbate drumul anevoios al modernizării, beneficiind de sprijinul generos și îngrijirile a tot mai puțini oameni dăruiei unui proiect temerar: refacerea patrimoniului cultural al Bucovinei. În nesfârșitul nostru provizorat, rămâne deocamdată, prin firave reverberații, doar convingerea

Conclucrări științifice. Toleranța trebuie completată cu o voință de înțelegere, scrisă din perspectiva ziaristului român invitat la reuniune, în „Zorile Bucovinei”, Cernăuți, nr. 77 (129141), 27 septembrie 2000, p. 1. Dintre zările suvenire care au mediatizat constant parteneriatul Schwaben – Czernowitz – Suczawa/Radutz (cum l-a denumit partea germană) trebuie amintit cotidianul „Crai Nou”, care, în mod deosebit prin Dumitru Teodorescu, a manifestat un alt tip de percepție și abordare, probând calități ale unui jurnalism civic modern, european. Cronică și interviuri pe aceeași temă, extrem de sensibilă în primii ani de construcție a parteneriatului, ca proiect internațional complex, publică după anul 2000 și un periodic nou în viața Bucovinei sudice, în „7 zile bucovinene”. Potrivit acestora, aprecierea activității Centrului pentru Studiarea Problemelor Bucovinei al Academiei Române de la Rădăuți nu se poate face, profitabil pentru cunoașterea istorică, decât în contextul proceselor politice, sociale și culturale din România, din Ucraina și din Europa Centrală și de Răsărit din perioada 1992–2004. Pentru interesul presei de limbă germană din România față de proiectul parteneriatului privind Bucovina, vezi Hannelore Baier, *Eine Enzyklopädie der Bukowina. Das 1992 gegründete „Bukowina” – Institut in Radutz*, „Allgemeine Deutsche Zeitung für Rumänien”, București, 17 septembrie 2003, p. 3. Prezentând nașterea și evoluția parteneriatului tripartit, nu putem trece sub tăcere faptul că acesta a fost precedat de o întâlnire, la Rădăuți, între conducerea Centrului de Studii „Bucovina” al Academiei Române și cea a Centrului Bucovinean de Cercetări Științifice al Universității de Stat din Cernăuți, reprezentată prin prof. univ. dr. Oleg Panciuc, însoțit de profesorii Grigore C. Bostan și Alexandrina Cernov, membri în colectivul de lucru destinat minorităților. La reuniunea de cunoaștere, din partea română au participat acad. Vladimir Trebici, acad. Radu Grigorovici, prof. dr. D. Vatamaniuc, cercet. șt. dr. Ion Florea de la Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” din Iași, precum și cercetătorii rădăuțeni angajați. Întâlnirea „protocolară și exploratorie” din 16 mai 1993 de la Rădăuți a avut drept urmare întocmirea a două tematici de colaborare, gândite pentru un program comun în anii 1993–1994, care ar fi urmat să se finalizeze printr-o reuniune științifică româno-ucraineană, având drept scop dezbaterile asupra rezultatelor cercetării și ulterior publicarea acestora. Acest proiect nu s-a finalizat niciodată și nimeni nu s-a mai referit în vreun fel la eveniment.

exprimată de Borges în *Biblioteca Babel*: „Biblioteca va dăinui: iluminată, solitară, infinită, perfect imobilă, înarmată cu tomuri prețioase, inutilă, incoruptibilă, secretă”¹¹.

Cercetarea sistematică a problematicei Bucovinei istorice. Bilanțul unui deceniu de activitate

Centrul pentru Studiarea Problemelor Bucovinei al Academiei Române s-a constituit la Rădăuți într-o perioadă dificilă a istoriei contemporane, dar în care românii bucovineni erau încă animați de entuziasm creator și idealuri nobile. În jurul mentorilor săi, călăuzit de pasiunea pentru valorile României Profunde, activitatea acestuia a fost orientată constant spre cercetarea sistematică a problematicei Bucovinei istorice. La sfârșitul unui secol violent, frământat de experimente politice nefericite, în pofida multor adversități, prin întreaga sa activitate s-a străduit să readucă în prim-planul vieții unei provincii sfâșiate glasul rațiunii, racordat la preocupările întregului continent european ca „șantier politic și mental” menit a oferi statelor șansa integrării într-o lume guvernată de democrație, înțelegere interetnică, siguranță și prosperitate. Pe drumul anevoios al cercetării trecutului din perspectiva viitorului, Centrul de la Rădăuți s-a impus, chiar de la începutul activității sale, printr-o deschidere curajoasă spre o nouă cultură a comunicării și un parteneriat competitiv, prezentarea cu obiectivitate a faptului istoric și refuzul manipulării istoriei, respingerea intoleranței și a extremismului. Fiecare dintre demersurile sale a aspirat, astfel, să devină – potrivit opiniei unor personalități ale vieții culturale și științifice contemporane: acad. Gheorghe Platon, acad. Vladimir Trebici, acad. Radu Grigorovici, acad. Ștefan Ștefănescu, dr. Otrfried Kotzian, Î.P.S. Pimen – o oază în care dezbateră intelectuală asupra românismului și a europenismului, deopotrivă, se desfășoară din perspectiva trecutului, a prezentului și a viitorului, dobândind valoare intelectuală, științifică, politică și morală și alimentându-ne convingerea că noi, europenii, avem o cultură

¹¹ Informații și date de interes pentru istoricul și organizarea acestei biblioteci pot fi găsite în: Vasile I. Schipor, *Biblioteci în tranziție*, „Biblioteca”, revistă de bibliologie și știința informării, București, serie nouă, anul X, nr. 3, martie 1998, p. 87–89 și nr. 4, aprilie 1998, p. 117–119; Vasile I. Schipor, *Biblioteci în tranziție*, studiu ilustrat cu bogate reproduceri după pagina de gardă a unor valoroase cărți din fondul german al bibliotecii, unele fiind unicate și rarități, „Anuarul Colegiului Național «Eudoxiu Hurmuzachi» pe anii 1997–1998”, Rădăuți, 1999, p. 3–22; vezi și Vasile I. Schipor, *Destinul unei biblioteci din Bucovina*, „Analele Bucovinei”, anul VI, nr. 1 (11), 1999, p. 39–46; Cf. Vasile I. Schipor, *Biblioteca noastră*, în „7 zile bucovinene”, Rădăuți, Anul III, Nr. 67, 24–31 ianuarie 2002, p. 7 și nr. 68, 31 ianuarie–6 februarie 2002, p. 7. Informații și date interesante despre epurarea bibliotecii și arderea cărților sale, în 1948, vezi Nicolai Pomohaci, *Din viața unui universitar*, vol. 2, București, Editura Ceres, 2002. În proza memorialistică *Hazard*, p. 13–15, autorul evocă salvarea unui tratat de vinificație, tipărit de dr. Josef Bersch în 1889, la Viena, lucrare impozantă cuprinzând 780 de pagini și ilustrații, o raritate astăzi în literatura europeană de specialitate.

comună izvorâtă din credința noastră creștină, la care trebuie să adăugăm, munca și contribuția noastră¹².

Totodată, trebuie să menționăm recunoașterea publică a contribuției Centrului de la Rădăuți de către oficialități ale administrației regionale: „Un rol important în întemeierea și dezvoltarea relațiilor noastre l-a avut Institutul Bukowina din Augsburg (Germania) [...]. [În contextul realizării parteneriatului din mai 1997 cu regiunile Schwaben și Cernăuți] se înscrie și activitatea Centrului de Studii «Bucovina» din Rădăuți al Academiei Române, cu aportul de marcă al cercetătorilor și dăruirea organizatorilor, care, împreună cu colegii lor de la Cernăuți și din Augsburg, conferă parteneriatului o altă dimensiune, cea științifică, a acestui adevărat «triumf european», cu proiecte comune, prin care tradiția, principalele probleme ale trecutului sunt chemate să ofere soluții prezentului, dar mai ales viitorului pentru a se crea o rețea de relații eficiente pentru binele statelor noastre și al Europei»¹³.

¹² Cf. Vasile I. Schipor, *Oază de europenism*, în „Crai Nou”, Suceava, anul XI, nr. 2769, 2 noiembrie 2000, p. 1 și 4, nr. 2770, 3 noiembrie 2000, p. 1 și 5. Concluzia din finalul materialului rămâne, din păcate, actuală: „Conferința științifică de la Rădăuți a trecut. Ecurile ei se sting treptat. Doar felicitările primite pe linie profesională de organizatori vor putea, oare, să întrețină «oaza de europenism» de binefacerile căreia ne-am bucurat câteva zile?” Complementar, pentru importanța cercetării științifice a problematicei Bucovinei, vezi: acad. Radu Grigorovici, *Bucovina, fereastră către Vest a Moldovei*, în „Analele Bucovinei”, anul I, nr. 1, 1994, p. 7–13; M. Olaru, Șt. Purici, „*Bucovinism*” și „*Homo Bucovinensis*”, în „Analele Bucovinei”, anul III, nr. 1 (5), 1996, p. 5–11; 1996; acad. Radu Grigorovici, *Modelul Bucovinei*, în „Analele Bucovinei”, anul III, nr. 2 (6), 1996, p. 281–298 (tot aici, în același număr, traducerea în limba germană a studiului, *Das Modell Bukowina*, p. 261–280); acad. Ștefan Ștefănescu, *Istoria și toleranța*, în „Glasul Bucovinei”, anul III, nr. 3 (11), 1996, p. 3–4; Ioan Cocuz, *Bucovina – quo vadis?*, în „Pământ Străbun”, Suceava, Asociația Culturală „Pro Basarabia și Bucovina”, anul I, nr. 3–4, noiembrie – decembrie, 1996, p. 3–12; Dumitru Teodorescu, „*Bucovina*” – *mituri vechi, mituri noi*, în „Analele Bucovinei”, anul V, nr. 2 (10), 1998, p. 454–455; Marian Olaru, Ștefan Purici, *Bucovina – mirajul identitar supranațional*, în „Analele Bucovinei”, anul VI, nr. 2 (12), 1999, p. 259–262; Adrian Dinu Rachieru – Vasile Târâțeanu, *Bucovina e iluzia mea*, interviu într-un ciclu, întreținut timp de mai mulți ani, *Dialoguri cu bucovinenii*, în „Glasul Bucovinei”, Cernăuți – București, anul VI, nr. 4 (24), 1999, p. 3–19; *Bucovina – șansa modelului cultural de integrare europeană*, în „Bucovina literară”, Suceava, serie nouă, anul XI, nr. 4 (122), aprilie, 2001, p. 1. Editorialul din revista Societății Scriitorilor Bucovineni evidențiază scopul declarat al Centrului de la Rădăuți „de a contribui efectiv la cunoașterea Bucovinei și a României în lume”, „orarul de conferințe internaționale”, relațiile interpersonale „de mare fidelitate și acuratețe” cultivate de directorii celor trei institute partener, dezvoltarea unui „model de negociere a colaborărilor prin prisma valorificării unei personalități publice active și dăruite”. În opinia editorialistului [Ion Beldeanu], Centrul pentru Studiarea Problemelor Bucovinei al Academiei Române de la Rădăuți reprezintă „un model instituțional” care învederează faptul că „nu provincialismul este barieră în calea marilor proiecte culturale de integrare europeană”; Florin Pintescu, *Bucovina, zonă de convergență etnică și spirituală*, în „Glasul Bucovinei”, anul VIII, nr. 1–2 (29–30), 2001, p. 30–35; acad. Radu Grigorovici, *Die Zukunft einer Illusion*, în „Kaindl-Archiv”, Augsburg, nr. 49–50/40–41, ianuarie–iunie 2002, p. 3–10.

¹³ Ortfried Kotzian, *Von der Aktion zur Deklaration – vom Projekt Eurodreieck zur Partnerschaft Schwaben – Bukowina*, „Kaindl-Archiv”, Augsburg, nr. 35/26, iulie – septembrie, 1998, p. 98–102; Gavril Mârza, *Modell einer europäischen Regional-partnerschaft*, în „Kaindl-Archiv”, nr. 36/27, octombrie – decembrie 1998, p. 184–185; Gavril Mârza, *Revedere în Bucovina. Întâlnirea etnicilor germani bucovineni și a urmașilor acestora cu locuitori ai județului Suceava, 11–16 iunie 2001*, Suceava, 2001, p. 5–6. Un „bilanț echidistant” al colaborării internaționale de un deceniu în cercetarea problemelor Bucovinei realizează jurnalistul bucovinean Dumitru Teodorescu, *Demnă de tradiția*

Probleme și soluții

Intrând într-un nou deceniu de activitate, Centrul pentru Studierea Problemelor Bucovinei se confruntă cu probleme diverse și este preocupat să găsească soluții pentru rezolvarea acestora. Există posibilitatea unui sprijin, de asemenea prin contract de asociere, din partea Consiliului Local Rădăuți și a Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților pentru tipărirea în viitor a unor lucrări importante, de interes comun. Pentru tipărirea lucrării lui Teodor Balan, *Documente bucovinene*, volumele VII–IX, din colecția *Enciclopedia Bucovinei*, se află în faza de finalizare documentele de asociere cu Ministerul Culturii și al Cultelor – Direcția Generală Lectură Publică, Educație Permanentă, Civilizație Tradițională, pentru finalizarea proiectului (circa 100 000 000 lei). Tot aici menționăm orientarea spre teme comune de cercetare, cu parteneri din Germania și Austria, cu susținere financiară din partea unor instituții și organisme europene interesate. În plan intern, s-au identificat câteva proiecte cu parteneri de la Suceava (Universitatea „Ștefan cel Mare”, Complexul Muzeal „Bucovina”), prin care să se finalizeze teme comune de cercetare și să se valorifice documente din arhivele românești.

Dintre celelalte probleme cu care se confruntă Centrul de Studii „Bucovina” mai menționăm: – alocarea unui buget aparte, avându-se în vedere poziția Centrului în teritoriu în raport cu marile biblioteci și arhive din România, costurile tot mai mari ale documentării și complexitatea problemelor din cercetarea internă și pe plan internațional; – obținerea unui post de documentarist pentru organizarea științifică a volumului mare de date acumulat timp de 10 ani, pentru realizarea „Analelor Bucovinei” cu costuri mai mici și prin despovărea cercetătorilor, precum și pentru pregătirea fondului documentar ca bibliotecă electronică; – sprijinirea cercetătorilor de la Rădăuți pentru obținerea unor stagii de documentare la București, Iași, Cluj-Napoca, Brașov, Cernăuți, Viena, München și Augsburg; – lărgirea ariei de colaborare a Centrului prin atragerea de noi parteneri interesați de cercetarea problemelor Bucovinei: institutele Academiei Române din cadrul Filialei Iași, Universitățile din Iași, București, Cluj-Napoca, Suceava și Cernăuți, precum și alte institute din Austria, Israel, SUA și Germania; – eficientizarea activității proprii prin generalizarea experienței academice avansate (cercetarea științifică în echipă pluridisciplinară, apropierea de exigențele managementului de proiect, stimularea creativității, a inițiativei și a responsabilității individuale integrate, implicarea individuală în identificarea și atragerea fondurilor financiare extrabugetare necesare, printr-un alt tip de mentalitate și cultură a muncii (cultura proiectului); – îmbunătățirea capacităților și instrumentelor de autoevaluare și

europenă a Bucovinei, în „Analele Bucovinei”, anul IX, nr. 2 (18), 2002 (în curs de apariție), care surprinde dimensiunile politice, sociale, economice și cultural-științifice ale parteneriatului, adoptat în mod oficial în 2 mai 1997 la Augsburg, precum și rezultatele acestuia. Documentele acestui parteneriat „unic în Europa”, derivat dintr-o „obligatie istorică” a Landului Bavaria și considerat „un semnal pentru viitor”, se publică în „Kaindl-Archiv”, Augsburg, nr. 30/22, aprilie – iunie, 1997, număr special, care îi consacră 96 de pagini în limbile germană, română și ucraineană

evaluare, creșterea rolului colectivului de lucrări și al consiliului științific în activitatea Centrului pentru Studiarea Problemelor Bucovinei.

Afirmându-se „subt vremi” cu o „tenacitate elegantă”¹⁴ și păstrându-și, mai presus de toate, autonomia cercetării academice, Centrul pentru Studiarea Problemelor Bucovinei a trecut într-un alt deceniu de activitate cu un bun potențial de muncă și cu încredere.

Pentru toți locuitorii Bucovinei de astăzi, și nu doar pentru cercetători, cuvintele acad. Radu Grigorovici rostite cu doi ani în urmă, la începutul noului mileniu, ar trebui să fie mereu actuale: „Ce ne va aduce viitorul nouă, bucovinenilor, o mână de oameni de pe o fărâamă neînsemnată din univers, botezată [cândva] Bucovina? Oare această denumire este mai mult decât un cuvânt magic, lipsit de corespondență cu realitatea, dar care-și păstrează forța sugestivă până în prezent? Merită ea să ne străduim să-i apărăm identitatea și să încercăm să o transformăm într-un mic rai, pe cât este omeneste posibil? Și cine ne va lumina calea spre acest țel? [...] Pentru numeroși români și, probabil, pentru o parte din ucraineni, au apărut acum două noi cuvinte magice: Uniunea Europeană (U.E.). Ea va fi aceea care ne va elibera ca prin farmec de toate dificultățile și de toate grijile. [...] Din soarta Bucovinei atât UE, cât și locuitorii actuali ai regiunii ar putea învăța câte ceva, și anume ce trebuie evitat și pe ce se poate clădi în prezent. Construirea și extinderea UE poate reuși numai cu condiția existenței unei voințe de înțelegere reciprocă. Granițele statale pot atât uni, cât și separa, în funcție de împrejurări și de mentalități. Ele sunt și vor fi fixate întotdeauna de oamenii de stat ai marilor puteri și cum va decurge istoria în viitor nu se poate prevedea cu siguranță. De aceea atât UE, cât și noi înșine ar trebui să dăm dovadă, până la integrarea noastră, de destulă înțelepciune pentru a alege, în ciuda oricăror granițe, drept model al mentalității și comportării noastre pe acela al unor grupări etnice învecinate diferite, care trăiesc de veacuri în bună înțelegere reciprocă [Banatul]. [...] Dacă și noi, bucovinenii, vrem să fim europeni veritabili, trebuie să comutăm nu numai oficial și superficial predispoziția, în fond pașnică a populației autohtone și chiar a celei imigrate, de la xenofobie și ură reciprocă la înțelegere și conlucrare, fără a renunța totuși la sentimentul național. Nu ajunge să interzicem și chiar să pedepsim acte reprobabile ca arderea steagului național al unui stat vecin și simbol al unei grupări etnice conlocuitoare sau profanarea unor morminte prevăzute cu inscripții în limba acesteia. Oamenii trebuie educați să se îngreșeze la vederea unor astfel de procedee. De fapt aceasta nu înseamnă decât să ne autoeducăm în sensul moralei creștine. [...] Doresc de aceea generației viitoare de bucovineni să reușească să-și creeze ei înșiși o existență pașnică, îndestulată și în bună înțelegere, așa cum se povestește că ar fi fost cândva în toată Bucovina, fără să aștepte se fie [izbăviți de cine știe cine] și ca bisericile noastre dreptcredincioase să se hotărască să propovăduiască împreună tuturor păstoriților lor învățătura iubirii între oameni a lui Iisus”¹⁵.

¹⁴ Adrian Cioroianu, *Puțină Moldovă*, în „Dilema”, București, anul X, nr. 503, 1–7 noiembrie 2002, p. 6.

¹⁵ Cf. acad. Radu Grigorovici, *Bucovina în mileniul al treilea*, în „Septentrion”, Rădăuți, anul XI, nr. 16–17, 2001, p. 1–2.

Istoria Bucovinei, ca de altfel toată istoria românilor, este „mai mult o istorie a nedreptății, a nevoii și suferinței”. Cercetarea trecutului cu respectul cuvenit pentru adevăr, metodă, oameni și valori (prin promovarea neobosită și apărarea acestora) poate, de aceea, oferi oamenilor „știința înțelegerii” prezentului și a construirii unui viitor demn într-o lume nouă, care cultivă unitatea în diversitatea tuturor națiunilor sale.

Das Zentrum für Bukowina-Studien. Das Schicksal eines wissenschaftlichen Projektes

(Zusammenfassung)

Die Studie präsentiert die Geschichte eines „institutionellem Modells“ der akademischen Forschung hinsichtlich der Problematik der Bukowina, eine Geschichte, die sich über 12 Jahre Tätigkeit ausdehnt.

Der Verfasser teilt Daten und Informationen bezüglich der Gründung des Zentrums für Bukowina-Studien synthetisch mit, sowie über dessen erklärten Zweck, über die Hauptprojekte, das eigene Periodikum, über die jährlichen, in Radautz organisierten wissenschaftlichen Tagungen und internationalen Vorträge, über die Bibliothek des Zentrums, über seine Probleme und deren Lösungen.

Indem sie die innere Struktur dieser Partnerschaft betonen, stellen die Anmerkungen des Verfassers die Förderung der Partnerschaft in der wissenschaftlichen Forschung dar, eine Partnerschaft, die durch die Veröffentlichung der Ergebnisse in rumänischer, deutscher und ukrainischer Sprache veranschaulicht wird.

LITERATURA GERMANĂ ÎN CORESPONDENȚA LUI LECA MORARIU ȘI CÂTEVA PROBLEME DE ISTORIE LITERARĂ (I)

D. VATAMANIUC

Correspondența lui Leca Morariu cu Cornel Hahon, profesorul de latină de la Liceul „Eudoxiu Hurmuzachi” din Rădăuți, este destul de bogată. Deținem 65 de scrisori ale sale, către corespondentul din Rădăuți, din perioada 1942–1962. Se vor fi găsit scrisori și la alte persoane din Rădăuți. În scrisorile aflate în păstrarea noastră, două se referă la literatura germană.

Scrisoarea cu care deschidem prezentarea noastră este trimisă de Leca Morariu, de la Râmnicu-Vâlcea, unde se afla în refugiu. Poartă data: 31.V.53. Evenimentele la care se referă Leca Morariu privesc războiul Imperiului Habsburgic cu Sardinia și Franța, când armatele imperiale au suferit înfrângeri la Magenta (4 iunie) și Solferino (24 iunie)¹. La aceste lupte participă și soldați români din Transilvania și Bucovina, atunci sub stăpânire austriacă.

Colecția lui Eminescu din literatura populară cuprinde mai multe poezii în care sunt prezentați soldați români din Transilvania și Bucovina, „cătane” în armata imperială. Se deplânge faptul că erau trimiși „în bătaie la Franție” să lupte cu „frâncii” sau, cu altă numire, „sfranțugii”². În una dintre poezii se face referire și la uniforma „franțozului”:

„Pre din sus de Simmering
Mare lagăre se strâng,
Pe dunga răzorului
Naintea franțozului;
Franțozu-n roș îmbrăcat
Spre bătaie-i de gatat

Și feciorii tot striga
– Să trăiască Austria!,
Austria cea română.
Un gheral călare
Tot striga în gura mare:
– Nu vă dați feciori voinici!”³.

„Generalul” recunoaște vitejia soldaților români, „cătane” în armata imperială, iar cântecul popular vorbește de „Austria română”.

¹ Erich Zölner, *Istoria Austriei*, II, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 493–500.

² M. Eminescu, *Opere VI. Literatura populară*, București, Editura Academiei Române, 1963, p. 216, 217, 225.

³ *Ibidem*, p. 224.

Soldatul român din altă poezie, „cătană”, apără „steagul cu stema împărătească” și este grav rănit în luptă:

„Maică, maică, draga mea
 Colo sus s-o scăpătat
 C-acolo steagul plecat
 Și badea pe drum picat
 Cu pistolul la picioare”⁴.

Vitejia soldaților români din armata imperială în luptele din nordul Italiei, atunci sub stăpânirea Imperiului Habsburgic, stârnește o impresie profundă în rândul unor intelectuali din Austria. Îi avem în vedere, în primul rând, pe cei din Tirol, provincie, ca și Bucovina, de munte și de margine a Imperiului Habsburgic⁵.

Un poet tirolez, Hermann von Gilm, evocă în poezia sa *Im Hospital zu Verona*, vitejia ostașilor români din armata imperială în luptele din nordul Italiei. Soldatul este un „fiu al Bistriței auriu” din „țara românilor”. Rănit grav pe front, el ajunge în spitalul din Verona, unde este vizitat de un general din armata imperială, care îi vorbește în românește, limba patriei sale. Transcriem poezia *Im Hospital zu Verona*:

„Im Hospital zu Verona
 Liegt in des Fiebers Brand
 Ein Sohn der goldnen Bistritz
 In der Rumänen Land.

Auf seinen heissen Wangen
 Steht es wie Abendglühn;
 Die Rosen sind am schönsten
 Zur Stund, wo sie verblühn.

Du öffnet sich die Thüre,
 Und eintritt in dem Saal
 Im knappen Waffenroke
 Ein junger General.

Es liegt ein bleicher Schatten
 Auf seinem edlen Gesicht,
 Und in der Sprache der Heimat
 Er zu dem Sterbenden spricht.

Da weichen die Wände des Saales
 Zurück, wie von Zauber gefeit,
 Und draussen stehn die Karpathen
 In goldner Herrlichkeit,

Und draussen steth die Mutter,
 Der Vater im weissen Pelz.
 Und freudig springt Diana,
 Der Jagdhund, aus dem Gehölz.

Und draussen steht Marija,
 Das süsse schwarzäugige Kind:
 Bist wieder da, Costaki?
 Ich weinte mich fast blind.

Und aufschreit der Rumäne:
 O, du mein Heimatland!
 Und küsst den letzten Atem
 Auf seines Kaisers Hand”⁶.

⁴ *Ibidem*, p. 220.

⁵ *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Tirol und Vorarlbery*, Wien, Druck und Verlag der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1893. Lucrare de sinteză, face parte din seria închinată provinciilor Imperiului Austro-Ungar. Români din Ungaria, Transilvania și Bucovina sunt prezentați de Ioan Slavici în monografia sa *Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukowina*, tipărită la Viena și Teschen în 1880.

⁶ *Gedichte* von Hermann von Gilm Gesamtausgabe. Herausgegeben von Rudolf Heinnch Greinz, Leipzig, Druck und Verlag von Philipp Reclamun [1894], p. 206–207. Aici este făcută o bună prezentare a poetului tirolez de către editor (p. 5–12).

Hermann von Gilm zu Rosenegg se naște la Rankweil, în Tirol, la 1 iunie 1782. Studiază dreptul la Innsbruck și ocupă mai multe posturi în ținutul natal, apoi la Viena și Linz, unde încetează din viață, la 31 mai 1864. Intelectual cu convingeri liberale în politică și în religie, este persecutat în ținutul natal pentru volumul de versuri *Jesutenlieder* (*Cântece iezuite*), din motive ușor de înțeles într-o țară catolică. Tipărește volumul *Tiroler Schützenleben* (*Viața arcașilor tirolenzi*) la Innsbruck, în 1863. După ce părăsește Tirolul, „pana sa – arată Erich Zöllner – s-a tocit curând, paralizându-se”⁷. Poeziile sale, *Gedichte*, în două volume, se tipăresc postum la Viena, în 1864–1865. A fost un poet strălucit, prin adâncimea sentimentelor și mijloacele de expresie. Sonetele sale, *Sonette aus Wälschtirol* (*Sonete din Wälschtirol*) sunt printre cele mai bune scrise în limba germană. O poezie a sa, *Alersleben* (*Ziua morșilor*) devine unul din cele mai cunoscute cântece⁸.

Leca Morariu avea, în biblioteca sa, ediția poeziilor lui Gilm, din 1894, singura, probabil, care a intrat și în bibliotecile noastre. De aici traduce poezia *Im Hospital zu Verona*, pe care i-o trimite lui Cornel Hahon, în traducere sa, în scrisoarea din 31 mai 1953. Reproducem poezia *În lazaret, la Verona*, după textul din această scrisoare:

„În lazaret, la Verona
Sleit de foc și dogoare,
Un fiu din Țara-Bistriței
Se zbate, geme, moare.

Și parcă-n pala-i față
Ar arde asfințitul.
Ce-nsângerață-i zarea,
Ca ziua și ca sfârșitul.

Stingher e muribundul
Uitat ca un mormânt.
Ah, ghimpii suferinței,
Șerpi târători ce sunt.

Deodat' deschisă-i ușa.
Un tropot scurt de cal
Și-n sprinten zornet intră
În sală un general.

Îndurerată umbră,
Obrazu-i mohorește.

Ci-n dulce grai valahic
Murindului-i vorbește.

Dispar atunci pereții
Și sală și tot, ca-ntr-o vrajă
Și-n fund răsar Carpații
Minune de vis și de strajă.

Și intră și Mămucuța
Și Tata în nou-i cojoc
Și cățelanul Turcuț
Zburdând, de n-are loc.

Și uite-o și Lenuța,
Mândruța cu ochi căprui.
– Venit-ai Costăchelută?
Știam eu bine că vii!

Și-n hohote geme românul:
Oh! Țăruleană, Țară!
Și pe-a monarhului mână
Se-nchină ca să moară”.

⁷ Erich Zöllner, *op. cit.*, II, p. 475.

⁸ Fritz Martini, *Istoria literaturii germane de la începuturi până în prezent*, în românește de Eugen Filotti și Adrian Hass, cuvânt înainte de Liviu Rusu, studiu critic de Tudor Olteanu, București, Editura Univers, 1972, p. 318.

Traducerea lui Leca Morariu se impune să fie privită ca un mesaj prietenesc trimis corespondentului său de la Rădăuți, și nu ca un text definitiv, destinat publicității. Sunt interesante însă, și în această situație, metodele sale în echivalarea textelor româno-germane, mai apropiate sau foarte depărtate de textul german. Ne oprim la câteva din cele din urmă. Versul „O, du mein Heimatland” devine „Oh, țăraneană, țară”. Versurile: „Und kragt auf der vollenen Decke / Die schleichenden Stunden ab”, pe care le-am traduce prin: „Și înseamnă pe pătura de lână / Orele care se furișează” devin: „Ah, ghimpii suferinței, / Șerpi târători ce sunt”. Versul „Das süsse schwarzängige Kind” devine „Mândruța cu ochi căprui” în loc de „Copilul dulce cu ochi negri”. Interesante sunt și echivalențele cu privire la nume proprii: Costachi devine Costăchelută, Maria este numită Lenuța, iar Diana, câinele de vânatoare, se numește Turcu și este, cum se vede, de alt gen decât în textul german. Leca Morariu caută să investească poezia germană în traducerea sa cu cât mai multe elemente din spațiul cultural românesc.

Poezia lui Hermann Gilm ridică și o problemă de istorie literară de cel mai mare interes. Poetul tirolez îi anticipează pe Șt. O. Iosif și G. Coșbuc, cântăreți ai vitejiei ostașilor români, „cătane” în armata imperială pe fronturile de luptă. Poezia lui Șt. O. Iosif, *Eroul de la Königgrätz*, cu subtitlul *Poveste ciobănească*, se publică în „Pagini literare”, în 1899⁹. Contextul politic este altul decât cel din poezia germană. Imperiul Austro-Ungar se găsește în război, după cel cu Sardinia și Franța din 1859, cu Prusia (1866). Suferă, și de această dată, o grea înfrângere în luptele de la Königgrätz, din 3 iulie 1866¹⁰. Localitatea este numită, în această poezie, Canecreț, forma sub care circula și în literatura noastră populară. Localitatea figurează în enciclopedii sub numele Sadová, cu numele ceh Hradec Králové.

Importanță pentru discuția noastră este poezia lui G. Coșbuc, *În spital*, publicată în „Universul literar”, la 24 iunie 1902¹¹. Poezia ne îndrumă, prin titlu, la Hermann von Gilm, cu *Im Hospital zu Verona*, iar conversația între general și „tânărul împărat” are loc, cum arată Coșbuc, „la Veneția, în spital”. Gilm evoca drama soldatului român, în 9 strofe, de mare concentrare lirică, pe când Coșbuc desfășoară o narațiune în 25 de strofe. Generalul îl informează pe „tânărul Habsburg” asupra țării de unde veneau acești ostași („Ei de acolo sunt, din țara / Turmelor de oi”), după care descrie cum soldatul român salvează steagul cu „stema împărătească”, pentru a nu cădea în mâna dușmanilor. Coșbuc și Iosif se întâlnesc în prezentarea soldatului român ca apărător al prestigiului imperiului. Ciobanul din poezia lui Iosif, luat la armată cu arcanul, luptă la Königgrätz, salvează steagul cu

⁹ Șt. O. Iosif, *Eroul de la Königgrätz*, în „Pagini literare”, II, nr. 10, 19 decembrie 1899, p. 3. Este reprodușă în „Semănătorul”, I, nr. 19, 5 aprilie 1902; Șt. O. Iosif, *Poezii*, ediție îngrijită de Șerban Cioculescu, a doua ediție revăzută, București, Fundația pentru Literatură și Artă, 1944, p. 175–176, p. 350.

¹⁰ Erich Göllner, *op. cit.*, II, p. 507. Königgrätz purta numele de Sadová, azi Hradec Králové, în Cehia.

¹¹ G. Coșbuc, *În spital*, în „Universul literar”, XX, nr. 25, 24 iunie 1902, p. 2. Este reprodușă în: „Românul”, IV, nr. 173, 6/19 august 1915, p. 3–4; „Albina”, XVIII, nr. 18, 1 februarie 1915, p. 635. Se tipărește în volum, prima dată, în *Ziarul unui pierde vară*, în 1902.

pajura împărătească și este primit cu mare admirație, în „cortul de ghinărari”. Soldatul din poezia lui Coșbuc, coborând tot din munte, participă la luptă și salvează și el steagul cu pajura împărătească. Nu este însă primit de „ghenerari”, ci ajunge într-un spital de campanie din Verona.

Apropierea dintre poezia lui Coșbuc și cea a poetului tirolez este făcută, pentru prima dată, de Gh. Bogdan-Duică¹². Istoricul literar face constatarea că poetul tirolez și cel român au în comun relatările despre spital și vizita împăratului. De asemenea, el constata că poezia tirolezului „are mai mult patriotism românesc decât dinasticism”. Nu este lipsit de interes să mai arătăm că poetul tirolez se interesa și de istoria noastră națională. Într-o poezie, *Johannes Nepomuk*, se referă la Mihai Viteazul¹³.

Dinasticismul din poezia noastră populară transilvăneană și bucovineană de dinainte de 1900, precum și cel din poezia lui G. Coșbuc și Șt. O. Iosif, la care se referă Gh. Bogdan-Duică, trece pe al doilea plan, spre a fi complet abandonat, în ajunul și în timpul celui de al Doilea Război Mondial. Nimic nu ilustrează mai bine această schimbare fundamentală în viziunea asupra imperiului decât poeziile, culese de I. E. Torouțiu din satele bucovinene, *Cântece populare* și publicate la Solca (Rădăuți) în 1914. Acum soldatul român este „cătană” numai prin jurământ, pe care l-ar călca în orice clipă dacă nu ar exista teama de represalii:

„Jurământul l-aș călca,
Dar mă tem că m-a mușca;
Jurământu-i tare greu,
Vai, amar de sufletul meu”¹⁴.

Ostașul bucovinean, „cătană” imperială, nu se gândește la fapte de viteză, îi este străin cultul pentru steagul cu „pajura împărătească”. Drama lui stă în faptul că neamțul l-a ridicat de la îndeletnicirile sale și-l trimite să moară pe frontul de luptă:

„M-a făcut maica frumos,
Neamțului de bun folos!
Când am fost maicii mai drag
Neamțul m-a jurat la steag;
Sub steagu-mpăratului,
În pierderea capului”¹⁵.

Sacrificiile pe fronturile de luptă sunt declarate inutile și cu mare pierdere pentru satele bucovinene:

¹² Gh. Bogdan-Duică, *Un motiv împrumutat?*, în „Ramuri”, XVII, nr. 31, 3 septembrie 1922, p. 493–494; Gavril Scridon, Ioan Domșa, *George Coșbuc*, București, Editura Academiei Române, 1965, p. 188.

¹³ Hermann von Gilm, *op. cit.*, p. 52.

¹⁴ Ilie E. Torouțiu, *Frunză verde. Cântece și basme populare din Bucovina*, Câmpulung-Bucovina, Biblioteca „Miorița”, 2003, p. 86. Culegerea *Frunză verde* din 1914 nu se află la Biblioteca Academiei Române; *A fost odată. Povestiri, cântece populare*, Cluj, Tipografia „Carmen”. Petru P. Barițiu, 1912.

¹⁵ Ilie E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 76.

„Când cosesc vara mai bine,	Bun îi neamțu-nșelător
Vine neamțul după mine.	C-a plivit câmp de flori
Coasa-o las să ruginească	Și noroade de feciori,
Pușca-n spate să-mi strălucească.	De feciorii cei aleși
	Ca frunza de pe cireși” ¹⁶ .

Asupra acestei schimbări fundamentale a viziunii cântărețului popular se atrage atenția și în presa vremii. Revista „Albina” însoțea reproducerea poeziei lui Coșbuc, *În spital*, cu o notă în care arăta că „împăratul” i-a trădat pe români și nu se putea aștepta la fapte de vitejie în slujba imperiului, ca cele prezentate de Coșbuc în poezia sa.

Gh. Bogdan-Duică își încheia notița din „Ramuri” cu o afirmație rămasă nedemonstrată pe bază de documente. „Dar Coșbuc – se întreba istoricul literar – a cunoscut pe Gilm?” Și tot el răspunde: „Știu *eu* că l-a cunoscut”. Sublinierea îi aparține. Nu spune însă unde și când l-a cunoscut pe poetul tirolez. Nu greșea însă în afirmația sa, lăsată fără răspuns. Exemplarul din poezia lui Gilm, *Gedichte*, din care am citat și noi, a aparținut lui Coșbuc și a fost donat de Elena G. Coșbuc, soția poetului, Academiei Române, în 1942. El cuprinde însemnări marginale și, în text, cu creion negru și albastru, remarcă asupra unor poezii și chiar traduceri de versuri, care l-au interesat îndeaproape. Nu ar fi exclus ca poetul să-i fi împrumutat lui G. Bogdan-Duică volumul, pentru scurt timp, de vreme ce era așa de sigur că poetul român cunoștea poezii ale poetului tirolez. Această ediție din poezia lui Gilm, care a trecut prin mâinile lui Coșbuc ar merita o cercetare aparte.

Hermann von Gilm, poetul tirolez de mare talent, se considera solidar cu ciobanii din Carpați și face cunoscută vitejia și drama lor într-o limbă de circulație universală. Anticipează scriitorii noștri cu mai bine de un secol. Dinasticismul românilor îl aprecia temporar, asemeni contemporanilor săi tirolezi, cum avea să se arate în desfășurarea ulterioară a evenimentelor istorice.

Die deutsche Literatur im Leca Morarius Briefwechsel und einige Probleme der Literargeschichte (I)

(Zusammenfassung)

Aufgrund des Briefwechsels zwischen Leca Morariu und Cornel Hahon präsentiert der Verfasser einige Dokumente, die Leca Morarius Beschäftigungen mit der Kenntnis der deutschen Literatur mittels eines ihrer Vertreter, Hermann von Gilm (1782-1864), darstellen. Der Autor des Artikels bemerkt die Ähnlichkeit zwischen den Gedichten des deutschen Dichters und einigen von den rumänischen Volksgedichten oder denjenigen von George Coșbuc.

Der Tiroler Dichter Hermann von Gilm machte in einer weltbekannten Sprache die Tapferkeit und das Drama der rumänischen Soldaten ein Jahrhundert früher bekannt, als es die rumänischen Schriftsteller gemacht haben.

¹⁶ *Ibidem*.

UNIREA BUCOVINEI CU REGATUL ROMÂN. INTEGRAREA POLITICO-ADMINISTRATIVĂ (III)

RODICA IAȚENCU

Desființarea organelor proprii de conducere locală și integrarea Bucovinei în structurile administrative ale statului român

Perioada de conducere a Bucovinei prin miniștri delegați și Secretariate de Serviciu locale a încetat la 4 aprilie 1920, provincia intrând într-o altă fază a procesului de unificare, când autonomia i-a fost limitată treptat la nivelul administrației locale. La acea dată a intrat în vigoare Decretul-lege nr. 1476, publicat în „Monitorul oficial”, nr. 4, din 4 aprilie 1920 (anterior, la 3 aprilie 1920, a fost emis Decretul-lege nr. 1462, care prevedea desființarea Consiliului Dirigent din Transilvania). Acesta prevedea desființarea Directoratelor din Basarabia și a Secretariatelor de Stat din Bucovina. O nouă formulă de conducere fusese preconizată de N. Flondor (despre care se vehicula ideea că va fi numit în funcția de ministru delegat cu administrația Bucovinei în guvernul central), încă din 25 mai 1919. Acesta a prezentat lui Ion I. C. Brătianu un „proiect pentru reformarea modului de guvernare în Bucovina”, care prevedea că „toate secretariatele se desființează, în fruntea administrației rămâne un guvernator – comisar regal, încolo toate autoritățile austriece se restabilesc sub forma lor veche, pentru «o mai lesne contopire cu patria mamă»”¹. De asemenea, deputatul bucovinean A. Morariu a propus un proiect de organizare administrativă, pe care urma să-l prezinte Parlamentului. El aprecia că multe dintre proiectele de lege nu țineau seama de necesitățile României Mari și de problemele de actualitate cu care se confruntau provinciile alipite. Unele dintre ele plecau de la principii care nu puteau duce la aplicarea practică a acestor legi. A. Morariu afirma că guvernul de la București nu avea aproape nici o ingerință efectivă în problemele de viață publică a provinciilor. Tocmai de aceea, deputatul bucovinean credea că era necesară înființarea, prin lege, a unor comisii, pe lângă ministerele de Justiție și de Interne, pentru legiferarea judiciară și administrativă, din care urmau să facă parte și membri ai Parlamentului.

¹ Doina Alexa, *op. cit.*, p. 191.

Aceste comisii ar fi trebuit să lucreze în cazul închiderii sesiunilor parlamentare sau al dizolvării Parlamentului².

Hotărârile de desființare a organelor proprii de conducere locală a Bucovinei și înlocuirea lor cu departamente corespunzătoare, ce urmau să funcționeze în guvernul central, au provocat reacții în rândul elitelor bucovinene. Decizia desființării Consiliului Dirigent al Transilvaniei, decizie care urma să se extindă și asupra Bucovinei, a fost dezbătută de deputații bucovineni, care nu erau de acord ca aceste măsuri să fie aplicate în provinciile alipite până nu se va elabora o lege administrativă unică, cu aplicație la nivelul întregii țări, în baza căreia s-ar fi putut asigura tranziția spre o nouă etapă a unificării³. Clubul parlamentar ardelenesc a propus o altă soluție – desființarea Consiliului Dirigent și înființarea, la București, a unor Subsecretariate de Stat pe lângă ministerele centrale și a unor Directorate de Serviciu, sub conducerea unui ministru delegat, după modelul Bucovinei și al Basarabiei. Bucovineanul D. Marmeliuc a salutat propunerile ardelenilor, fiind de acord cu proiectul acestora, care preconiza realizarea unei descentralizări ce ar fi înlesnit procesul de unificare. De asemenea, a accentuat ideea că fiecare funcționar trebuia să aibă o oarecare autonomie a hotărârilor sale; era necesară crearea mai multor centre administrative, supuse controlului numai în ceea ce privește „concordarea tuturor măsurilor ce trebuiau luate”. Bucovineanul demasca viciile sistemului centralist din administrație, considerând o prioritate legislativă realizarea unei legi privind unificarea și organizarea administrativă a țării: „Cerem cu toată hotărârea ca, până la definitivă organizare administrativă pe baza unei largi descentralizări a României întregite, să rămâie, în Bucovina, neatinsă actuala formă administrativă [...]”. Vom interveni totdeauna cu toată energia pentru menținerea, la Cernăuți, a unui centru administrativ regional [...]”⁴. Considerând măsurile preconizate prin Decretele-lege nr. 1 462 și 1 476 drept „experiențe primejdioase”, Al. Procopovici nu era de acord cu desființarea organelor proprii de administrație, atâta vreme cât încă nu erau clarificate principiile care trebuiau să stea la baza organizării viitoare a statului român. Apreciind, în mod pozitiv, rostul unificării provinciilor, acesta afirma că ideea unei autonomii provinciale este justificată: „Unificarea n-a fost pentru noi niciodată identică cu întinderea și asupra ținutului [...] a sistemului administrativ din Vechiul Regat de dinainte de război [...]. Nu vrem ca pentru fiecare lucru de nimic să batem calea Bucureștiului, spre a antișambra pe la ușile subsecretarilor, șefilor de cabinet, directorilor etc., care nu ne pot cunoaște îndeajuns spre a ne alina nevoile. Nu vrem ca toate nemulțumirile și toate amărăciunile să se reverse înspre București. Avem impresia că este o încercare

² „Glasul Bucovinei”, III, 3 martie 1920, p. 1.

³ I. Dominte, *Desființarea Consiliului Dirigent din Ardeal*, în „Glasul Bucovinei”, III, 21 februarie 1920, p. 1.

⁴ D. Marmeliuc, *Descentralizare*, în „Glasul Bucovinei”, III, 24 februarie 1920, p. 1.

foarte primejdioasă ceea ce se pregătește acum la București. Domnii care sunt de altă părere să descalece puțin în teritoriile nouă și se vor îngrozi de perspectivele pe care le deschid”⁵.

Este de remarcat faptul că aceste măsuri de desființare a organelor administrative provinciale au fost luate de către guvernul Al. Averescu, venit la putere din 13 martie 1920, în locul guvernului Al. Vaida Voevod, care demisionase. Datorită acestui fapt, Parlamentul fusese dizolvat (noile alegeri fuseseră fixate pentru luna mai 1920), astfel că se guverna prin decrete legi, care nu erau supuse dezbaterii publice, fiind ulterior ratificate în Parlament. Aceasta a fost o împrejurare favorabilă emiterii celor două decrete legi referitoare la desființarea organelor administrative proprii ale provinciilor alipite, considerându-se că o eventuală dezbatere parlamentară a acestor măsuri legislative ar putea crea dificultăți în acțiunea de unificare. De altfel, guvernul Averescu, care avea ca idee obiectiv „organizarea definitivă a vieții interne”⁶ prin măsuri de descentralizare administrativă, a apreciat că organismele guvernării autonome din Bucovina, Basarabia și Transilvania nu mai erau necesare, în condițiile în care din guvernul României făceau parte reprezentanții tuturor provinciilor istorice. De asemenea, nu trebuie exclusă și motivația politică a desființării acestor instituții, guvernul Averescu, în perspectiva alegerilor parlamentare, fiind conștient că partidele politice din provincii, rămase în opoziție, puteau să-și promoveze interesele prin organismele administrative proprii⁷.

Conform Decretului-lege nr. 1476/1920, o Comisie de Descărcare și Unificare, prezidată de primul-ministru, a trecut atribuțiile Secretariatelor de Serviciu din Cernăuți asupra ministerelor de resort / departamentelor corespunzătoare din guvernul central. Bucovina a fost reprezentată de I. Nistor, care era ministru de stat în guvernul Al. Averescu⁸.

La 7 aprilie 1920 a fost publicat, în „Monitorul Oficial”, *Regulamentul pentru Funcționarea Comisiilor de Descărcare a Serviciilor Publice* din teritoriile alipite și unificarea lor cu cele din Vechiul Regat. În articolul 1 s-a stipulat: „Cu data Decretului lege care desființează Consiliul Dirigent din Cluj, Directoratele din Chișinău și Secretariatele din Cernăuți, toate serviciile publice din teritoriile alipite se declară trecute sub conducerea directă a puterilor prevăzute la art. 32 și 35 din Constituție, adică a departamentelor corespunzătoare ale guvernului regal din București”⁹. Conform acestui *Regulament*, la Cernăuți s-a înființat o Comisie Regională pentru Descărcare și Unificare, care urma să fie formată din 7 secretari generali și 7 delegați ai guvernului central. Comisia lucra sub autoritatea Comisiei Centrale de Unificare și pentru Descărcarea Serviciilor, formată la 3 aprilie 1920 și

⁵ Al. Procopovici, *Experiențe primejdioase*, în „Glasul Bucovinei”, III, 20 februarie 1920, p. 1.

⁶ „Glasul Bucovinei”, III, 16 martie 1920, p. 1.

⁷ Gh. Buzatu, I. Scurtu, *op. cit.*, p. 126; Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 144.

⁸ R. Economu, *op. cit.*, p. 75–76.

⁹ „Glasul Bucovinei”, III, 27 iunie 1920, p. 1.

avea ca scop lichidarea serviciilor regionale. Așadar, funcția de ministru delegat al Bucovinei a fost înlocuită cu cea președinte al Comisiei Regionale de Unificare, iar secretarii șefi au fost înlocuiți cu directori generali. Sarcinile Secretariatelor și ale Consiliului administrativ au trecut asupra acestei comisii. Activitatea acesteia s-a desfășurat până când toate resorturile au trecut direct sub autoritatea ministerelor centrale de la București.

Prin Decretul regal nr. 1 713/22 aprilie 1920, au fost numiți un președinte și 7 delegați ai Secretariatelor de Serviciu ai Comisiei Regionale de Lichidare: D. Popovici – președinte, C. Stefanelli – Interne, E. Tarangul – Finanțe, V. Hnidei – Comerț și Industrie, I. Balmuș – Lucrări Publice, C. Scarlat – Agricultură, E. Ionescu – Salubritate, T. Brăileanu – Instrucție Publică (înlocuit ulterior cu C. Mandicevski). Pe lângă fiecare Secretariat General a funcționat și un delegat al departamentului corespunzător din guvernul central, ales dintre funcționarii superiori, recomandați de Consiliul de Miniștri¹⁰.

Tranziția către o nouă formă de administrare a Bucovinei nu a fost lipsită de dificultăți. De altfel, desființarea Secretariatelor de Serviciu și preluarea prerogativelor acestora de către ministerele specifice de la București a fost o „tentativă premeditată și cam bruscă de centralizare”, care nu a reușit să impună o „uniformitate perfectă”¹¹. Noile Secretariate Generale, ca instituții descentralizatoare, trebuiau să conlucreze cu ministerele din guvernul central, în perioada de lichidare a legislației provinciilor. Începând cu 24 martie 1921, locul Secretariatelor Generale a fost luat de Directoratele Generale, care nu mai aveau atribuții locale, limitându-se să acționeze ca reprezentante ale ministerelor din București în provincie. Este de remarcat faptul că Secretariatele Generale erau apreciate, la nivel central, ca organe care mențineau „un vag sentiment de regionalism și de nesubordonare”¹². De altfel, Secretariatul Bucovinean pentru Instrucție s-a opus pierderii autonomiei: a făcut numiri fără aprobarea ministerului, nu a demis inspectorii aparținând minorităților și s-a opus unificării programului de studii liceale cu cel din Vechiul Regat¹³.

Deși Bucovina pomise pe drumul integrării în cadrele statului român, situația specifică a acestei provincii a creat dificultăți în procesul de unificare administrativă și al percepției, în mentalul colectiv, a transformărilor survenite după anul 1918. O. Țopa remarca, în 1921, că stăpânirile străine asupra Bucovinei și „nepăsarea orientală a clasei conducătoare din Vechiul Regat au împiedicat deșteptarea maselor largi ale poporului nostru”. Conștient că după 1918 s-au produs schimbări fundamentale în Bucovina, autorul afirma că „n-avem voie să ne lăsăm amăgiți de strălucirea faptelor mari ale celor doi ani trecuți [...]. O muncă foarte grea ne așteaptă încă”. Doar printr-o mobilizare a tuturor forțelor intelectuale

¹⁰ „Glasul Bucovinei”, III, 15 aprilie 1920, p. 1; R. Economu, *op. cit.*, p. 76.

¹¹ Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 56.

¹² *Ibidem.*

¹³ *Ibidem.*

ale națiunii și o mișcare culturală „tot mai intensă și sistematică” se putea realiza o rapidă integrare a provinciei în structurile statului român. Dar, așa cum remarcă O. Țopa, „azi nu putem înregistra [...] nici o acțiune sistematică de felul acesta”. Cauza ar fi constat în faptul că elitele bucovinene erau absorbite de un „politicianism strâmt”, care îngreuna desfășurarea normală a vieții provinciei¹⁴.

În perioada la care ne referim s-au luat o serie de măsuri administrative: prin Decretul regal nr. 1 714/22 aprilie 1920 au fost numiți prefecții celor 11 județe ale Bucovinei, care depindeau direct de Ministerul de Interne și la 30 iulie 1921 a fost ratificat Decretul-lege de reformă agrară¹⁵.

În perioada imediat următoare aplicării măsurilor legislative pentru integrare și unificare, în Bucovina a fost organizată vizita familiei regale, al cărei scop a fost și acela de a asigura minoritățile că se vor bucura în continuare de drepturi egale cu populația majoritară. Acestea, îngrijorate de faptul că procesul de unificare va duce la o înrăutățire a situației drepturilor lor, au avut o atitudine rezervată. Dizolvarea administrației autonome a Bucovinei a fost considerată, de către germani, evrei și ucraineni, prematură și cu efecte negative în ceea ce privește participarea minorităților la administrarea Bucovinei¹⁶.

Prima vizită a familiei regale, însoțită de primul-ministru, generalul Averescu, membri ai guvernului și reprezentanți ai Bisericii, a avut loc la 16 mai 1920, la Putna. Aici au fost inițiate și primele contacte cu reprezentanții minorităților germană, evreiască și polonă, care și-au exprimat omagiul și loialitatea lor față de familia regală. La 17 mai, după vizitele făcute la Suceava și Rădăuți, regele Ferdinand și regina Maria au fost primiți, oficial, la Cernăuți, la Palatul Mitropolitan, în prezența oficialităților bucovinene, precum și a reprezentanților minorităților. În timpul acestei vizite, primul-ministru al României a avut numeroase întrevederi cu reprezentanții autorităților și ai etniilor bucovinene, care i-au prezentat problemele cu care se confruntă provincia, în ideea de a se găsi soluții optime pentru integrarea Bucovinei în statul român. Vizita regală s-a încheiat cu rezultate pozitive, care s-au reflectat în evoluția ulterioară a evenimentelor din provincie¹⁷.

O măsură de o deosebită importanță în ceea ce privea problema minorităților bucovinene a fost luată prin decizia Ministerului de Interne (19 iunie 1920), când a

¹⁴ O. Țopa, *Necesități culturale-naționale ale Țării de Sus*, în „Calendarul «Glasul Bucovinei» pe anul 1921”, Cernăuți, 1921, p. 111.

¹⁵ I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 409.

¹⁶ R. Economu, *op. cit.*, p. 77.

¹⁷ *Ibidem*, p. 77–79. Bucovina a fost vizitată, ulterior (8 august 1922), de o delegație a guvernului român, din care făceau parte primul-ministru Ion I. C. Brătianu, ministrul de Finanțe V. Brătianu și alți reprezentanți ai autorităților române (ministrul I. Inculeț și ministrul Al. Constantinescu, generalul Gh. Moșoiu, ministrul Comunicațiilor). Cf. „Calendarul «Glasul Bucovinei» pe anul 1923”, Cernăuți, 1923, p. 132. În mai 1933, Bucovina a fost vizitată de regele Carol al II-lea, proclamat Doctor Honoris Causa al Universității din Cernăuți, iar în 1936 a sosit în Bucovina regele Mihai. Cf. I. Nistor, *Bucovina sub dominațiune românească. La 20 ani de la unire* (în continuare se va cita I. Nistor, *Bucovina sub dominațiune românească*), Cernăuți, 1938, p. 60–62.

fost numit un nou Consiliu al orașului Cernăuți, cu o componență etnică semnificativă, din cei 40 de membri, 20 fiind delegați ai socialiștilor și 20, câte patru, reprezentând naționalitățile orașului Cernăuți (români, germani, evrei, poloni, ucraineni). Consiliul era condus de consilierul consistorial Gh. Șandru¹⁸.

În planul vieții politice a Bucovinei în perioada la care ne referim (4 aprilie 1920–19 ianuarie 1922) s-au produs schimbări importante. După demisia guvernului Al. Vaida Voevod (13 martie 1920), Partidul Democrat al Unirii (PDU), condus de I. Nistor, a aderat la Federația Democrației Național-Sociale, condusă de N. Iorga (această grupare a adunat partidele Blocului parlamentar, trecute în opoziție). Așa cum afirma I. Nistor, PDU colaborase „în cea mai deplină armonie și bună înțelegere” cu cele trei guverne care s-au succedat la conducerea României după anul 1918. Această colaborare se datorase faptului că șefii guvernelor respective „aveau deplină înțelegere pentru nevoile Bucovinei. Ei ne dăduseră, afirma Nistor, tot concursul la aplicarea reformei agrare ce fusese alcătuită de partidul nostru în conformitate cu cerințele democratice ale vremii și cu nevoile noastre locale. Ei consimțiseră ca unificarea administrativă să se facă cu pricepere și bună chibzuință, unificându-se mai întâi legislația și respectându-se drepturile câștigate. Ei aveau o deplină înțelegere pentru marile probleme politicești naționale ale statului și, în special, pentru situația excepțional de grea din Bucovina [...]. Guvernele cu care eram în colaborare respectau organizația noastră de partid regional, înțelegând că, pentru un timp oarecare de tranziție, partidele regionale pot găsi îndreptățirea lor, date fiind condițiunile cu totul deosebite în care s-a dezvoltat viața politică în diversele provincii care alcătuiesc regatul întregit”¹⁹. Față de noul guvern Averescu, I. Nistor afirma că, la început, s-a încercat o colaborare cu acesta (I. Nistor intrase inițial în guvern, iar în Parlament s-au făcut declarații, din partea reprezentanților PDU, referitoare la colaborarea cu guvernul)²⁰, dar impunerea anumitor condiții politice – fuzionarea cu partidul ce urma să se înființeze, Liga Poporului, și asumarea răspunderii pentru măsurile de unificare, au determinat „o schimbare esențială în conduita noastră politică de până atunci. Ne găseam la o răspântie de drum în calea noastră politică. Ni se cerea să ne schimbăm, cu desăvârșire, orientarea noastră politică [...]”²¹.

În aceste condiții a fost convocat congresul PDU, pentru 18 aprilie 1920, cu scopul de a se impune, așa cum afirma Nistor, o nouă politică și orientare în cadrul partidului, în condițiile în care, cu guvernul Averescu, „nu se poate continua politica de colaborare”²². Unul dintre motivele adoptării unei asemenea poziții era legat de faptul că nu se dorea fuzionarea PDU cu Liga poporului, aflată încă în

¹⁸ „Glasul Bucovinei”, III, 6 iulie 1920, p. 1; R. Economu, *op. cit.*, anexa XXXVI, p. 180–181.

¹⁹ I. Nistor, *Din viața politică*, în „Calendarul «Glasul Bucovinei» p e anul 1921” (în continuare se va cita I. Nistor, *Din viața politică*), Cernăuți, 1921, p. 166.

²⁰ *Ibidem*, p. 167.

²¹ *Ibidem*, p. 167.

²² „Glasul Bucovinei”, III, 20 aprilie 1920, p. 1.

stadiul de formare: „Nu puteam consimți la desființarea organizației noastre politice, afirma Nistor, pentru a intra într-un partid care se găsea numai în stadiul de înjghebare și care nici până azi nu-și are programul bine precizat. Nu puteam consimți la dizolvarea partidului nostru și pentru motivul că el nu-și atinsese încă ținta pentru care fusese creat și pentru că interesele țării puteau fi mai bine servite de un partid regional, până la așezarea definitivă a treburilor publice. În sfârșit [...], nu eram dispuși să legăm interesele țării de prestigiul unei singure persoane [Al. Averescu – n.n.] oricât de mare ar fi fost popularitatea de care se bucura atunci. Acțiunile politice trebuie să se întemeieze pe comunitatea de idei și programe [...]. Nu puteam fuziona cu un partid [...] fără tradiții, fără trecut, fără program bine stabilit, cu un partid compus în mare parte din ambițioșii, nemulțumiții și imbecilii vechilor partide, cu un partid care se ridică și cade odată cu șeful lui. Ce garanție ne putea da un astfel de partid, când noi aveam atâta de făcut și de rânduit în ținuturile acestea realipite, când aveam o răspundere așa de mare înaintea țării și a neamului?”²³ Un alt motiv al neacceptării colaborării cu guvernul Averescu era legat de modalitățile prin care acesta își propusese să realizeze procesul de unificare. Față de hotărârile Decretului regal nr. 1476 de desființare a Secretariatelor de Serviciu din Bucovina, I. Nistor își exprimase părerea încă din 4 aprilie 1920, când a afirmat că în Bucovina existau interese specifice și, de aceea, organizarea regională ar fi trebuit păstrată până la realizarea unificării administrative, prin adoptarea unei legislații specifice la nivelul întregii țări²⁴. „Noi nu puteam consimți la desființarea pripită a administrației locale – afirma Nistor – înainte să se fi votat și promulgat legile de unificare [...]. Aveam convingerea că unificarea pripită nu era în interesul întregii țări”²⁵. De asemenea, I. Nistor aprecia că „măsurile de unificare pripită nu servesc intereselor țării ci mai mult intereselor electorale”²⁶. Aceste idei au fost dezbătute la congresul PDU și de către D. Marmeliuc. Acesta, subliniind importanța realizării unirii și condamnând menținerea unei autonomii provinciale, și-a exprimat părerea că este împotriva unei centralizări pripite: unificarea trebuia realizată prin „legiferarea și apoi organizarea ei”, legiferare care trebuia făcută „prin Corpurile Legiuitoare și nu prin Decrete-legi”²⁷. La finalul lucrărilor congresului PDU, a fost adoptată o rezoluție care prevedea că partidul nu va fuziona cu alte formațiuni politice, va colabora cu guvernul Averescu „doar dacă el va ține seama de principiile democratice ale programului său și va avea toată sollicitudinea pentru interesele vitale ale Bucovinei”; față de măsurile luate de guvern în materie de unificare administrativă și constituțională, PDU și-a exprimat atitudinea de dezaprobare²⁸.

²³ I. Nistor, *op. cit.*, p. 167–168.

²⁴ „Glasul Bucovinei”, III, 4 aprilie 1920, p. 1.

²⁵ I. Nistor, *op. cit.*, p. 168.

²⁶ Doina Alexa, *op. cit.*, p. 197.

²⁷ „Glasul Bucovinei”, III, 24 aprilie 1920, p. 1.

²⁸ *Ibidem*, 20 aprilie 1920, p. 1.

În schimb, cealaltă grupare politică bucovineană, a lui I. Flondor, s-a apropiat de generalul Al. Averescu, liderul Ligii Poporului. La congresul de transformare a Ligii Poporului în Partidul Poporului (16/17 aprilie 1920), gruparea lui Flondor a fuzionat cu acest partid. În această perioadă au mai activat, în Bucovina, grupul țărănesc, neconstituit în partid și gruparea lui D. Popovici, care s-a desprins din PDU și a aderat la Partidul Poporului²⁹. De altfel, acțiunile guvernului Averescu de a „demonta structurile de putere periferice”³⁰, prin desființarea organelor administrației locale, de a propulsa Partidul Poporului în viața politică și de a numi candidați proprii la viitoarele alegeri au atras nemulțumirea diverselor grupuri politice din provinciile alipite. PDU, „marele bazin de colectare a tuturor românilor care aspirau să facă o carieră politică”³¹, își asigurase, prin participarea la coaliția de guvernare, competențe regionale care fuseseră pierdute odată cu venirea la guvernare a generalului Averescu. În aceste condiții, PDU s-a retras de la guvernare. Această atitudine a fost justificată de I. Nistor astfel: „[...] noi am trebuit să ne retragem, fiind că divergențele de vederi între noi și guvernul Averescu erau prea mari [...]. Ne-am retras de la putere cu conștiința împăcată și cu sentimentul unor oameni care și-au îndeplinit datoria”³². Nistor a demisionat și din funcția de ministru de stat în guvernul Averescu, la 2 mai 1920, deranjat fiind de fuzionarea grupării lui I. Flondor cu Partidul Poporului și de numirea, în Comisia Regională de Lichidare, a unor partizani flondoriști³³.

În urma demisiei lui I. Nistor, prin Decretul regal nr. 1 198/2 mai 1920 a fost numit ministru de stat (din titulatură dispăruse deja mențiunea „pentru Bucovina”, chiar dacă atribuțiile acestuia erau legate strict de problemele provinciei) și membru în Comisia Centrală de Lichidare I. V. Stârcea, care a ocupat această funcție până la 16 aprilie 1921³⁴. Această măsură luată de guvernul Averescu a provocat reacția fermă a lui I. Flondor, care i-a adresat primului ministru, la 27 aprilie 1920, o scrisoare, în care afirma că prin această numire s-a consfințit „cea mai odioasă corupție din Bucovina”, I. V. Stârcea fiind acuzat de afaceri ilegale cu pădurile Fondului Religionar³⁵. În condițiile în care asupra numirii lui I. V. Stârcea în funcția ocupată anterior de I. Nistor nu s-a revenit, I. Flondor și-a dat demisia din Partidul Poporului, la 2 mai 1920, părăsind definitiv viața politică.

În perioada 25–31 mai 1920 s-au desfășurat alegerile parlamentare organizate de către guvernul Averescu. În cadrul noului Parlament, cu majoritate averesciană

²⁹ R. Economu, *op. cit.*, p. 77.

³⁰ Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 140.

³¹ *Ibidem*.

³² I. Nistor, *op. cit.*, p. 168.

³³ Chiar dacă aceste numiri s-au făcut din considerente politice, participarea unor membri ai grupării lui I. Flondor la lucrările unei comisii care se ocupa de lichidarea organelor proprii de administrare a Bucovinei înlătura suspiciunea că aceștia ar fi fost partizanii menținerii unei autonomii a provinciei.

³⁴ I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 415.

³⁵ R. Economu, *op. cit.*, p. 76.

(liberalii pierduseră alegerile), reprezentanții PDU – care întruniseră în Bucovina sub 30% din voturi – au constituit, alături de celelalte partide din Federația Democrației Național Sociale, „opoziția federalistă”³⁶. În noile Corpuri legiuitoare, ca urmare a modificării legii electorale, Bucovina a avut 17 deputați și 10 senatori, dintre care unul era ales de drept, ca reprezentant al Universității din Cernăuți³⁷. Datorită alianțelor încheiate, din rațiuni electorale, între organizația condusă de D. Popovici și reprezentanții naționalităților minoritare, în noul Parlament acestea au fost reprezentate de un număr mai mare de parlamentari (unii candidând chiar pe listele Partidului Poporului), față de cei aleși în noiembrie 1919. Dintre aceștia au fost aleși doi deputați și un senator din partea ucrainenilor, doi deputați evrei, un deputat și un senator din partea germanilor³⁸.

Momentul alegerilor parlamentare din mai 1920 a fost analizat de reprezentanții PDU, condamându-se, uneori cu accente dure, incorectitudinile înregistrate și presiunile făcute de reprezentanții partidului averescian. Iorgu G. Toma, vicepreședintele PDU, afirma că bucovinenii combăteau „perversitatea unui nenorocit sistem de guvernământ din Vechiul Regat” și „samavolnicia unei administrații abuzive”. Tocmai datorită existenței unei asemenea stări de lucruri, Iorgu G. Toma invoca superioritatea bucovinenilor care, alături de ardeleni, „aduc cu sine luminile occidentului în crepusculul oriental, aduc duhul luminat al civilizațiunii europene în clăbucii ceței mentalității balcanice”³⁹. Pornind de la ideea că provincia este de fapt o „Bucovină a bucovinenilor”⁴⁰, Iorgu G. Toma acuza guvernul care „tratează o provincie liberă, cu o înaltă cultură proprie, ca un teritoriu subjugat sau ca o colonie” și duce o „rea politică de stat și periclitează interesele superioare ale țării”⁴¹. A. Morariu a demască modul în care s-au desfășurat alegerile parlamentare, întrebându-se dacă ele au fost cu adevărat libere⁴² și a apreciat modul în care acestea s-au desfășurat în Basarabia, „care a știut să trântască zdравă averescianismul” și în Transilvania, care „a mers pe calea dreaptă a adevărului”⁴³.

Analizând evoluția situației politice din Bucovina, I. Nistor afirma că, la alegerile parlamentare din mai 1920 „cuvântul de ordine era zdrobirea Partidului Democrat al Unirii și scoaterea din luptă a fruntașilor acestui partid”⁴⁴. Dar, în ciuda

³⁶ Doina Alexa, *op. cit.*, p. 197.

³⁷ D. Popovici ceruse rectorului Universității din Cernăuți să elimine din lista alegătorilor profesorii sub 40 de ani, susținându-l pe candidatul guvernului, V. Gheorghiu. Acțiunile lui D. Popovici, văzute ca ingerințe în activitatea internă a acestei instituții, au rămas fără rezultat, I. Nistor fiind ales senator. Cf. „Glasul Bucovinei”, III, 3 iunie 1920, p. 1.

³⁸ Lista parlamentarilor bucovineni se regăsește în „Glasul Bucovinei”, III, 2 iunie 1920, p. 3.

³⁹ „Glasul Bucovinei”, III, 16 iunie 1920, p. 1.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ „Glasul Bucovinei”, III, 8 iunie 1920, p. 1.

⁴² *Ibidem*, III, 30 mai 1920, p. 1.

⁴³ *Ibidem*, III, 10 iunie 1920, p. 1.

⁴⁴ I. Nistor, *Din viața politică*, p. 169.

tuturor „ingerințelor, amenințărilor, ademenirilor și călcărilor de lege ce s-au comis în alegeri de către flondoriști, partidul nostru a reușit să trimită în Parlament doi reprezentanți – unul la Cameră și altul la Senat [...]. Și apoi, în viața parlamentară [...] nu determină totdeauna numărul ci calitatea, priceperea, destoinicia și tăria de convingere”⁴⁵. Senatorul bucovinean a făcut aprecieri asupra inițiativelor parlamentare luate de reprezentanții PDU: „[...] am cerut urgență pentru votarea legii agrare [...]. Am cerut favorizarea celor mulți și săraci la schimbul coroanelor [...]. Am cerut considerarea cererilor juste ale învățătorimii [...]. Am cerut ca și Bucovenenii să fie considerați la împărțirea pentru refacerea gospodăriilor și școlilor dărmate în război [...], am interpellat în chestia liceului din Rădăuți [...]. Am protestat, cu toată hotărârea, contra plebiscitului⁴⁶ și a punerii în libertate a fostului comandant de jandarmi Fischer”⁴⁷. I. Nistor aprecia că toate aceste inițiative parlamentare nu au fost susținute de reprezentanții grupării flondoriste, care nu erau interesați de redresarea vieții sociale a bucovinenilor: „Unde este patriotismul oamenilor acestora, unde este dragostea lor pentru popor? Atitudinea lor ne face să credem că [...] sunt inconștienți și lipsiți total de pricepere pentru treburile publice”⁴⁸.

În ședința Senatului din 28 iunie 1920, I. Nistor a prezentat un bilanț al activității sale ca ministru-delegat cu administrația Bucovinei: „Ne-am făcut pe deplin datoria față de țară și neam. Am organizat servicii publice, am înfăptuit reforma agrară și am dat țării o universitate românească”⁴⁹. În condițiile continuării operei de integrare a Bucovinei în structurile statului român, I. Nistor considera că unificarea administrativă trebuia să fie o prioritate a guvernului, dar „nu trebuie ca aparatul administrativ în funcție să fie înlăturat mai înainte ca guvernul să fi venit cu vreun proiect de unificare administrativă”⁵⁰. Solicitat pentru a da declarații referitoare la situația internă, I. Nistor aprecia, în august 1920, că „totul stagnează”, referindu-se la lucrările Parlamentului român și la eșuarea tratativelor guvern / opoziție. Având în vedere că Senatul a format o comisie parlamentară, compusă din membrii majorității politice și ai opoziției, în vederea anchetării abuzurilor din Basarabia, Nistor propunea, în cazul în care lucrurile nu se modifică, instituirea unei asemenea comisii și în Bucovina⁵¹.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 170.

⁴⁶ Era vorba despre cererea senatorului K. Krakalia, ales pe listele Partidului Poporului, făcută în ședința Senatului din 12 august 1920, de a se organiza în nordul Bucovinei, zonă cu populație majoritar ucraineană, un plebiscit. Într-un interviu, dat anterior inițierii acestei acțiuni, în ziarul „Luptătorul” (20 mai 1920), Krakalia preciza: „Nu este adevărat că am avea de gând să aducem un protest contra alipirii Bucovinei la România. Voim numai să cerem în Bucovina de Nord un plebiscit”. Cf. R. Economu, *op. cit.*, p. 80. Această cerere a fost susținută de deputatul bucovinean Gh. Grigorovici care, după aprecierea lui I. Nistor, ar fi afirmat că „un petec de pământ mai mult sau mai puțin nu este prăbușirea ideii naționale”. Cf. „Glasul Bucovinei”, III, 29 iulie 1920, p. 1–5.

⁴⁷ I. Nistor, *op. cit.*, p. 171–172.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 173.

⁴⁹ Doina Alexa, *op. cit.*, p. 193.

⁵⁰ „Glasul Bucovinei”, III, 6 iulie 1920, p. 1–4.

⁵¹ *Ibidem*, III, 5 august 1920, p. 1–2.

Măsurile politico-administrative luate de guvernul Averescu în privința Bucovinei au fost apreciate de I. Nistor ca ineficiente. Acesta constata, în 1921, că „administrația este în plină descompunere. Un haos indescritibil domnește pretutindeni. Încrederea populației în stabilitatea instituțiilor de drept ale statului este zguduită. Funcționarii publici sunt nemulțumiți [...]. Poporul de la țară așteaptă cu nerăbdare aplicarea reformei agrare, iar muncitorimea suferă enorm sub scumpetea traiului. Nemulțumite sunt și minoritățile naționale fiind că, în preajma alegerilor, li s-au făcut făgăduieli deșarte, care nu se pot împlini fără a primejdui caracterul național unitar al statului român [...]. Nemulțumiți de situație sunt însuși flondoriștii, care încep să-și dea seama de gravitatea situației”⁵². Propunerea făcută PDU de a accepta oferta de colaborare în conducerea administrativă a Bucovinei, prin încredințarea unor secretariate reprezentărilor acestui partid, a fost apreciată de I. Nistor ca nefirească, atâta vreme cât PDU înțelegea să nu-și renege convingerile politice: „Noi voim să servim țara și să promovăm binele obștesc, dar să nu vânam după situații pe care noi le avem și anume nu cumva primite de la d-l Flondor și nici de la d-l general Averescu, în schimbul renegării convingerilor noastre politice, ci dobândite prin munca, jertfa și osteneala noastră proprie [...]. Flondoriștii noștri ne cer front *unic* contra celor din Regat, în care ei văd pricina tuturor relelor și nemulțumirilor. Ei ne cer să facem front unic [...] contra celor din regat care ne-au trimis armata eliberatoare, care ne-au ferit de grozăviile bolșevice și care doresc să trezească și să întărească conștiința și sufletul românesc [...]. Front unic cu cei ce sapă la temelia statului național unitar abia înjghebat? Front unic cu cei ce nu s-au putut încă debarasa de duhul Austriei asupritoare? [...] Front unic cu cei ce tind la reaustricizarea țării și la restabilirea autonomiei austriece? Acest front unic ni-l propun nouă, Partidul Democrat al *Unirii*, care am luptat și luptăm pentru restabilirea legăturilor dintre noi și Moldova [...]. Noi vom face *front unic* cu toți aceia, fie din provinciile alipite, fie din Regat, care doresc să lupte pentru unirea suflatească, pentru armonizarea vieții politice, economice, culturale, în hotarele țării întregite, pentru buna înțelegere între toate clasele sociale, pentru întărirea ideii de stat național unitar și pentru apărarea, ridicarea și întărirea prestigiului și autorității statului” (ș.a.)⁵³.

După demiterea guvernului Averescu, la 17 decembrie 1921 și preluarea puterii, pentru scurt timp, de către guvernul Take Ionescu (17 decembrie 1921–19 ianuarie 1922), la conducerea României a venit guvernul liberal (19 ianuarie 1922–30 martie 1926). Perioada acestei guvernări a fost bogată în acțiuni și realizări politice, economice, culturale, acțiuni care s-au desfășurat în scopul finalizării „operei de legiferare unitară pentru România întregită”⁵⁴. Ion Nistor a redevenit ministru secretar de stat și membru în Comisia Centrală de Lichidare și Unificare,

⁵² I. Nistor, *op. cit.*, p. 173.

⁵³ *Ibidem*, p. 174–175.

⁵⁴ I. Nistor, *Zece ani de la unire*, în „Calendarul «Glasul Bucovinei» pe anul 1929”, Cernăuți, 1929, p. 15.

iar Iorgu G. Toma a fost numit președintele Comisiei Regionale, care și-a continuat activitatea în cadrul atribuțiilor stabilite prin Decretul-lege nr. 1476/4 aprilie 1920. Secretariatele de Serviciu au fost conduse de noi directori, membri ai PDU: M. Hacman, F. Doboș, Al. Procopovici, D. Marmeliuc, T. Vicol, V. Ungureanu, V. Șesan și T. Gramatovici⁵⁵.

În martie 1922 au avut loc noi alegeri parlamentare, în urma cărora Partidul Național Liberal, împreună cu partidele cu care a încheiat alianța, a dobândit o largă majoritate, care i-a permis să declare Parlamentul drept Constituantă. Bucovina a fost reprezentată de 17 deputați și 8 senatori, toți, cu excepția unui deputat socialist, fiind membri ai PDU⁵⁶.

În perioada la care ne referim, cea a guvernării liberale din 1922–1926, în planul vieții politice din Bucovina s-au produs schimbări semnificative. În provincie au activat numeroase partide: Partidul Democrat al Unirii, Partidul Social Democrat (Gh. Grigorovici), filiala bucovineană a Partidului Țărănesc, condusă de T. Sauciuc Săveanu (aceasta s-a format prin transformarea grupului țăărănesc în partid, la începutul anului 1922 și fuzionarea cu Partidul Țărănesc din Regat), Partidul Poporului (D. Popovici). Organizații politice aveau și minoritățile naționale; ca formațiuni politice ale ucrainenilor funcționau: Partidul Democrat Ucrainean, Partidul Național al Țăranilor, Partidul Agrar și Partidul Creștin Democrat; evreii au înființat Partidul Evreiesc, iar germanii s-au integrat în Partidul Germanilor din România⁵⁷.

Deși afirmase că în Bucovina existau încă interese specifice și era indicată menținerea unei organizații politice regionale, care excludea posibilitatea fuzionării PDU cu un alt partid⁵⁸, I. Nistor a exprimat disponibilitatea partidului său de a fuziona cu PNL, fuziune care a avut loc la 23 ianuarie 1923. Aceasta a fost datorată faptului că planul lui I. Nistor de a susține dreptul la existență independentă a PDU în cadrul Federației Democrației Național Sociale eșuase⁵⁹. Orientarea spre PNL, influențată de legăturile pe care le avea I. Nistor încă din timpul războiului cu oamenii politici liberali, a fost justificată și de faptul că acest partid avea realizări politice, naționale și sociale deosebite, datorită cărora „s-au așezat bazele solide pentru dezvoltarea viitoare a Bucovinei, în sens unitar românesc”⁶⁰. În ședințele parlamentare din 29 și 31 ianuarie 1923 I. Nistor, relevând faptul că rolul PDU ca partid regional s-a terminat, afirma: „Colaborarea noastră de până acum [...] a avut darul să scoată tot mai mult în evidență congruența de principii și sentimente și asemănarea de programe între programul nostru și cel național liberal”⁶¹. Omul

⁵⁵ R. Economu, *op. cit.*, p. 80.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 80.

⁵⁷ R. Economu, *op. cit.*, p. 77, 81–82.

⁵⁸ „Glasul Bucovinei”, II, 9 decembrie 1919, p. 2; III, 4 aprilie 1920, p. 1.

⁵⁹ Doina Alexa, *op. cit.*, p. 198

⁶⁰ I. Nistor, *Politică constructivă*, în „Calendarul «Glasul Bucovinei» pe anul 1927”, Cernăuți, 1927, p. 4–6.

⁶¹ Doina Alexa, *op. cit.*, p. 199.

politic bucovinean arăta și faptul că: „Am aderat din convingere la programul acestui partid pentru că, în îndelungata colaborare cu liberalii, ne-am putut convinge de sinceritatea naționalismului lor, de seriozitatea operelor lor administrative și de interesul pe care-l arătau pentru Bucovina. Concepția de armonie socială din ideologia lor corespundea pe deplin simțămintelor mele. Am rămas mereu credincios convingerilor mele naționaliste, propovăduite generației noastre de N. Iorga precum și de PNL, ale cărui doctrină și ideologie se întemeiau pe ideea națională”⁶². Din anul 1922, I. Nistor a făcut parte din toate guvernările liberale care s-au succedat la conducerea României, preocuparea sa de bază fiind aceea de a rezolva problemele economice, culturale, sociale și etnice ale Bucovinei.

În cei patru ani de guvernare liberală (1922–1926) s-a desfășurat o intensă activitate legislativă în vederea realizării procesului de unificare, cea mai importantă măsură fiind adoptarea Constituției României, la 28 martie 1923, valabilă pentru întreg teritoriul țării. Având la bază principiul separației puterilor în stat (legislativă, executivă și judecătorească), Constituția a consfințit principiile fundamentale privind drepturile tuturor cetățenilor, indiferent de naționalitate, garantând proprietatea privată, libertatea muncii și asigurarea socială. De asemenea, prin Constituția din 1923, se preconiza ca structurile administrative județene să primească drepturi cât mai largi.

După votarea Constituției, au fost adoptate o serie de legi care trebuiau să asigure cadrul juridic al unificării țării. Realizarea unității politice a statului român nu rezolvase, prin ea însăși, problemele extrem de complexe ale procesului de unificare. Deși actul unirii de la 1918 și Constituția din 1923 au abrogat, de fapt și de drept, legislația administrativă conform căreia erau conduse anterior noile provincii, se impunea realizarea unei reforme administrative, care să legifereze procesul de unificare și descentralizare administrativă. Guvernul liberal fusese preocupat de realizarea unei reforme administrative încă din anul 1918, an în care Cercul de Studii al PNL a elaborat un anteproiect pentru legea de descentralizare administrativă și legea județeană. Conformă acestuia, structurile comunale și județene urmau să se autoadministreze prin propriile lor adunări electivă, conduse de un consiliu comunal sau județean⁶³. La congresul PNL, din anul 1921, a fost reluată ideea realizării unei reforme administrative, al cărei obiectiv urma să fie unificarea administrativă și legislativă „bazată pe o largă descentralizare și autonomie locală «rațională», opusă atât centralizării excesive cât și ideii de autonomie regională completă, în scopul declarat de a obține o armonizare între interesele generale și interesele locale”⁶⁴.

Acțiunea de unificare administrativă începută în perioada anterioară guvernării liberale, prin desființarea organelor locale administrative din provinciile

⁶² I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. XX.

⁶³ „Glasul Bucovinei”, II, 1 mai 1919, p. 1–2; I. Bitoleanu, *Din istoria României moderne, 1922–1926*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 162.

⁶⁴ I. Bitoleanu, *op. cit.*, p. 162.

alipite, a fost legiferată prin promulgarea Legii pentru Unificare Administrativă, la 14 iunie 1924, pusă în aplicare de la 1 ianuarie 1926 și prin apariția Decretului-lege din 7 octombrie 1925, pentru împărțirea teritoriului administrativ al țării⁶⁵. Realizarea unei reforme administrative cu aplicabilitate și pentru teritoriul bucovinean se impunea ca o necesitate, atâta vreme cât, așa cum arăta Iorgu G. Toma, „desființându-se Administrația Bucovinei, în locul ei nu s-a pus nimic, iar dacă s-a pus ceva, aceea a fost un lucru insuficient, un lucru hibrid. Prefecturile noastre [...] nu sunt, de fapt, decât niște subprefecturi. Cercul lor de activitate este foarte redus, serviciile sunt complet centralizate, or, pentru bunul mers al afacerilor publice este necesară cea mai largă descentralizare a acestor servicii care, de altfel, este pusă în vedere prin noua reformă administrativă. Așa cum este acum, viața publică de la noi tânjește, lumea nu are încredere deplină în instituțiile de Stat, nimeni nu se interesează de bunul mers al afacerilor publice și o mentalitate bolnăvicioasă începe a se încuibă în rândurile populației noastre. Reforma administrativă va trebui să fie urmată de *legea electorală*, iar domnului ministru al Justiției îi adresăm rugămintea [...] că ne este dator cu o a doua *lege de organizare judecătorească*, [...] ca să fie înzestrată și Bucovina cu numărul necesar de judecătorii de ocol și tribunale. Iar pentru timpul aplicării legii acesteia de organizare, vom stăruii să se suspende inamovibilitatea magistraților, pentru a putea pune magistratura bucovineană, pentru viitor, pe baze solide, sprijinind-o pe adevăratele elemente susținătoare de Stat. Cu prilejul înfăptuirii reformei administrative este numaidecât necesar să se facă și *legea împărțirii Bucovinei în județe*”⁶⁶.

Conform noii organizări administrative, sistemul austriac, prin care Bucovina, cu statut de Ducat, era autonomă și avea Dietă proprie, a fost înlocuit cu un sistem al autonomiei locale la nivel de județ și comună. Provincia a fost împărțită în cinci județe: Suceava, Rădăuți, Câmpulung, Cernăuți, Storojineț, care erau conduse de prefecți; Cernăuțiul a fost declarat municipiu, iar județele erau organizate sub formă de plăși. De asemenea, ca urmare a desfășurării alegerilor locale, organizate pentru prima oară după război, s-au format și consiliile județene, orașenești și comunale, ca organe administrative locale⁶⁷.

Conform Legii pentru Unificarea Administrativă, guvernul liberal a organizat 9 inspectorate generale, cu funcție de control și inspecție, a înființat Consiliul Superior Administrativ, ca instanță supremă de recurs în contenciosul administrativ, a procedat la încadrarea personalului polițienesc și a serviciului de pază în comunele rurale⁶⁸.

⁶⁵ I. Agrigoroaie, *Modernizarea societății românești în perioada interbelică. Propuneri pentru o dezbatere*, în „Xenopoliana”. Buletinul Fundației Academice „A. D. Xenopol” din Iași, VI, 1998, 1–2, p. 39.

⁶⁶ Iorgu G. Toma, *Din neajunsurile Bucovinei. Discurs parlamentar rostit în ziua de 30 octombrie 1924 în Adunarea Deputaților*, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editura „Glasul Bucovinei”, 1924, p. 36.

⁶⁷ I. Nistor, *Zece ani de la unire, în Zece ani de la Unirea Bucovinei, 1918–1928*, Cernăuți, Editura „Glasul Bucovinei”, 1928, p. 19–21; R. Economu, *op. cit.*, p. 81; I. Bitoleanu, *op. cit.*, p. 163.

⁶⁸ I. Bitoleanu, *op. cit.*, p. 163.

Prin votarea Constituției din 1923 și realizarea, pe întreg teritoriul României Mari, a unui sistem administrativ unificat, Bucovina s-a integrat, aproape în totalitate, în viața economică, socială, administrativă și politică a României. Provincia și-a păstrat ministrul său în guvernul de la București, această funcție fiind ocupată de I. Nistor, în mai multe rânduri (1918–1920, 1922–1926, 1933–1934), I.V. Stârcea (1926), D. Popovici (1921, 1926), I. Rășcanu (1927) și T. Sauciu Săveanu (1928–1930, 1932). Dar, în ceea ce privește adoptarea și aplicarea legii administrative, la sfârșitul guvernării liberale, însuși Ion I. C. Brătianu recunoștea că organizarea unitară a ministerelor și serviciilor publice centrale rămăsese nefinalizată, ca urmare a votării și aplicării târzii a legii, datorită tot tergiversărilor liberalilor⁶⁹. Primul ministru sublinia importanța aplicării programului de reformă administrativă, din punct de vedere al dezvoltării vieții locale, prin independența consiliilor comunale și județene, ferite de orice influențe politice, adăugând că, de fapt, guvernul a urmărit „o descentralizare cuminte, sănătoasă, care să nu slăbească unitatea statului”⁷⁰. În fapt, descentralizarea administrativă a fost, în programul PNL, doar un principiu formal, deoarece guvernul a dus, în perioada 1922–1926, o politică de centralizare excesivă, Bucureștiul concentrând în sfera sa de competențe o gamă extrem de largă de probleme, această opțiune ducând la apariția unor dispute politico-ideologice, lipsite, uneori, de sens⁷¹.

O altă lege importantă în procesul de unificare, înfăptuită în timpul guvernării liberale, a fost Legea electorală din 26 martie 1926, care s-a aplicat în perioada interbelică, până în anul 1938, când s-a instaurat regimul lui Carol al II-lea⁷².

În ceea ce privește reforma justiției, în anul 1923 s-a emis Legea pentru Unificarea Organizării Judecătorești și Legea pentru Organizarea și Unificarea Corpului de Avocați. Acestea au fost completate, în anul 1924, prin Legea pentru Organizarea Judecătorească (modificată în 1925) care stabilea, pentru prima oară, drepturile puterii judecătorești de a judeca constituționalitatea legilor, inamovibilitatea magistraturii, contenciosul administrativ. Aplicarea acestor legi în Bucovina a dus la înființarea, la Cernăuți, a Baroului Bucovinei, care cuprindea 602 avocați (din care 102 erau români). Autonomia acestei instituții a fost ridicată de către Ministerul de Justiție pentru că Baroul a refuzat să-i înscrie și pe avocații care proveneau din Vechiul Regat⁷³. De asemenea, s-au înființat trei tribunale pe lângă cele două existente deja, o Curte de Apel la Cernăuți (1 ianuarie 1926), a cărei autoritate s-a extins și asupra județelor Dorohoi și Hotin și 24 de judecătoriai

⁶⁹ M. Mușat, I. Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. I, partea I, 1918–1933, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 786.

⁷⁰ I. Bitoleanu, *op. cit.*, p. 163.

⁷¹ Șt. Purici, *Continuitate și schimbare în viața politică a Bucovinei interbelice*, în „Xenopoliana”. Buletinul Fundației Academice „A. D. Xenopol” din Iași, VI, 1998, 1–2, p. 117.

⁷² R. Economu, *op. cit.*, p. 81.

⁷³ „Calendarul «Glasul Bucovinei» pe anul 1923”, Cernăuți, 1923, p. 130.

(urbane, mixte, rurale), instituții în care, în anul 1925, funcționau 116 judecători (44 erau români și 72 alte naționalități) și 30 de notari publici (18 români și 12 minoritari)⁷⁴.

Preocuparea pentru unificarea administrativă a Bisericii s-a finalizat prin adoptarea Legii de Organizare a Bisericii Ortodoxe Române (4 mai 1925) și a Proiectului de Lege privitor la regimul celorlalte culte. În Bucovina, s-a păstrat Mitropolia de la Cernăuți, care avea în subordine episcopia Hotinului. Până în anul 1924 a funcționat mitropolitul Vladimir Repta, înlocuit cu Nectarie Cotlarciuc, care a păstorit până în anul 1935, urmat de Visarion Puiu (1935–1940). În anul 1925 s-a constituit Adunarea Eparhială a Mitropoliei din Cernăuți, iar prin Regulamentul din 26 noiembrie 1925, revizuit în 1936, s-a soluționat problema Fondului Bisericesc, trecut în administrarea mitropolitului Bucovinei și a consiliului eparhial⁷⁵.

În domeniul instrucției publice, în perioada guvernării liberale (1922–1926) a fost adoptată o importantă măsură de unificare: Legea Învățământului Primar al Statului și a Învățământului Normal (26 iulie 1924). De asemenea, a fost promulgată Legea asupra Învățământului Particular (23 decembrie 1925)⁷⁶. Prin alte măsuri legislative a fost completat învățământul de toate gradele, s-au înființat noi licee, școli normale, profesionale și de meserii, a fost reorganizată Universitatea din Cernăuți⁷⁷.

În privința vieții culturale, aceasta se desfășura după tradiția bucovineană, pe etnii, în cadrul caselor naționale. Românii, alături de celelalte naționalități, erau organizați în societăți culturale, dispuneau de periodice proprii. Românii aveau un singur cotidian, „Glasul Bucovinei”, înființat în octombrie 1918, care a continuat să apară până în anul 1940. Înființat pentru apărarea ideii de unitate națională și pentru combaterea „unei mentalități corupte” care apăra „hibrida moștenire austriacă”, cotidianul cernăuțean „a așezat definitiv gândirea bucovineană în cadrul gândirii românești”⁷⁸. În perioada martie 1919–octombrie 1920, a apărut ziarul „Bucovina”, editat de Iancu Flondor. Au mai apărut: „Poporul” (1920–1927), „Cuvântul țăranului” (1922), „Gazeta Bucovinei” (1924) etc.⁷⁹

În perioada guvernării liberale (1922–1926) s-au luat și importante măsuri economice. I. Nistor, numit la 19 ianuarie 1922 ministru de stat reprezentând interesele Bucovinei în cabinetul Ion I. C. Brătianu, a fost preocupat de soarta țăranilor bucovineni, insistând asupra aplicării reformei agrare⁸⁰. A propus modifi-

⁷⁴ R. Economu, *op. cit.*, p. 60–61; O. Bozgan, *op. cit.*, p. 348.

⁷⁵ I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 416–417; N. Ciachir, *op. cit.*, p. 109.

⁷⁶ Doina Alexa, *op. cit.*, p. 195.

⁷⁷ I. Nistor, *Bucovina sub dominațiune românească*, p. 49; R. Economu, *op. cit.*, p. 83.

⁷⁸ G. Rotică, *În slujba gândului și sufletului românesc*, p. 231.

⁷⁹ Vezi Ioan V. Cocuz, *Presa românească din Bucovina (1809–1944)*, „Suceava. Anuarul Muzeului Județean”, XVI, 1989.

⁸⁰ Despre modul cum a fost aplicată reforma agrară în județul Câmpulung, vezi Iorgu G. Toma, *op. cit.*, p. 12.

carea Legii Conversiunii Datoriilor Agricole în scopul sprijinirii agricultorilor bucovineni, pentru care susținea o reducere cu 75% a datoriilor, în condițiile în care, la nivelul celorlalte provincii, se acceptase reducerea cu 50%. În anul 1925 s-a înființat o Cameră Agricolă la Cernăuți⁸¹.

Măsurile economice au fost completate de unele măsuri sociale: asistența spitalicească și sanitară a fost reorganizată, după unificarea administrativă, ca urmare a extinderii, prin Decretul-lege din 24 iunie 1921, a legilor sanitare din Vechiul Regat. Astfel, s-a constituit o Direcție Sanitară la nivelul tuturor județelor bucovinene și cinci unități sanitare județene. Pentru asigurarea ordinii publice, la 19 decembrie 1924, a fost adoptată Legea pentru reprimarea unor infracțiuni contra liniștii publice. În domeniul asigurării dreptului la muncă, Legea din 29 aprilie 1925 a impus măsuri pentru protecția muncii naționale, iar Legea din 18 iunie 1925 a unificat, pe întreg teritoriul țării, repaosul duminical și al sărbătorilor legale. În silvicultură unificarea s-a făcut prin extinderea Codului Silvic, din 1910, pe întreg teritoriul țării⁸².

Toate aceste măsuri legislative și administrative, aplicate în perioada guvernării liberale (1922–1926), au contribuit hotărâtor la unificarea și integrarea Bucovinei și a celorlalte provincii românești în cadrele noului stat român. La sfârșitul guvernării liberale, Ion I. C. Brătianu vorbea despre îndeplinirea „sarcinii istorice de a organiza și consolida statul nostru întregit”⁸³, prin elaborarea și aplicarea unui program coerent de unificare, iar I. Nistor aprecia că, în timpul guvernării liberale, s-a desăvârșit opera de legiferare „în sens unitar românesc”, punându-se bazele solide pentru dezvoltarea viitoare a provinciei⁸⁴.

Deși eforturile pentru integrarea Bucovinei în spațiul românesc au fost considerabile, în această perioadă provincia a continuat să se confrunte cu probleme specifice, care decurgeau din greutățile procesului de integrare și unificare. Semnificativ, în acest sens, a fost discursul parlamentar al deputatului bucovinean Iorgu G. Toma, din 30 octombrie 1924. După cum el însuși o afirma, scopul interpelării parlamentare era acela de a expune situația Bucovinei și de a atrage atenția guvernului român „asupra unor interese și doleanțe specifice care le are provincia [...] și aceasta cu atât mai mult cu cât încă există [...] interese specific bucovinene, așa precum există încă interese specific ardelenesti și basarabene [...]. Este de datoria noastră, a tuturor, să contribuim cât mai mult posibil ca acele deosebiri, care există încă între situațiunea din provinciile alipite și cea din Vechiul Regat, să dispară cu încetul și eu cred că ținta aceasta o vom atinge-o numai atunci când vor fi expuse toate doleanțele provinciilor alipite, când vor fi arătate, de la tribuna aceasta, toate nemulțumirile ce pot încă să existe în

⁸¹ O. Bozgan, *op. cit.*, p. 348.

⁸² R. Economu, *op. cit.*, p. 84.

⁸³ I. Bitoleanu, *op. cit.*, p. 171.

⁸⁴ I. Nistor, *Politica constructivă*, „Calendarul «Glasul Bucovinei» pe anul 1927”, Cernăuți, 1927, p. 6; Idem, *Zece ani*, „Calendarul «Glasul Bucovinei» pe anul 1929”, Cernăuți, 1929, p. 15.

provinciile acelea, pentru a se da prilej guvernului și a se da prilej și dumneavoastră să le înlăturați cu încetul. Atunci de abia vom putea zice că au dispărut toate deosebirile și că unirea între noi s-a înlăptuit nu numai în spiritul strict al legii [...] ci că toate deosebirile au dispărut și din cugetul nostru și că adevărata unire sufletească nu este numai un «pium desiderium»⁸⁵.

Parlamentarul bucovinean a expus situația provinciei din punct de vedere economic și cultural, pentru a demonstra că procesul de integrare a Bucovinei în spațiul românesc este unul dificil, atâta vreme cât societatea se confrunta cu probleme specifice, generate, în primul rând, de izbucnirea primului război mondial și de modificările ce au avut loc după anul 1918. Pe lângă greutățile intervenite în aplicarea reformei agrare, una din problemele ce se impunea a fi rezolvată era aceea a despăgubirilor de război, în condițiile în care provincia a suferit de pe urma devastărilor „pricinuite cu ocaziunea invaziilor dușmane”. Iorgu G. Toma atrăgea atenția asupra faptului că, în problema întârzierii plătirii acestor despăgubiri „ne lovim [...] de un nefericit formalism [...]”. Stabilirea pagubelor de război s-a făcut în Bucovina după normele guvernului austriac [...] prin comisii administrative. Or modul acesta de stabilire nu corespunde celui practicat în Vechiul Regat și de aici dificultățile⁸⁶.

În ceea ce privește „piedicile desăvârșirii unirii sufletești”, Iorgu G. Toma identifica trei cauze care „îngreuiază, întârzie, împiedică” unificarea spirituală a românilor: „[...] necunoașterea situațiunii de la noi [...], lipsa de adevărata dragoste frățească [...], jignirea sentimentelor noastre de mândrie și demnitate”⁸⁷. De asemenea, Iorgu G. Toma sesiza viciile aplicării, în Bucovina, a unor legi administrative, legi care „nu erau croite pentru noi, provinciile alipite și s-au extins și asupra noastră”. Era vorba despre dispozițiile legii de organizare administrativă comunală, care prevedeau trecerea unora dintre atribuțiile primarului către receptorul local. Această măsură a creat disensiuni în județul Câmpulung, între inspectorul general administrativ, numit de administrația centrală pentru punerea în aplicare a noilor măsuri și populație, acuzată de nesupunere. Problema a fost rezolvată prin intervenția directă a ministrului Gh. Tătărașcu și amânarea aplicării măsurii referitoare la funcționarea administrației comunale⁸⁸.

În privința instrucției publice, deputatul bucovinean afirma că statul trebuia să contribuie mai mult la dezvoltarea învățământului public în provinciile alipite, iar taxele școlare, în special pentru învățământul secundar, trebuiau reduse: „[...] ieftinirea învățământului este nu numai un postulat democratic ci este și un postulat eminamente românesc în provinciile alipite”⁸⁹.

⁸⁵ Iorgu G. Toma, *op. cit.*, p. 3–4.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 9.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 22.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 21–29.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 34.

Provincia bucovineană s-a confruntat cu dificultăți în procesul de integrare, chiar și în perioada în care, în timpul guvernării liberale din 1922-1926, s-au înținat principalele reforme necesare pentru consolidarea statului național unitar. După anul 1926, viitoare guvernări au consolidat procesul de unificare. În urma alegerilor din anul 1928 (țărăniștii au obținut 78% din voturi), guvernul Maniu (10 noiembrie 1928-7 iunie 1930) s-a angajat într-o politică de descentralizare conform principiului „interesele regionale împotriva centralizării statului liberal iacobin”⁹⁰. Una dintre cele mai controversate inițiative legislative din această perioadă a fost proiectul legii privind descentralizarea administrativă a României (elaborat de C. Stere), care prevedea o largă descentralizare la nivelul fiecărei provincii. Datorită faptului că acest proiect era apreciat, în rândul oamenilor politici din opoziție și chiar al țărăniștilor, ca unul ce promova tendințe regionaliste, care ar fi pus în pericol unitatea statului român, el a fost modificat. Conform noii legi administrative s-au creat Directorate Ministeriale, structurate pe provinciile istorice, dar legea, neputându-se aplica, a fost modificată⁹¹. Chiar dacă aceste inițiative legislative au încercat să instituționalizeze o autonomie administrativă mai largă, nu s-a mai revenit, la nivel de provincie, la o autonomie legislativă proprie. Constituția din anul 1938 a abrogat toate legile austriece care continuau să se aplice în Bucovina, urmând a rămâne în vigoare numai legile românești⁹².

I. Nistor și-a continuat activitatea politică, implicându-se activ în rezolvarea problemelor cu care se confrunta provincia bucovineană. În anul 1927 a fost ales deputat de Rădăuți, iar din 28 decembrie 1929 a fost proclamat senator de drept în Parlamentul României. Omul politic bucovinean a avut inițiative legislative și în calitățile pe care le-a avut în guvernările interbelice: a fost ministru de stat, ministru al lucrărilor publice, ministru al sănătății, ministru al muncii, conducând și anumite direcții și servicii din cadrul Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirii Sociale, ministru al cultelor și artelor⁹³. Cu prilejul aniversării a 10 ani de la unirea Bucovinei cu România⁹⁴, I. Nistor a făcut un bilanț, constatând „binefacerile oblăduirii românești”, care a înregistrat progrese în toate domeniile: „Astăzi nimeni în Bucovina nu se mai gândește la sprijin și ajutor din altă parte decât de la București [...]. Cetățenii acestei provincii [...] aderă din convingere la ideea de stat

⁹⁰ Catherine Durandin, *op. cit.*, p. 186.

⁹¹ Gh. Buzatu, I. Scurtu, *op. cit.*, p. 197.

⁹² N. Ciachir, *op. cit.*, p. 118.

⁹³ Despre activitatea legislativă a lui I. Nistor, vezi Doina Alexa, *op. cit.*

⁹⁴ Cu prilejul acestui eveniment au apărut și două lucrări comemorative: *Unirea Bucovinei. 28 noiembrie 1918. Studii și documente de Ion I. Nistor și Zece ani de la unirea Bucovinei. 1918-1928*. În legătură cu tipărirea acesteia din urmă, s-a ivit un incident legat de faptul că guvernul Maniu a abandonat ideea tipării lucrării și lui I. Nistor, care primise, în avans, banii destinați tipării uneia dintre cărți și a organizării unei expoziții aniversare la Cernăuți, i s-a cerut restituirea sumelor. I. Nistor a obținut câștig de cauză, în 1934, la Curtea de Conturi, ridicându-i-se în acest fel sechestrul pus pe biblioteca personală, ca urmare a nerestituirii sumei primite. Cf. Doina Alexa, *op. cit.*, p. 202.

român și nu precupețesc concursul lor la întărirea unirii și la îndeplinirea operei de înfrățire sufletească”⁹⁵. „Cei zece ani de stăpânire românească în Bucovina se încheie cu un bilanț activ pe toate tărâmurile și în toate ramurile de activitate publică și particulară”⁹⁶. Serbări comemorative au avut loc și la 15 ani de la unire, când au fost evocați artizanii realizării actului unirii Bucovinei cu România, I. Flondor și D. Bejan: „Exemplul lor și al marilor bărbați ai neamului nostru – s-a afirmat în cadrul manifestărilor – să servească generațiilor viitoare, ca ele să întregască și să aprofundeze opera înaintașilor noștri”⁹⁷.

Problema minorităților naționale

În desfășurarea procesului de integrare politico-administrativă și culturală a Bucovinei în componența României Mari, una din problemele importante cu care s-au confruntat guvernele interbelice a fost cea a minorităților. Unirea din anul 1918 a schimbat în mod radical aspectul etnic al României. Dacă în anul 1912 România, la o populație de 7 904 104 locuitori, avea aproximativ 9% cetățeni de altă etnie decât cea română (majoritatea fiind evrei), în anul 1930, în România trăiau 5 069 000 minoritari (28,1%)⁹⁸. Recensământul din anul 1919 a consemnat faptul că, din totalul de 811 721 locuitori ai Bucovinei, 432 862 (53,32%) erau minoritari⁹⁹. Aceste rezultate reflectau intenția autorităților habsburgice care, în tendința lor de a transforma Bucovina într-o provincie austriacă, au promovat o politică de colonizare cu elemente alogene din tot imperiul și de stimulare a imigrării locuitorilor din ținuturile limitrofe Bucovinei. În timpul stăpânirii austriece, s-a creat o relativă inegalitate economică și culturală între români și minoritari, care predominau numeric în instituțiile de stat. După anul 1918, unele categorii de minoritari au fost lipsite de aceste privilegii, motiv pentru care în rândul acestora s-au înregistrat proteste. România semnase un Tratat de Protecție a Minorităților (9 decembrie 1919), în baza căruia se angaja să asigure acestora protecția vieții, a libertății, liberului exercițiu al credinței, egalitate în fața legii etc. Potrivit acestei convenții, minoritarii aveau dreptul să-și prezinte doleanțele față de politica statului român la Liga Națiunilor¹⁰⁰.

Măsurile politico-administrative, economice și culturale, inițiate de către guvernele Bucovinei și guvernele centrale în scopul integrării provinciei în componența statului român, au fost concepute în așa fel încât cetățenii minoritari să

⁹⁵ I. Nistor, *Zece ani*, în I. Nistor, *Amintiri răzlețe din timpul unirii – 1918*, p. 302.

⁹⁶ *Ibidem*, *Zece ani*, în „Calendarul «Glasul Bucovinei» pe anul 1929”, Cernăuți, 1929, p. 25.

⁹⁷ T. Sauciuc Săveanu, *op. cit.*, p. 5–6.

⁹⁸ Șt. Purici, *Aspecte I*, p. 132.

⁹⁹ *Ibidem*.

¹⁰⁰ *Minoritățile naționale din România. 1918–1925. Documente*, coordonată de I. Scurtu, L. Boar, București, Arhivele Statului din România, 1995, p. 174–181.

se încadreze treptat în societatea românească și să se adapteze noilor realități politice.

Față de minoritățile naționale s-au conturat în Bucovina, după 1918, două concepții politice. I. Flondor, adeptul unei politici de descentralizare și de constituirea a autonomiei locale, a promovat o politică abilă și tolerantă față de minoritari, iar I. Nistor, partizanul integrării accelerate a provinciei în cadrul statului român, printr-o politică centralizatoare, a fost condus de ideea că drepturile minoritarilor trebuie respectate fără ca România să devină un „stat al naționalităților”¹⁰¹. De asemenea, Nistor afirma că „problema minorităților trebuie considerată ca o problemă de stat și ridicată deasupra luptelor și frământărilor dintre partide [...]. Atitudinea noastră față de minorități trebuie să se bazeze pe dreptate și loialitate”¹⁰². Triumful ideilor politice ale lui I. Nistor și modul cum a fost realizată integrarea Bucovinei au dus la apariția unei stări de nemulțumire și de resentimente îndreptate împotriva „regătenilor”. Autoritățile române au făcut numeroase promisiuni¹⁰³ și au luat importante decizii în scopul respectării drepturilor minorităților naționale: „Căci scopul final al unei politici prudente – arăta ziarul „Glasul Bucovinei” – nu mai poate fi deznaționalizarea și asimilarea, ci numai câștigarea de cetățeni devotați pentru statul român. Va depinde de înțelepciunea oamenilor de stat pentru a stabili bine care sunt interesele statului și care tendințe pentru conservarea naționalității minoritarilor sunt compatibile cu aceste interese”¹⁰⁴.

Un pas important în procesul de integrare a minoritarilor în viața socială a provinciei a fost făcut de guvernul Bucovinei prin soluționarea problemelor legate de introducerea limbii române în administrație și a celor referitoare la statutul funcționarilor publici. O altă realizare relevantă a administrației Bucovinei, de care am amintit deja, a fost numirea, de către Ministerul de Interne, a unui nou Consiliu al orașului Cernăuți, în care activau câte patru reprezentanți ai naționalităților din Bucovina.

În domeniul justiției, „tranziția de la administrația austriacă la cea românească s-a făcut fără nici o întrerupere și cu totul fără incidente”¹⁰⁵. După anul

¹⁰¹ „Glasul Bucovinei”, II, 10 aprilie 1919, p. 2.

¹⁰² Doina Alexa, *op. cit.*, p. 203. Datorită faptului că I. Nistor a condus o perioadă Departamentul Minorităților Naționale, activitatea lui s-a concretizat în inițierea și aplicarea unor măsuri politice menite a asigura colaborarea minoritarilor cu românii.

¹⁰³ În timpul guvernării Al. Averescu (192–1921) se vorbea despre „tendențele politicianilor români bucovineni de a cuceri Bucureștiul cu ajutorul minorităților Bucovinei”, cărora li s-a promis acordarea anumitor drepturi. Deputatul A. Morariu semna la faptele „antiromânești ale averescanilor bucovineni” care, în timpul alegerilor parlamentare din noiembrie 1919, pentru obținerea de capital politic, încurajau situația minoritarilor în defavoarea românilor: reducerea numărului românilor din Consiliul orașului Cernăuți, obținerea unor posturi de conducere a diverselor oficii administrative etc. Cf. „Glasul Bucovinei”, III, 7 iulie 1920, p. 1.

¹⁰⁴ „Glasul Bucovinei”, II, 2 octombrie 1919, p. 2.

¹⁰⁵ Fr. Wiszniowski, *op. cit.*, p. 221.

1918, instanțele de judecată din Bucovina au fost scoase din sistemul jurisdicțional al Austriei. În iulie 1919 s-a înființat, la Cernăuți, o Curte de Apel, ziarul „Glasul Bucovinei” aducând la cunoștință că aici „se va scrie și se va vorbi, mai ales, în limba română; aceluia care nu știa vorba românească li se va îngădui, firește, să vorbească și în limba lor. Lucrul acesta e drept și nimeni nu-l poate opri”¹⁰⁶. În domeniul justiției, minoritarii s-au bucurat de aceleași drepturi ca și românii. Prin Decretul regal nr. 5402/27 decembrie 1919, au fost numiți judecători la instanțele din Bucovina, în cea mai mare parte dintre reprezentanții minorităților¹⁰⁷. În anul 1923, din cei 602 avocați din componența Baroului Bucovinei, 500 erau cetățeni aparținând altor naționalități decât cea română; din cei 116 judecători aflați în exercițiu în 1925, 72 erau minoritari, iar din cei 30 de notari publici, 12 erau minoritari¹⁰⁸.

Problemele pe care le-a întâmpinat România la Conferința de Pace de la Paris, în legătură cu recunoașterea internațională a actului unirii de la 1918 și inițiativele unor lideri ucraineni din Bucovina de a revendica partea de nord a provinciei (inițial toată provincia), în vederea constituirii unui stat ucrainean autonom în componența Austriei federative, au constituit, pentru unele forțe antiromânești, ocazii prielnice pentru a-și manifesta nemulțumirea față de noile realități politice. Astfel, cu ocazia recrutării primului contingent bucovinean, la 16 august 1919, țăranii din județul Cernăuți erau îndemnați să nu se prezinte la cazarmă sub pretextul că „partea Bucovinei de Nord, începând cu capitala ei, nu ar fi să revie României”¹⁰⁹. Asupra acestor evenimente s-a pronunțat ziarul „Glasul Bucovinei”: „De la unire încoace, pretenșii reprezentanți ai minorităților, cu lăudabila excepție a polonilor, [...] n-au încetat nici un moment de a întreține o atmosferă îndoielnică, ca să nu zicem dușmănoasă față de noua lor patrie”¹¹⁰.

Un alt moment important în evoluția relațiilor interetnice din Bucovina a fost cel al alegerilor parlamentare din noiembrie 1919. La acestea au participat numai PDU și candidați independenți. Alături de celelalte formațiuni politice din provincie, reprezentanții evreilor, germanilor, ucrainenilor, polonezilor, s-au abținut de a participa la alegeri, din cauza neacceptării întocmirii cadastrelor naționale ale minorităților. Gruparea lui I. Flondor a luat decizia de a nu participa la alegeri și datorită faptului că minoritățile „nu erau mulțumite de stăpânirea domnului ministru Nistor”¹¹¹. Deși s-a luat decizia boicotării alegerilor, locuitorii Bucovinei s-au prezentat la vot în număr considerabil (90%), în special în localitățile cu populație minoritară¹¹².

¹⁰⁶ „Glasul Bucovinei”, II, 5 iulie 1919, p. 1.

¹⁰⁷ R. Economu, *op. cit.*, p. 74.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 60–61.

¹⁰⁹ Șt. Purici, *op. cit.*, p. 137.

¹¹⁰ „Glasul Bucovinei”, II, 15 august 1919, p. 1.

¹¹¹ Șt. Purici, *op. cit.*, p. 137.

¹¹² R. Economu, *op. cit.*, p. 70–71.

În perioada 16–18 mai 1920 familia regală a vizitat Bucovina, prilej cu care reprezentanții etniilor germană, polonă, evreiască și ucraineană l-au asigurat pe regele Ferdinand I de loialitatea lor. Afirmând că toți locuitorii țării sunt cetățeni români cu drepturi și îndatoriri egale, regele, aflându-se în vizită la școlile normale reunite, s-a adresat inspectorului școlar C. Mandicevski, șeful serviciului de învățământ, afirmând următoarele: „Sunt convins că minoritățile din Bucovina se vor putea dezvolta ca și până acum, în limba lor maternă”¹¹³.

Ca urmare a acestor realități, la noile alegeri parlamentare, organizate în mai 1920, de guvernul Averescu, minoritățile din Bucovina au participat, în mod activ, la alegeri, fiind reprezentate în Parlament de cinci deputați și doi senatori¹¹⁴.

O importantă măsură de natură economică și socială luată în Bucovina a fost cea legată de aplicarea reformei agrare. În provincie, minoritarii, care constituiau aproximativ 53,32% din totalul populației, au primit 38% din pământul împărțit. La nivelul întregii țări au primit pământ 82 640 minoritari (33% din cei împroprietăriți), deși cetățenii de altă etnie decât cea română formau doar 28% din totalul populației¹¹⁵. În urma aplicării reformei agrare în Bucovina, s-au înregistrat unele abuzuri ale autorităților comunale, abuzuri care s-au răsfrânt asupra țăranilor minoritari, dar și a celor români. Acestea erau legate de faptul că unii dintre țărani au primit loturi mai mici de pământ. În general, țăranii din zonele premontane și montane ale Bucovinei, populate în majoritate de huțuli și ucraineni, au fost împroprietăriți cu parcele mai mici de pământ, indiferent de etnia lor, datorită faptului că în această zonă era o lipsă generală de pământ¹¹⁶.

O situație specială o avea regiunea dintre Prut, Nistru și Valea Ceremușului, unde se impunea întărirea elementului românesc, „căci numai prin trezirea la viață națională și culturală a Românilor din această regiune precum și prin reromânizarea elementelor slavizate – de cele slave nu ne atingem – se va întări granița de aici”¹¹⁷. „Necesitățile naționale” din această parte a provinciei au urnărit românizarea prin naționalizarea școlilor, desfășurarea de activități extrașcolare „bine organizate și susținute de stat”¹¹⁸ și crearea de colonii românești. Procesul de colonizare a fost favorizat de Legea pentru Reformă Agrară, potrivit căreia coloniștilor li se repartizau câte 6 ha de pământ la țară și 10 ha în zona de munte¹¹⁹.

În domeniul instrucției publice și a vieții culturale a minoritarilor din Bucovina, după anul 1918 au avut loc transformări importante. Un loc aparte l-a ocupat reforma învățământului. În noile condiții politice, „acest învățământ al statului – arăta ziarul „Glasul Bucovinei” – nu poate fi decât național, în limba română, cu clase separate pentru religie, după confesiuni și pentru studiul limbilor

¹¹³ *Ibidem*, p. 78–79.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 79.

¹¹⁵ M. Iacobescu, *România și Societatea Națiunilor. 1919–1929*, București, Editura Academiei, 1988, p. 203.

¹¹⁶ Șt. Purici, *op. cit.*, p. 140.

¹¹⁷ O. Țopa, *Necesități culturale*, p. 114.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 112.

¹¹⁹ Șt. Purici, *op. cit.*, p. 139.

materne, după naționalitățile copiilor”¹²⁰. Se specifica, de asemenea, că toți cetățenii, indiferent de naționalitate, „au posibilitatea de a face educația copiilor lor în limba maternă. Reorganizarea învățământului se face avându-se în vedere raportul numeric între naționalitățile conlocuitoare”¹²¹.

În ceea ce privește viața multietnică din România, mai ales cea din Bucovina istorică, a existat un „pluralism cultural autentic, cum erau puține în Europa aceleași perioade”¹²². Minoritățile naționale erau organizate în diverse societăți politice și apolitice, majoritatea dintre acestea activând din perioada austriacă. În anul 1920, la Cernăuți existau 8 societăți politice ale naționalităților, iar în anul 1922 existau 35 societăți și 4 întruniri academice ale studenților ucraineni, 38 societăți evreiești, 10 germane și 8 poloneze¹²³. În perioada românească, numărul organizațiilor obștești ale minorităților etnice a crescut. De exemplu, numai în Cernăuți, după anul 1929 au activat 103 societăți culturale, religioase, științifice, muzicale, studențești și sportive ale minoritarilor din Bucovina¹²⁴. Viața politică și culturală a minoritarilor din Bucovina a fost reflectată în numeroase periodice care apăreau în provincie: „Golos Bukovyny”, „Vpered”, „Robitnik”, „Hilborob”, „Krestianske Slovo”, „Hliborobska Pravda”, „Ceas”, „Nove Jitia”, „Gazeta Polska”, „Allgemeine Zeitung Tageblatt”, „Deutsche Volkzeitung”, „Czernowitzer Morgenblatt”, „Das jüdische Volksblatt”, „Vorwärts”, „Unser Wort”, „Das Volk”, „Bukowiner Wochenschau”, „Czernowitzer 8 Uhr Blatt – unhängigers Organ der Minoritäten”¹²⁵. În anul 1926, de pildă, din cele 29 de publicații care apăreau la Cernăuți, 10 erau tipărite în limba germană, 3 în ucraineană, 3 în limba idiș și 2 în poloneză¹²⁶.

Viața culturală a minoritarilor etnici din Bucovina se desfășura în cadrul caselor naționale: „Dom Polski”, „Narodni Dim”, „Deutsches Haus”, „Jüdisches Haus”. De asemenea, minoritarii aveau ansambluri de teatru, folclor și coruri¹²⁷.

Drepturile minorităților au fost consfințite prin Constituția din anul 1923, care, prin articolul 5, prevedea că „românii, fără deosebire de origine etnică, de limbă sau de religie, se bucură de libertatea conștiinței, de limbă, învățământ, de libertatea presei, de libertatea întrunirilor, de libertatea de asociație și de toate libertățile și drepturile stabilite prin legi”. De asemenea, articolul 7 al Constituției stipula că „deosebirea de credințe religioase și confesiuni, de origine etnică și de limbă, nu constituie în România o piedică spre a dobândi drepturile civile și politice și a le exercita”, iar articolul 8 arăta că „toți românii, fără deosebire etnică, de limbă sau de religie, sunt egali înaintea legii și datori a contribui fără osebire la dările și sarcinile publice”¹²⁸.

¹²⁰ „Glasul Bucovinei”, II, 5 iulie 1919, p. 1.

¹²¹ Apud Șt. Purici, *op. cit.*, p. 135.

¹²² Șt. Purici, *op. cit.*, p. 141.

¹²³ *Ibidem*.

¹²⁴ *Ibidem*.

¹²⁵ R. Economu, *op. cit.*, p. 82–83.

¹²⁶ Șt. Purici, *op. cit.*, p. 142.

¹²⁷ R. Economu, *op. cit.*, p. 83.

¹²⁸ Șt. Purici, *op. cit.*, p. 140.

Concluzionând, putem constata faptul că administrația românească s-a confruntat în Bucovina cu o serie de probleme legate de integrarea cetățenilor minoritari în viața economică, socială și culturală a provinciei. Datorită principiilor democratice după care era condus statul român, dezvoltarea culturală a minorităților naționale n-a cunoscut îngrădiri. Deși a avut o evoluție nu lipsită de momente tensionate, politica de românizare a Bucovinei¹²⁹ nu a avut în vedere anihilarea drepturilor minoritarilor și nici opresiunea acestora. Conviețuirea multietnică, în ciuda unor dificultăți de natură politică sau spirituală, a permis afirmarea valorilor culturale ale minorităților naționale alături de cele ale românilor.

*

Unificarea teritoriilor românești, în anul 1918, an al „revanșei geografiei asupra istoriei”, a reprezentat o adevărată „revoluție națională”. Formularea politică a revendicării unirii provinciilor românești cu Vechiul Regat a fost tardivă, dar contactul cultural al românilor din provinciile înstrăinate cu frații din Regat a întărit mereu ideea de unitate culturală, care trebuia să fie urmată de cea politică. Ideea realizării României Mari, corelată cu cea a constituirii națiunii, venea din Vechiul Regat care, „ca un *primus inter pares* între provinciile românești, și-a asumat sarcina de a consolida statul român”. România Mare a apărut într-un context politic marcat de tensiuni interne, legate de luptele politice și ideologice din Vechiul Regat și de greutatea de adaptare a provinciilor realipite la politica de centralizare a Bucureștiului¹³⁰. Dificultățile consolidării statului și a națiunii române derivau din complexitatea procesului de integrare a provinciilor, prezența unui număr semnificativ de minoritari¹³¹ și chiar din „identitățile și aspirațiile diferite ale românilor înșiși”¹³².

Unirea Bucovinei cu România a anulat un rapt istoric petrecut în anul 1775, când Austria a anexat o parte a teritoriului Moldovei, fără vreo legitimitate asupra

¹²⁹ În privința politicii de românizare, Mariana Hausleitner a distins trei faze: prima s-a desfășurat în anii '20, când presiunea românească a fost puternică acolo unde evreii exercitau o mare influență economică. În această fază, lupta elitei românești, în tendința ei de a-și recupera pozițiile, s-a concretizat asupra exproprierii „capitalului social și cultural al minorităților”. Faza a doua a cuprins perioada anilor '30, când lupta împotriva minorităților s-a întetit și evreii au fost excluși de la viața economică a provinciei. În faza a treia (anii '40) s-a desfășurat o luptă directă împotriva evreilor. Cf. Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 19–20. Părerea autoarei, care vorbește de „represiunea din Bucovina”, din perioada interbelică, în ceea ce-i privea pe minoritari și de faptul că aceștia au apreciat politica de românizare ca o degradare, este exagerată, atâtă vreme cât, prin reglementări constituționale, minoritățile naționale au beneficiat de drepturi care le permiteau să se adapteze noilor realități politice, create după anul 1918.

¹³⁰ Catherine Durandin, *op. cit.*, p. 175.

¹³¹ S. Alexandrescu vorbea despre un „dezechilibru al unirii”, datorat faptului că Vechiul Regat a efectuat de fapt o dublă unire: prima cu o mare populație rurală românească și a doua cu o substanțială populație urbană neromânească, numai combinația dintre factorul etnic și cel social reflectând imaginea exactă a unirii. Cf. S. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 62–63.

¹³² Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 38.

acestui. Opțiunea bucovinenilor de a vota unirea necondiționată cu Regatul Român, la 28 noiembrie 1918 și abilitatea diplomatică a oamenilor politici români au constituit etape decisive în realizarea procesului de unire a provinciei. Integrarea politico-administrativă și culturală a Bucovinei în cadrele statului român a fost un proces dificil, care a presupus rezolvarea unor probleme specifice ce derivau din cei 144 de ani de stăpânire austriacă. Victoria adeptilor ideii centralizării accelerate a statului român (PNL și PDU, în Bucovina) a dus la limitarea accentuată a puterii administrației locale, ignorarea experiențelor și tradițiilor regionale și impunerea unui model cultural unic. Toate aceste fenomene, corelate cu o „moștenire autonomistă” austriacă și cu o permanentă suspiciune a celor de la centru, „cărora li se părea că se petrec pretutindeni acte de sabotare [...] a procesului de unificare”¹³³, au fost sursa unor tensiuni potențiale și au generat o reacție negativă a elitelor locale românești față de centru. De altfel, în anul 1928, P. Roșca afirma că „opera de consolidare a țării s-a conceput greșit, ca operă de partide și în parte pentru partidele politice, în loc să fi fost opera națiunii întregi”¹³⁴.

Efortul din perioada de reconstrucție liberală, de refacere economică, de elaborare a legislației generale democratice și a celei specifice de unificare, politica aplicată în toate domeniile, marile reforme realizate în România interbelică, au accelerat procesul de modernizare a societății bucovinene, care nu a fost eliberată, în totalitate, de complexele provinciale și problemele regionale.

Die Vereinigung der Bukowina mit dem Königreich Rumänien. Die politisch-administrative Integration (III)

(Zusammenfassung)

Die Verfasserin präsentiert einige Aspekte der politisch-administrativen Integration der Bukowina in das rumänische Territorium nach der Auflösung der eigenen Lokalbehörden der Provinz. Es wird auch das Integrationsprozess der Minderheiten in das Sozialleben der Provinz analysiert.

Die Bemühungen in der liberalen Periode für ein ökonomisches Wiederaufbau, für die Ausarbeitung einer allgemeinen demokratischen und einer für die Vereinigung spezifische Gesetzgebung, die für alle Bereiche geeignete Politik und alle großen Refomen aus Rumänien in der Zwischenkriegszeit beschleunigten das Modernisierungsprozess der Bukowiner Gesellschaft. Diese wurde aber von den Vorurteilen der Provinz und von den Regionalproblemen doch nicht vollkommen befreit.

¹³³ *Ibidem*, p. 56.

¹³⁴ P. Roșca, *Probleme de învățământ în cei zece ani de la Unire*, în „Societatea de Măine”. Revistă bilunară pentru probleme sociale și economice (Cluj), V, 1928, nr. 22–24, p. 420.

MIRCEA STREINUL ÎN CONTEXTUL LITERATURII ROMÂNE

NICOLAE HAVRILIUC

Începând să scrie încă din deceniul de după Marea Unire, Mircea Streinul a fost influențat atât de mediul în care trăia (natalul Cuciurul-Mare și „încețoșatul” Cernăuți, asupra cărora va reveni în amintirile sale), dar și de stadiul înalt valoric la care ajunsese literatura română în perioada interbelică.

Interesul constant pentru omul și pământul Bucovinei, din ținutul de nord, ca surse de inspirație pentru operă, face din Mircea Streinul un scriitor reprezentativ pentru această zonă geografică și spirituală. Pe de altă parte, strădania de a depăși etapa locală a provinciei literare Bucovina, printr-o creștere a mărimilor estetice, în stare să propulseze (sau să redimensioneze) literatura centrului, face din Mircea Streinul un scriitor de excepție în literatura română. Ostentativ, el se recomanda „scriitor bucovinean”.

„De un dinamism literar aproape încă neîntâlnit”, Mircea Streinul, așa cum arăta Camil Petrescu, „era șef de școală, căci a împins atenției tuturor o pleiadă întreagă de poeți bucovineni”¹. Animatorul literar funcționează dublat de poetul, prozatorul, dramaturgul, publicistul, traducătorul etc. care a fost.

„O literatură a Bucovinei a existat”², precizează Constantin Loghin. Această afirmație va fi urmată de o prezentare a formei de literatură, cu specificul ei, cultivată înainte de 1918: „Chiar dacă literatura românească ce s-a făcut în Bucovina nu e rezultatul unei tradiții culturale românești de aici, chiar dacă ea nu poartă un timbru special bucovinean, numai faptul că a fost scrisă de scriitori bucovineni și este ecoul durerilor și năzuințelor noastre, că a fost singurul far luminos către care căuta scăpare corabia rătăcitoare a românismului din Bucovina, chiar numai acest fapt ne dă tot dreptul ca să numim literatură bucovineană tot ce s-a scris în această țară de la anexare (1775) până la Unirea cu patria-mamă (1918)”³.

Încrezător în potențele creatoare ale Bucovinei eliberate, în entuziasmul tinerilor dotați cu talent și voință de muncă, C. Loghin își exprimă speranța că „o dată cu unirea de la 1918 s-a încheiat epoca literaturii bucovinene provinciale, menită să treacă în domeniul istoriei, rămânând ca literatura, ce se va scrie de la 1918 în

¹ „Revista Fundațiilor Regale”, București, XII, mai 1945, p. 479.

² Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina*, Cernăuți, Editura Mitropolit Silvestru, 1926, p. III.

³ *Ibidem*.

această provincie a României Mari, să fie considerată în istoria literaturii românești universale”⁴. Previziunile istoricului s-au adevărat când Bucovina a cunoscut, începând cu 1931, o nouă generație de scriitori, denumiți „iconari”, ce-și vor afirma personalitatea literară cu o energie creatoare superioară înaintașilor. În fruntea acestor „băietani nărași la vis” (expresia îi aparține) se afla Mircea Streinul, dirijând un impresionant „fenomen din istoria creațiilor artistice de la noi”⁵.

Mircea Streinul și alți „iconari” și-au făcut debutul în revista „Junimea literară”, condusă de istoricul Ion I. Nistor. Apărută în 1904, în condițiile unei Bucovine aflate sub ocupație austriacă, revista nu a avut un program literar bine stabilit – adeseori științificul predomina literatura. Din motive lesne de înțeles, revista nu a putut inaugura, dintr-o dată, o direcție națională originală în literatură (cum a făcut „Dacia literară”), nici să ocrotească o direcție mai veche, deoarece aceasta nu exista. Conducătorii ei se osteneau să ferească frageda ființă a noii creații de prea multe influențe austriece. Experiența laboratorului de creație originală nu a fost posibilă de la început. Meritul revistei „Junimea literară”, în condițiile ocupației austriece, este de a publica texte literare românești, stimulând creația unor tineri intelectuali (și mai puțin tineri) formați în spiritul ideii naționale (fără a nesocoti valorile culturale străine). Astfel, s-au remarcat poeții: Gavril Rotică, Ioan Cocârlă-Leandru, Vasile Huțanu, Nicu Dracea, George Voevidca și prozatorii: Ion Grămadă, Liviu Marian, Traian Brăilean, George Tofan. Limba românească, în căutarea unei identități de sine, ieșind din tiparele limbii germane și turnată într-un sistem ortografic adecvat originii ei latine, modelată de autorii mai sus menționați în paginile revistei „Junimea literară”, va pregăti scriitorii deceniilor viitoare.

După Unire, Ion I. Nistor, încurajând talentele literare, crescute și educate în școli românești și cultivând interesul pentru lucrările originale, va pune paginile revistei „Junimea literară” la dispoziția acestora.

Aflat sub veghea universitarului cernăuțean, apreciat în epocă drept mentor spiritual al generației tinere, Mircea Streinul a fost, în perioada 1932–1934, redactor-șef la „Glasul Bucovinei” și a condus rubrica *Din cercul „Junimii literare”*. El a lansat o serie de tinere talente din Bucovina și din țară, propunând, în particular sau în colaborare cu Traian Chelariu, programe de activitate literară. Se configurează, astfel, o stare și o atmosferă de creație originală specifică grupării „Iconar”. În textele de teorie și ideologie literară, Mircea Streinul pledează pentru o literatură inspirată din istorie, folclor, religie ortodoxă, natură. Aceste domenii de viață devin teme fundamentale pentru opera sa originală și a celorlalți „iconari”.

Gruparea „Iconar”, condusă de Mircea Streinul, a produs o rediscutare a literaturii românești din Bucovina, prin trecerea de la aspectul ei militant, în numele identității naționalului, regăsit aproape în totalitate la autorii de dinainte de

⁴ *Ibidem*.

⁵ Perpessicius, *Poeți tineri bucovineni*, în *Opere*, vol. VIII, București, Editura Minerva, 1978, p. 70.

1918, la expresia elaborată, pusă în slujba funcțiilor și valorilor estetice. Datorită „iconarilor”, Bucovina devenise un *etimon spiritual și cultural* în perimetrul literaturii române.

Cu un pronunțat caracter românesc, „iconarii” lui Mircea Streinul fac literatură, statornicind și modernizând, în condițiile Bucovinei revenite la țara mamă, tradiția culturală românească. Dar ei mai au o calitate. Școliți în măiestria versului german și francez, „iconarii” scriu o literatură originală, ce aspiră la universalitate. Trecutul românesc și căutările prezentului, în literatura bucovineană tânără, se găsesc într-o paletă extinsă de expresii, stiluri și viziuni, asigurând provinciei literare Bucovina mărimea unui spațiu cultural românesc și universal. În anii '30 ai secolului al XX-lea, când expresionismul german cunoștea restricții, până la interzicere, impuse de „noua ordine” a național-socialiștilor, „Iconarul” din Cernăuți, prin tatonarea acelui sentiment spațial „gotic-bucovinean”, imprimă expresionismului european o nouă formă, prelungindu-i existența.

Expresia românească a „iconarilor” se fixează chezaș pentru gândirea românească, plămădită din spiritualitatea locului, tinzând spre europenizarea formelor cultivate. „Căderile” venite din baroc întâlnesc imagini de coloratură expresionistă în poezia lui Ghedeon Coca și Gheorghe Antonovici și în poemul *Tarot sau călătoria omului* de Mircea Streinul. În adiacența sacrului, robustețea ascendenței din poezia lui Iulian Vesper, duhurile de mănăstire din poezia lui George Drumur, respirările medievale din poezia lui Traian Chelaru sau dăltuirile meșteșugite de embleme autohtone din poezia lui Neculai Roșca sunt probe pentru acel imaginat „gotic bucovinean”.

Caracterul național al literaturii române din Bucovina implică o formă de conviețuire a generațiilor. Alături de gruparea neliniștită și vizionară a „iconarilor” lui Mircea Streinul, statornici și înnoitori de tradiție românească, se manifestă vârstnicii, deschizători de drumuri: Constantin Morariu, Constantin Berariu, Vasile Calmuțchi, Constantin Verdi, Gavril Rotică, Nicu Dracea, George Voevidca, Vasile Gherasim (în poezie), Dimitrie Dan, Victor Morariu, Liviu Marian, Leca Morariu (în proză). Dar caracterul național nu exclude conviețuirea democratică a diferitelor expresii artistice în alte graiuri. Literatura de limbă germană cunoaște amploare prin Alfred Margul Sperber, A. Kittner, Rose Ausländer. Începuturile literare ale europeanului Paul Celan s-au produs la Cernăuți. Și tot la Cernăuți, Karolina V. M. Șesan, de naționalitate cehă, cunoscută sub numele de Vera Mora, își face debutul.

În acest context cultural, poezia „iconar”, inspirată din trecutul istoric și din prezentul trăit, capătă un înveliș sonor, emoționează, dezvăluind sensuri, deci sporește imaginația și cunoașterea. Dar poezia „iconar” primea girul valoric în măsura în care intuia viitorul, clintind marginile ce veneau dinspre viitor, pregătindu-și cititorii, criticii sau esteticienii în perspectiva timpurilor ce vor veni. Prin cuvânt, ca și prin imagine, poezia „iconar” își constituia mesajul, făcându-l să fie perceput în „actualitate” sau în prezentul ce se continuă. Astfel spus, poezia „iconar” se perpetuează prin multiplicări: nu în sensul creșterii ei numerice ci al umplerii valorice a timpului scurs numeric. Producția spirituală a „iconarilor” avea

o cauză: năzuința de a lăsa mărturie despre acei tineri dăruți cuvântului românesc, viețuind în nordul Bucovinei, gândind și scriind ca dovadă a unui timp românesc de creație, posibil numai prin ei. Poate de aceea Mircea Streinul (și nu numai din orgoliu) va afirma: „Bucovina n-a dat până la mișcarea «Iconarului» contribuții prea importante literaturii noastre [...]. În afara «Iconarului» nu s-a realizat nici un scriitor tânăr din Bucovina”⁶.

Deși poezia „iconar”, ca realizare de grup, e traversată, nu subminată, de variate forme de expresie, stiluri diferite, așezarea graduală pe scara valorică a autorilor, nota ei distinctă se află într-o stare de spirit comună. Cum însemnul creației artistice este garantat pentru opera „iconarilor”, tonul creatorului îl dă fiecare dintre autori. Există o netă delimitare între persoana creatorului și creatorul însuși. În acest spațiu de separare se află atitudinea creatorului față de poezie. Configurând un mod de existență a poeziei, Mircea Streinul mărturisește: „Înainte de a deveni bun cultural, opera de artă e act de iubire, confesiune, ritual. Mă apropii de poezia mea în fața sfântului pristol. Tot ce e rău, meschin sau ușuratec în mine dispare în momentul apropierii de poezie”⁷.

Atras de chemarea unor zone poetice noi, Mircea Streinul zidește, în stânca dură a misterului, încăperi pentru vis, nu în sensul romantic al evadării din timp, ci al trecerii, prin suferință și asceză, într-o „diferențială” divină, lăudând și imitând creația divinului. Îngroșând numărul „cioplitorilor” de „arte poetice” din literatura română, Mircea Streinul respinge orgoliul și micimea din instrumentul creatorului, în locul lor așezând pioșenia sacerdotului. Astfel, prin creație, autorul înlătură treptat ceea ce particularizează trecătorul din el. În trăire și în contemplație, realizând arderea internă, ființa poetului se transfigurează, atingând esențialul, vecin divinului. Ipostaza ființei creatoare din preajma divinului se obține prin sacrificiu și suferință. Moartea, văzută drept obsesie în opera lui Streinul, definește o etapă a creației.

Preluând emblema „iconar” asupra sa, Mircea Streinul vede în poezie un mod de sacrificare a ființei poetului spre a se realiza „prezentul poetic”. Prin „trăirea în absurd” se delimitează drumul spre cunoaștere printr-o participare afectivă a poetului la misterele cosmice. Pentru criticul Ion Simuț „trăirea metafizică din poezia lui Mircea Streinul e de sorginte blagiană”⁸. Recuzita „gândiristă” plachează, în poezia lui Streinul și a altor „iconari”, fâgașul expresionist. Trebuie făcută precizarea că, după 1935, Mircea Streinul se îndepărtează de poezia de la „Gândirea”, acuzând-o de prea mult artificiu, fiind convins că poezia „iconar”, prin adâncimile ei, anunță alcătuirea spirituală a unui „neo-românism” (Livi Rusu). În ciuda unor asemănări de viziune și expresie, semnalate mai sus, Mircea Streinul se dovedește un susținător al lirismului modern echilibrat, în care elementele tradiționaliste, aflate în grai, obiceiuri, religie, conlucrează cu accentele expresioniste.

⁶ Mircea Streinul, *Contribuția Bucovinei tinere la poezia românească*, în „Însemnări sociologice”, III, nr. 11, februarie 1938, p. 25–26.

⁷ Idem, *Prefață sau Câteva însemnări dintr-un Ad-hoc Jurnal de poet*, în *Opera lirică*, 1939, p. IX–XI.

⁸ Ion Simuț, *Prefață la Mircea Streinul, Ion Aluion*, Oradea, Editura Cogito, 1995, p. 29.

Același tragism al existenței, coroborat de goana ființei între ispitele și misterele vieții, pentru a umple un timp ce-i poate fi ostil, se întâlnește și în proza lui Streinul. Romanele sale, baroce și realiste, imperfecte și obsedante, ascund, în subtext, sensul alegoric al condiției umane. *Ion Aluion* și *Drama casei Timoteu* sunt romane care, plecând de la un ansamblu de relații și întâmplări desfășurate într-un cadru strict local, pe un fundal de obsesii și reprezentări thanatice, aduc în literatura română, mai mult ca la alți autori, problematica mântuirii prin moarte. Acest concept de natură ontologică, rod al unei accepții cathartice, înalță autorul în universalitate, iar „o cultură are cu atât mai multe șanse de a deveni universală cu cât își pune mai curajos problema morții”⁹.

Din promotor al „romanului bucovinean”, în programele literare din „Glasul Bucovinei” (1932–1934), Mircea Streinul, în perioada 1938–1944, devine creatorul „romanului bucovinean”, nuanțând problematica omului și a pământului Bucovinei de Nord, care suportă deciziile și vicisitudinile istoriei, într-un context tragic al devenirii. Moartea prea timpurie l-a împiedicat pe autor să finiseze unele dintre romanele sale scrise și să ducă până la capăt proiectul său epic.

Situarea romanelor lui Mircea Streinul în perimetrul romanului românesc interbelic are în vedere interesul autorului pentru modernizarea tehnicii narative: acțiunea, plasată pe mai multe planuri ale existenței, obiectivizează întâmplările de viață; zonele adânci sau obscure ale psihicului sunt predilecte discursului narativ; veridicitatea sporită, prin inserarea în roman a unor jurnale, documente, scrisori; sugestiile romantice, elementele mitice și fantastice sunt puse în slujba fabulosului.

Omul românesc, în ipostaza sa bucovineană, face istorie, consolidează umanitatea planetei, participă (dând obolul) la civilizația și cultura lumii, dar de fiecare dată poartă pecetea mării singurătăți. Mircea Streinul și, de altfel, toți „iconarii” trăiau sentimentul unei acute înstrăinări (venită din complexul provincialului situat la un „hotar etnic”), deși în ființa lor vibrau elanuri de aleasă gândire și simțire românească. Aspectul paradoxal al situației de fapt este surprins de Mircea A. Diaconu, într-o lucrare de referință: „Dacă ar fi să facem un portret-robot al scriitorului bucovinean din această perioadă, am spune că trăsătura lui definitorie este conflictul interior dintre credința că se află în posesia celor mai adânci date ale ființei naționale, care îi cultivă un complex de superioritate, și constatarea că nu poate ocoli, în planul creației, capcanele unei expresii fără tradiție și că este marginalizat cu deliberare”¹⁰.

Atunci, într-o ambianță de timp a viitorului, se va spune că Mircea Streinul și gruparea „Iconar”, militând pentru „o formă de afirmație națională”¹¹, vor fi fost deschizători de drumuri pentru o tradiție ce se-ncearcă statomicită.

⁹ Mircea Eliade, *Destinul culturii românești*, în *Profetism românesc*, București, Editura Roza vânturilor, 1990, p. 149.

¹⁰ Mircea A. Diaconu, *Mișcarea „Iconar”*, Iași, Editura Timpul, 1999, p. 187.

¹¹ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, Editura Minerva, 1982, p. 906.

G. Călinescu, inegalabilul istoric literar din secolului al XX-lea, a lăsat posterității un șablon lingvistic, numind „iconarii” prin formula „suprarealiștii bucovineni”, care nu a împietat valoarea lor, ci a ținut în umbră opera lor timp de 50 de ani. Fapta spectaculoasă a magistrului critic și istoric literar este declanșată, în „culise”, de o repliere a gândurilor și expresiilor, când, în monumentală sa *Istorie a literaturii române de la origini până în prezent*, apărută în 1941, a trebuit să apeleze la o dexteritate lingvistică în prezentarea unui spațiu de cultură românească, pierdut în 1940 (și peste care istoria a trecut cu tăvălugul). De aceea nu s-a putut vorbi de o perioadă „post-iconară” în literatura română.

Catalogați drept autori bucovineni interbelici, „iconarii” (unii decedați, alții plecați în exil sau retrași în tăcere) erau mai puțin luați în atenție, pentru că, după război, până și numele „Bucovina” a fost interzis. Vasile I. Postecăi, aflat în exil în SUA, și-a propus să continue activitatea „iconarilor”, înființând revista și editura „Drum”. Timp de 20 de ani, revista „Drum” (1963–1983) a fost o publicație a românilor în exil. La noi, abia în condițiile create de anul revoluționar 1989, ca un omagiu adus lui Mircea Streinul și vieții literare din Bucovina interbelică, apare, la Rădăuți, între 1995 și 1997, revista „Iconar” (serie nouă).

Activitatea de animator literar și de scriitor a lui Mircea Streinul este o verigă din spiritualitatea românească a Bucovinei, provincie ivită din trupul Moldovei istorice. Fenomenul literar din Bucovina interbelică, gruparea „Iconar”, inițiată și condusă de Mircea Streinul, confirmă procesul de „transformare a unei spiritualități care se desfășoară fără să se sinchisească de vechile criterii”¹².

Care este locul lui Mircea Streinul în istoria literaturii române? Un răspuns apropiat de amintirea lui Mircea Streinul în viața literară românească ne trimite la statutul de „scriitor bucovinean” pe care-l afișa, de obicei, ostentativ.

Recunoscut și apreciat (dar și hulit) de colegii într-ale scrisului, dovadă cele trei premii literare acordate de instituții abilitate să o facă, în 1934, 1938 și 1943, Mircea Streinul candidează la un post care să-l individualizeze și să-l eternizeze drept simbol pentru o provincie lumească disputată de facerile istoriei.

Ca poet situat în formula spirituală a lui Ion Pillat și predispus drumului spre transcendent explorat de Lucian Blaga, iar ca prozator aflat în conexiune cu perspectiva unei existențe tragice venite din Liviu Rebreanu, cu imaginea unui teluric mitic specific lui Mihail Sadoveanu sau cu o neliniște și o efervescență existențială proprie lui Mircea Eliade, Mircea Streinul, prin realizare și proiect, este scriitorul ce depune mărturie pentru omul și pământul Bucovinei în tragica devenire istorică.

Chiar dacă, în baza unor tratate mai vechi sau mai noi, teritoriul nordic al Bucovinei aparține altui stat, populația românească de acolo va continua să existe, conviețuind cu alte etnii. Mircea Streinul primește distincția de scriitor reprezentativ pentru cultura română din această parte de țară.

¹² Liviu Rusu, *Elementul morții în poezia lui Mircea Streinul*, „Glasul Bucovinei”, XVIII, nr. 4477, 15 ianuarie 1935, p. 2–3.

Mircea Streinul im Zusammenhang mit der rumänischen Literatur

(Zusammenfassung)

Der Verfasser präsentiert die Tätigkeit des Bukowiner Schriftstellers Mircea Streinul und analysiert seine Miterbeit an der Zeitschrift „Junimea literară“, seine Tätigkeit als Redakteur der Zeitschrift „Glasul Bucovinei“, sowie die Bildung der „Iconar“ – Gruppe, die eine neue Behandlung der rumänischen Literatur aus der Bukowina hervorbrachte.

SOCIETATEA CULTURALĂ „ARMONIA” (1881–1944)

ELENA CRISTUȘ-PASCANIUC

Atunci când conturează imaginea românilor în spațiul lingvistic german, Klaus Heitmann observă că „poporului [român] cu agilă, rapidă inteligență îi mai este atribuită însă și o altă predispoziție intelectuală, într-o anume măsură complementară. Este vorba astfel, despre fantezia plină de sensibilitate a românului, despre receptivitatea sa față de poezie, despre pasiunea sa pentru epos și cânt”¹. Dacă Vasile Alecsandri este cel căruia i se datorează cunoașterea și recunoașterea valorilor artistice ale poeziei populare românești și înscrierea ei în spațiul literaturii europene, lui Carol Miculi, apreciat compozitor bucovinean, îi revine meritul de a fi „integrat muzica populară românească în circuitul european”, prin culegerea de folclor *Quarante-huit airs nationaux roumains* (1848–1854).

Mediul cultural în care s-a dezvoltat folclorul muzical românesc din fosta Bucovină a fost marcat de legătura cu Biserica și de influențele apusene. Muzicologul George Onciul observa că „[Biserica] face legătura între folclor și artă, între popular și savant”². Într-adevăr, prima școală de muzică în Moldova a fost întemeiată la Putna, în 1774, pentru a pregăti cântăreți bisericești. Introducerea polifoniei în cântările liturgice a avut ecouri și în dezvoltarea mișcării muzicale, deoarece a facilitat și legătura între muzica populară și arta muzicală cultă. Apropierea de cultura apuseană i-a învățat pe bucovineni cum să cultive „arta tonală ca o necesitate culturală, ca ceva de care nu se poate lipsi omul superior intelectual”³.

Între orașele fostei monarhii austro-ungare, Cernăuțiul s-a bucurat la un moment dat de „fala, binemeritată și admisă în Austria, de a fi unul din orașele cele mai melomane” ale monarhiei⁴. Concertele susținute de Franz Liszt în 1847, la Cernăuți, au contribuit cu siguranță la acest renume. La rândul lor, românii au făcut din Cernăuți primul centru cultural muzical, în care s-au distins nume ca Ștefan Nosievici, Isidor Vorobchievici, Ciprian Porumbescu, Eusebie Mandicevski,

¹ Klaus Heitmann, *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german. 1775–1918*, București, Editura Univers, 1995, p. 293.

² George Onciul, *Din trecutul muzical al Bucovinei*, Cernăuți, Tipografia Mitropolitului Silvestru, 1932, extras din volumul *Șaptezeci de ani de la înființarea Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (1862–1932)*, p. 9.

³ *Ibidem*, p. 11.

⁴ *Ibidem*, p. 12.

Tudor Flondor ori Alexandru Voevidca. Constantin Loghin a evidențiat că românitatea Bucovinei s-a conservat și prin societățile care s-au înființat în secolul al XIX-lea, a căror activitate culturală și artistică avea adeseori și o componentă filantropică.

Viața muzicală a Bucovinei în perioada austriacă este sinonimă cu amatorismul, dar, apreciază Liviu Rusu, „această muzică de amatori a pulsat cu intensitate începând din a doua jumătate a veacului trecut [al XIX-lea, n.n.], mai ales în mișcarea corală, ca formă directă de manifestare artistică. Trezirea la viață a corurilor, care întruchipează o istorie întreagă de aspirații artistice, începând cu înjgheburile corale ale «Arboroasei» și ale celorlalte societăți studențești, consolidându-se în societăți muzicale ca «Armonia», «Tudor Flondor», «Lumina», «Reuniunea muzical-dramatică „Ciprian Porumbescu”», ca să se ramifice în corurile țărănești [...] a constituit un teren rodnic de cultură muzicală românească”⁵.

Societatea de Cântare „Armonia” s-a înființat la 18 iulie 1881, la Cernăuți, la sugestia lui Silvestru Morariu-Andrievici. *Raportul anual* pe 1906 menționează numele întreg al societății: „Armonia”. Societate pentru Cultivarea și Răspândirea Muzicii Naționale, Bisericești și Lumești în Bucovina.

În cuvântul rostit la 29 martie 1931, în sala Teatrului Național din Cernăuți, cu prilejul serbărilor jubiliare ale Societății, Leca Morariu afirma că „Armonia” s-a ivit „din setea de viață a unui neam obidit”, „din îndărătnicia de a voi să trăiască românește, a odrăslit una din cele mai slăvite citadele culturale ale Bucovinei românești”⁶.

Primul președinte al Societății a fost Leon cav. de Goian (1881–1886), violonist, dirijor, inițiator al mai multor cercuri muzicale în Suceava și Cernăuți. I-au urmat Eudoxie Hurmuzachi, Dimitrie Isopescu, Daniil Verenca, Ipolit Călinescu, Tudor Flondor, Teodor Bujor, Nicu Flondor, Ștefan Scalat, Mihai Boldur, Aureliu Căpățână, care a fost numit și președinte onorific al Societății, Gheorghe Rossignon și Leca Morariu, de două ori.

De-a lungul timpului, au activat în societate numeroase talente muzicale din Cernăuți și Bucovina: Aglaia Lupu-Onciul, Nicu și Tudor Flondor, Ecaterina Mandicevschi, Constantin Hostiuc, Amuliu Liteanu, Elena Saghin, Octavia Lupu-Morariu, Aurel Berariu, coregraful Grigore Pantazi, Eufrosina Täuber-Liteanu, Anca Ștefureac și numeroși alți membri, care „se recrutau în partea lor covârșitoare dintre membrii Societății «Junimea» [din Cernăuți], care a sprijinit «Armonia» de la înființarea ei în mod intensiv”⁷.

Organizarea internă a Societății a fost reglementată prin Statutele Societății „Armonia”, care prevedeau organizarea anuală a unor adunări generale (ordinare sau, după caz, extraordinare), alegerea unui președinte, a secretarilor (Societatea a

⁵ Liviu Rusu, *Câteva idei despre viața muzicală a Bucovinei*, în Emil Satco, *Muzica în Bucovina*, Suceava, 1981, p. 20.

⁶ Leca Morariu, *La semicentenarul „Armoniei”*, în „Făt-Frumos”, Suceava, anul VI, nr. 2, martie–prier, 1931, p. 33.

⁷ *Ibidem*, p. 36.

avut un secretariat de externe și unul de interne), a casierului, existența unui Comitet de gestiune și a unei Comisii a cenzorilor, ai căror membri erau aleși anual, numirea de „membri onorari” ai „Armoniei”. Mai târziu, au fost înființate Comisia artistică și, în ședința din 22 ianuarie 1933 a Comitetului de gestiune, o „specială” Comisie economică, cu însărcinarea de a achiziționa o clădire proprie pentru Societatea „Armonia”, care nu avea, nici la acea dată un sediu propriu (plătea chirie Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, la care era afiliată „nu se mai poate preciza [de] când”⁸). Societatea a avut o bibliotecă de note și reviste muzicale, între ai cărei ctitori Leca Morariu, ultimul președinte al „Armoniei”, îl menționează pe învățătorul Ioan Bolocan-Vicoveanu, care „an de an a îmbogățit colecțiile Armoniei”. *Raportul anual* pe 1906, de exemplu, înregistrează peste 60 de compoziții donate de acesta bibliotecii. În timp, s-a întemeiat o arhivă de documente și fotografii, reorganizată în 1942, sub președinția lui Leca Morariu, din „dani și reafări”.

Scopul înființării Societății fiind cultivarea cântecului românesc, au fost organizate concerte, reprezentări de operete și opere naționale, festivaluri și concursuri pentru coruri din întreaga Bucovină. Corul Societății „Armonia”, cor mixt, număra 100 de persoane⁹. Primul concert al Societății a avut loc la 2 aprilie 1882. A urmat o perioadă de intensă activitate, Societatea dând și reprezentații teatrale cu artiști amatori, în condițiile în care, în 1883, a fuzionat cu Comitetul pentru reprezentații teatrale românești din Cernăuți. Societatea „Armonia” a preluat inventarul și garderoba fostului comitet, continuând „cu zel” activitatea teatrală. Din mai 1883 și până în decembrie 1884 s-au susținut 19 reprezentații teatrale cu 23 de piese¹⁰ (cele mai multe, din creația lui Vasile Alecsandri) și operete, semnate de Tudor Flondor. Alte șapte reprezentații „cu opt piese dramatice naționale” sunt menționate, pentru anul administrativ 1885/1886, în *Raportul anual* pe 1906.

În 1885, Societatea „Armonia” a organizat un concurs pentru publicarea celei mai bune compoziții muzicale românești. Câștigător a fost autorul primului *Manual de armonie* (1869) românesc, preotul, profesorul și compozitorul Isidor Vorobchievici, cu piesa *Hora Dobrogei*. În același an, a fost inițiată Colecția de coruri „Armonia”, în care au fost publicate cinci fascicule de coruri ale compozitorilor bucovineni (C. Porumbescu, E. Mandicevski, Tudor Flondor, Ștefan Nosievici, Isidor Vorobchievici). Colecția a fost întreruptă în 1886 și continuată abia în 1942/1943, cu alte trei fascicule conținând piese de C. Șandru și C. Porumbescu (cu o elegie inedită, *Nocturnă*)¹¹.

⁸ „Anuarul Societății «Armonia»” pe anul LXII, 1942–1943, Cernăuți – Râmnicu-Vâlcea, Tip. Gutenberg, 1944, p. 18.

⁹ Mircea Grigoroviță, *Din istoria culturii în Bucovina (1775–1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1994, p. 147, 166.

¹⁰ Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina. 1775–1918*, Cernăuți, Editura Alexandru cel Bun, 1996, p. 208. Leca Morariu menționează în articolul citat că în anul administrativ 1883/1884 au avut loc 20 de reprezentații cu 24 de piese.

¹¹ „Anuarul Societății «Armonia»”, p. 13.

Primul concert susținut în afara Cernăuțului de corul Societății „Armonia”, alcătuit atunci din 40 de persoane, a avut loc la Suceava, la 24 iunie 1886, zi de sărbătoare religioasă care devenea sărbătoare națională prin „simbolica adunare a tot ce era românesc în Bucovina, în cetatea de scaun, la moaștele Sfântului nostru, care a fost odată Sfântul întregii Moldove celei vechi...” (Dragoș Vitencu).

În primii zece ani de existență, Societatea a cunoscut și perioade de criză, provocate de starea materială precară prin care a trecut. Același raport pe 1906 amintește două astfel de momente, din 1886 și 1892, când s-a discutat chiar desființarea ei. Mai mult, nici relațiile „Armoniei” cu administrația austriacă nu au fost tocmai cordiale. Mitropolitul Silvestru Morariu, care a vegheat constant asupra Societății, mărturisea: „Și voi credeți că eu cu bătrânețele mele, de huzur și de zburdăciune fac nopți albe și stau la reprezentațiile „Armoniei”? Dar stau la „Armonia” pentru că știu cum ar vrea să vă soarbă într-o lingură de apă hainii ceia de la guvern!”¹².

După 1888, Societatea „Armonia” a trecut printr-o perioadă de „stagnare generală de 10 ani”¹³, poate și din cauză că „cine dorea să urce scara cea cu foarte lucii spițe a ierarhiilor chezaro-crăiești, evita să fie exponentul «Armoniei»”¹⁴.

În 1898, „Armonia” pune în scenă opereta *Crai-Nou*, iar o dată cu alegerea lui Tudor Flondor ca președinte al Societății, între 1899 și 1906, corul „Armoniei” a putut fi din nou ascultat în localități bucovinene ca Storojineț, Siret, Suceava, Câmpulung, Vatra-Dornei, Gura Humorului, Solca, Rădăuți. Depășirea hotarelor cernăuțene a continuat cu ieșirea dintre granițele impuse Bucovinei. La 11 septembrie 1906, „Armonia se înfrățește în cântec cu Societățile-surori din Ardeal și România liberă în Arenele Romane de la București”¹⁵. Au urmat concerte la Constanța, Sibiu, Bacău, Brașov, Botoșani, din nou la București, pe scena Teatrului Național dând cinci reprezentații cu opereta *Moș Ciocârlan*.

1906 era an aniversar: „Armonia” sărbătorea 25 de ani de existență, iar semnificația participării corului Societății la concerte în România a rămas surprinsă în cuvintele secretarului ei, Emil Slușanschi: „Scopul excursiunii este ... ajungerea unității sufletești a tuturor românilor, fie din orice țară sau imperiu”.

Volumul omagial din 1906 prezintă „Armonia” ca „Societate de Cântare”. Din 1905, însă, și-a lărgit aria de activitate, începând să cultive „muzica mare și instrumentală”, susținând concerte de muzică simfonică. Această evoluție a fost marcată și de noua denumire, Societatea Muzicală „Armonia”¹⁶. În aceste împrejurări, „Armonia” a susținut, în 26 decembrie 1926, spectacolul cu opera *Stabat mater*, de Rossini, iar în 11 decembrie 1927, opera *Mărire muzicii*, de Beethoven. La 15 mai 1934, „Armonia” a executat *Recviemul* de Verdi, în primă

¹² Vezi Leca Morariu, *La semicentenarul „Armoniei”*, p. 35–36.

¹³ Constantin Loghin, *op. cit.*, p. 208.

¹⁴ Leca Morariu, *art. cit.*, p. 36.

¹⁵ *Ibidem*, p. 38.

¹⁶ *Ibidem*, p. 41.

audiție în România, care a fost transmis la radio la 25 aprilie 1935, în prima transmisiune radiofonică din Cernăuți.

O altă inițiativă a Societății a fost organizarea concursului de coruri populare, în 1931, cu ocazia semicentenarului instituției muzicale. Acesta s-a desfășurat la Cernăuți, la 17 mai. Pe scena Teatrului Național, arhiplin, au cântat opt coruri, din Arbore, Caliceanca, Cernăuți, Cosmin, Cupca, Iordănești, Lisaura, Rădăuți. Juriul, format din Leca Morariu, președintele Societății, Amuliu Liteanu, Gheorghe Ucraineț, Alexandru Zavulovici și Eugen Isar, a răsplătit performanța corului rădăuțean „Arcașul” – cor țărănesc mixt, format din 56 de membri și dirijat de cantorul bisericesc Mihai Bodnariu – cu Premiul I, cu medalia de aur (fără coroană). Evoluția lui pe scenă a fost sintetizată astfel într-o cronică a concursului: „Amploure, expresie, relief, nuanță, precizie – totul e concentrat. Sala bubuie și tună [de apauze]”¹⁷.

Un al doilea concurs de coruri populare organizat de „Armonia” s-a desfășurat la 22 octombrie 1933. Concursuri de acest gen au mai organizat și alte instituții. Centrul Societăților arcășești, de exemplu, a organizat la 11 noiembrie 1934, un concurs între 12 coruri. În 3 octombrie 1943, regionala Bucovina a Fundațiilor Regale a organizat la Rădăuți un concurs „o mare serbare națională, o întrecere de port, cântec și joc românesc”, la care au participat 11 coruri populare. Juriul muzical al concursului a fost prezidat de președintele „Armoniei”, Leca Morariu. Societatea a oferit atunci un premiu corului mixt (30 de persoane) din Hudești și o mențiune „de omagială recunoștință” dirijorului corului din Arbore, Gavril Popovici. „Anuarul Societății «Armonia»” pe anul LXII, 1942/1943, consemnează într-o notă de subsol că în anul respectiv concursul de coruri populare al „Armoniei” s-a desfășurat în cadrul celor 13 academii și al concertului Porumbescu, din 20 iunie 1943.

Dorind să promoveze sub toate formele dezvoltarea „cântecului și a sufletului românesc”, mai ales în condițiile vitrege ale Războiului al Doilea Mondial, în 1943 „Armonia” a donat piese muzicale și cărți mai multor instituții culturale, între care Muzeul „Eugenia și Samuil Ioneț” din Rădăuți, care a primit 10 broșuri muzicale, Biblioteca Universității Cernăuți, Muzeul „C. Brăiescu” din Câmpulung.

În perioada 1940–1941 activitatea Societății a fost paralizată; „invazia Scorpiei-Roșii” a însemnat o grea încercare și pentru „Armonia”, rămasă „copil al nimănui” pentru mai bine de un an. Abia la 2 august 1942 s-a ținut Adunarea generală, în care s-a hotărât ca Societatea să fie reprezentată în fața instanțelor juridice de Aurel Morariu. Acesta a reînscris „Armonia” la Tribunalul Cernăuți, iar activitatea acesteia în penultimul an de existență a cuprins 26 de concerte, audiții, academii, șezători.

În 1944, „Armonia”, „amvon al sufletului românesc înainte de toate” și-a încetat activitatea, președintele ei, Leca Morariu, refugiindu-se la Râmnicu-Vâlcea.

¹⁷ Const. I. Popescu, *Semicentenarul „Armoniei”. Concursul de coruri populare*, în „Făt-Frumos”, anul VI, 1931, nr. 3, mai–iunie, p. 71.

Cei 63 de ani de existență ai Societății „Armonia”, manifestările muzicale și culturale inițiate sau în care s-a implicat, au contribuit la dezvoltarea culturii muzicale în Bucovina, la înființarea Conservatorului cernăuțean, în 1924.

La Société Culturelle «Armonia»

(Résumé)

L'article *La Société Culturelle «Armonia» (1881–1944)* est un court historique de la société qui a représenté un moment important pour le développement de la musique en Bucovine pendant la période mentionnée. La Société «Armonia» a eu une très riche activité: concerts, représentations théâtrales, concours et beaucoup de spectacles soutenus dans toutes les villes de la Bucovine.

ET VIENNE CRÉA UNE „HÊTRAIE” ROUMAINE... *

ALAIN RUZÉ

Le 1er mai 1756, Louis XV concrétisa, enfin, les modifications des rapports de forces en Europe – ce que Louis XIV avait envisagé à la fin de son règne, en 1714, ayant constaté que l'Angleterre était l'ennemi juré de la France – en s'unissant à l'Autriche durant la guerre de Sept Ans (1756–1763) qui vit donc s'affronter, d'une part, l'Autriche, la France, la Russie, la Saxe, la Suède et, d'autre part, la Prusse, l'Angleterre, le Hanovre; cependant, Saint-Pétersbourg eut grand soin de ne pas déclarer la guerre à Londres, son „amie naturelle” et combattit surtout la Prusse dont elle occupa la capitale en 1760. Frédéric II, de son côté, négocia, aussi bien avec les Ottomans qu'avec les Tatars de Crimée afin de les entraîner dans ce conflit. Sans résultat.

La Prusse échappa pourtant au désastre grâce à la disparition de la tsarine Elisabeth, la 5 janvier 1762, et à l'avènement de Pierre de Holstein-Gottorp, sous le nom de Pierre III. Prussophile à outrance, celui-ci exigea que les popes russes fussent désormais habillés comme des pasteurs luthériens et que les icônes fussent enlevées des églises. Au plan extérieur, il s'empressa de retirer ses régiments de la guerre de Sept Ans et refusa même ce que Frédéric II était prêt à lui offrir en échange. Mais, si Catherine II succéda rapidement à son époux Pierre III – il fut renversé dès le 28 juin/8 juillet 1762 – la Prusse, l'ancien ennemi privilégié de la Russie, avec la Sublime Porte, demeura fidèle à Saint-Pétersbourg après la paix d'Hubertsbourg du 15 février 1763, sanctionnant la guerre de Sept Ans et l'acquisition de la Silésie par la Prusse, ainsi qu'après la mort du roi de Pologne Auguste III de Saxe, le 5 octobre 1763.

Dans son testament politique de 1752, Frédéric II avait précisé qu'il fallait *manger la Prusse royale* – c'est-à-dire la zone entre le Brandebourg, la Poméranie et la Prusse ducale, avec Dantzig et l'embouchure de la Vistule – *comme un artichaut, feuille par feuille, tantôt une ville, tantôt un district*. Catherine II – tout comme certaines familles polonaises telles les Poniatowski et les Czartoryski – était opposée au renouvellement de l'union personnelle royale entre la Saxe et la

* Studiul de față a fost elaborat pentru revista noastră, la propunerea acad. Ștefan Ștefănescu, membru în colegiul nostru de redacție.

Pologne. La Russie s'allia, le 11 avril 1764, à la Prusse, ce *système du nord* cher à Nikita Panine, conseiller de la Grande Catherine, contrebalançant l'ancienne coalition anti-prussienne de la guerre de Sept Ans, le *système du sud* regroupant l'Autriche, la France et l'Espagne. Catherine II réussit ainsi, avec l'appui de la Prusse, à imposer comme nouveau roi de Pologne, le 6 septembre 1764, son ancien amant Stanislas-Auguste Poniatowski¹.

Devant cette influence croissante de Saint-Pétersbourg en Pologne, le duc de Choiseul, ministre des Affaires Etrangères de Louis XV – né Etienne-François de Stainville et petit-neveu du général de Stainville, „gouverneur” autrichien de la Transylvanie et de l'Olténie en 1719 – et Vergennes, alors en poste à Istanbul, poussèrent le sultan Mustafa III à déclencher les hostilités contre la Russie d'autant que des nobles polonais s'étaient révoltés contre le clan russophile de Stanislas-Auguste Poniatowski²; une Confédération s'était en effet, organisée à Bar, une ville de Podolie, le 29 février 1768, et étendue en Ukraine mais les troupes russes du général Kretchetnikov avaient pris Bar dès le 20 juin 1768³.

Profitant d'un incident de frontière en Moldavie, à Balta, où intervinrent des cosaques et des Russes poursuivant des „Dissidents” polonais, des soulèvements suscités par Saint-Pétersbourg au Monténégro et devant le refus de la tsarine de retirer ses soldats de Pologne, la Sublime Porte déclara la guerre à la Russie le 6 octobre 1768, tandis que l'Autriche, en accord avec la Prusse, resta neutre.

Au printemps 1769, l'armée russe du général Dimitri Galitzine enleva Kamenetz Podolsk, en Podolie, puis s'avança vers la *raia* de Hotin que ses défenseurs turcs abandonnèrent sans combattre, le 20 septembre; puis, le général Dimitri Galitzine s'empara de Cernautsi, de Botosani, de Iassy, la capitale de la Moldavie (7 octobre), de Galatz sur le Danube et de Bucarest, la capitale de la Valachie (17 novembre). Toutefois, les Turcs réussirent à reprendre la principauté de Valachie (que les Russes évacuèrent en juin 1770), Galatz, puis Bucarest où la Sublime Porte installa Manuil Ruset comme prince de Valachie, mais seulement jusqu'à l'automne 1770. En effet, alors que la flotte russe de la Baltique, dirigée par Alexis Orlov, franchit le détroit de Gibraltar – avec l'assentiment de Londres – puis détruisit, dans la baie de Tchesmé, près de l'île de Chio, le 8 juillet 1770, des navires ottomans – mais Alexis Orlov n'osa pas forcer les Dardanelles – le général Pierre Roumiantsev mit en fuite les Turcs au confluent du Pruth et de la Larga (18 juillet), puis à Cahul (1er août). Plus aucun obstacle ne se dressait alors devant

¹ J. Fabre, *Stanislas-Auguste Poniatowski et l'Europe des Lumières*, Paris-Strasbourg, 1984; Z. Libera, *Stanislas-Auguste Poniatowski, „homme européen”, „Dix-huitième siècle”, XXV, 1993, pp. 239–250; K. Zernack, Stanislaus-Auguste Poniatowski. Probleme einer politischen Biographie, „Jahrbücher für Geschichte Osteuropas”, XV, 1967, pp. 371–392.*

² J. Levron, *Choiseul*, Paris, 1976, pp. 197–205; A. Briere, *Le duc de Choiseul*, Paris, 1986, p. 193–194; M. Antoine, *Louis XV*, Paris, 1989, pp. 873–874.

³ E. Rostworowski, *Tentatives de réformes sous la tutelle de la Russie (1763–1788)* dans S. Kieniewicz (sous la direction de), *Histoire de Pologne*, Varsovie, 1972, pp. 349–353; D. Beauvois, *Histoire de la Pologne*, Paris, 1995, pp. 161–163.

les régiments russes, du Dniestr au Danube; tombèrent Cetatea Alb/Akkerman et Tighina/Bender sur le Dniestr, Ismail, Chilia, Braila sur le Danube, enfin Bucarest le 24 novembre 1770. Manuil Ruset s'échappa à Craiova, en Olténie, puis à Vidine, au sud du Danube, pendant que Potemkine occupa l'Olténie.

Vienne craignit alors que Saint-Pétersbourg pût conquérir tous les Balkans et devînt son voisin sur les Carpathes et sur le Danube – d'autant que le général russe Miloradovitch avait traversé le fleuve et enlevé, en Dobroudja, Tulcea, Isaccea, Macin et Hîrsova. D'où la convention austro-ottomane du 6 juillet 1771 qui fit grand bruit – l'Autriche catholique alliée de la Sublime Porte musulmane, „l'ennemi héréditaire”, contre la Russie orthodoxe – et qui prévoyait l'annexion de l'Olténie par l'Autriche (comme en 1718–1739), la liberté de navigation commerciale autrichienne en Mer Noire, ainsi qu'une importante somme d'argent. Cependant, Vienne ne fit rien pour aider militairement Istanbul et continua de négocier, afin de régler la question polonaise, avec la Russie et la Prusse.

Cette dernière, soucieuse de briser l'alliance austro-française et de s'emparer de terres polonaises, avait proposé, dès février 1769, un plan de paix austro-russe fondé sur des intérêts communs à concrétiser aux dépens de la Pologne. Après tout, l'Autriche n'avait-elle pas elle-même, avec le soutien de la Prusse, suggéré à la Russie de Pierre le Grand un projet de partage de la Pologne? Plutôt qu'un conflit austro-russe sur le Bas-Danube pour obtenir tout ou une partie de deux principautés vassales de la Turquie, ce qui pouvait engendrer une conflagration générale, ne valait-il pas mieux préserver l'équilibre existant grâce à un dépècement de cette Pologne si faible, avec ses rois élus, sa Diète (la *Sejm*) impuissante à cause du *liberum veto*, tradition aberrante qui voulait que si un seul et unique député refusait un texte, automatiquement la Diète était dissoute et toutes les décisions adoptées auparavant par cette même Diète étaient annulées?

L'empereur Joseph II rencontra Frédéric II à Nysse à l'été 1769, puis à Neustadt à l'automne 1770 et l'Autriche ravit à la Pologne, la région de Spisz en 1769 et des starosties de Podhale en 1770. En outre, Dumouriez – envoyé par la France, avec d'autres officiers, auprès des insurgés polonais – fut vaincu par le général Alexandre Souvorov à Lanckorona et Emmanuel-Armand de Richelieu, duc d'Aiguillon, successeur de Choiseul disgracié en décembre 1770, confia à Frédéric II, en août 1771, que la France n'était pas opposée à ce que Dantzig devînt prussienne. Les sirènes berlinoises finirent par charmer Saint-Pétersbourg qui craignit de devoir affronter la Turquie, l'Autriche et la France ainsi que Vienne qui préféra la proie polonaise à l'ombre roumaine moldo-valaque. Le 5 août 1772, la Pologne, que personne ne souhaitait ou ne pouvait sauver, subit son premier démembrement qui fut ratifié par la Diète le 30 septembre 1773. La Prusse reçut la Prusse royale, l'embouchure de la Vistule ce qui, au dire même de Frédéric II, la rendit *maître de tout le transport de la Pologne* – mais pas Thorn et Danzig à cause de l'Angleterre, puissance maritime peu soucieuse de voir apparaître un nouveau concurrent; la Russie, la Biélorussie jusqu'au Dniepr et une partie de la Lettonie;

l'Autriche, le sud de la Petite Pologne et les terres ukrainiennes de Galicie et de l'ouest de la Podolie, mais qui demeuraient distinctes de la Ruthénie subcarpathique, autrichienne depuis 1541⁴. La nouvelle province fut dénommée royaume de Galicie et de Lodométrie en rappel des principautés ukrainiennes de Halicz et de Vladimir (Volodymyr) de Volhynie, hongroises au XIIIe siècle.

Ce même été 1772, un armistice fut conclu entre la Russie et la Turquie à Focsani (en Moldavie), le 5 août. Les négociations ne débouchèrent sur rien – mais il convient de souligner le fait que des émissaires valaques et moldaves insistèrent pour que l' ancestrale et pleine autonomie de leurs deux principautés, par rapport à la Sublime Porte, fût garantie par la Russie, l'Autriche et la Prusse; en vain – et les diplomates se déplacèrent à Bucarest; mais, à la fin de mars 1773; les Ottomans refusèrent les conditions de paix énoncées par Saint-Pétersbourg: indépendance des Tatars de Crimée, cession de Kertch, Iénikalé et Kinburun, liberté de navigation pour les bateaux russes, commerciaux ou militaires, en Méditerranée orientale et en Mer Noire.

Les hostilités recommencèrent donc, en Dobroudja, brièvement en juin-juillet 1773 devant Silistre, puis au printemps 1774. Pour la première fois, les Russes luttèrent contre les Ottomans sur la rive droite du Danube; ils enlevèrent Turtucaia et marchèrent sur Choumla qui commande le passage des Balkans, abandonnée par les Turcs. Le sultan Abdul Hamîd Ier – qui avait succédé à son frère Mustafa III, décédé le 20 janvier 1774 – s'inclina. Les 28 articles et la convention secrète du traité de Küitchük Kainardji (Küçük Kaynarca, un village de Dobroudja méridionale, proche de Silistre) du 21 juillet 1774 consacrèrent partiellement le succès de l'expansion russe: indépendance des Tatars de Crimée, du Kouban et du Boudjak, obtention de Kertch et de Iénékalé (en Crimée) et d'Azov (à l'embouchure du Don), de Kinburun (sur l'estuaire du Dniepr), liberté de navigation pour les bateaux marchands en Mer Noire, à travers les Détroits du Bosphore et des Dardanelles et en Méditerranée orientale, liberté de commerce dans tout l'Empire ottoman ainsi que, par un article secret, un droit de regard sur la nomination des princes de Moldavie et de Valachie. Toutefois, Saint-Pétersbourg rendit à Istanbul Otchakov (face à Kinburun), Hotin, Tighina/Bender, Cetatea Alba/Akkerman, Chilia, Ismail – transformée en une *ordu kal'esi*, une forteresse d'armée, la plus belle de la région⁵.

⁴ I. de Madariaga, *Russia in the Age of Catherine the Great*, London, 1981, pp. 217–225, 229–231; D. Beauvois, *op. cit.*, pp. 158–163; H. Kaplan, *The First Partition of the Poland*, New York, 1962; J. Topolski, *Reflections on the first Partition of Poland (1772)*, „Acta Poloniae Historicae”, XXVII, 1973, pp. 89–104; H. Jablonowski, *Die erste Teilung Polens dans Russland, Polen und Deutschland*, Köln–Wien, 1972, pp. 222–261; M. G. Müller, *Die Teilungen Polens: 1772, 1793, 1795*, München, 1984, pp. 27–39; Idem, *Der russisch-türkische Krieg und die erste Teilung Polens, 1768–1772*, dans K. Zernach (Hrsg.), *Handbuch der Geschichte Russlands*, II/2, Stuttgart, 2001, pp. 585–594.

⁵ S. Ștefănescu, *Istoria românilor în secolul al XVIII-lea*, București, 1999, pp. 39–46; M.S. Anderson, *The Eastern Question 1774–1923*, London–Melbourne–Toronto–New York, 1996, pp. 1–6; R.H. Davison, „Russian Skill and Turkish Imbecility”: *The Treaty of Kuchuk Kainardji Reconsidered*, „Slavic Review”, XXXV, 1976, pp. 463–483; Idem, *The Treaty of Kuchuk Kaynardja: A Note on Its Italian Text*, „The International History Review”, X, 1988, pp. 611–621; I de Madariaga, *op. cit.*, pp. 205–214, 226–228 et 231–236; K. A. Roeder, *Austria's Eastern Question, 1700–1790*, Princeton, 1982, pp. 109–151.

Mais, la Turquie, n'avait pas fini de souffrir de cette défaite. Amère ironie de l'Histoire, Vienne qui, en juillet 1771, avait promis son soutien à Istanbul contre Saint-Pétersbourg, un an plus tard, en août 1772, comme prix de sa nonintervention durant cette quatrième guerre russo-turque (1768–1774), exigea de la Sublime Porte, plutôt que de recouvrer l'Olténie, toute la zone septentrionale de la Moldavie. Joseph II effectua lui-même un voyage en Transylvanie, jusqu'aux confins de la Moldavie, durant la mois de juin 1773, et confirma l'intérêt que revêtait, pour Vienne, la possession du nord de la Moldavie. Les Autrichiens crurent qu'ils allaient pouvoir l'annexer et, de fait, le sultan Mustafa III fut près de céder, mais son successeur, Abdul Hamîd Ier se montra moins accommodant; Vienne recourut alors à la tradition de soudoyer des hauts fonctionnaires turcs – sans oublier les officiers russes se trouvant en Moldavie.

Comme le dénonça à Istanbul, Grégoire III Ghika, prince de Moldavie, furent corrompus Costache Moruzi, grand drogman, Iacovachi Rizo, *kapu-kiaya* et propre beau-père de Grégoire III Ghika, Tahir Aga, chef de la délégation turque chargée de la délimitation de la nouvelle frontière austro-moldave ainsi qu'Alexandre Ypsilanti, prince de Valachie, digne représentant du système phanariote qui transmit à Vienne le maximum de documents officiels moldaves qu'il put. Et, après avoir gagné la compréhension du général russe Pierre Roumiantsev, grâce à divers cadeaux, les régiments autrichiens entrèrent à Cernautsi le 31 août 1774, à Siret et Suceava le 31 octobre, et avancèrent jusqu'en février 1775, atteignant la frontière moldo-transylvaine et occupant près de 300 localités des districts moldaves de Cernautsi et de Suceava ainsi de la *raia* turque de Hotin.

Grégoire III Ghika adressa à la Sublime Porte des cartes montrant la progression autrichienne et tenta de sauver, au moins, l'ancienne capitale princière Suceava. Mais, rien n'y fit; au contraire, l'ambassadeur autrichien à Istanbul, Thugut, dénonça le prince de Moldavie comme vassal traître à la Turquie et à la solde de la Russie, félon qui renseignait Saint-Pétersbourg dès le début de la guerre russo-turque en 1768, alors qu'il était prince de Valachie (de 1768 à 1769), avant de monter sur le trône moldave, et qui fut reçu par Catherine II en personne, etc.⁶

Au printemps de 1775, le sultan accepta les prétentions autrichiennes sauf en ce qui concerne la *raia* Hotin; Vienne ayant confirmé son accord quant à un retrait de Hotin et de ses environs, les conventions des 7 et 12 mai 1775, des 30 juin et 2 juillet 1776 offrirent à l'Autriche 10 441 km² et environ 70 000 personnes – voire le double selon certains historiens – avec l'ancienne capitale de la principauté de Moldavie, Siret et celle de Pierre Ier Musat, d'Alexandre le Bon et d'Etienne le Grand, Suceava, avec Radautsi où étaient enterrés les premiers princes moldaves, avec les célèbres monastères des XVe–XVIe siècles, Putna, la nécropole d'Etienne le Grand, Sucevitsa où gisaient les deux voévodes, Jérémie et Simion Movila, Moldovitsa, Voronetz, Humor; mais, même après la signature à Palamutca, près de

⁶ Voltaire, *Correspondance*, X, Paris, 1986, p. 1133, 1170–1171 (lettres de Catherine II des 24 décembre 1769 et 12 mars 1770, pp. 113 et 212–213 (réponses de Voltaire des 2 février et 10 avril 1770).

Hotin, sur le Dniestr, le 2 juillet 1776, les troupes autrichiennes grignotèrent encore 46 villages, pour „compenser” le fait d’avoir rendu, lors des négociations, 38 villages, dont la première capitale de la principauté de Moldavie, Baia⁷. Et pour faire payer ses réclamations et ses protestations indignées à Grégoire III Ghika, les Ottomans l’assassinèrent le 1er octobre 1777⁸, le jour même où, en Moldavie autrichienne, les habitants prêtèrent serment de fidélité à l’impératrice Marie-Thérèse.

Afin de justifier cette rapine territoriale alors qu’elle-même estimait, le 4 février 1775, que *dans les affaires, nous n’avons aucunement raison*⁹ – même si dès le 16 novembre 1774, donc six mois avant les conventions austro-turques, le général Splény, futur premier gouverneur de la Bucovine (1775–1778), diffusait déjà une proclamation exigeant l’obéissance de tous envers l’impératrice – Marie-Thérèse alléguait divers arguments sans aucune valeur historique ou juridique et, au reste, contradictoires; la peste se serait propagé en Moldavie – ce qui s’avéra inexact – et aurait nécessité la mise en place d’un cordon sanitaire le long des Carpathes orientales; la possession de la Moldavie septentrionale serait indispensable à Vienne afin de relier la Transylvanie aux nouvelles contrées autrichiennes, depuis 1772, de Galicie et de Pocutie – alors que le trajet normal, logique, évident passe par la vallée de la Tisza et le Maramures, par Körömezö; le royaume de la Hongrie médiévale fut le suzerain de la Moldavie, or l’Autriche est le successeur de la Hongrie, donc l’Autriche peut revendiquer tout ou une partie de la Moldavie – mais la fausseté de ce sophisme est évidente et à l’époque, en 1775, la principauté de Moldavie est vassale de la Sublime Porte, en aucun cas des Habsbourg; variation filandreuse de cette thèse de successibilité: la principauté médiévale de Galice fut le suzerain de la Moldavie, or la Galicie fut hongroise de 1205 à 1241 et comme l’Autriche est l’héritière de la Hongrie, donc l’Autriche etc. – mais la Moldavie ne fut jamais, ni vassale de la Galicie, ni annexée par elle; le nord de la Moldavie appartient à la Pocutie médiévale, contrée autrichienne depuis 1772 – alors que c’est, justement, le contraire qui fut vrai, ce fut la Pocutie, région relevant de la Pologne, qui fut donnée en gage, en 1388, à la principauté de Moldavie et qui fut objet de disputes entre la Pologne et la Moldavie jusqu’en 1530. Enfin, comment ne pas souligner le fait que, le 1er février 1782, pour mieux connaître le régime de propriété en Bucovine, les obligations sociales locales et même l’ancienne délimitation exacte de la frontière, sur le Ceremus, entre la Moldavie

⁷ A. Ruzé, *Ukrainiens et Roumains (IXe–XXe siècle)*, Paris – Montréal, 1999, pp. 109–119; I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, 1991, pp. 7–13; M. Iacobescu, *Acțiuni, pretexte, mijloace ale Habsburgilor pentru a acapara nordul Moldovei („Cheia Moldovei”). Proteste ale românilor (1771–1777)*, „Suceava”, XIII–XIV, 1986–1987, pp. 209–218; Idem, *Din istoria Bucovinei*, I, București, 1993, pp. 76–82.

⁸ N. Grigoraș, *Beilicul din Iași și asasinarea domnitorului Grigore al III-lea Ghica (1 octombrie 1777)*, „Cercetări istorice”, VI, 1975, pp. 101–112; A. Iordache, *Grigore III Ghica și răpirea Bucovinei*, „Revista istorică”, III, 1992, pp. 121–134; P. Cernovodeanu, *The taking away of Bucovina (1775) and the assassination of Grigore III Ghica of Moldavia as highlighted in english diplomatic reports of the time*, „Revue roumaine d’histoire”, XXXIII, 1994, pp. 275–291.

⁹ M. Iacobescu, *Din istoria...*, p. 82.

et la Pologne (Pocutie), le général Enzenberg, gouverneur de la Bucovine, fit parvenir un questionnaire en 26 points, non pas à Varsovie, à Cracovie ou à Lvov, ni même à Kiev ou à Moscou, mais bel et bien à Iassy, au Divan de la principauté de Moldavie¹⁰. Mais, que peut un petit Etat face à une „grande puissance”?

Constantinople abandonna donc sa vassale moldave, Constantinople qui, en 1699, avait refusé d'octroyer certaines portions de Transylvanie à la Pologne, lors des contacts préparant le traité de Karlowitz, et qui avait insisté, à juste titre, sur le fait que cette principauté transylvaine ne lui appartenait pas puisque sa vassale; mais qui, en revanche, renonçait en 1775 – comme elle le fera également en 1812 pour la Bessarabie – à un territoire qu'elle ne possédait pas plus car la Moldavie n'était, elle aussi, que sa vassale – et non un simple *pachalik* comme le furent la Hongrie, la Bosnie et la Bulgarie. Triste et éclatante illustration de la décadence politique ottomane.

Une fois obtenue cette nouvelle province, restait à Vienne à lui donner un nom – ce qui ne se fit pas sans peine, preuve, si tant est qu'elle fût nécessaire, que l'appellatif *Bucovine* pour designer cette zone de la Moldavie, n'existait pas avant 1775. On découvre ainsi diverses expressions telles que *Moldavie autrichienne* ou bien *Moldavie impériale* par opposition à la Moldavie ottomane, *comté de Suceava* (*Grafschaft Suczawa*) – rapidement délaissée car Iassy recréa, autour de Falticeni, un nouveau district de Suceava – *Cordon* ou *Cordun* utilisée, par exemple, par le général Enzenberg dans un courrier du 18 décembre 1778 ou, par la chancellerie de Iassy le 22 janvier 1779 et, enfin, à compter de 1786, *Bucovine*, du slave *buk*, „hête”, d'où „hêtraie”.

De fait, on trouve ce terme de Bucovine, pour la première fois, dans un acte du 30 mars 1392 du voévode de Moldavie Roman Ier Musat, puis lors du traité de Lublau, du 15 mars 1412 (*Quod silvae maiores Bukowina dictae (...) ad aliam Sylvam minorem Bukowina dictam*) entre la Pologne et la Hongrie; il apparaît dans divers lieux de Moldavie certes, près de Neamtz (1414), de Cârligatura (1426), de Dorohoi (1431), de Hârlău (1443), de Roman (1491), de Tutova (1494), de Vaslui (1503), mais aussi en Valachie sous la forme des toponymes Bucov, Bucovat, Bucovicior, près de Craiova, de Caras-Severin, etc.¹¹; ce déterminatif de *Bucovine* a donc bien, à travers le temps (avant 1775) et l'espace (roumain), le sens de „hêtraie”, mais il n'a jamais été employé pour une seule et unique région, surtout pas celle occupée par l'Autriche après les conventions de 1775–1776¹². Au demeurant, la carte autrichienne de 1773–1775 (*Plans des Bukowiner Districts*

¹⁰ Idem, *Acțiuni, pretexte...*, pp. 209–211; Idem, *Din istoria...*, pp. 59–62; I. Nistor, *op. cit.*, pp. 8–10; M. Șt. Ceașu, *Instituirea administrației habsburgice în Bucovina, Suceava*, XX, 1993, pp. 127–129; Idem, *Aspecte juridice ale instituirii administrației habsburgice în Bucovina*, „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»”, Iași, XXX, 1993, pp. 401–402.

¹¹ *Documenta Romaniae Historica, A. Moldova*, I, București, 1975, n° 2, 38, 64, 103 et 242; Idem, III, București, 1980, n° 90, 151 et 295; M. Iacobescu, *Din istoria...*, pp. 109–115.

¹² I. Nistor, *op. cit.*, pp. 15–16; M. Iacobescu, *op. cit.*, pp. 109–126; I. Scripcariuc, *Considerații asupra istoriei unor denumiri: Bucovina și Țara de Sus*, „Suceava”, XXI, 1994, pp. 159–167.

bestehend in 72 Sections welche in denem Jahren 1773, 1774 und 1775) montre que 70% de la Bucovine étaient recouverts de forêts¹³.

La nouvelle province fut sous administration militaire de 1775 à 1786, le gouverneur – le général Splény du 7 mai 1775 au 6 avril 1778¹⁴, puis le général Enzenberg jusqu'au 16 septembre 1786 – relevant, d'une part, du Conseil aulique de guerre, à Vienne et, d'autre part, du commandement militaire de Galicie (autrichienne à partir de 1772), à Lvov (Lemberg); le premier gouverneur divisa la Bucovine en deux districts (Cernautsi et Suceava), le second en cinq.

Mais, dès avril 1780, des discussions eurent lieu, à Vienne, afin de savoir s'il convenait de rattacher la Bucovine, soit à la Galice, soit à la zone frontière militaire de Nasaud, en Transylvanie ou bien de la partager en deux, le nord à la Galicie, le sud à la Transylvanie ou bien encore de maintenir l'autonomie. Une assemblée des Roumains de Bucovine fut alors réunie par Basile Bals, noble roumain, à Cernautsi, au printemps 1780 et un mémoire¹⁵ fut adressé, le 13 novembre 1780, au Conseil aulique de guerre – qui à partir de 1783, compta Basile Bals parmi ses membres – puis à l'empereur Joseph II; s'appuyant sur les réalités locales et réclamant des réformes s'inspirant du „josphisme”, ce texte se prononça clairement pour le *statu quo* ce qu'accepta Joseph II, le 20 mai 1781.

Cependant, le 1er novembre 1786, la Bucovine fut officiellement intégrée à la Galicie dont elle constitua le 19e cercle administratif (*Kreis*) – avec un *Kreishauptmann* désigné par le gouverneur de Lvov¹⁶; on notera, sans étonnement, que sur les seize „capitaines” qui se succédèrent de 1786 à 1862, seulement quatre furent des Roumains (Basile Bals, de 1792 à 1808, Georges Isacescu de 1840 à 1849, Iacob Miculi de 1860 à 1861 et Eudoxiu Hurmuzaki (1862); en 1862, la Bucovine devint un duché impérial autonome, distinct de la Galice (ce qui avait déjà été reconnu par la constitution autrichienne du 4 mars 1849) avec une Diète provinciale, jusqu'à son union à la Roumanie, votée le 28 novembre 1918, par le Conseil National Roumain de Bucovine (74 membres dont 7 Allemands, 6 Polonais et 13 Ukrainiens).

Outre les changements administratifs, le général Enzenberg modifia profondément la structure ecclésiastique de la Bucovine. Dosoftei Herescu, évêque orthodoxe de Radautsi depuis 1750, fut „nommé” en avril 1781, évêque de Bucovine, avec résidence à Cernautsi où il s'installa le 12 décembre 1781; afin de couper tout lien avec la métropole moldave de Iassy – et après que Joseph II eut refusé que Dosoftei devînt, comme celui-ci l'avait demandé, le 20 mars 1782,

¹³ E. I. Emandi, V. Cucu, *Geografia istorică a nordului Moldovei în lumina izvoarelor cartografice (secolul al XVIII-lea)*, „Revista muzeelor și monumentelor”, XVIII, 1981, fasc. 10, pp. 61–76.

¹⁴ R. Grigorovici, „Descrierea districtului bucovinean (1775)” de generalul Gabriel Splény von Mihaly, „Analele Bucovinei”, IV, 1997, pp. 446–512; Idem, *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, București, 1998, pp. 9–203.

¹⁵ M. Șt. Ceașu, *Vasile Balș, un iosefinist bucovinean*, „Suceava”, XVII–XIX, 1990–1992, pp. 407–418; R. Grigorovici, *Memoriul lui Vasile Balș, „Descrierea Bucovinei” din 1780*, „Analele Bucovinei”, III, 1996, pp. 215–235; Idem, *Bucovina în primele descrieri...*, pp. 325–359.

¹⁶ M. Șt. Ceașu, *op. cit.*, pp. 130–140; Idem, *Aspecte juridice ale instituirii administrației habsburgice în Bucovina*, „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»”, Iași, XXX, 1993, pp. 397–402.

métropolitaine de Bucovine – les orthodoxes de Bucovine relevèrent, à partir du 5 juillet 1783, de la métropole serbe de Karlowitz, dans le Banat – tout comme l'évêché orthodoxe roumain de Brasov depuis 1761, l'immense majorité des Roumains de Transylvanie étant cependant unie à Rome depuis 1697¹⁷, ce qui donna naissance à l'*Ecole latiniste de Blaj* ou *Ecole transylvaine*, base du renouveau intellectuel et politique roumain de cette province, autrichienne depuis 1699, grâce à Mgr Innocent Micu-Klein, évêque catholique de rite byzantin d'Alba Iulia et de Fagaras avec autorité sur les gréco-catholiques de Transylvanie, mais aussi du Maramures (d'où des difficultés avec le vicaire général des Ruthènes de Munkacs) et du Banat (d'où des conflits avec le métropolitain orthodoxe serbe de Karlowitz), grâce au saint évêque Mgr Pierre-Paul Aron, aux abbés Samuel Micu, Georges Sincal et Pierre Maior, à Aron Pumnul¹⁸ qui s'établit à Cernautsi etc.

Le règlement du 29 avril 1786 institua l'administration ecclésiastique de Bucovine, mais à la disparition de l'évêque Dosoftei¹⁹, le 23 avril 1789, Vienne choisit comme titulaire du siège épiscopal un Serbe – tout comme en 1761 l'évêque orthodoxe de Transylvanie, D. Novacovici – Daniel Vlahovici (1789–1822). Celui-ci encouragea les papes serbes et ukrainiens à venir en Bucovine récemment intégrée à la Galicie polono-ukrainienne et entreprit la slavisation des patronymes roumains; c'est ainsi que le suffixe serbe *-(o)vici* se substitua au suffixe roumain *-escu* et que se développa la terminaison ukrainienne *-(c)iuc*; en outre, les fonctionnaires polonais traduisirent, en polonais, les noms roumains²⁰. Cette slavisation fut accentuée par l'arrivée (14 000 personnes avant le 12 janvier 1779, par exemple, date du rapport du général Enzenberg au général Schröder, commandant militaire de Galicie) d'Ukrainiens et de Houtzoules (peut-être des Daces slavisés? ou bien encore, et plus probablement, des pâtres roumains des Carpathes Boisées, slavisés au long du Moyen-Age?), souvent confondus dans les statistiques.

Les chiffres avancés durant deux siècles ne sont pas toujours d'une grande lisibilité; mais il convient de se rappeler que fut d'abord prise en considération la langue maternelle (*Muttersprache*), puis celle de la conversation (*Umgangssprache*); qu'en 1786, les habitants étaient estimés à environ 135 000 alors que les autorités autrichiennes locales reconnaissaient que cette donnée n'équivalait qu'aux deux-tiers de la population totale; que si Frédéric II, après la rapine de 1775, parla, dans une correspondance à son ambassadeur à Constantinople, de trois ou quatre villes et de onze villages en Bucovine, les troupes d'occupation russes (1772–1774) avaient dénombré 239 localités et les militaires autrichiens, en 1777, 290 lieux

¹⁷ Abbé P. Gherman, *Pensée romaine, peuple roumain*, Paris, 1967, pp. 36–78; M. Valeanu, *L'âme de la Latinité roumaine*, „La Revue universelle des faits et des idées”, 60, février 1980, pp. 38–44 et 62; mai 1980, pp. 47–54.

¹⁸ M. Cenușă, *Aron Pumnul, cel dintâi profesor de limba română în Bucovina*, „Suceava”, XVII–XIX, 1990–1992, pp. 269–283.

¹⁹ M. Lutić, *Episcopul Dosoftei Herescu*, „Glasul Bucovinei”, I, 1994, n° 4, pp. 32–44.

²⁰ I. Nistor, *op. cit.*, pp. 31–36 et 47–48; M. Iacobescu, *Din istoria...*, pp. 290–304; N. Ciachir, *Din istoria Bucovinei (1775–1944)*, București, 1993, pp. 42–45; R. A. Kann, Z. V. David, *The Peoples of the Eastern Habsburg Lands, 1526–1918*, Seattle–London, 1984, pp. 288–291.

habités. Les recherches statistiques fiables sont celles de 1789 et qu'il y avait dans la Bucovine, de 1775, de 145 600 à 148 600 personnes dont 85% de Roumains²¹.

Il est, par conséquent totalement inexact de présenter la Bucovine de 1775 comme un *désert* qui aurait bénéficié d'une *ample colonisation* germanique et slave organisée par Vienne, puis qui aurait souffert d'une *ample émigration définitive*, soit vers la Moldavie, soit, plus tard, vers les Etats-Unis.

La proportion de Roumains diminuait toutefois rapidement, surtout lorsque la Bucovine ne fut plus qu'un *Kreis* parmi les autres de Galicie. A côté des fonctionnaires allemands du Banat et de Transylvanie, sachant le roumain comme l'exigea Joseph II après son voyage à Cernautsi en juin 1783, Vienne envoya également des colons, Souabes du Banat et Saxons de Transylvanie ainsi que des Allemands de Bohême et de Galicie (agriculteurs, mineurs, etc.). De plus, des Lipovènes, ces Vieux-Croyants russes (*Raskolniki*) se réfugièrent en Bucovine, des ouvriers slovaques – forestiers ou mineurs – suivirent l'exemple des Allemands entre 1820 et 1848 tout comme, surtout donc, de très nombreux Ukrainiens, avant 1786 car les conditions des paysans y étaient moins dures qu'en Galicie et en Podolie, „ukrainisation” ou „ruthénisation” qui, après 1786, s'accentua encore plus facilement, avant tout dans le nord de la contrée²².

*

Pourtant, même aujourd'hui, il suffit de se baguenauder à travers cette province pour vérifier que *Dulce Bucovină/Veselă grădină/Cu pomi roditori/Și mândri feciori* demeure un foyer de roumanité, l'un des plus beaux et des plus authentiques, de Radauti à Putna, de Sucevita à Moldovita, de Suceava à Cernauti.

Și Viena a creat o „Țară a fagilor” românească ...

(Rezumat)

Istoricul francez Alain Ruzé prezintă anexarea zonei septentrionale a Moldovei – pentru care a fost creat și un nume, inspirat de pădurile de fagi care o acopereau – de către Austria, în 1774, în contextul războaielor ruso-turce, dar și al intereselor politice, strategice și economice în zona balcanică, ale Marilor Puteri europene de atunci.

²¹ E. I. Emandi, L. Roman, *Bucovina și spațiul demografic românesc. Studiu demopolitic și statistic (1775–1940)*, „Geopolitica”, I, 1994, pp. 391–448. P. Blaj, *Structura populației ținutului Cernăuți la recensământul rusesc din iunie 1774*, „Suceava”, XXI, 1994, pp. 192–203; L. Roman, *Locuitorii Bucovinei, 1774–1803*, „Revista istorică”, VI, 1995, pp. 807–824.

²² E. Negrutti, *Informații noi privind emigrările din Bucovina în prima jumătate a secolului XIX*, „Suceava”, VIII, 1981, pp. 257–263; E. I. Emandi, C. Șerban, *Contribuții de geografie istorică la cunoașterea fenomenului demografic din nord-vestul Moldovei la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, „Suceava”, X, 1983, pp. 478–500; M. Iacobescu, *op. cit.*, pp. 152–182; Olga Ștefanovici, *Considerații asupra situației demografice în Bucovina în timpul stăpânirii habsburgice (1775–1918)*, „Suceava”, XX, 1993, pp. 149–155, Șt. Purici, *Emigrarea populației bucovinene în Moldova (1775–1848)*, „Glasul Bucovinei”, I, 1994, n° 3, pp. 6–9.

La 1 mai 1756, Franța s-a aliat cu Austria, Ludovic al XV-lea schimbând astfel raporturile de forțe în Europa în timpul războiului de șapte ani, care a opus Austria, Franța, Rusia, Saxa și Suedia, Prusia, Anglie și Hanovrei. Dar la 11 aprilie 1764, Rusia s-a aliat cu fostul dușman, Prusia, acest „sistem al nordului” contrabalansând fosta coaliție antiprusacă din timpul războiului, „sistemul sudului” regroupând Austria, Franța și Spania.

Influența crescândă – cu sprijin prusac – a Sankt-Petersburg-ului în Polonia a provocat îngrijorarea Franței, care îl determină pe sultanul Mustafa al III-lea să declanșeze ostilitățile împotriva Rusiei. Profitând de un incident la granița cu Moldova, la Balta, și de refuzul țarinei de a-și retrage soldații din Polonia, Sublima Poartă a declarat război Rusiei la 6 octombrie 1768, în timp ce Austria și Prusia au rămas neutre.

Din primăvara anului 1769 până în toamna lui 1770, armata rusă a ocupat o parte a Moldovei, inclusiv capitala – orașele Cernăuți, Botoșani, Iași, Galați – și de două ori Țara Românească.

Temându-se că Rusia ar putea cuceri toată zona Balcanilor și să devină vecina ei la Carpați și Dunăre, Austria a încheiat, la 6 iulie 1771, o convenție cu Turcia, care prevedea anexarea Olteniei de către Austria (ca în 1718–1739), libertatea acesteia de a naviga în scopuri comerciale pe Marea Neagră, ca și o importantă sumă de bani.

Pe 5 august 1772, la Focșani, s-a hotărât un armistițiu între Rusia și Turcia.. Negocierile nu au dus la nici un rezultat, dar este de subliniat faptul că trimișii Țării Românești și ai Moldovei au insistat în van ca vechea și deplina autonomie a celor două principate în raport cu Poarta Otomană să le fie garantată de Rusia, Austria și Prusia. În martie 1773 turcii au refuzat condițiile de pace enunțate de Sankt Petersburg, iar ostilitățile au reînceput în Dobrogea în același an, și apoi în primăvara lui 1774. Expansiunea rusă n-a mai putut fi oprită, turcii au cedat. O convenție secretă între cele două puteri conferea Rusiei posibilitatea de a exercita controlul asupra numirii domnitorilor în Moldova și Țara Românească.

Turcia mai avea de suferit în urma acestei înfrângeri. Ca o amară ironie a Istoriei, Viena, care în iulie 1771 promisese sprijinul ei Istanbulului, un an mai târziu, în august 1772, cerea de la Poarta Otomană, ca preț al neutralității ei în acest al patrulea război ruso-turc (1768–1774), mai mult decât Oltenia, întreaga zonă septentrională a Moldovei. Iosif al II-lea a întreprins ei însuși, în iunie 1773, o călătorie în Transilvania, până la granițele Moldovei și a confirmat interesul Vienei de a stăpâni nordul Moldovei. Austriei au crezut că l-ar putea anexa, și de fapt, sultanul Mustafa al III-lea a fost gata de a ceda, dar succesorul său, Abdul Hamed I s-a arătat mai puțin înțelegător. Viena a recurs atunci la tradiția de a-i mitui pe înalții funcționari turci, fără a-i uita pe ofițerii ruși care se găseau în Moldova.

Domnitorul Grigore Ghica al III-lea a încercat să se opună acestui act, denunțându-i la Istanbul pe toți cei corupți, dar ambasadorul austriac la Istanbul, Thugut, l-a prezentat pe domnitorul Moldovei ca pe un vasal trădător al Turciei, aflat în solda Rusiei. Regimentele austriece, după ce au câștigat, prin diverse cadouri, înțelegerea generalului rus Petru Rumianțev, au intrat în Cernăuți, la 31 august 1774, în Siret și Suceava, la 31 octombrie și au avansat până în februarie 1775, atingând frontiera dintre Moldova și Transilvania și ocupând aproape 300 de localități din districtele Cernăuți și Suceava, ca și Hotinul, încă raia turcă.

În primăvara anului 1775, sultanul a acceptat pretențiile austriece, în afară de cea care privea raiaua Hotin. Prin convențiile din 7 și 12 mai 1775 și din 30 iunie și 2 iulie 1776, Turcia i-a oferit Austriei 10 441 km² și în jur de 70 000 de persoane, după unii istorici, chiar un număr dublu. Constantinopolul și-a abandonat vasalul moldav, renunțând la un teritoriu pe care nu l-a stăpânit, de fapt, niciodată. Tristă și strălucită ilustrare a decadenței politice otomane.

Pe Grigore Ghica al III-lea, ca pentru a-i răsplăti protestele indignate, turcii l-au asasinat chiar în ziua în care în Moldova austriacă locuitorii au depus jurământul de credință față de împărăteasa Maria-Tereza, la 1 octombrie 1777. Ca să justifice acest rapt teritorial, Maria Tereza a adus diverse argumente, fără nici o valoare istorică sau juridică, ba mai mult, contradictorii.

Numirea noii provincii austriece a pus destule probleme, până la urmă (1786) aceasta fiind *Bucovina*, de la termenul slav *buk*, „țară a fagilor”. Bucovina a fost sub administrație militară între 1775 și 1786. Din 1780, s-a pus în discuție alipirea ei la Galiția, fapt petrecut la 1 noiembrie 1786.

Provincia a devenit al 19-lea cerc administrativ al monarhiei austriece. Dintre cei 16 „căpitani” ai Bucovinei între 1786 și 1862, doar patru au fost români. În afara schimbărilor administrative, modificări profunde a suferit structura ecleziastică din Bucovina, Biserica fiind condusă la un moment dat (1789–1822) de un mitropolit sârb, Daniel Vlahovici, care a întreprins procesul de slavizare a numelor românești.

Recensământurile făcute de-a lungul a două secole de austrieci nu sunt totdeauna clare. Cele mai aproape de realitate sunt recensământurile din 1789, care arătau că în Bucovina erau 85% români dintr-un total de 145 600–148 6000 de persoane.

În aceste condiții, Alain Ruzé arată că este inexact să se prezinte Bucovina, la 1775, ca un deșert care a beneficiat de o amplă colonizare germană și slavă făcută de Viena, apoi a suferit o emigrare definitivă a românilor fie spre Moldova, fie, mai târziu, spre Statele Unite.

Concluzia istoricului francez este că Bucovina a rămas, de-a lungul timpului și în ciuda oricăror adversități, un centru al românității.

UN CAPITOL DIN RECUNOAȘTEREA DIPLOMATICĂ A MARIÍ UNIRI. PROBLEMA BUCOVINEI ÎN CADRUL CONFERINȚEI DE PACE DE LA PARIS (1919–1920). CONTRIBUȚII ISTORICE

DANIEL HRENCIUC

Destrămarea Imperiului Austro-Ungar, la sfârșitul anului 1918, a conturat premisele externe favorabile revenirii Bucovinei și Transilvaniei la România, pe fondul aplicării ideilor wilsoniene referitoare la principiile naționalităților și ale autodeterminării în spațiul românesc. Aflată, timp de 144 de ani, sub dominație austriacă, soarta Bucovinei (partea de nord-vest a Moldovei) a fost decisă, în mod democratic, la 15/28 noiembrie 1918 în Sala Sinodală a Reședinței Mitropolitane din Cernăuți, unde s-a întrunit Congresul General al Bucovinei. La acesta au participat 74 de delegați ai Consiliului Național Român, 7 delegați germani, 6 delegați ai polonezilor și 13 locuitori din comunele ucrainene Rarancea, Toporăuți, Cuciurul Mic, Ivancăuți și Putila¹.

Congresul a votat Moțiunea de Unire „necondiționată și pe vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare, până la Ceremuș, Colacin și Nistru, cu Regatul României”². Luând act de hotărârea adoptată de Congresul întregii populații din Bucovina și pe baza raportului întocmit de Președinția Consiliului de Miniștri, regele Ferdinand I, devenit Întregitorul, a hotărât prin decret: „Bucovina, în cuprinsul granițelor sale istorice, este și va rămâne de-a pururea unită cu Regatul României”³. Hotărârea Congresului General al Bucovinei a fost consfințită prin

¹ Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774–1918)*, Chișinău, Editura Civitas, 2003, p. 6. Istoricul american Sherman David Spector susține, într-o monografie consacrată diplomației României la Conferința Păcii, că rutenii/ucrainenii nu au fost reprezentați în Congresul General al Bucovinei din 15/28 noiembrie 1918, însă afirmațiile sale nu corespund adevărului. Cf. Sherman David Spector, *România la Conferința de Pace de la Paris. Diplomația lui Ion. I. C. Brătianu*, traducere de Sorin Pîrvu, Iași, Editura Institutului European, 1995, p. 88.

² Ioan Scurtu, Liviu Boar, *Minoritățile naționale din România. 1918–1925. Documente*, Arhivele Naționale ale României, 1995, doc. nr. 3, p. 116.

³ Arhivele Ministerului Afacerilor Externe (în continuare se va cita A.M.A.E.), București, Fond 71/1914, vol. 90, f. 5.

Decretul-lege nr. 3744 din 18/31 decembrie 1918, ratificat de Parlamentul României Mari la 29 decembrie 1919⁴.

O dată încheiat procesul revenirii Bucovinei la România, se impunea consacrarea internațională a istoricului act al Marii Uniri din 1918, sarcină asumată de către delegația română prezentă la Conferința de Pace de la Paris (1919–1920)⁵. Acesta a reprezentat momentul recunoașterii, în plan internațional, a României întregite, fapt realizat, în practică, prin exercițiul democratic al populației, al adunărilor reprezentative de la Chișinău, Cernăuți și Alba-Iulia. Actele unirii au consemnat, într-o succesiune impusă de împrejurări, revenirea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei în cadrul statului național unitar român⁶.

În dubla sa calitate de premier și șef al delegației române la Conferința de Pace, Ion I. C. Brătianu a depus eforturi remarcabile pentru recunoașterea revendicărilor teritoriale ale României, având în vedere interesele, uneori divergente, ale celor Patru Mari față de configurația frontierelor statului român.

Materializarea intereselor naționale, legitime, ale delegației române, a fost mult îngreunată de faptul că deciziile cele mai importante ale Conferinței de Pace au aparținut, efectiv, Consiliului celor Patru, format din șefii delegațiilor Marilor Puteri: Georges Clemenceau (Franța), David Lloyd George (Anglia), Woodrow Wilson (Statele Unite ale Americii) și Vittorio Emanuele Orlando (Italia)⁷.

În aceste condiții, realizarea obiectivelor delegației române a întâmpinat serioase dificultăți, surmontate datorită evoluției contextului diplomatic european, coroborat cu atitudinea fermă adoptată de către Ion I. C. Brătianu. Acesta a preferat să-și depună demisia decât să renunțe la legitimitatea intereselor României, expuse în fața Conferinței de Pace. Faptul că statul român a fost încadrat, de la început, de către Înaltele Puteri Aliate și Asociate, în grupul statelor cu „interese limitate”, a fost de natură să nemulțumească delegația română. La acestea se adăuga și problema complexă a statutului de aliat pe care l-a avut România, decurgând din Convenția semnată de aceasta cu Antanta⁸, la 4 august 1916.

Dezamăgit de atitudinea „Celor Patru Mari”, Ion I. C. Brătianu a protestat energic față de procedura instituită de către Înaltele Puteri Aliate și Asociate de a concepe conținutul unor tratate fără consultarea prealabilă a statelor în cauză (cazul

⁴ „Monitorul Bucovinei”, Cernăuți, fascicula 7, 2 ianuarie 1919, p. 1–2; Doina Alexa, *Ion Nistor – dimensiunile personalității politice și culturale*, Rădăuți, Editura Institutului Bucovina-Basarabia, 2000, p. 106; Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, ediție și studiu biobibliografic de Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1991, p. 397.

⁵ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX (1918–1948)*, vol. I, București, Editura Paideea, 1999, p. 9.

⁶ Sherman David Spector, *op. cit.*, p. 283; Gheorghe I. Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I. C. Brătianu*, ediție îngrijită de Șerban Papacostea, București, Editura Corint, 2001, p. 34.

⁷ Daniel Hrenciuc, *Mareșalul Józef Piłsudski și renașterea Poloniei independente (1914–1935). Contribuții*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2003, p. 39.

⁸ Apud Constantin Iordan, *Minorități etnice în Sud-Estul european după Primul Război Mondial: dimensiunile unei probleme europene*, București, Editura Curtea Veche, 2002, p. 12.

tratatului cu Germania). Tratatul de la Versailles cu Germania, din 28 iunie 1919, a fost semnat relativ repede de către Brătianu, deoarece se aprecia că documentul în sine nu reprezenta, pentru România, un prea mare interes⁹.

În cazul tratatului cu Austria, precum și în chestiunea tratatului minorităților, inflexibilitatea lui Brătianu a iritat Înaltele Puteri, însă a stârnit, în egală măsură, admirația statelor mici (Polonia, Regatul Sârbo-Croato-Sloven, Grecia, Cehoslovacia), care au văzut în diplomatul român un lider capabil să se opună cu succes intențiilor Marilor Puteri¹⁰.

În cazul României, recunoașterea unirii cu Bucovina însemna, din partea Puterilor Aliate și Asociate, respectarea angajamentelor asumate prin însăși termenii Convenției de Alianță, semnată la 4/16 august 1916 cu Antanta (Rusia, Italia, Franța și Anglia), prin care aceasta admitea dreptul României asupra teritoriilor stăpânite de monarhia austro-ungară (art. 4)¹¹. În acest scop, pe lista delegației române, figurau și personalități precum Nicu Flondor, expert în probleme financiare și economice ale Bucovinei, precum și Alexandru Vitencu, specialist în chestiuni de ordin etnic și geografic. Chiar dacă fusese anunțată de presă („Glasul Bucovinei”, 28 ianuarie 1919), numirea lui Iancu Flondor în delegația României nu s-a realizat, datorită relațiilor dintre acesta și Ion I. C. Brătianu, astfel că Bucovina a rămas fără un delegat propriu, Nicu Flondor și Al. Vitencu având doar calitatea de experți tehnici.

La 1 februarie 1919, Ion I. C. Brătianu solicitase Consiliului Suprem ca râul Nistru să devină frontiera naturală a României în Bucovina și Basarabia, anulându-se astfel prevederea nedreaptă inclusă în Convenția semnată cu Antanta la 4/17 august 1916 prin care, la presiunea Rusiei, frontiera României fusese fixată pe râul Prut¹². Din acest motiv, în martie 1919, delegația română s-a confruntat cu pretențiile emise de Sydorenko, membru în Directoratul condus de Simeon Petliura, asupra teritoriului dintre Prut și Nistru. Acesta cerea să se țină seama, în fixarea frontierelor Bucovinei, de pretențiile Ucrainei asupra părții sus-menționate, locuită de o populație majoritar ucraineană¹³. Ulterior, în mai 1919, sub presiunea desfășurării evenimentelor, cererile lui Sydorenko se vor restrânge la o porțiune situată în valea Ceremușului, în nord-vestul Bucovinei. La Paris nu au fost admiși să participe, la dezbaterile Conferinței de Pace, delegații ucrainenilor, fapt care a

⁹ Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Cronologia Europei Centrale (1848–1989)*, prefată de Mircea Muthu, Iași, Editura Polirom, 2001, p. 162.

¹⁰ Em. Bold, I. Ciupercă, *Europa în derivă*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2001, p. 27.

¹¹ Pavel Țugu, *Unele precizări cu privire la revenirea Bucovinei la România*, în „Analele Bucovinei”, București, III, 1996, nr. 2, p. 468.

¹² Romulus Seișanu, *Principiul naționalităților. Originile, evoluția și elementele constitutive ale naționalității. Tratatul de pace de la Versailles, Saint-Germain, Trianon, Neuilly-Sur-Seine, Sévres, Laussane*, București, Editura Albatros, 1996, p. 367.

¹³ Arkivum Akt Nowych e Warszawie (în continuare se va cita A.A.N.), Varșovia, Fond Komitet Narodowy Polski (de aici înainte K.N.P.), dosar nr. 83, f. 68. Berthelot caracteriza pretențiile ucrainenilor drept o „fantasmagorie”.

alimentat o stare de frustrare și nemulțumire în rândurile acestora, situație tratată în unele apariții istoriografice de factură recentă¹⁴.

În scopul analizării și soluționării problemelor invocate de către Ion. I. C. Brătianu, s-a constituit Comisia pentru delimitarea frontierelor României (Sir Eyre Crowe și Allen W. A. Leeper – S.U.A, André Tardieu și Jules Laroche – Franța, Giacomo de Martino și contele Vannutelli Rey – Italia, Clive Day și Charles Seymour – Anglia), condusă de francezul André Tardieu.

Problema delicată și sensibilă a tratatului cu Austria a fost reprezentată de chestiunea minorităților, prin intermediul căreia Înaltele Puteri Aliate și Asociate puteau interveni în problemele interne ale statelor mici, fapt care le afecta acestora din urmă suveranitatea. Întreaga dispută care s-a creat în jurul acestei probleme era determinată de interesul particular al Angliei, în special, pentru zăcămintele de petrol¹⁵ ale României și Poloniei, fapt care și-a pus amprenta asupra derulării negocierilor diplomatice. Chestiunea protecției minorităților nu era neapărat nouă, ea fusese evocată, e drept, într-o formă redusă, pentru prima dată, în discuțiile diplomatice care au avut loc cu ocazia Congresului de la Berlin (iulie 1878). Acum ea va fi reglementată, în mod special, printr-un tratat al minorităților.

Discuțiile în jurul acestei probleme au pornit inițial de la evrei¹⁶ – Polonia avea cel mai mare procent de populație evreiască din întreaga Europă¹⁷ – pentru ca apoi să se extindă pentru toate statele din zonă, inclusiv România, unde ponderea minoritarilor se cifra la 28% (din care 4% erau evrei)¹⁸. Spațiul Europei Centrale și Răsăritene reprezenta un mozaic etnic și pluriconfesional, unde datele modelului american (limba, rasa, religia) nu erau neapărat elementele care puteau fundamenta în mod corect deciziile Conferinței de Pace, aceste probleme punându-se în termeni care afectau suveranitate națională a statelor în cauză. Din acest motiv asistăm, pe parcursul desfășurării Conferinței de Pace, la susținerea reciprocă a intereselor, de către reprezentanții statelor mici.

La inițiativa lui Ion I. C. Brătianu, la 22 mai 1919, România și Polonia, alături de reprezentanții Cehoslovaciei și Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor au redactat o notă de protest față de proiectul de tratat cu Austria, demers care nu a primit nici un răspuns¹⁹. La 23 mai 1919, delegația română era anunțată, de către

¹⁴ Adrian Șeiciuc, *Problema ucraineană în Bucovina sudică. Punctul nostru de vedere*, București, Editura Mustang, 2002, p. 153.

¹⁵ Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 70.

¹⁶ Lucian Leuștean, *Conferința de Pace de la Paris (1919-1920). Liga Națiunilor și problema minorităților*, în „Xenopoliana”, Buletinul Fundației „A. D. Xenopol”, Iași, tomul V, nr. 1-4, 1997, p. 183.

¹⁷ Piotr S. Wandycz, *Prețul libertății. O istorie a Europei Centrale-Răsăritene din Evul Mediu și până în prezent*, București, Editura All, 1998, p. 226; Frederic C. Nanu, *Politica externă a României. 1919-1933*, ediție îngrijită de Ion Pătroi și Valeriu Florin Dobrinescu, Iași, Editura Institutului European pentru Cooperare Cultural Științifică, 1993, p. 70.

¹⁸ Ioan Scurtu, Liviu Boar, *op. cit.*, p. 8.

¹⁹ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare se va cita A.N.I.C.), București, Fond Alexandru Vaida-Voevod, dosar nr. 50/1919, f. 53.

Puterile Aliate și Asociate, de „înființarea unei comisii însărcinată să determine natura garanțiilor necesare pentru a asigura protecția minorităților încorporate în noile state, care se formează în Europa, precum și a minorităților din celelalte state care vor obține sporiri teritoriale”²⁰.

Insistențele statelor mici în chestiunea tratatului cu Austria au dus la acordarea unei audiențe de către Georges Clemenceau, la 24 mai 1919, prilej cu care au fost expuse, în primul rând, problemele poloneze, de către Władysław Grabski²¹. La discuții a participat și Victor Antonescu, care a protestat pentru faptul că timpul acordat în vederea studierii tratatului era limitat²².

La 29 mai 1919 au fost convocați la o întâlnire, la Quai d'Orsay, Władysław Grabski (Polonia), Constantin Diamandy (România), Eleftherios Venizelos (Grecia), Ante Trumbić (Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, Iugoslavia) și Eduard Beneš (Cehoslovacia). Cu acest prilej, acestora le-a fost prezentat rezumatul proiectul tratatului cu Austria, fără clauzele militare și cele privind reparațiile²³.

Articolul 5 din proiectul menționat permitea intervenția Marilor Puteri în treburile interne ale statului român, sub pretextul controlării respectării drepturilor minorităților²⁴. Textul tratatului a fost remis delegației române abia în seara zilei de 30 mai, prin intermediul Secretariatului General al Conferinței de Pace²⁵.

Analizând textul documentului, Ion I. C. Brătianu a protestat datorită faptului că România nu obținuse încă frontieră comună cu Polonia, după cum rezulta din proiectul tratatului cu Austria. În privința transmiterii suveranității Austriei către România, aceasta era prevăzută să se realizeze prin intermediul Înaltelor Puteri Aliate și Asociate, fapt care nu putea conveni delegației române. În plus, problema garanțiilor date minorităților (Anexa B), precum și chestiunea facilităților economice (Anexa C) creau premisele intervenției Puterilor Aliate și Asociate în treburile interne ale României, afectându-i astfel, în mod grav, suveranitatea²⁶. La solicitarea expresă a lui Brătianu a fost obținută o amânare de 48 de ore în scopul analizării clauzelor din tratat²⁷. În acest interval, s-a ajuns destul de repede la o înțelegere între delegațiile României și Poloniei, respectiv între Ion I. C. Brătianu, Alexandru Vaida-Voevod și Ignacy Paderewski, prin care se accepta dorința românilor de a se menține drept frontieră granița istorică a Bucovinei cu Galiția²⁸.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, f. 3.

²² C. Botoran, I. Calafeteanu, Eliza Campus, Viorica Moisuc, *România și Conferința de Pace de la Paris (1918–1920). Triumful principiului naționalităților*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1983, p. 346.

²³ Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 61.

²⁴ A.N.I.C., Fond *Alexandru Vaida-Voevod*, dosar nr. 65/1919, f. 14.

²⁵ Radu Economu, *Unirea Bucovinei cu România. 1918*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994, p. 98.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 61.

²⁸ Arhivele Militare Române (în continuare se va cita A.M.R.), București, Fond *Divizia 8 infanterie*, dosar nr. 3, f. 37.

Eforturile delegațiilor României și Poloniei, împreună cu cele ale statelor mici, interesate în problema tratatului cu Austria, se vor concentra în încercarea de a obține, din partea Marilor Puteri, reformularea prevederilor tratatului. În ședința din 31 mai 1919, Brătianu și-a expus din nou poziția sa față de intenția Înalțelor Puteri Aliate și Asociate de a interveni în scopul asigurării drepturilor minorităților, argumentând cu faptul că oricum statul român acorda drepturi minorităților, așa încât semnarea unui tratat special era inoportună. Nici intervenția președintelui american Woodrow Wilson în argumentarea necesității protejării drepturilor minorităților nu a putut modifica poziția liderului român, rămas acum singur, alături de Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor. După ce delegatul Greciei, Venizelos, obține o promisiune de revizuire din partea președintelui Conferinței, la 2 iunie 1919, o dată cu prezentarea proiectului de tratat delegației Austriei, s-a constatat că, în realitate, textul articolului 5 nu fusese cu nimic modificat. În aceste condiții, delegația României a înmănat o notă de protest prin care-și menținea poziția expusă anterior.

Dezamăgit de poziția Înalțelor Puteri, la 3 iunie 1919, Brătianu îi scria lui Mihail Pherekyde: „Convingerea mea este că noi, în nici un fel, nu putem primi asemenea condiții. Am moștenit o țară independentă și chiar pentru a-i întinde granițele, nu-i putem jertfi neatâmarea”²⁹. În finalul scrisorii către Pherekyde, el arăta că „situația e foarte gravă și merită a fi examinată în toate consecințele sale”³⁰.

În chestiunea Bucovinei, delegația americană stabilise, încă din 21 ianuarie 1919, o documentație consistentă, alcătuită dintr-o carte roșie și una neagră, însoțite de numeroase hărți și anexe, cuprinzând limitele etnice și teritoriale ale provinciei ce urmau să revină României. Comisia a discutat, inițial, chestiunea Bucovinei, însă fără participarea vreunui delegat român. Rezultatul a fost redactarea, de către americani, a unui memoriu, prezentat în ședința Comisiei din 8 februarie 1919, care propunea împărțirea Bucovinei în două regiuni etnice principale, despărțite printr-o linie care trecea la o milă depărtare, la nord-vest de Cernăuți, oraș care rămânea României³¹.

Propunerea delegației americane, prezentată de Charles Seymour, a ridicat numeroase obiecții, venite din partea delegațiilor francezi și englezi, care susțineau acordarea integrală a Bucovinei statului român. Brătianu a protestat, la 22 februarie 1919, față de propunerea americană, în cadrul ședinței Comisiei. Neputându-se ajunge la un acord, după mai multe ședințe, Comisia a decis, la 5 martie 1919, să transmită, pentru studiu, problema fixării frontierelor Bucovinei unei Subcomisii, în cadrul căreia fusese desemnat, din partea americană, același Charles Seymour.

Concluziile au fost prezentate Comisiei pentru Delimitarea Frontierelor care, la 6 aprilie 1919, hotărăște să prezinte Consiliului Suprem frontiera etnică recomandată de delegația americană. Aceasta, ghidându-se după rezultatele irelevante ale recensă-

²⁹ Apud Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 68.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Radu Economu, *op. cit.*, p. 98.

mântului din 1910, considera, absolut incorect, că România ar fi urmat să primească un teritoriu locuit de 85 000 de ucraineni și 300 de locuitori români³².

În această situație, la 27 mai 1919, Ion I. C. Brătianu îi trimite o scrisoare de protest lui Philippe Berthelot, în care îi face cunoscut faptul că nu va semna tratatul cu Austria în cazul în care nu va fi recunoscută frontiera Nistrului în Bucovina³³. În intervalul cât Bucovina s-a aflat sub administrație austriacă, ponderea ucrainenilor a crescut foarte mult în raport cu populația autohtonă românească, astfel că recensământul austriac din 1910 consemna, în condițiile subiective ale utilizării limbii de conversație în cuantificarea naționalităților, modificarea echilibrului etnic din regiune în favoarea ucrainenilor, aspect valabil, mai ales, în regiunea de nord a Bucovinei.

În aceste condiții, delegația română se orientează spre stabilirea unei frontiere comune româno-poloneze, aspect legat, în mod direct, de recunoașterea Bucovinei ca teritoriu românesc, de către Puterile Aliate și Asociate, obiectiv ce figura de altfel, în Memoriul remis de către delegația României Conferinței Păcii³⁴, încă din 21 ianuarie 1919.

Cercurile politice bucovinene agreau, în principiu, angajarea unor negocieri cu partea poloneză pentru stabilirea corectă a liniei de demarcație dintre frontiera Bucovinei cu Galiția, care să respecte aliniamentul Nistru-Colacin-Ceremuș³⁵. Această fixare a frontierei trebuia să țină seama de aspectele de ordin economic, strategic, militar și, desigur, de particularitățile locale³⁶.

Negocierile ulterioare, purtate pe această temă în cadrul Comitetului pentru Studierea Chestiunilor Teritoriale Poloneze, condus de francezul Jules Cambon, din mai–iunie 1919, au reiterat sprijinul pe care membrii săi francezi (Cambon, Martonne, Niessel) îl acordau graniței comune polono-române, recurgând la argumente economice și strategice³⁷. Rezultatul a fost stabilirea, de către delegații Puterilor Aliate și Asociate³⁸, a traseului frontierei româno-poloneze, în cadrul ședinței din 2 iulie 1919.

Punctul de vedere al liderilor politici bucovineni (Alexandru Vitencu și Nicu Flondor) a fost comunicat prin intermediul unui memoriu, remis delegației române aflată la Conferința Păcii³⁹, la 4 iulie 1919. Documentul sugera că traseul liniei ferate Cernăuți – Zaleszczyki trebuia să treacă integral prin teritoriul românesc, împreună

³² David Sherman Spector, *op. cit.*, p. 153.

³³ A.M.A.E., Fond 71/1914, vol. 90, f. 14–15. *Raport nr. 1945, de la Legația României din Londra, decembrie 1918*; Ion Nistor, *Frontiera româno-polonă*, „Graiul Românesc”, București, 1, nr. 2, februarie 1927, p. 39; Sherman David Spector, *op. cit.*, p. 173.

³⁴ A.M.A.E., Fond *Convenții* 13/1, vol. 1, f. 1. Până în anul 1931, râul Ceremuș a reprezentat frontiera dintre România și Polonia.

³⁵ A.A.N., Fond *K.N.P.* dosar nr. 82, f. 37.

³⁶ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 39–40.

³⁷ A.M.R., Fond *Divizia 8 infanterie*, dosar nr. 3, f. 37.

³⁸ Marian Chiriac Popescu, *Relații militare române-polone în perioada interbelică (1919–1939)*, București, Editura Sigma, 2002, p. 10.

³⁹ Doina Huzdup, *Documente cu privire la viața și activitatea lui Ion Nistor. Scrisori de la Alexandru Vitencu*, „Suceava. Anuarul Muzeului Bucovinei”, Suceava, XX, 1993, p. 309.

cu linia Nepolocăuți – Vijnița, care asigura legătura cu Cernăuțiul, întrucât „valea Ceremușului își are debușul economic natural la Cernăuți”. În același timp, se impunea studierea, cu mare atenție, a cererilor formulate de locuitorii satelor românești din zona situată dincolo de Nistru, „sate răzășesti care, prin alipirea la Galiția, ar cădea pericolului slavisărei”⁴⁰ [slavizării – n.n.]. Singurele rectificări de frontieră acceptate se refereau strict la zona Storojinețului, autorii Memoriului considerând, în mod eronat, că aceasta nu implica o prea mare pierdere etnică și geografică⁴¹.

Între timp, disputele pe marginea tratatului cu Austria, între delegația română și Puterile Aliate și Asociate au continuat, inflexibilul Ion I. C. Brătianu părăsind Conferința⁴², nu înainte de a depune un nou Memoriu, intitulat *România în fața Conferinței de Pace*. Reluând argumentele anterioare, Brătianu face un aspru rechizitoriu tratamentului aplicat delegației române⁴³. În locul său a fost desemnat, la 21 iulie 1919, în calitate de interimar, Nicolae Mișu, ministrul României la Londra.

Ipoteza cedării anumitor localități limitrofe statului polonez a generat o serie de proteste adresate Consiliului Suprem de către „Societatea mazășilor și răzeșilor” și locuitorii comunei Stăneștii de Jos⁴⁴. Pentru lămurirea acestei situații, Comisia pentru Problemele Teritoriale ale României va consacra două ședințe speciale, desfășurate la 22 și 25 iulie 1919, destinate analizării frontierelor Bucovinei. Noul reprezentant american în Comisie, Archibald Coolidge, luând act de faptul că zona majoritar ucraineană din Bucovina nu fusese revendicată de Polonia, propune, din considerente economice, ca bazinul Ceremușului să fie cedat României⁴⁵, aspect acceptat și de celelalte delegații. Galiției îi rămânea doar un mic teritoriu din nord-vestul Bucovinei, cuprinzând nodul de cale ferată Colomeea – Zaleszczyki⁴⁶.

Propunerea a fost adresată Consiliului Suprem la 30 iulie 1919. Acesta a decis, în baza sugestiei lui André Tardieu, să accepte noua variantă a Comisiei pentru Probleme Teritoriale, urmând ca hotărârile să fie comunicate României numai după ce va fi semnat Tratatul de Pace cu Austria⁴⁷.

Tratatul cu Austria s-a semnat la 10 septembrie 1919, la Saint Germain en Laye, de către Înaltele Puteri Aliate și Asociate, cu excepția Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor (Iugoslavia) și a României⁴⁸. Refuzând semnarea Tratatului de Pace cu

⁴⁰ A.M.A.E., Fond 71/1914, vol. 58, f. 86. *Memoriul semnat de Nicu Flondor și Alexandru Vitencu către delegația română la Conferința de Pace de la Paris, 4 iulie 1919.*

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 81.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ Ion I. Nistor, *Problema ucraineană în lumina istoriei*, ediție îngrijită de Ștefan Purici și prefată de Gheorghe Buzatu, Rădăuți, Editura Septentrion, 1997, p. 213; Idem, *Frontiera româno-polonă*, „Graiul românesc”, I, 1927, nr. 2, p. 37–43; A.A.N., Fond K.N.P., dosar nr. 82, f. 37; A.M.A.E., Fond *Convenții P/I*, f. 1; Radu Economu, *op. cit.*, p. 101.

⁴⁵ Radu Economu, *op. cit.*, p. 101.

⁴⁶ Doina Huzdup, *op. cit.*, p. 307.

⁴⁷ Radu Economu, *op. cit.*, p. 101.

⁴⁸ *Ibidem*.

Austria, guvernul liberal a demisionat, la 12 septembrie 1919, motivând că „nu-și pune semnătura pe un tratat incompatibil cu demnitatea și independența națională”⁴⁹.

În acest context tensionat, intervenit pe traseul complex și sinuos al relației României cu Înaltele Puteri Aliate Asociate, la București s-a format un nou guvern, condus de către generalul Arthur Văitoianu, care a adoptat aceeași poziție în privința tratatului. Situația gravă creată pune statul român într-o postură delicată în raporturile cu Înaltele Puteri. O amplă dispută pe marginea acestui subiect a cuprins întreaga societate românească, în care va fi angajată clasa politică, presa, opinia publică și, nu în ultimul rând, familia regală. Perioada septembrie-noiembrie 1919 a fost consacrată identificării unei soluții de ieșire din impasul creat.

După alegerile desfășurate în 3–4 noiembrie 1919, în care liberalii au înregistrat o înfrângere serioasă (P. N. L. a obținut doar 103 mandate din totalul de 568 în Camera Deputaților și 230 în Senat), regele a încredințat sarcina formării guvernului lui Arthur Văitoianu⁵⁰. Guvernul nou creat a încercat, utilizând o gamă variată de mijloace, modificarea prevederilor litigioase din Tratatul de Pace cu Austria. În acest interval, între Puterile Aliate și Asociate s-au ivit divergențe de opinii care au modelat, în sens pozitiv, atitudinea Consiliului Suprem față de problema României.

În paralel, s-au desfășurat negocieri între delegația română de la Conferința de pace și Marile Puteri în chestiunea minorităților. La 21 noiembrie 1919, Consiliul Suprem adresează guvernului român un ultimatum prin care notifica României ca, în termen de 8 zile, să semneze Tratatul de Pace cu Austria și Tratatul Minorităților. În caz contrar, România ar fi fost obligată să-și retragă delegația de la Conferință, în paralel statele reprezentate în Consiliul Suprem retrăgându-și reprezentanții lor diplomatici de la București⁵¹. Premierul Arthur Văitoianu a solicitat, printr-o telegramă emisă pe adresa Consiliului Suprem, datată 28 noiembrie 1919, prelungirea termenului, motivând că guvernul nou format, în urma alegerilor din 3–4 noiembrie 1919, trebuia să-și întreprindă atribuțiile.

La 6 decembrie 1919, Alexandru Vaida-Voevod, reprezentând Blocul Parlamentar, după consultarea forțelor politice, decide să anunțe, telegrafic, Înaltele Puteri Aliate și Asociate că România va semna Tratatul de Pace cu Austria și Tratatul Minorităților⁵². În textul documentelor s-au făcut câteva modificări, la solicitarea părții române. Astfel, au fost înlăturate referirile la Tratatul de la Berlin și la independența condiționată a României și articolele 10 și 11, care stipulau privilegii speciale pentru minoritatea evreiască⁵³. În introducerea din *Preambul* se preciza că acest tratat „nu

⁴⁹ Ion Agrigoroaiei, George Calcan, Mircea Strugariu, *Atitudinea Marilor Puteri față de România la Conferința de Pace de la Paris (1919–1920) reflectată în presa ieșeană*, „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»”, Iași, XVIII, 1981, p. 325.

⁵⁰ Lucian Leuștean, *România, Ungaria și tratatul de la Trianon 1918–1920*, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 137.

⁵¹ Radu Economu, *op. cit.*, p. 102–103.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ Lucian Leuștean, *op. cit.*, p. 137.

era impus ci discutat și convenit” între aliași și delegația României. Prin această formulare erau anulate prevederile articolului 60 din Tratatul de Pace cu Austria, privind caracterul obligatoriu al acceptării anticipate a oricărei clauze⁵⁴. În același spirit a fost reformulat conținutul articolului 59, care, în accepția inițială, nu recunoștea, în mod explicit, apartenența Bucovinei la România⁵⁵. În noua variantă, articolul prevedea că „Austria renunța, în ceea ce o privește, în favoarea României, la toate drepturile și titlurile asupra părții fostului Ducat al Bucovinei, cuprinsă dincoace de fruntariile României”⁵⁶. Marile Puteri își rezervau, în continuare, dreptul de interveni, prin intermediul Consiliului Societății Națiunilor, în scopul protecției drepturilor minorităților⁵⁷, prevedere care nu convenea autorităților de la București. Generalul Constantin Coandă a primit autorizația să semneze Tratatul minorităților și Tratatul cu Austria. La 10 decembrie 1919, reprezentantul României a semnat aceste documente. De asemenea, a fost semnat și textul Tratatului cu Bulgaria (Neuilly sur Seine)⁵⁸. Acesta consemna recunoașterea frontierei de la 1 august 1914 între România și Bulgaria⁵⁹. În sfârșit, în mod oficial, Austria renunța la Bucovina în favoarea României, textul documentului fiind semnat, din partea română, de către Nicolae Titulescu⁶⁰.

Ratificarea tratatelor în cauză s-a făcut de către Parlamentul României în două ședințe consecutive, la 23 și 30 iulie 1920, cu 221 voturi pentru și 13 împotrivă. El a intrat în vigoare la 4 septembrie 1920, când au fost depuse, la Paris, instrumentele de ratificare⁶¹.

Consiliul Suprem a comunicat României traseul frontierei româno-poloneze abia la 18 decembrie 1919, nemulțumind partea română, întrucât lăsa în afara frontierelor noastre comunele Babin, Luca, Prelipcea, Sviniace și Crișceatec, atribuite Poloniei⁶². Din acest motiv, vor fi angajate ulterior, la nivel politico-diplomatic, între cele două state, ample discuții și negocieri pentru efectuarea unui schimb de teritorii.

Stabilirea definitivă a frontierei româno-poloneze a fost fixată prin prevederile Tratatului Frontierelor de la Sèvres (10 august 1920), semnat între România, pe de o parte, Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, Polonia, Cehoslovacia, Puterile Aliate și Asociate, pe de altă parte⁶³.

⁵⁴ A.N.I.C., Fond *Arthur Văitoianu*, dosar nr. 16/1919, f. 17.

⁵⁵ Em. Bold, I. Ciupercă, *op. cit.*, p. 31.

⁵⁶ *Tractat de Pace între Puterile Aliate și Asociate și Austria. Protocol și declarațiuni semnate la St. Germain en Laye, la 10 septembrie 1919*, București, 1920, p. 17.

⁵⁷ Erich Zöllner, *Istoria Austriei*, vol. II, ediția a VIII-a, traducere de Adolf Armbruster, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 619; Emilian Bold, *De la Versailles la Lausanne (1919–1932). Contribuții, lași*, Editura Junimea, 1976, p. 32.

⁵⁸ A.N.I.C., Fond *Arthur Văitoianu*, dosar nr. 16/1919, f. 17.

⁵⁹ Constantin Iordan, *op.cit.*, p. 14.

⁶⁰ Alexandru Vianu, Zorin Zamfir, Constantin Bușe, Gheorghe Bădulescu, *Relații internaționale în acte și documente (1917–1939)*, vol. I, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971, p. 35–36.

⁶¹ Radu Economu, *op. cit.*, p. 105.

⁶² *Ibidem*, p. 102.

⁶³ A.M.A.E., Fond *Convenții 13/PI*, vol. I, f. 5–6.

Din partea României, Tratatul de la Sévres a fost semnat de către Nicolae Titulescu și Dimitrie Ghica. După cum se specifică în *Preambul*, tratatul avea menirea „să asigure suveranitatea României, Poloniei, Statului Sârbo-Croato-Sloven și Statului Cehoslovac asupra teritoriilor care le sunt în mod respectiv cunoscute”⁶⁴.

În esență, frontiera româno-poloneză era cea stabilită prin Convenția de la Lemberg, din iulie 1919⁶⁵. Determinarea exactă a traseului frontierei comune s-a efectuat abia la 26 ianuarie 1928 (când s-a renunțat la ideea schimbului reciproc de teritorii), de către o Comisie Mixtă, româno-poloneză, alcătuită în urma Tratatului de la Lausanne. Guvernele României și Poloniei au acceptat concluziile acestei comisii, în a cincea sesiune plenară, făcând cunoscut acest lucru prin notele diplomatice identice schimbate la Varșovia⁶⁶, la 10 octombrie 1928.

Ultima ședință a Comisiei Mixte româno-poloneze a avut loc la 17 noiembrie 1935, la București, luându-se cunoștință de lucrările Subcomisiei Tehnice de Delimitare pe Teren a Frontierei, adunate în nouă volume de documentații. Comisia Mixtă a stabilit, la articolul 2 al *Protocolului* încheiat, că frontiera dintre cele două țări, care va porni de la vârful Stog, cota 1605 și având drept punct final confluența pârâului Zbrucz cu Nistru, se îndreaptă spre vechea frontieră dintre Galiția și Bucovina. Frontiera astfel stabilită a rămas definitivă. La 17 noiembrie 1935, la București, s-a încheiat o Convenție pentru Ocrotirea, Conservarea și Recunoașterea Bornelor și a altor semne, servind la indicarea liniei de frontieră⁶⁷.

Recunoașterea internațională a Bucovinei a cunoscut un drum lung și sinuos, începând cu Tratatul de Pace cu Austria și terminând cu Protocolul Comisiei Mixte Româno-Poloneze, din 17 noiembrie 1935⁶⁸.

Bukovina and the Saint Germain Treaty in debate at the Paris Peace Conference

(Abstract)

The Saint Germain en Laye Treaty represented one of the most important diplomatic texts of the Paris Peace Conference (1919–1920).

As suggested by the Associated Allied Powers, it contained stipulations concerning the protection of minorities as well as financial riders imposed to the remaining states of the Austrian-Hungarians Empire (Romania, Poland, Czech Republic) as a war depth of the late Austrian-Hungarians Monarchy.

⁶⁴ *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională. 1918. Documente interne și M.A.S., februarie 1920 – decembrie 1920*, vol. VI, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, doc. nr. 899, p. 415–424.

⁶⁵ A.A.N., Fond M.S.Z., dosar nr. 224, f. 19.

⁶⁶ A.M.A.E., Fond *Convenții 13/P1*, vol. 1, f. 1.

⁶⁷ Radu Economu, *op. cit.*, p. 105..

⁶⁸ A.M.A.E., Fond *Convenții*, vol. 13/P1, f. 1.

SUDUL BUCOVINEI ÎN PERIOADA 3 IULIE 1940 – 22 Iunie 1941: O REGIUNE DISPUTATĂ ÎN RELAȚIILE ROMÂNNO-SOVIETO-GERMANE

MIHAI AURELIAN CĂRUNTU

În lunile ce au urmat ultimatumului sovietic, România a cunoscut una dintre cele mai grave crize din întreaga sa existență ce se va răsfrânge asupra întregului organism economic, social și politic. Guvernul de la București se confrunta cu o profundă nemulțumire populară față de situația dramatică în care a ajuns țara și, în același timp, era nevoit să promoveze o atitudine defensivă față de pretențiile teritoriale ale Ungariei și Bulgariei. Evacuarea Basarabiei și a nordului Bucovinei nu numai că a declanșat o reacție revizionistă energică din partea vecinilor de la apus și miazăzi, dar nu va asigura nici măcar certitudinea păstrării integrității teritoriului limitrof cu Uniunea Sovietică. În vara anului 1940, când vechea ordine europeană era deja de domeniul trecutului, România se prezenta ca un *stat tampon*, unde Berlinul și Moscova își disputau supremația în ocuparea unor poziții geostrategice cât mai favorabile pentru momentul incert, dar inevitabil, al încheierii bunelor relații germano-sovietice. Alături de Gurile Dunării, statutul sudului Bucovinei va fi din nou pus sub semnul întrebării în timpul unor episoade tragice pe care la va traversa națiunea română, dar și cu ocazia unor tratative dintre cei doi semnatori ai Pactului Ribbentrop-Molotov.

În toată această perioadă, Kremlinul a continuat să se situeze pe o poziție dură, inflexibilă și vindicativă față de România, o nouă înaintare a Armatei Roșii fiind stopată printr-o atitudine din ce în ce mai puțin „cooperantă”, uneori chiar tranșantă, a diplomației germane relativ la cerințele insistente ale „aliaților” bolșevici. Într-un *Memoriu* adresat, la 15 mai 1946, Tribunalului Poporului, Ion Antonescu preciza: „Raporturile între noi și ruși au fost, între iulie 1940 și iunie 1941, foarte încordate [...]. Stâlpii graniței provizorii, stabilite după acceptarea ultimatumului, erau zilnic deplasați; se schimbau zilnic focuri; după urma lor cădeau morți și răniți; avioanele ruse făceau zilnic incursiuni până la Carpați”¹. În lunile iulie–august și la începutul lui septembrie 1940, autoritățile de la București

¹ *Procesul mareșalului Antonescu. Documente*, vol. II, ed. Marcel-Dumitru Ciucă, București, 1995, p. 164.

au trebuit să facă față unei presiuni crescânde în zona liniei de demarcație, unde sovieticii masau trupe și tehnică de luptă, provocând dese incidente cu grănicerii români. Era evident – observa generalul Platon Chirnoagă – că *Rusia era în căutarea unui pretext* [s.n.] care să-i permită să treacă în Moldova și să mai jefuiască o parte din teritoriul României”².

Informații cu privire la posibilele intenții ofensive ale Armatei Roșii proveneau din cele mai diferite surse, începând cu relatările refugiaților ce soseau din teritoriile evacuate și până la telegramele cifrate primite de la reprezentanțele diplomatice din străinătate. Într-o notă a Inspectoratului de Poliție și Siguranță al Ținutului Suceava, din 9 august 1940, se arată că militarii ruși spuneau locuitorilor din nordul Bucovinei „că ei înaintează mai departe în Moldova și că în zadar așteaptă România ajutorul Germaniei, că el nu va veni”³. În aceeași zi, comandorul Horia Măcellariu informa Ministerul de Interne că refugiații trecuți pe la Ungheni au comunicat că în Basarabia se zvonește că Moldova va fi ocupată în două-trei luni, iar „*întrebarea curentă a soldaților sovietici este asupra distanței până la Carpați*” [s.n.]⁴. De asemenea, ministrul nazist Wilhelm Fabricius considera că Reichul trebuie să ajute cu asistență militară România deoarece, în circa 2–3 luni, era posibil ca U.R.S.S., servindu-se de agenții Internaționalei a III-a, să ridice noi pretenții⁵.

Cu toate că, prin cedarea Basarabiei și a nordului Bucovinei, P.C.d.R. a pierdut un mare număr de membri și simpatizanți, documentele de epocă scot în evidență existența unei intense acțiuni subversive comuniste în regiunile ce se învecinau de acum direct cu Uniunea Sovietică. Astfel, un Ordin circular al Poliției județului Rădăuți atenționa că evreii fac propagandă comunistă și răspândesc știri alarmiste, iar prin legăturile clandestine cu rudele lor „repatriate” în nordul Bucovinei primesc informații pe baza cărora „regimul sovietic din teritoriile ocupate este înfățișat în condițiuni extrem de favorabile”⁶. În cercurile comuniste se comenta că răpirea Basarabiei și a nordului Bucovinei constituie pentru Moscova doar „o primă etapă”, după care, „prin svonuri, abil lansate sau prin deformarea realităților”, urma să se creeze o stare generală de nemulțumire și un pretext pentru o intervenție a armatelor ruse „care să sprijine și să fie paralelă cu declanșarea revoluției comuniste în România”⁷. În acest sens, Serviciul de Informații al Ministerului de Interne îl înștiința pe prefectul județului Rădăuți, la

² General Platon Chirnoagă, *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei sovietice. 22 iunie 1941 – 23 august 1944*, ediția a II-a, Madrid, 1986, p. 46.

³ Arhivele Naționale, Filiala Județeană Iași (în continuare A.N.I.), Fond *Rezidența regală a Ținutului Prut* (în continuare R.T.P.), d. 36/1940, f. 236–237.

⁴ Arhivele Naționale Istorie Centrale (în continuare A.N.I.C.), Fond *Ministerul Internelor* (în continuare M.I.), d. 377/1940, vol. II, f. 17.

⁵ Nicolae Ciachir, *Marile puteri și România. 1856–1947*, București, 1996, p. 257.

⁶ Arhivele Naționale, Filiala județeană Suceava (în continuare A.N.S.), Fond *Poliția orașului Rădăuți*, d. 1/1940, f. 75 și urm.

⁷ Alesandru Duțu, Constantin Botoran, *Al doilea război mondial. Situația evreilor din România. 1939–1941*, vol. I, Cluj-Napoca, 1994, p. 78.

22 august 1940, că organele C.C. al P.C.d.R. au dat dispoziții regionale din Bucovina să înceapă o intensă acțiune de propagandă „în scopul de a crea în masele populare din regiunea de sud rămasă sub stăpânirea românească, un curent favorabil proclamării autonomiei acestei provincii și instituirea unui guvern popular sprijinit de U.R.S.S.” [s.n.]⁸.

Diverse inițiative, care doar în aparență reprezintă doleanțele populației „nemulțumite” de regimul românesc, ridicau deseori și problema unor teritorii situate la sud de „linia Molotov”. De pildă, în luna iulie 1940, o delegație de săteni din comuna Vășcăuți pe Siret, condusă de ucrainenii Tănase Costiuc și Tiniu Furliuc, au redactat o cerere în limba rusă, „din partea locuitorilor comunei Mușenița”, prin care cereau alipirea acestei localități la Uniunea Sovietică⁹. La Seletin, bolșevicii conduși de croitorul Samuel Reifer și funcționarul Kovaliuț – considerând că deținerea liniei ferate până la Dornești reprezintă o necesitate vitală – vor dezlanțui teroarea împotriva populației huțanești, pentru a o forța să semneze memorii „prin care se cere înaintarea mai departe a armatei roșii și ocuparea întregii Bucovine”¹⁰. Aceste încercări nu sunt singulare și, cu atât mai puțin, întâmplătoare, ele neputând avea loc fără aprobarea noilor autorități comuniste. Drept dovadă, cu prilejul unei mari manifestări ce a avut loc în 7 iulie la Cernăuți, oratorii au înfierat situația din România, unde „ar exista un început de război civil, Guvernul nefiind stăpân pe situație”. În încheiere, s-a votat o rezoluție prin care se cerea „continuarea înaintării armatei roșii pentru a asigura liniștea la frontieră”¹¹. Potrivit opiniei noastre, nerespectarea de către partea română a cerinței privind evacuarea trupelor de pe teritoriul întregii Bucovine – formulată la punctul 1 a celei de-a doua note ultimative – putea fi invocată oricând de către Stalin drept motiv pentru anexarea și a sudului provinciei. Astfel, Kremlinul pune la punct diferite scenarii ce puteau fi aplicate în caz de eventual colaps al autorității statale sau al unei evoluții imprevizibile a diferendului româno-maghiar.

Din aceste motive, factorii de decizie de la București nu puteau să nu ia în calcul o nouă agresiune a Uniunii Sovietice împotriva României. La scurt timp după închiderea liniei de demarcație, într-o ședință unde s-a discutat problema apărării țării, generalul Radu Rosetti aprecia că, în condițiile reluării înaintării Armatei Roșii, atacul rus principal s-ar efectua cu un grup de unități concentrate în Bucovina și nordul Basarabiei, care e posibil să fie susținut inclusiv de o ofensivă din sudul ținutului dintre Prut și Nistru, ce ar duce la tăierea legăturilor cu Muntenia și ocuparea întregii Moldove până la Carpați¹². O nouă înaintare a rușilor

⁸ A.N.S., Fond Prefectura jud. Rădăuți, d. 13/1940, f. 82.

⁹ *Ibidem*, d. 108/1942, f. 31.

¹⁰ A.N.I.C., Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei (în continuare I.G.J.), d. 57/1939, f. 97. Vezi și Vitalie Văratice, *Șase zile din istoria Bucovinei (28 iunie–3 iulie 1940). Invazia și anexarea nordului Bucovinei de către U.R.S.S.*, Rădăuți, 2001, doc. nr. 148.

¹¹ *Ibidem*, f. 93.

¹² Radu Rosetti, *Războiul pentru reeliberarea Bucovinei și Basarabiei*, în „Analele Academiei Române”, *Memoriile Secțiunii istorice*, seria III, tomul XXIV, mem. 16, fasciculă, București, 1942, p. 2.

pe valea Siretului și spre Dorohoi era considerată probabilă, la 6 iulie 1940, și în *Jurnalul de operații al Armatei 3*, „dar nu prea iminentă, forțele [sovietice – n.n.] fiind încă mult eșalonate”¹³.

Realitatea că liderii de la Kremlin erau tentați să se lase în continuare antrenati într-o politică imperialistă la scară europeană și chiar mondială – fapt ce va ieși în evidență cu prilejul vizitei lui Molotov la Berlin, în noiembrie 1940 – nu putea să scape circumspectelor medii diplomatice. În ziua de 9 iulie 1940, ministrul Zamfirescu telegrafia, de la Copenhaga, că în cercurile politice din capitala daneză se comenta posibilitatea Rusiei de a înainta, „într-un viitor apropiat” spre zona petroliferă a Golfului Persic, prin Bulgaria spre Strâmtori, și „în fine, de-i va fi îngăduit, prin Bucovina spre centrul continentului” [s.n.]¹⁴. În acest joc al intereselor, Bucovina nu era miza, ci o simplă piesă la dispoziția Marilor Puteri.

România, complet izolată, nu avea cum să mai sere la un ajutor occidental, la care, de altfel, a și renunțat, deoarece Londra era, la rândul ei, cuprinsă de febra unei posibile debarcări naziste peste Canalul Mânecii. Dimpotrivă, la Foreign Office se aprecia că Balcanii reprezintă „un excelent măr al discordiei între Germania și Rusia”¹⁵, în consecință Marea Britanie acționând de așa manieră, încât să agraveze fricțiunile dintre cele două state totalitare în zona „butoiului cu pulbere” al Europei. Astfel, noul ambasador la Moscova, Cripps, făcea, la 1 iulie 1940, avansuri Uniunii Sovietice de a prelua conducerea treburilor în Balcani¹⁶. Drept urmare, generalul Franz Halder își exprima îngrijorarea că Anglia urmărește să creeze probleme cu ajutorul Uniunii Sovietice „pentru a ne lipsi de rezerva noastră de petrol și pentru a paraliza forțele aeriene” [s.n.]¹⁷.

În aceste condiții, pe lângă o politică declarată, dar încă prudentă, de apropiere de Axă, România a urmărit normalizarea relațiilor cu imprevizibilul vecin de la Răsărit. Suveranul Carol al II-lea a considerat că ex-ministrul afacerilor străine, Grigore Gafencu, era persoana cea mai indicată pentru a transmite Kremlinului un semnal în legătură cu bunele intenții ale țării noastre. În seara de 8 august 1940 – condus, la Gara de Nord, de ambasadorul Greciei, al Iugoslaviei, ministrul U.R.S.S., Lavrentiev, ministrul S.U.A., Franklin Mott Gunther ș.a.¹⁸ – Gafencu va pleca pentru a-și lua în primire locul în fruntea Legației de la Moscova, pe care o considera „post de veghe și de luptă”¹⁹. Numirea unei personalități, incontestabil de mână întâi, ale

¹³ Arhivele Militare Române (în continuare A.M.R.), d. 105, *Jurnal de operații al Armatei 3*, 11.09.1939–2.07.1941.

¹⁴ Mihail Manoilescu, *Dictatul de la Viena. Memorii. Iulie–august 1940*, ed. Valeriu Dinu, București, 1991, p. 86.

¹⁵ Florin Constantiniu, Alesandru Dușu, Mihai Retegan, *România în război. 1941–1945. Un destin în istorie*, București, 1995, p. 40.

¹⁶ Lloyd C. Gardner, *Sfere de influență. Împărțirea Europei între marile puteri de la München la Italia*, București, f.a., p. 104.

¹⁷ Franz Halder, *Jurnal. 1939–1942*, ed. Corina Grigore-Pintilie, Iași, f.a., p. 211.

¹⁸ Vezi „Neamul Românesc”, nr. 174, 9 august 1940, p. 4.

¹⁹ Grigore Gafencu, *Preliminarii la războiul din răsărit*, București, 1996, p. 298.

cărei simpatii și convingeri erau binecunoscute, a făcut o excelentă impresie la Kremlin, care s-a grăbit să-i acorde agreementul în numai 24 de ore²⁰. La 10 august 1940, Gafencu telegrafia la București: „Am sosit bine. Primire foarte curtenitoare”²¹. Menținerea acestuia în funcția de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar în U.R.S.S. constituie un exemplu de continuitate și flexibilitate a politicii externe românești, în contextul în care o apropiere ruso-britanică putea duce la schimbarea radicală a raportului de forțe pe continent. Totodată, România avea nevoie, mai mult ca oricând, dacă nu de o atitudine binevoitoare, cel puțin de neutralitatea și imparțialitatea Uniunii Sovietice în conflictul teritorial cu Budapesta și Sofia. O poziție prudentă era impusă de sentimentul de neliniște pe care îl provoca vecinătatea cu acest imperiu în plină expansiune și de aparenta concordie dintre cei doi semnatari ai Pactului din 23 august 1939. Evenimentele ce au urmat vor demonstra însă că guvernul de la București nu avea de ce să se aștepte la nimic bun din partea Moscovei, care continua să reprezinte un pericol mortal pentru integritatea și independența României.

În preajma Dictatului de la Viena, de-a lungul liniei de demarcație din Bucovina se va înregistra un lung șir de incidente sângeroase ce au izbucnit simultan cu cele de pe frontiera de apus. Acestea puteau fi interpretate „ca semnul stabilirii unei coeziuni între Soviete și Ungaria”, în diverse cercuri acreditându-se ideea existenței unui acord secret cu Moscova, ce a fost încheiat cu ocazia prezenței în capitala U.R.S.S. a delegației pseudoeconomice maghiare²². La 9 august 1940, Gh. Crutzescu, șeful Legației de la Budapesta, transmitea Ministerului Afacerilor Străine că Tibor Eckhardt s-a exprimat în fața consulului S.U.A. că, dacă Germania se va angaja cu toate forțele împotriva Angliei, Uniunea Sovietică va înainta spre Istanbul „cu sau fără colaborarea sau asentimentul Reichului”, context în care „Ungaria va dobândi de la Berlin autorizația să pătrundă în Transilvania, spre a ocupa crestele Carpaților”²³.

Marele Stat Major era alarmat că aproape zilnic militarii sovietici deschideau focul fără somație, îi răpeau pe grănicerii români sau insistau asupra deplasării liniei de frontieră mai la sud sau spre vest. În data de 4 august 1940, la punctul Valva (la nord de Gălănești, jud. Rădăuți), s-a prezentat maiorul Liubitow, pentru a discuta cererea, „de mai multe ori repetată”, de a ocupa liziera sudică a pădurilor situate la nord de Bilcă²⁴. Câteva zile mai târziu, grănicerii sovietici de la postul Brodina solicitau să se întâlnească cu partea română, moment de care vor profita pentru a aresta pe sublocotenentul Cristescu, ce s-a dus la întâlnire împreună cu trei

²⁰ Mihail Manoilescu, *op. cit.*, p. 96.

²¹ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare A.M.A.E.), Fond 71, U.R.S.S., vol. 92, 1940, f. 23.

²² Raoul Bossy, *Amintiri din viața diplomatică. 1938–1940*, ed. Stelian Neagoe, vol. II, București, 1993, p. 288.

²³ A.M.A.E., *loc. cit.*, f. 16.

²⁴ *Ibidem*, f. 17.

grăniceri români²⁵. Un alt procedeu al rușilor consta în mutarea bruscă a semnelor de hotar, iar la trecerea patrulelor noastre prin acele puncte „ele sunt atacate și oamenii capturați sub motiv că au încălcat frontiera”²⁶. Astfel, în 17 august 1940, la pichetul 79 Doszczina (la 10 km SV de Șipotele Sucevei) este ucis soldatul Florea Vasile de către grănicerii sovietici care au tras din casa unui pădurar. Apoi a urmat un atac cu focuri de armă automată, executat dinspre Sărata, de 20 militari ruși ce vor trece pe teritoriul românesc, răpind corpul grănicerului român. În încheierea adresei din 22 august 1940, semnată de șeful M. St. M., generalul Florea Țenescu, se trăgea concluzia că „grănicerii sovietici, în mod sistematic, întind curse, capturează sauucid grănicerii români, știind că aceștia nu ripostează pentru a nu da loc la complicațiuni”²⁷.

Actele agresive au continuat și în zilele următoare, ministrul de Externe, Mihail Manoilescu, informând Legația de la Moscova că, la 24 august, 17 grăniceri sovietici au atacat pichetul românesc de la Bucov (4 km NE de Falcău), prilej cu care vor trece 200 m în sectorul nostru²⁸. Toate acestea au contribuit la menținerea unei atmosfere tensionate în rândul locuitorilor din sudul Bucovinei. De exemplu, din cauza unor incidente ce au avut loc în preajma pichetului de grăniceri Frătăuții Noi – Țigănași, pe care rușii vor încerca să-l ocupe, populația din zonă „s-a alarmat și s-a pregătit să părăsească comunele”²⁹. Conducerea armatei era informată despre intensele pregătiri militare și deplasările masive de trupe pe care rușii le făceau către linia de demarcație din nordul Bucovinei și spre Prut³⁰. La 20 august, generalul Gh. Mihail raporta că sovieticii au așezat 30 de divizii în dispozitiv în Bucovina³¹. Într-o sinteză informativă asupra situației forțelor armate ale U.R.S.S. în ziua de 17 august 1940, se preciza că în nordul Bucovinei se găsesc pe frontieră, în linia I: o brigadă de munte la Seletin, elemente de infanterie și care de luptă în regiunea Cerepcăuți–Tureatca–Herța; în linia a II-a: două corpuri de armată în zona Bănila–Berhomet–Cerepcăuți–Herța–Zarojani, având două divizii împinse la Storojineț și Cuciurul Mare, cu circa 1 400 care de luptă și 500 de avioane³². De asemenea, sporirea prezenței militare rusești în această regiune scotea în evidență adevărata semnificație a „incidentelor de frontieră” ce erau programate de Moscova, în funcție de evoluția evenimentelor internaționale. Potrivit relatărilor

²⁵ *Ibidem*, f. 18.

²⁶ *Ibidem*, f. 32.

²⁷ *Ibidem*, f. 106.

²⁸ *Ibidem*, f. 164. În urma focurilor trase pe graniță în noaptea de 24–25 august la nord și nord-est de Rădăuți și a sporirii prezenței militare sovietice în apropierea liniei de demarcație, „Cartierul general român bănuiește că principalul atac va veni în zona Cernăuți–Siret–Hotin spre a respinge frontul de pe Prut”, apud Larry L. Watts, *O Casandră a României. Ion Antonescu și lupta pentru reformă. 1918–1941*, București, 1993, p. 350–351.

²⁹ A.N.S., Fond *Prefectura jud. Rădăuți*, d. 100/1940, f. 28.

³⁰ Alexandru Cretzianu, *Ocazia pierdută*, ed. Valeriu Fl. Dobrinescu, Iași, 1995, p. 219.

³¹ Mihail Manoilescu, *op. cit.*, p. 260.

³² Cristian Troncotă, *Mihail Moruzov și Serviciul Secret de Informații al Armatei Române*, ediția a II-a revizuită și adăugită, București, 1997, p. 559–560.

persoanelor sosite din teritoriul ocupat în data de 25 august, trupele ce se găseau masate în nordul Bucovinei „intenționează să pretindă și să ocupe în același timp județele Botoșani, Dorohoi și Rădăuți”³³.

La 26 august, Grigore Gafencu îi va reproșa lui Dekanozov măsurile adoptate de Armata Roșie în preajma hotarelor noastre, care nu corespundeau cu declarațiile oficiale ale guvernului sovietic ce afirmase că dorește „să dezvolte raporturi pașnice, normale și de bună vecinătate cu România”³⁴. În acele zile, când se întrevedeau noi schimbări pe harta Europei de sud-est, ziarul „Izvestia”, într-un articol purtând titlul *O zi de mare importanță istorică*, făcea apologia relațiilor amicale cu Germania și a pactului din 1939, care „a dat puțință U.R.S.S.-ului să-și realizeze țelurile sale de stat la frontierele occidentale”³⁵. Liderii de la Kremlin sperau că vor putea să fructifice și în viitorul apropiat nefasta prietenie cu Berlinul.

Datorită pericolului unei noi invazii sovietice, o parte a instituțiilor din sudul Bucovinei au primit *Ordin de evacuare* în diferite localități din țară. La 26 august 1940, ministrul de Interne, generalul David Popescu, transmitea prefectului de Suceava o telegramă prin care se cerea adoptarea de măsuri pentru evacuarea tezaurului și a obiectelor de valoare din județ³⁶. Într-o altă telegramă, semnată de rezidentul regal Gh. Flondor, se preciza că aceste operațiuni „urmează să se facă treptat și cu toată discrețiunea”³⁷. Pregătirile pentru transportarea unor valori, bunuri, arhive, depozite, precum și deplasările de trupe nu au putut să treacă neobservate și, drept urmare, în rândul populației s-a răspândit zvonul că „sovietele au intențiunea să ne atace zilele acestea, cu scopul de a încălca noi teritorii din regiunea Moldovei și a Bucovinei de Sud”³⁸. Conform unei însemnări lapidare din 18 august, ce apare în *Jurnalul* profesorului Leca Morariu, refugiații cernăuțeni stabiliți în târgul străjuit de ruinele Cetății de Scaun își făureau deja planuri pentru a porni din nou în bejanie la aflarea știrii că „rușii stau să ocupe Suceava”³⁹. La rândul său, Regimentul de Jandarmi Iași va transmite, în seara de 24 august, un ordin telegrafic Legiunii de Jandarmi Baia de a rechiziționa toate autovehiculele disponibile pentru a le trimite Legiunii de Jandarmi din Bucovina, care se evacuează. Această măsură a impresionat populația „și, ca rezultat, gara din Fălticeni era blocată de bagajele celor ce începuseră a părăsi orașul”⁴⁰.

La sfârșitul lunii august 1940, atmosfera de permanentă neliniște și nesiguranță ce a caracterizat viața locuitorilor și refugiaților stabiliți în sudul Bucovinei după ultimatumul sovietic tindea să capete note tot mai accentuate de

³³ A.N.S., Fond *Prefectura jud. Câmpulung*, d. 29/1940, f. 94.

³⁴ Grigore Gafencu, *Misiune la Moscova. 1940–1941. Culegere de documente*, ed. Ion Calafeteanu, Nicolae Dinu, Nicolae Nicolescu, București, 1995, p. 51.

³⁵ „România”, nr. 806, 26 august 1940, p. 14.

³⁶ A.N.S., Fond *Prefectura jud. Suceava*, d. 16/1940, f. 59.

³⁷ *Ibidem*, f. 56.

³⁸ Idem, Fond *Prefectura jud. Câmpulung*, *loc. cit.*, f. 78.

³⁹ Leca Morariu, *Jurnal*, 1940, ms., Caietul II, însemnarea din 18 august 1940.

⁴⁰ A.N.I., Fond *R.T.P.*, d. 30/1940, f. 660.

panică. Aceasta putea genera un exod în masă. Pentru a mai liniști spiritele, Ordinul nr. 23 504, din 28 august 1940, al Marelui Stat Major (M. St. M) prezenta recente mișcări de trupe drept „o consecință a fixării noii frontiere între România și U.R.S.S.” și cerea organelor administrative să aducă la cunoștința populației că „armata română nu a părăsit niciodată Moldova și nu o va părăsi nici în viitor”, iar dacă va fi cazul, pentru apărarea ei „se va bate până la ultimul ostaș, așa cum s-a bătut în cursul istoriei” [s.n.]⁴¹. Totodată, în eventualitatea că România va fi atacată atât la vest, cât și la est, un *Proiect de operații*, elaborat de M. St. M. la 29 august 1940 prevedea ca, în Moldova, înaintarea inamicului să fie oprită „pe câmpul de bătălie, a cărui limită dinainte este jalonată de Carpații Orientali – masivul Dealul Mare-Prut”⁴². În acele momente, poziția României era deosebit de precară: Axa condiționase colaborarea cu Bucureștiul de soluționarea prealabilă a litigiilor cu vecinii, dar negocierile de la Craiova cu Bulgaria erau în impas, iar Ungaria revizionistă se găsea în plină mobilizare generală⁴³.

În fosta capitală a Imperiului Habsburgic, se juca din nou o dramă teribilă pentru soarta națiunii române. Ministrul Afacerilor Străine, Mihail Manoilescu, supus la presiuni concentrice de către Ciano și Ribbentrop, este avertizat că, în caz că nu ne supunem „arbitrajului” Axei, „vom fi mâine atacați de Ungaria și de Rusia și va fi sfârșitul României”⁴⁴. De asemenea, la data de 29 august, diplomația sovietică va reedita manevra de intimidare folosită de Molotov în 10 aprilie. Grigore Gafencu a fost chemat la Narkomindel la miezul nopții, unde Dekanozov i-a remis o *Notă verbală* cu privire la preținse incidente provocate de grănicerii noștri, pentru a adăuga, apoi, cu voce amenințătoare: „Până acum nu au fost victime, dar dacă vor fi, afacerea va lua o întorsătură serioasă”⁴⁵.

Pericolul intervenției sovietice, în condițiile izbucnirii unui război ungaro-român a fost, de altfel, argumentul suprem prin care ni se impunea o nouă și dureroasă amputare teritorială. Cu prilejul celui de-al doilea Consiliu de Coroană, care a avut loc în seara zilei de 30 august 1940, istoricul Nicolae Iorga remarcă alternativa în fața căreia era pusă România, care trebuia să cedeze o parte din Ardeal, sau Moldova întreagă era anexată de U.R.S.S., „pe baza petițiilor jidovimii de acolo, care se cere unită cu Rusia Sovietică”⁴⁶.

Ca urmare a panicii ce domnea în sudul Bucovinei, datorită retragerii trupelor spre granița ungară și din cauza zvonului că rușii ar concentra din nou armatele lor în preajma liniei de demarcație, numeroși locuitori se vor refugia în sudul țării⁴⁷.

⁴¹ A.N.S., Fond *Prefectura jud. Rădăuți*, d. 100/1940, f. 30.

⁴² *Istoria Statului Major General Român. Documente. 1859–1947*, ed. Eftimie Ardeleanu și colab., București, 1994, p. 288.

⁴³ *Apud* Valer Pop, *Bătălia pentru Ardeal*, eds. Sanda Pop, Nicolae C. Nicolescu, București, 1992, p. 163.

⁴⁴ Mihail Manoilescu, *op. cit.*, p. 218.

⁴⁵ Grigore Gafencu, *Preliminarii ...*, p. 54.

⁴⁶ Ion Mamina, *Consilii de Coroană*, București, 1997, p. 260.

⁴⁷ Maximilian Hacman, *Memorii*, vol. I, ms., p. 99.

Pentru a nu scăpa de sub control situația din Balcani, la 28 august, Hitler a ordonat gruparea unor unități militare rapide în jurul Vienei, iar două zile mai târziu a fost discutată, la Berlin, problema asigurării regiunii petrolifere din România „împotriva unui atac din partea unor terțe state”⁴⁸. Armata Roșie deținea poziții atât de favorabile pe Siret și în Bucovina, încât „în 48 de ore ar fi putut coborî cu tancurile pe Siret în jos până la Bacău” [s.n.]⁴⁹. În cazul unei invazii sovietice, oștirea română nu dispunea, în Bucovina, decât de o singură divizie și părți dintr-o brigadă de munte⁵⁰.

La 30 august 1940, puterile Axei vor impune României odiosul Dictat prin care pierdeam nord-vestul Transilvaniei, cu o suprafață de 43 492 km² și o populație de 2,6 milioane de locuitori⁵¹. Ca și în cazul ultimatumului de la sfârșitul lunii iunie, geneza sentinței arbitrare de la Palatul Belvedere își avea originea în rivalitatea politico-militară (latentă) dintre Uniunea Sovietică și cel de-al treilea Reich. Dacă, sub aspect istoric și geografic, noua graniță cu Ungaria constituia „o nemaipomenită absurditate”⁵², din punct de vedere militar ea era logică, deoarece asigura flancul, în eventualitatea unui război cu Rusia și un acces rapid spre Valea Prahovei. Totodată, „culoarul” ardelean scurta drumul blindatelor germane spre Balcani, anulând avantajul pe care sovieticii l-au obținut prin ocuparea sudului Basarabiei. Mai mult decât în cazul întâlnirii celor patru puteri din toamna anului 1938, de la München, Kremlinul – legat de această dată cu Germania printr-un tratat – se considera profund lezat pentru că nu a fost consultat sau invitat să participe la Viena, unde s-au adoptat decizii care schimbau *statu-quo*-ul teritorial din sud-estul Europei. „Or, în spiritul, dacă nu în textul Acordului de la Moscova – remarca Grigore Gafencu – se preciza că un astfel de aviz și consultare erau necesare”⁵³. Berlinul își lua, astfel, revanșa, încălcând clauza de a se consulta cu U.R.S.S., după cum aceasta din urmă depășise cadrul Tratatului din august 1939, atât din punct de vedere teritorial, prin acapararea nordului Bucovinei, cât și în sensul că se angajase să nu ia inițiativa în problema Basarabiei, înainte ca ceilalți vecini revizionişti ai României să-și rezolve propriile revendicări.

Uniunea Sovietică nu putea să tolereze schimbarea echilibrului din regiune, prin instalarea armatei maghiare înfeudate Reichului pe crestele Carpaților, fără ca Armata Roșie să ocupe noi alinamente situate la sud și vest de „linia Molotov”. Ambiguitatea modului în care au fost delimitate sferile de influență, prin Pactul din 23 august 1939, îi permitea acum lui Stalin să ridice alte pretenții teritoriale pe seama României, la Dunărea de Jos și în nordul Moldovei. În aceste condiții, jumătatea de

⁴⁸ Andreas Hillgruber, *Hitler, regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române (1938–1944)*, ed. Stelian Neagoe, București, 1994, p. 125 și urm.

⁴⁹ Mihail Manoilescu, *op. cit.*, p. 276.

⁵⁰ Florin Constantiniu, Alesandru Duțu, Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 41.

⁵¹ Aurică Simion, *Dictatul de la Viena*, Cluj, 1972, p. 200.

⁵² Ion Gheorghe, *Un dictator nefericit. Mareșalul Antonescu (Calea României spre statul satelit)*, ed. Stelian Neagoe, București, 1996, p. 134.

⁵³ Grigore Gafencu, *Preliminarii ...*, p. 58.

miazăzi a Bucovinei, ce a rămas sub administrație românească – cu cele două pasuri, Prislop și Bârgău, prin care trupele germane puteau trece spre flancul sudic al viitorului front – a revenit printre obiectivele strategice de pe ordinea de zi a Moscovei, la care nu va renunța până în preziua izbucnirii războiului.

În urma Dictatului de la Viena, frontiera cu Ungaria a ajuns în direcția „Arboroasei”, până la vechiul hotar, din perioada Imperiului Habsburgic, care trecea la apus de Vatra Dornei, Poiana Stampei, Candreni și Cârlibaba⁵⁴. Cu acest prilej, județul Câmpulung va pierde comuna Coșna și cea mai mare parte din comuna Cârlibaba⁵⁵. Într-un *Buletin informativ*, din 1 septembrie 1940, al Poliției orașului Câmpulung-Moldovenesc se prezintă efectul „arbitrajului” nazist în rândul populației locale: „Comunicările radiofonice din seara zilei de 30 august 1940, cu privire la cedarea silită a unei regiuni din Ardeal ungurilor, au produs o adevărată consternare a spiritului românesc care, nu numai că este foarte îngrijorat, dar este tot pe atât de agitat. *Moralul populației este complet scăzut și deprimat*” [s.n.]⁵⁶.

Față de intențiile Kremlinului, Führerul va reacționa prin sporirea prezenței militare în est și acordarea, împreună cu Italia, a unei garanții României (în legătură cu frontierele existente la 30 august 1940). Această măsură a fost calificată de Ribbentrop drept „excepțională”, deoarece gestul, fără precedent, reprezenta „*piatra unghiulară a noii politici a Germaniei în Răsărit*” [s.n.]⁵⁷. Reichul își asigura astfel necesara liniște în „sfera materiilor prime”, dar cu prețul tensionării relațiilor cu Moscova. După un nou și dureros sacrificiu teritorial, România va fi nevoită să accepte, ca pe un „premiu de consolare”, garanțiile efective germano-italiene, ce însemnau un plus de securitate în privința Rusiei. Asigurarea acordată țării noastre de puterile Axei a zdruncinat din temelii colaborarea germano-sovietică consacrată prin Tratatul din 23 august 1939 ce a avut la bază principiul partajului și compromisului. „Visul unei înțelegeri cu Rusia – consemna contele Galeazzo Ciano – s-a spulberat pentru totdeauna în sala hotelului «Belvedere» din Viena, după garanția acordată României”⁵⁸. Semnalul pe care Berlinul îl transmitea „partenerilor” de la Kremlin era cum nu se poate mai clar: „[...] începând cu linia Prutului și Dunărea de Jos, unde Rusia urma să se oprească, începe zona de influență germană, în care nici o altă influență străină nu mai era tolerată”⁵⁹. Percepută cu nemulțumire și dezamăgire la Moscova, garanția acordată României va reprezenta a doua fisură (prima a fost reprezentată de revendicarea Bucovinei) în cadrul raporturilor sovieto-germane, care se găseau, în vara anului 1940, într-un punct de cotitură⁶⁰.

⁵⁴ Ilie Dugan, *Cronica evenimentelor anilor 1940–1941*, ms., p. 449.

⁵⁵ A.N.S., Fond Prefectura jud. Câmpulung, d. 28/1940, f. 89.

⁵⁶ *Ibidem*, d. 29/1940, f. 80.

⁵⁷ Keith Hitchins, *România. 1866–1947*, București, 1998, p. 443.

⁵⁸ Contele Galeazzo Ciano, *Jurnal politic*, trad. Dragoș Nedelescu, Editura Elit, f.a., p. 224.

⁵⁹ Grigore Gafencu, *Preliminarii ...*, p. 53.

⁶⁰ Vezi Florin Constantiniu, *Dictatul de la Moscova (26–28 iunie 1940) și relațiile sovieto-germane*, în „Revista istorică”, III, nr. 1–2, 1992, p. 21.

Uniunea Sovietică nu se va împăca cu gândul că linia atinsă în urma ultimatumului din iunie 1940 constituia, de aici înainte, o limită de netrecut, iar drumul spre „frații slavi” din Balcani era definitiv barat. A doua zi după Dictatul de la Viena, atașatul militar bulgar la București, colonelul Nedeff, a fost invitat la Legația sovietică unde i s-a sugerat că „dorința Moscovei este ca Bulgaria să acționeze imediat contra României”. Totodată, secretarului Legației, Lumin, a afirmat că trupele roșii au primit ordinul ca „la cel mai mic incident de frontieră, să treacă granița și să ocupe restul Bucovinei și întreaga Moldovă” [s.n.]⁶¹.

Cu toate că, imediat după aflarea hotărârii adoptate în capitala Austriei, presiunea militară sovietică a scăzut considerabil, atacurile din zona liniei de demarcație vor fi reluate la începutul lunii următoare. În noaptea de 9/10 septembrie, un grup de grăniceri ruși au trecut pe teritoriul nostru în punctul Izvoare (județul Câmpulung), cu intenția de a ataca pichetul românesc, dar militarii de aici „au primit pe cei ruși cu focuri de armă, primind același răspuns, cu focuri și mai vii și grenade, lupta durând circa una oră, după care rușii s-au retras”⁶². Trei zile mai târziu, noul șef al M. St. M., generalul Alexandru Ioanițiu, îl informa pe conducătorul statului în legătură cu alte două incidente înregistrate la 11 septembrie în Bucovina. Astfel, 20 de soldați sovietici au atacat, prin surprindere, un post fix de grăniceri în punctul Ferma Dubova (la nord-vest de Mihăileni), iar o altă patrulă sovietică a atacat Pichetul Sinăuți⁶³. Fostul senator Maximilian Hacman va afla, de la căpitanul Tiron, recent sosit de pe granița din nordul țării, că, în același timp, „rușii mută noaptea țăruii de pe frontieră, mutând-o astfel ca 100–200 m înspre noi”, fapte ce îi vor întări impresia că „rușii caută nod în papură”⁶⁴. Conform opiniei noastre, prin incidentele pe care le pune la cale, Kremlinul urmărea să testeze reacția părții române în noile condiții și consistența garanției germano-italiene.

În paralel cu presiunile exercitate în nordul Moldovei, se va contura un efort sovietic pentru ocuparea unor poziții dominante la Dunărea de Jos, acțiune care situa Uniunea Sovietică pe linia tradițională țaristă ce urmărise transformarea Mării Negre într-un „lac rusesc”, apropierea de Strâmțori și realizarea unei uniuni slave, prin reducerea treptată a coridorului dobrogean⁶⁵.

România continua, astfel, să fie prinsă într-o regiune unde se confruntau interesele imperialiste ale celor două puteri totalitare. În timp ce Hitler considera că aspirațiile rusești trebuie să se oprească la Prut, Moscova se simțea înlăturată de la

⁶¹ Mihail Manoilescu, *op. cit.*, p. 263.

⁶² A.N.S., Fond Prefectura jud. Câmpulung, d. 29/1940, f. 98.

⁶³ A.N.I.C., Fond Președinția Consiliului de Miniștri (în continuare P.C.M.), Cabinet Militar Ion Antonescu, d. 86/1940, f. 57. Grigore Gafencu a fost chemat, ca și în 29 august, la Narkomindel, unde a fost atenționat asupra caracterului „provocator” al incidentelor; vezi Grigore Gafencu, *Misiune ...*, p. 60 și urm.

⁶⁴ Maximilian Hacman, *op. cit.*, p. 130.

⁶⁵ Vezi, printre altele, Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 140 și urm.; Grigore Gafencu, *Preliminarii ...*, *passim*.

rezolvarea problemelor românești și a celor privind bazinul dunărean, odată cu garanția teritorială acordată la Viena, în 30 august 1940. Generalul Franz Halder nota în *Jurnal* că rușilor trebuie să li se comunice faptul că „Germania are interese vitale în România și nu se va da înapoi de la nimic pentru a-i asigura protecția. România este inviolabilă”⁶⁶. U.R.S.S. a preferat să ignore avertismentele naziste, și, mai mult de atât, printr-un *Memorandum*, pe care Molotov l-a înmănat lui von der Schulenburg, ambasadorul Reichului la Moscova, la 21 septembrie, își reafirma dorința de a intra în posesia sudului Bucovinei, amintind faptul că, în iunie 1940, și-a redus cererile cu privire la acest teritoriu în speranța primirii unui sprijin din partea guvernului german în viitor, atunci când își rezerva dreptul să pună problema Bucovinei de Sud⁶⁷. O lună mai târziu, prin intermediul ambasadorului Sir Stafford Cripps, Marea Britanie se oferea – în anumite condiții și cu riscul de a-și atrage „neplăceri cu guvernele american și polonez” – să recunoască, până la noi consultări, suveranitatea *de facto* a Uniunii Sovietice asupra teritoriilor anexate între 1939 și 1940, inclusiv Basarabia și nordul Bucovinei⁶⁸. În mod evident, oferta engleză nu putea decât să încurajeze Moscova în continuarea politicii sale de achiziții teritoriale pe cont propriu, în virtutea faptului împlinit sau pretinzând noi concesi din partea Germaniei, în spiritul acordului din 1939.

Noul regim instaurat după abdicarea regelui Carol al II-lea, cu o poziție internațională sensibil întărită față de cel precedent, nu a ezitat să adopte o serie de măsuri menite să contribuie la normalizarea relațiilor cu Uniunea Sovietică. Printr-o scrisoare adresată conducătorului statului, la jumătatea lunii septembrie, Grigore Gafencu își arăta disponibilitatea să părăsească Moscova sub pretextul unor probleme de sănătate sau de a continua să-și facă datoria „la acest post de luptă, care cere nervi solizi și un perfect echilibru sufletesc”⁶⁹. Generalul Antonescu, dovedind tact și abilitate, îl va confirma pe Gafencu în funcția de ministru plenipotențiar în U.R.S.S.⁷⁰, iar pe 23 septembrie, cu ocazia vizitei de curtoazie a lui Lavrentiev, îi va declara acestuia că „dorește, în mod sincer, îmbunătățirea cât mai rapidă a relațiilor cu Uniunea Sovietică”⁷¹. După cum remarca Gheorghe Barbul, pe Antonescu îl neliniștea „presiunea reînnoită a rușilor” în zona liniei de demarcație ce slăbise imediat după „arbitrajul” de la Viena⁷². Din aceste motive, generalul român considera că este necesară precizarea neîntârziată a traseului graniței ce ar duce la limitarea incidentelor de frontieră, arătându-se dispus să demobilizeze o parte din armată și să retragă unitățile militare din preajma liniei de

⁶⁶ Franz Halder, *op. cit.*, p. 233.

⁶⁷ George Ciorănescu, *Bessarabia. Disputed Land between East and West*, München, 1985, p. 121.

⁶⁸ Valeriu Fl. Dobrinescu, *Emigrația română în lumea anglo-saxonă. 1939–1945*, Iași, 1993, p. 87; I. M. Maiski, *Amintirile unui ambasador sovietic*, București, 1967, p. 141.

⁶⁹ A.N.I.C., Fond P.C.M., *loc. cit.*, d. 212/1941, f. 2.

⁷⁰ George Magherescu, *Adevărul despre Mareșalul Antonescu*, vol. I, București, 1991, p. 231.

⁷¹ Vasile Șandru, *Septembrie 1940. Relațiile România – U.R.S.S. îl preocupă pe Antonescu*, „Magazin istoric” (în continuare M.I.), nr. 12, decembrie 1997, p. 17.

⁷² Gheorghe Barbul, *Al treilea om al Axei*, ed. V. Fl. Dobrinescu, Iași, 1992, p. 32–33.

demarcație, „dacă și guvernul sovietic își retrace trupele de la frontieră”⁷³. Pe de altă parte, Kremlinul nu își făcea nici o iluzie în legătură cu poziția României, în contextul degradării treptate a relațiilor sovieto-germane. Astfel, în documentul intitulat *Despre bazele desfășurării strategice a forțelor militare ale Armatei Roșii în Vest și Est în anii 1940 și 1941* – semnat de comisarul poporului pentru apărare, mareșalul Timoșenko și șeful M. St. M., generalul K. A. Merețkov – ce a fost prezentat lui Stalin și Molotov la 18 septembrie 1940 – țara noastră era inclusă printre „inamicii cei mai probabili”, considerându-se că, „în scopul revanșei” va fi antrenată în ciocnirea militară dintre U.R.S.S. și Germania⁷⁴.

Dorința României de a trece la o delimitare pe teren a graniței venea în întâmpinarea unei propuneri pe care Moscova o făcuse cu o lună în urmă. Prin Telegrama nr. 1 970, din 17 august 1940, șeful Legației Române, Grigore Gafencu, informa Ministerul Afacerilor Străine că Dekanozov i-a transmis propunerea privind crearea unei comisii mixte, formate din câte trei reprezentanți de fiecare parte, „care să recomande traseul liniei și să facă lucrările preparatorii pentru demarcarea definitivă pe teren”⁷⁵. Inițiativa Kremlinului avea avantajul că exprima dorința sovieticilor de a-și opri, cel puțin pentru moment, înaintarea, dar în același timp ascundea pericolul ca semnarea unui acord tehnic de acest fel să fie interpretată ca o recunoaștere oficială a cedării Basarabiei și a nordului Bucovinei. În componența delegației românești, ce avea drept președinte pe generalul de divizie Constantin Sănătescu, au mai fost numiți: maiorul N. Dragodanescu (membru), Radu Cutzarida (consilier al delegației), înlocuit apoi de Blanke și Vl. Reiu (delegat tehnic)⁷⁶. După o noapte agitată, petrecută într-un Berlin ce se găsea în alarmă aeriană, comisia română va pleca cu un avion al companiei Lufthansa la Moscova, unde a ajuns în seara zilei de 7 septembrie⁷⁷. Aici atmosfera era puțin favorabilă obținerii unor modificări substanțiale în favoarea României. Ultimele demersuri pe care le-a făcut Grigore Gafencu pentru a salva nordul județului Dorohoi ce aparținuse Vechiului Regat, ținut cu „valoare simbolică națională”, au fost zadarnice, V.M. Molotov, sub aparența unei amabilități de circumstanță, opunându-i „un refuz blând, dar hotărât”⁷⁸. Astfel, reprezentanții români în comisia mixtă vor trebui să accepte ca bază de discuții „linia Molotov”, insistând doar ca tratativele privind frontiera terestră în nordul Bucovinei să se facă succesiv în trei părți distincte: de vest, de centru și de est. Delegații sovietici (generalul Gh. Maladin – președinte, E. Monastîrski și lt. col. P. Teplov, în calitate de membri) aveau pretenția de a trasa frontiera în conformitate cu linia roșie marcată cu creionul pe harta inițială (1:1 800 000) care, transpusă la scara de

⁷³ Vezi raportul lui A. I. Lavrentiev din 24 septembrie 1940, în Vasile Șandru, *loc. cit.*

⁷⁴ Florin Constantiniu, Ilie Schipor, *Trecerea Nistrului (1941). O decizie controversată*, București, 1995, p. 71 și 135.

⁷⁵ Grigore Gafencu, *Misiune ...*, p. 21.

⁷⁶ Ion Șișcanu, *Uniunea Sovietică – România. 1940*, Chișinău, 1995, p. 76.

⁷⁷ Constantin Sănătescu, *Jurnal*, ed. Simona Ghițescu-Sănătescu, București, 1993, p. 22–23.

⁷⁸ Grigore Gafencu, *Misiune ...*, p. 58–59.

1:100 000, ocupa o zonă de câțiva km în interiorul țării. Experții ruși urmăreau să anexeze la U.R.S.S. și această fâșie de teren, sub motiv că guvernul de la București ar fi consimțit în 28 iunie 1940 „să evacueze, în mod necondiționat, tot teritoriul care se găsește la nord de linia roșie”. Delegații români au insistat asupra adoptării medianei zonei determinate de creionul lui Molotov, reușindu-se astfel ca în Bucovina să fie păstrate lizierele de nord ale satelor din Valea Sucevei (în centrul traseului), satul Climăuți, iar în sectorul de vest frontiera a fost trasată pe cursul superior al râului Suceava⁷⁹.

În *Jurnalul* său, generalul Sănătescu consemna că, deși delegația română s-a bucurat de un tratament civilizat, „lucrările mergeau greu de tot din cauza relei credințe a rușilor, care nu voiau să respecte înțelesul notei ultimative acceptate de guvernul român”⁸⁰. Tratatul de la Moscova au continuat până la 24 octombrie 1940, ulterior, însă, orice contact între cele două părți fiind întrerupt, pentru ca, în final, guvernul sovietic să degrezeze de funcții delegația sa⁸¹. În consecință, la întâlnirea de la Obersalzberg (14 ianuarie 1941), Ion Antonescu îi va declara Führerului că „până în prezent a fost imposibil să se traseze o linie de frontieră definitivă”⁸².

În mod evident, exista o legătură directă între negocierile care se purtau în capitala Uniunii Sovietice și incidentele de frontieră, prin intermediul lor Kremlinul semnalând părții române poziția de forță pe care se situa și faptul că poate obține ceea ce dorea și altfel decât pe calea tratatelor. La doar o săptămână de la semnarea *Protocolului cu privire la traseul frontierei în Bucovina*, guvernul sovietic reamintea Germaniei interesul său pentru sudul acestei provincii românești, iar în scurt timp după suspendarea ședințelor comisiei mixte a dispus organizarea unor acțiuni ofensive la Gurile Dunării. Astfel, trupele ruse vor pune stăpânire, în noaptea de 25/26 octombrie, pe trei ostroave (Salangic, Dalerul Mare și Dalerul Mic), situate pe malul sudic al brațului Chilia, pentru ca, la 5 noiembrie, să ocupe ostrovul format din brațul Musura și canalul Stari Stambul⁸³. Noile evenimente scoteau încă o dată în evidență „credibilitatea” declarațiilor oficiale ale Moscovei cu privire la lipsa oricăror pretenții teritoriale la adresa României, „dovedind astfel că noua linie nu reprezenta în ochii săi decât o etapă trecătoare”⁸⁴. Uniunea Sovietică spera că, din cauza prelungirii războiului în vest, Reichul nu va risca să se angajeze într-o luptă pe două fronturi, context în care putea să-și permită lărgirea bazei de expansiune în sud-estul Europei.

⁷⁹ Ion Șișcanu, *Negocierile româno-sovietice de la Moscova privind traseul frontierei în Bucovina. 1940, în România și cel de-al doilea război mondial*, ed. Kurt W. Treptow, Iași, 1996, p. 71–72; vezi și *Protocolul încheiat la 14 septembrie 1940 cu privire la traseul frontierei din Bucovina*, în idem, *Uniunea Sovietică – România*, p. 266 și urm.

⁸⁰ Constantin Sănătescu, *op. cit.*, p. 23.

⁸¹ Ion Șișcanu, *Negocierile ...*, p. 72.

⁸² *Antonescu – Hitler. Corespondență și întâlniri inedite (1940–1944)*, ed. Vasile Arimia, Ion Ardeleanu, Ștefan Lache, București, 1991, p. 71.

⁸³ A.N.I.C., Fond P.C.M., loc. cit., d. 45/1940, f. 27.

⁸⁴ Alexandru Cretzianu, *op. cit.*, p. 219.

În toamna anului 1940, relațiile dintre cele două puteri totalitare au intrat într-un declin vizibil. Ambele părți acționau prin surprindere, punându-se în fața unor fapte împlinite, deși prin Pactul din 1939 conveniseră să se consulte în chestiunile care afectează interesele comune. Șansele evitării unui conflict se restrângeau pe măsura apropierii lor geografice, ce aducea cu ea o ciocnire de ambiții și interese greu de conciliat. Stalin se temea că pozițiile tot mai puternice ocupate de germani în Balcani să nu elimine Uniunea Sovietică din această regiune.

În vederea risipirii acestei atmosfere de neîncredere și suspiciune, Molotov va fi invitat, la Berlin, de ministrul de externe nazist, von Ribbentrop, pentru a avea o întrevedere cu Führerul⁸⁵. Prin resursele imense de care dispunea, S.U.A. amenințau să modifice radical raportul de forțe dintre beligeranți, în timp ce Germania continua să depindă în mare măsură de materiile prime livrate din U.R.S.S. Astfel, atragerea sovieticilor de partea noului Pact Tripartit, încheiat de Reich cu Italia și Japonia, la 27 septembrie 1940, ar fi fost capabilă să contrabalanseze ponderea crescândă a lumii anglo-saxone. Eventuala încheiere a unui acord quadripartit putea transforma un dușman potențial într-un aliat, dar acest lucru presupunea abordarea, la scară globală, a spinoasei probleme a sferelor de influență. Prins între doi giganți neutri, Hitler va pune Moscova în fața următoarei alternative: să intre în război alături de el, „sau să facă față atacului Germaniei”⁸⁶. Totodată, comisarul sovietic pentru afacerile străine, Viaceslav Molotov, s-a deplasat la Berlin, pornind de la premisa că „singurele acorduri de oarecare valoare în relațiile internaționale erau cele care făceau posibilă achiziționarea de teritorii de importanță economică sau strategică”⁸⁷. Kremlinul continua să fie totuși destul de reticent față de perspectiva de a fi atras într-o aventură militară, preferând să aștepte epuizarea ambelor tabere, pentru a-și impune hegemonia printr-o intervenție militară decisivă. În acest context geopolitic, Uniunea Sovietică își va permite să formuleze pretenții exorbitante în Extremul Orient, regiunea Golfului, Strâmători și Europa de Nord. Într-o lucrare apărută în 1943, istoricul Alexandru Boldur califică noile planuri drept „o reeditare a imperialismului rusesc de odinioară”⁸⁸.

Într-adevăr, cu prilejul întâlnirii de la Berlin din 12–13 noiembrie, Molotov își va reafirma, printre altele, și interesul pentru sudul Bucovinei⁸⁹. În viziunea liderilor sovietici, linia de demarcație din nordul Moldovei continua să reprezinte o graniță fluidă cu caracter provizoriu, al cărei statut trebuia subordonat echilibrului dinamic dintre cele două puteri totalitare. Vizibil afectat de lipsa unei oferte germane, ca urmare a Memorandumului din 21 septembrie, trimisul lui Stalin îi va comunica Führerului: „În actualele împrejurări, Germania trebuie să înțeleagă interesul Rusiei față de Bucovina de Sud. Dar Rusia nu a primit răspuns nici la

⁸⁵ Leonida Loghin, *Mari conferințe internaționale (1939–1945)*, București, 1989, p. 184.

⁸⁶ Gh. Barbul, *op. cit.*, p. 50.

⁸⁷ Lloyd C. Gardner, *op. cit.*, p. 110.

⁸⁸ Alexandru V. Boldur, *Basarabia românească*, București, 1943, p. 165.

⁸⁹ Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 43; *Document on German Foreign Policy 1918–1945*, Series D, vol. XI, London, 1961, doc. nr. 328.

întrebarea ei referitoare la acest subiect”⁹⁰. Hitler a refuzat să dea curs cererii formulate de comisarul poporului pentru afacerile externe, precizând că ocuparea și a unei părți din Bucovina „înseamnă o concesiune considerabilă”, deoarece partea rusă nu a respectat prevederile Protocolului adițional secret al Pactului din 23 august 1939, inclusiv în cazul Bucovinei și acordul oral ce stabilea că „fostele teritorii austriece urmau să cadă în sfera de influență a Germaniei”⁹¹. Garanția acordată României, la 30 august 1940, era o altă problemă ce-l indispucea pe Molotov, care va cere revocarea ei pe motiv că: „Această măsură este, de fapt, direcționată numai împotriva noastră”⁹².

Germania nu a cedat presiunilor rusești, fiind conștientă că interesele sale vitale economice și strategice în România nu mai pot fi asigurate decât prin garanții ferme, care să pună capăt planurilor sovietice de acaparare a unor noi teritorii și penetrare în Balcani. În privința Bucovinei, Berlinul se considera lezată și datorită unei hotărâri a guvernului sovietic privind lărgirea căii ferate din Bucovina de Nord și Galiția⁹³, ce stânjenea tranzitul vagoanelor-cisternă cu petrol românesc. Refuzul naziștilor de a deschide U.R.S.S.-ului alte căi de sporire a influenței sale în Europa a evitat o nouă reîmpărțire a continentului – ce ar fi avut implicații directe asupra României. În consecință, trimisul lui Stalin „s-a întors la Moscova cu mâinile goale”⁹⁴.

Vizita lui Molotov în capitala celui de-al treilea Reich a reprezentat o cotitură în relațiile germano-sovietice, demonstrând că faimosul Pact din 23 august 1939 a fost treptat golit de conținut și nu mai constituia o bază pentru păstrarea unor relații speciale între cele două imperii continentale. „Este evident pentru oricine – nota Alexandru Cretzianu – că acesta a fost momentul când Hitler a hotărât să atace Uniunea Sovietică. Astfel încât se poate afirma cu toată certitudinea că această alianță păgână s-a năruit în acel moment anume, în Balcani”⁹⁵.

Rusia nu numai că nu a putut fi convinsă să-și reorienteze ambițiile teritoriale în direcția Golfului Persic și Oceanului Indian, dar a dovedit un apetit expansionist ce concura cele mai îndrăznețe visuri ale ideologilor naziști⁹⁶. Drept urmare, Hitler a decis eliminarea U.R.S.S., ca factor de putere, pe calea armelor. În ziua când au început convorbirile cu caracter politic de la Berlin (12 noiembrie 1940) a fost semnată *Directiva Nr. 18*, în care se specifica: „Oricare ar fi rezultatul acestora, toate pregătirile pentru care s-a dat ordin verbal trebuie continuate”⁹⁷. Pe moment, prețul noii orientări a Germaniei îl reprezenta renunțarea *sine die* la mult așteptata

⁹⁰ Leonida Loghin, *op. cit.*, p. 187.

⁹¹ *Ibidem*; George Ciorănescu, *op. cit.*, p. 121.

⁹² Franz Halder, *op. cit.*, p. 260; Larry L. Watts, *op. cit.*, p. 372.

⁹³ A.M.A.E., Fond 71, U.R.S.S., vol. 93, 1940; *Telegrama nr. 2 666, din 21 octombrie 1940, trimisă de Grigore Gafencu de la Moscova, loc. cit.*, f. 104.

⁹⁴ Roy Medvedev, *Oamenii lui Stalin*, București, 1993, p. 102.

⁹⁵ Alexandru Cretzianu, *op. cit.*, p. 82.

⁹⁶ *Vezi România în anii celui de-al doilea război mondial*, vol. I, București, 1989, p. 353 și urm.

⁹⁷ Jacques de Launay, *Mari decizii ale celui de-al doilea război mondial (1939–1942)*, vol. I, București, 1988, p. 269.

debarcare în Insulele Britanice (Operațiunea „Leul de Mare”)⁹⁸. În același timp, sporeau în mod considerabil șansele democrațiilor occidentale de a încheia o alianță cu Kremlinul, care să spargă frontul comun al celor doi dictatori. Eșecul încheierii unui *modus vivendi* între Hitler și Stalin a salvat sudul Bucovinei. În noile condiții, România devenea pentru Reich nu doar o necesară „stație de benzină”, ci și o veritabilă placă turmantă pentru susținerea aripii de sud a viitorului front.

Contextul geopolitic în continuă modificare a ridicat în fața guvernului de la București insurmontabile probleme de securitate ce vizau însăși existența țării. Alianța cu Germania corespundea acum, în cel mai înalt grad, interesului național. Ea era dorită de ambele părți și nu avea alternativă. Atunci când Ion Antonescu a venit la putere, a găsit România deja angajată în direcția unei apropieri de Berlin și „virtual predată lui Hitler cu mâinile și picioarele legate”⁹⁹. În aceste împrejurări, energicul general devenea „executorul voinței poporului român”¹⁰⁰ care, după ocuparea Basarabiei și nordului Bucovinei, vedea în vecinul de la răsărit cel mai mare pericol pentru viitorul statului. „Principalele obiective ale politicii mele – îi va declara Antonescu cancelarului german, cu prilejul vizitei efectuate la Berlin, în noiembrie 1940, pentru semnarea adeziunii României la Pactul Tripartit – vor fi reîntoarcerea la patria-mamă a Basarabiei, a nordului Bucovinei și a Transilvaniei”¹⁰¹.

Trecând de partea Germaniei, România se găsea în situația de a intra în aceeași tabără cu un dușman declarat (Ungaria) și sub protecția unei mari puteri care a patronat dezintegrarea țării. De asemenea, Uniunea Sovietică – ce urmărea cu atenție și îngrijorare infiltrarea germană în Balcani – nu putea să dezavueze în mod oficial pasul făcut de țara noastră, din moment ce „prietenia” cu Reichul era încă afișată ostentativ. După revenirea de la Berlin, pentru Antonescu devenise clar că litigiul teritorial cu U.R.S.S. va fi rezolvat doar atunci când România „va putea să acționeze o dată cu cei interesați deopotrivă în chestiunea slavă și bolșevică”¹⁰².

O serie de considerente de siguranță națională integrate obiectivului fundamental urmărit de Antonescu, care era refacerea României Mari, impuneau prezența în țară a trupelor germane, doleanță mai veche, exprimată și de fostul suveran Carol al II-lea. La 19 septembrie, Hitler s-a hotărât definitiv să trimită în România o misiune militară a trupelor de uscat și a aviației militare, precum și trupe de instruire¹⁰³. Această prezență militară, modestă la început, dar care va spori continuu, nu însemna ocuparea României, având „aceeași misiune cu care se găsesc trupele americane de atâția ani în Europa și în alte părți ale lumii: siguranța

⁹⁸ Franz Halder, *op. cit.*, p. 273.

⁹⁹ Alexandru Cretzianu, *op. cit.*, p. 84.

¹⁰⁰ Grigore Niculescu-Bozești, *Politica externă a României și criza europeană. 1920–1940*, în Gh. Buzatu, *România cu și fără Antonescu*, Iași, 1991, p. 178.

¹⁰¹ Gh. Barbul, *op. cit.*, p. 24.

¹⁰² *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu, (septembrie–decembrie 1940)*, ed. Marcel-Dumitru Ciucă, Aurelian Teodorescu, Bogdan Florin Popovici, vol. I, București, 1997, p. 494.

¹⁰³ Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 13.

față de Rusia”¹⁰⁴. Totodată, ea era în măsură să imprime un plus de credibilitate garanției acordate țării noastre în august 1940. Cu toate că propaganda nazistă a încercat să dea o notă antiengleză acestei noi înaintări strategice – așa după cum transmitea, la 21 octombrie 1940, din Atena, Radu Djuvara – nemulțumirea liderilor de la Kremlin se trăda ușor, deoarece la Moscova „se subliniază că Sovietele n-au fost în prealabil înștiințate de trimiterea trupelor germane în România”¹⁰⁵.

Într-un document emis de Biroul 1 Informații Frontul de Est, intitulat *Sinteză informativă asupra situației forțelor sovietice din Basarabia și nordul Bucovinei la data de 25 octombrie 1940*, se preciza că în ultimele două săptămâni se constată „o recrudescență a activității forțelor sovietice din Basarabia și nordul Bucovinei”, care se manifestă prin: recunoașteri de-a lungul liniei de demarcație, exerciții de alarmare, construirea de adăposturi, observatoare betonate, ameliorarea comunicațiilor ce duc spre frontieră etc.¹⁰⁶. Forțele Armatei Roșii, existente în cele două provincii la începutul lunii octombrie, erau apreciate la 5 divizii de infanterie și 3 divizii motomecanizate¹⁰⁷. Măsurile militare adoptate de sovietici corespundeau cu ofensiva diplomatică a Moscovei pentru acapararea sudului Bucovinei și momentul declanșării incidentelor de la Gurile Dunării.

În perioada septembrie 1940 – iunie 1941, directivele operative elaborate de Marele Stat Major au vizat exclusiv scopuri defensive, o atenție specială fiind acordată apărării Moldovei, ce se afla în competența Armatei 4¹⁰⁸. În iarna anului 1940, în timp ce diviziile Wehrmachtului se concentrau în sudul României, pregătindu-se se treacă Dunărea spre Grecia, Misiunea militară germană a primit ordinul să apere ținutul dintre Prut și Carpați, împreună cu trupele române¹⁰⁹. La 12 decembrie 1940, generalul Erik Hansen și-a anunțat intenția de a folosi unitățile de instrucție germane în cazul unui atac sovietic spre Galați pentru a izola Moldova și „dinspre Bucovina în direcția sud-est în vederea învăluirii frontului de pe Prut” [s.n.]¹¹⁰. Drept urmare, cu ocazia trecerii forțelor hitleriste prin țara noastră, în direcția Balcanilor, în nordul Moldovei au fost lăsate trei divizii de infanterie germane care, împreună cu cele șapte divizii românești, vor asigura flancul puternicului dispozitiv concentrat la sud¹¹¹.

Ilie Dugan, funcționar la C.F.R., consemna, în amintirile sale, de la 1 ianuarie 1941, că au început să treacă în Bucovina, prin punctul Floreni–Vatra Dornei, numeroase eșaloane germane: „tren după tren, de multe ori chiar la jumătate de oră

¹⁰⁴ Platon Chimoagă, *op. cit.*, p. 87.

¹⁰⁵ A.N.I.C., Fond P.C.M., *Cabinet Militar Ion Antonescu*, d. 45/1940, p. 21.

¹⁰⁶ A.M.R., *loc. cit.*, p. 198.

¹⁰⁷ A.M.A.E., Fond 71, U.R.S.S., vol. 93, 1940, f. 105.

¹⁰⁸ *Vezi România în anii ...*, p. 318.

¹⁰⁹ Platon Chimoagă, *op. cit.*, p. 128.

¹¹⁰ Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 164.

¹¹¹ Alesandru Dușu, Florica Dobre, *Generalul Constantin Pantazi*, în „Revista de istorie militară” (în continuare R.I.M.), nr. 6, 1996, p. 57.

unul de altul”, cuprinzând trupe, unități motorizate, artilerie și diferite echipamente. „Îmi amintesc – continuă fostul funcționar de la C.F.R. – că de multe ori comandantul câte unui eșalon german, când se da jos în stația Vatra Dornei, prima lui întrebare era, ce fac ruși ? Ei știau ce știau, că degeaba nu întrebau”¹¹².

După o scurtă perioadă de relativă relaxare a relațiilor cu Uniunea Sovietică, în cursul lunii noiembrie, ca urmare a sosirii la Moscova a unei delegații economice române, „incidentul Kolos” – ce amintea, prin urmările sale, de „cazul Butenko” – „a întrerupt brusc aceste stăruințe de apropiere”¹¹³. Începând cu a doua jumătate a lunii decembrie 1940, autoritățile sovietice de ocupație au dezlănțuit, în Basarabia și nordul Bucovinei, o masivă campanie propagandistică antiromânească „arătând în orice ocaziune că în România viața este extrem de grea, că nemulțumirile sunt din ce în ce mai mari și că guvernul român nu mai poate stăpâni situația”¹¹⁴. Totodată, Biroul 2 al Corpului de Cavalerie constata, la începutul aceleiași luni, o intensificare a propagandei comuniste și la sud de linia de demarcație, unde se răspândesc „diferite știri alarmiste referitoare la apropiata ocupare a acestor localități de către trupele sovietice”¹¹⁵. În ședința Consiliului de Cabinet din 13 decembrie, ministrul de interne, generalul Constantin Petrovicescu, îl informa pe Ion Antonescu că la Rădăuți a fost descoperită o organizație comunistă formată din 49 de evrei ce dețineau material de propagandă¹¹⁶. În cercurile comuniste a început chiar să se discute problema necesității formării – într-o localitate din Basarabia, Bucovina sau Moldova – a unui guvern sub titulatura de „Guvernul întregii republici moldovenești”¹¹⁷. Asistăm la o recrudescență a tezei „moldovenismului”, pusă în slujba unei ipotetice „reîntregiri”, ce asimila, de această dată, cunoscutul „model finlandez”.

Pericolul unei noi înaintări bolșevice nu poate fi eludat mai ales dacă în România s-ar fi instaurat haosul, în timp ce în Uniunea Sovietică sentimentul că patria este în primejdie căpăta accente net ofensive. Cu orice prilej era scos în evidență patriotismul sovietic, dublat de naționalismul rus. Demonstrația din 7 noiembrie a reprezentat un elogiu al invincibilității Armatei Roșii, cu rolul de a reda încrederea poporului, „dar și să impresioneze Germania”¹¹⁸, iar anul 1941 va fi întâmpinat sub lozincă: „Să sporim numărul republicilor din componența U.R.S.S.”¹¹⁹. Profesorul Tudor Cătălin din Cernăuți a fost înștiințat, la 18 ianuarie 1941, de un anchetator din N.K.V.D. că „peste câteva zile va izbucni cu certitudine revoluția în țară” și, drept urmare, „armata roșă va înainta până în Balcani”

¹¹² Ilie Dugan, *op. cit.*, caiet II, p. 463 și urm.

¹¹³ Vezi Grigore Gafencu, *Misiune...*, p. 129–130.

¹¹⁴ *Pe marginea prăpastiei. 21–23 ianuarie 1941*, vol. II, București, 1942, p. 116.

¹¹⁵ A.N.S., Fond Prefectura jud. Rădăuți, d. 13/1940, f. 110.

¹¹⁶ *Stenogramele ședințelor...*, p. 601.

¹¹⁷ A.N.S., Fond Poliția de reședință Suceava, d. 3/1940, f. 19.

¹¹⁸ Alexander Werth, *Un corespondent englez pe frontul de Est*, București, 1970, p. 60.

¹¹⁹ Victor Suvorov, *Spărgătorul de gheață. Cine a declanșat cel de-al doilea război mondial?*, Iași, 1995, p. 41 și urm.

[s.n.]¹²⁰. Generalul Halder menționa, la 3 decembrie 1940, în *Jurnal* despre raportul zilnic al Statului Major General român privind deplasarea a patru divizii rusești în apropierea frontierei, „nu departe de Cernăuți”¹²¹. Începând cu data de 19 ianuarie s-au intensificat observațiile asupra teritoriului României; căile de acces spre linia de demarcație vor fi curățite, iar trupele sovietice concentrate în regiune sunt puse în stare de alarmă¹²². De asemenea, S.S.I. deținea informații că rușii mențin numeroase trupe în Bucovina și urmăresc cu atenție situația din țară, intenționând ca, la momentul oportun, „să intervină pentru transformarea revoluției legionare într-una comunistă”¹²³.

Declanșarea „rebeliunii” a fost făcută într-un moment de extremă gravitate și contrar recomandărilor lui Corneliu Zelea-Codreanu, cuprinse în *Însemnările* de la Jilava, unde se scotea în evidență pericolul unor tulburări interne ce puteau fi fatale statului nostru, „primejdia de la Răsărit pândindu-ne fiecare greșeală, fiecare pas”¹²⁴. Potrivit declarațiilor lui Nicolae Cocea din Voloca, ce a reușit să se refugieze în țară, la începutul lui februarie 1941, „în zilele de 21–23 ianuarie 1941, cu ocazia rebeliunii din România, armata rusească a venit până în comuna Cosmin spre România de unde s-a reîntors”¹²⁵.

Se impune concluzia că autoritățile sovietice erau foarte bine informate asupra disensiunilor din cadrul guvernului de la București și a direcției spre care evoluau acestea. O serie de concentrări și manevre ale Armatei Roșii ce au avut loc în iarna anului 1940/1941 în preajma liniei de demarcație sunt, desigur, în legătură cu sporirea prezenței germane în România, dar manifestările belicoase din zilele rebeliunii depășesc cadrul unor simple măsuri de siguranță militară. Considerăm că, de această dată, obiectivele sovietice în nordul Moldovei aveau un caracter mult mai limitat, statutul țării noastre fiind acum cu totul altul decât cel din lunile iulie-septembrie.

În perioada 1940–1941, în preajma frontierei cu U.R.S.S. se va desfășura o intensă confruntare subterană între diverse servicii secrete. Prin ocuparea Basarabiei și a nordului Bucovinei – se arăta într-o adresă a Inspectoratului de Poliție și Siguranță al Ținutului Suceava din 23 august 1940 – serviciul de spionaj sovietic și-a creat posibilitatea declanșării unei veritabile ofensive informative ce tindea să cuprindă întreaga Moldovă, Dobrogea și zona petroliferă Prahova¹²⁶. „Scopul pe care îl urmăresc spionii – preciza Ordinul circular nr. 1 517 din 17 decembrie 1940 al Ministerului de Interne – este de a ști tot în toate domeniile

¹²⁰ Mihai-Aurelian Căruntu, *Un document-mărturie despre destinul tragic al nordului Bucovinei*, în *Europa XXI*, vol. I–II, 1992–1993, Iași, 1993, p. 177.

¹²¹ Franz Halder, *op. cit.*, p. 266.

¹²² Cristian Troncotă, *Între 20-25 ianuarie 1941 va izbucni o revoluție în Țara Românească*, M.I., nr. 1, 1994, p. 46.

¹²³ *Ibidem*; Maria Georgescu, *Verzii și roșii, mână în mână*, „Dosarele istoriei”, nr. 9, 2000, p. 45.

¹²⁴ Ștefan Palaghiță, *Garda de Fier spre reînvierea României*, București, 1993, p. 154.

¹²⁵ A.N.S., Fond Prefectura jud. Rădăuți, loc. cit., f. 20.

¹²⁶ Idem, Fond Poliția orașului Câmpulung Moldovenesc, d. 11/1940, f. 163.

[...], iar în populație de a crea anumite curente care să slăbească rezistența și coeziunea națională”¹²⁷.

Linia Molotov, ce avea porțiuni întinse nedelimitate clar pe teren, se va dovedi mult mai permeabilă acțiunilor diversioniste al N.K.V.D.-ului decât vechile hotare de la Ceremuș și Nistru. La 23 august 1940, Prefectura județului Rădăuți era înștiințată că grănicerii sovietici răpesc locuitori de pe teritoriul nostru „în scopul probabil de a obține informațiuni”¹²⁸. La scurt timp, o patrulă rusească – după ce a tras focuri de armă împotriva cetățenilor prezenți la marcarea parchetului în pădurea comunală – îl va reține chiar pe primarul comunei Bilca, ce va dispărea apoi fără urmă pentru totdeauna¹²⁹. Prin intermediul Telegramei nr. 56 898/1940, Mihail Manoilescu cerea Legației de la Moscova: „Binevoiți a protesta și a cere eliberarea imediată a Directorului școlar Vasile Irimescu, primarul comunei Bilca din Jud. Rădăuți [...] *capturat pe teritoriul român* [s.n.], sub amenințarea și focul armelor, de o patrulă sovietică. Adaog că dl. Irimescu este cumnatul profesorului universitar Traian Brăileanu”¹³⁰.

Un număr tot mai mare de persoane, în special evrei, erau instruite pentru a culege informații în spațiul românesc¹³¹. În acest scop, la începutul lunii decembrie 1940, un grup de 15 tinere au urmat un sumar curs de spionaj la Cernăuți, urmând să fie curând trimise în țară¹³². „Unii – se arată într-un ordin al Direcțiunii Generale a Poliției din 4 noiembrie 1940 – au misiunea de a culege informațiuni asupra stării de spirit a tuturor categoriilor sociale din țara noastră, alții de a recruta rezidenți de spionaj și totodată de a face legătura cu organizațiile comuniste de la noi”¹³³. Secția juridică a S.S.I. va reuși să descopere o întreagă organizație sovietică de spionaj cu sediul la București, dotată și cu un aparat de emisie-recepție, în urma interogării lui Mihail Masuc, ce a fost arestat în noaptea de 31 mai/1 iunie 1941 în localitatea Baineț (jud. Rădăuți)¹³⁴. Astfel, alături de incidentele de frontieră, activitatea subversivă a agenților bolșevici va contribui la menținerea unei permanente stări de neliniște și nesiguranță în zona liniei de demarcație.

După consumarea tragicului episod al ultimatumului sovietic, România va continua să fie subiect al cursei contra cronometru dintre cele două mari puteri totalitare ce urmăreau ocuparea unor poziții cât mai favorabile în centrul și sud-estul Europei. Prin atuurile sale strategice, sudul Bucovinei putea constitui un pion al expansiunii rusești în regiune, un aliniament de apărare împotriva unei ofensive a

¹²⁷ Tiberiu Tănase, *Cum spionau sovieticii în 1940*, R.I.M., nr. 6, 1995, p. 40.

¹²⁸ A.N.S., Fond *Prefectura jud. Rădăuți*, d. 100/1940, f. 29.

¹²⁹ *Ibidem*, f. 32.

¹³⁰ A.M.A.E., Fond 71, U.R.S.S., vol. 92, 1940, f. 305.

¹³¹ Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, *Anul 1940. Drama românilor dintre Prut și Nistru*, București, 1992, p. 40.

¹³² A.N.S., Fond *Poliția orașului Rădăuți*, d. 8/1941, f. 2.

¹³³ *Ibidem*, d. 3/1940, f. 106.

¹³⁴ Cristian Troncotă, Eugen Cristescu, *Asul serviciilor secrete românești. Memorii. 1916–1944*, București, f.a., p. 56.

Axei, sau o bază de plecare pentru un „Drang nach Osten” german. Pentru aceste motive, Kremlinul a reactualizat o pretenție teritorială la care fusese nevoit să renunțe în iunie 1940 și care a devenit, așa cum remarca George Ciorănescu, „un măr al discordiei” între Germania și U.R.S.S.¹³⁵. În condițiile amintite mai sus, Bucovina va trece prin patru perioade critice: a) în luna august, în preajma Dictatului de la Viena; b) în luna septembrie, culminând cu Memorandum-ul din data de 21; c) cu ocazia întâlnirii ruso-germane de la Berlin, din 12–13 noiembrie; d) în iarna anului 1940/1941, în timpul dificultăților de ordin intern prin care trecea țara. Tatonările diplomatice ale Moscovei, în vederea acaparării de noi teritorii românești, corespundeau cu organizarea unor „incidente” și concentrarea de forțe militare în apropierea liniei de demarcație. Atmosfera evenimentelor din această perioadă, asemănătoare cu cea care mai târziu, va caracteriza Războiul Rece, se reflectă fidel și în starea de spirit a locuitorilor din regiune. Uniunea Sovietică va fi nevoită să renunțe la obiectivul maximal la care putea să aspire (obținerea liniei naturale a Carpaților Orientali), pentru a se concentra spre cele minimale (sudul Bucovinei și Gurile Dunării). Grigore Gafencu, care s-a aflat, în tot acest timp, în „prima linie” a diplomației românești, constata că U.R.S.S. „era mai mult decât un vecin incomod sau un adversar periculos: era imaginea însăși a neantului în care puteau să dispară, așa cum dispăruse Basarabia și celelalte provincii românești”¹³⁶. Posibilitatea semnării unei noi înțelegeri pe seama României, de felul celei încheiate în august 1939, se va restrânge o dată cu acordarea garanțiilor germano-italiene și intrarea țării noastre sub „umbrela” politico-militară a celui de-al treilea Reich, mutații ce au tulburat, în mare măsură, „parteneriatul” sovieto-german. Conul de umbră spre care evoluau raporturile dintre Berlin și Moscova reprezenta, în acel moment, unica șansă pentru reîntregirea hotarelor de nord-est și înlocuirea stării de nesiguranță și provizorat cu un mult dorit și, incontestabil, legitim *statu-quo ante*.

Der Süden der Bukowina in der Zeit zwischen dem 3. Juli 1940 und dem 22. Juni 1941: eine strittige Region innerhalb der rumänisch-sowjetisch-deutschen Verhältnisse

(Zusammenfassung)

Der Verfasser analysiert die Lage des Südens der Bukowina in der Periode Juni 1940–Juli 1941, indem er die Veränderung der europäischen Machtverhältnisse schildert, die sich in der Stimmung und in den Ereignissen in der Nähe von der „Molov-Frontlinie“ widerspiegelte. Es werden einige für den Statut dieses rumänischen Territoriums risikoreiche Momente hervorgehoben, das auch nach dem Ultimatum vom Juni 1940 ein „Zankapfel“ der rumänisch-sowjetisch-deutschen Verhältnissen geblieben ist.

¹³⁵ *Ibidem*.

¹³⁶ *Ibidem*.

SOLCA – ASPECTE ISTORICO-MITOLOGICE

TODERAȘ SIMION

Solca este un ținut smuls sălbăciei Munților Bucovinei. Boncăluitul cerbilor, urmele vicleniei vulpilor în preajma gospodăriilor și ferocitatea ursului amintesc mereu că aici civilizația se întâlnește cu bunul plac al naturii și nu întotdeauna iese învingătoare.

Plămădită într-o confruntare cu sorți de izbândă alternativi, mica așezare Solca a trăit și ea întâmplările care încearcă să șteargă trecutul, să-l acopere cu pulberea uitării și anonimatului. Pierderea arhivelor, în împrejurările dramatice ale celui de-al Doilea Război Mondial sau interpretarea evenimentelor în tiparele convenabile regimului comunist, nu au făcut istoria localității Solca mai puțin interesantă.

Începută ca o civilizație a sării, prezența omului aici este semnalată încă din preistorie. În mileniul V î. Hr., în zona Slatinei Mari exista, potrivit primelor cercetări arheologice efectuate la mijlocul secolului trecut, o comunitate umană a cărei principală activitate era producerea sării¹. În vase de ceramică de mari dimensiuni, prin fierberea slatinei se obținea terciul de sare care, apoi, era uscat în pahare din lut nears, așezate pe vatra focului. Extragerea sării se făcea prin spargerea paharelor. Modul de prezentare finală a produsului (huscă) sugerează faptul că sarea obținută nu era destinată comunităților din apropiere, ci unora aflate la mare distanță, unde saramura era mai greu de transportat decât anumite forme de sare care serveau în același timp și ca echivalente de schimb. Stabilirea, în zona montană, lipsită de condiții de practicare a agriculturii, a acestui grup uman arată că produsul căruia îi consacra activitatea avea mare căutare la alte colectivități, putându-și asigura, prin schimb, existența². Chiar dacă investigații mai recente contestă vechimea, totuși se pare că avem de a face cu una dintre cele dintâi exploatări de sare din Europa.

Deși începută sub semnul sării, existența omului aici se va rezema, cu nădejde, și pe întinsa pădure, care coboară de pe piscurile munților, trecând prin

¹ Vezi, pe larg, I. Șandru, *Contribuții geografico-economice asupra exploatării salinelor din Bucovina de sud*, „Studii și cercetări științifice”, Iași, 1952, nr. 1–4, p. 407–424.

² Vezi, pe larg, Nicolae Ursulescu, *Exploatarea sării din saramură în neoliticul timpuriu în lumina descoperirilor de la Solca*, în „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie”, București, tomul 28, nr. 3, 1977, p. 307–317.

grădini și curți, până în streășina caselor. Lemnul, poienile de pășunat, vânatul bogat, slatina izvoarelor și ciupercile cele mai neașteptate au făcut ușoară viața localnicilor. Dacă pădurea a fost, pentru locuitori, casă, masă și pat, în schimb râul, care înjumătățește așezarea, s-a mai răzvrătit, din când în când, înălțându-se deasupra malurilor pentru a le înăbuși ogorul, curtea și gospodăria³.

Intrarea localității în istoria scrisă este legată tot de prezența sării. Termenul „solca” este un derivat în „-ka” de la cuvântul *solī* (sare, în limba slavă)⁴. Toponimul este menționat, pentru prima dată, într-un act emis la 15 ianuarie 1418 la Baia, în vremea domnitorului Alexandru cel Bun. Acesta, în cearta dintre Maicolea, fiica lui Stoian, nepoții Balotă și Dragoș, stăpânitorii de drept și Vlad și Crâstea, stăpânitorii de fapt, face judecată dreaptă, lăsând satul Solca în stăpânirea lui Vlad și Crâstea⁵. Ulterior, satul va fi stăpânit, pe rând, de boieri și boieroaice, de mitropolitul Moldovei, Gheorghe Movilă, și de Mănăstirea Sucevița. Acesteia îi va fi luat de domnitorul Ștefan Tomșa al II-lea, cu scopul înzeestrării ctitoriei sale, Mănăstirea Solca. Acesta nu va pricinui nici un neajuns fostei proprietare, deoarece o va despăgubi, cumpărându-i două fălci de vie la Cotnari, restituindu-i satul Stănilești. Domnitorul îi va dărua și 700 de galbeni și o cupă de argint⁶. Alți domnitori și boieri vor continua daniile către Mănăstirea Solca, aceasta ajungând să stăpânească întinse sate, moșii, bălți, heleșteie, mori, vii, case și pivnițe de pe întreg teritoriul Moldovei.

La început moșie, Solca s-a încheat ca sat în jurul mănăstirii, înălțată la început de veac XVII, pe mal de râu, de către acest fără odihnă domn: Ștefan Tomșa al II-lea. În jurul mănăstirii va gravita, mai bine de două veacuri, întreaga viață economică și spirituală a așezării. Așezământul monahal a fost și suportul primelor manifestări ale învățământului și culturii scrise din Solca. În vremea egumenatului lui Vartolomei Măzăreanu (1768–1774), reprezentant de seamă al școlii, vieții cărturărești și duhovnicești din Moldova, membru al Academiei din Kiev, se va înființa, potrivit tradiției, prima școală din Solca. Tot aici a scris și lucrările: *Învățătura dulce*, *Livada înflorită* (1770), *Condica sfintei mănăstiri Solcăi* (ianuarie 1771), *Arătare pentru Ștefan Voievodu, domnul țării Moldovei, ctitorul sfintei mănăstiri Solcăi*, *Viața preacuviosului Macarie Egipteanul*⁶. În anul 1769, mănăstirea se va îmbogăți cu 37 de cărți tipărite în limba slavonă, în urma întâlnirii lui Vartolomei Măzăreanu, în cadrul unei delegații ecleziastice, la Sankt-Petersburg, cu țarina Ecaterina a II-a. De la aceasta va mai primi vase de argint și veșminte preoțești⁷. De altfel, țarina va manifesta, se pare, o anumită grijă față de

³ *Documente privind istoria României, veacul XIV, XV, A. Moldova*, vol. I (1384–1475), București, Editura Academiei, 1954, p. 39.

⁴ Iorgu Iordan, *Nume de locuri românești în Republica Populară Română*, vol. I, București, 1952, p. 98–99.

⁵ *Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente, 1393–1848* (în continuare se va cita *Din tezaurul documentar sucevean*), București, 1983, p. 95–96.

⁶ Dimitrie Dan, *Arhimandritul Vartolomei Măzăreanu*, extras din „Analele Academiei Române”, București, tomul XXXIII, 1911, p. 31.

⁷ *Ibidem*, p. 5.

mănăstirea și satul Solca. În contextul evenimentelor din anii 1769–1774, printr-un document emis la Iași, în 1772, feldmareșalul rus P. A. Rumeanțev apăra satul Solca, „pentru a nu i se lua zaharea, fân și orz și să nu se impună podvezi și nici un fel de havalele solcanilor”⁸.

Având 83 de familii în 1774⁹, comunitatea din Solca se va întregi, în timpul stăpânirii habsburgice, cu gospodării ale coloniștilor catolici (germani, polonezi, slovaci ș.a.). Aceștia vor ridica, pe la anul 1868, Biserica „Sfântul Mihail”¹⁰. În ciuda greutăților edilitare din perioada comunistă, cele două biserici se înalță și astăzi, în pragul noului mileniu, deasupra tuturor clădirilor urbei. Masive și aproape de cer, sfintele lăcașuri au fost sprijinul sufletului creștinilor apăsați de guvernări, bătrânețe, boală și nefericire. Nu departe de aceste biserici și malul drept al râului purta semnul sacralului. Un templu mozaic înprospăta credința și speranțele evreilor, aduși de valorile istoriei și prin această parte de lume.

În timpul stăpânirii Bucovinei, austriei s-au preocupat să controleze și valorifice cât mai bine resursele locale. Au construit drumul care lega Solca de Cernăuți și Vatra Dornei și au industrializat slatina, aducând primele fierbătoare la Slatina Mare (1783). Obținută – după cum se crede – de călugării mănăstirii, în secolul al XVII-lea, vestita bere de Solca s-a produs într-o fabrică, construită prin 1792 sau 1810¹¹. Ridicându-se întâi „Institutul balnear al doctorului Beilich”,¹² mai apoi clădirile „Sanatoriului dr. Poras”¹³ și „Sanatoriului dr. Herschman”, capabile să asigure băi de sare, băi de cetină, băi de acid carbonic, împachetări cu nămol, inhalatii și cure dietetice¹⁴, Solca va deveni, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, o importantă stațiune balneoclimaterică a Bucovinei. Clădirile jandarmeriei, percepției, berăriei, oficiului poștal și telegrafic, biroul administratorului silvic Kronaber¹⁵ completau peisajul edilitar. Din anul 1891, „în parcul de cură al Solcii” cânta orchestra de la Sadagura, angajată pe vară, pentru sezonul balnear¹⁶. Atracția de stațiune „pentru cei cu organisme slăbite, dar și pentru cei cu suflete obosite” a crescut rapid. În anul 1905, cei veniți la tratament erau nu numai din Bucovina ci și din Regatul României, Galiția, Rusia etc.¹⁷

Tinerii din Solca au călătorit sau au urmat cursurile unor universități din Apus, intrând în contact cu elemente ale culturii occidentale (I.E. Torouțiu studiază în Germania, devenind asistent de limba română la Frankfurt pe Main, între 1911 și 1913).

⁸ Din tezaurul documentar sucevean, p. 407–408.

⁹ Teodor Bălan, *Sate din Bucovina* (ms. dactilografiat), Biblioteca Muzeului Național al Bucovinei, Suceava, p. 199.

¹⁰ *Almanah „Presă Bună”*, Iași, Editura „Presă Bună”, 1997, p. 189.

¹¹ *Județele și orașele României în cifre și fapte (orașele României)*, vol. II B (în continuare se va cita *Județele și orașele României*), București, 1996, p. 92.

¹² „Gazeta Bucovinei”, Cernăuți, I, 1891, nr. 19, p. 2.

¹³ *Ibidem*, II, 1892, nr. 28, p. 4.

¹⁴ *Județele și orașele României*, p. 465.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ „Gazeta Bucovinei”, I, 1891, nr. 19, p. 2.

¹⁷ Ion Hotețec, *Scurtă monografie*, ms. dactilografiat, p. 11.

Pe palimpsest au rămas însă și umbrele perioadei habsburgice: încercările de deznaționalizare și catolicizare prin administrație, învățământ, cultură și colonizări cu populații catolice; atitudinile disprețuitoare față de credința ortodoxă (Mănăstirea Solca a fost desființată, iar clădirile ei transformate, pentru o vreme, în depozite de sare), depozedarea populației și mănăstirii de proprietățile agrosilvice, trecute în proprietatea Fondului Religionar Greco-Oriental al Bucovinei.

Reper în istoria urbei începutului de secol XX rămâne vizita savantului Nicolae Iorga, în însemnările căruia Solca era „o stradă dreaptă, bine orânduită, destul de norioasă”¹⁸. Mica așezare era animată de o populație eterogenă. Hanul unde poposiseră Iorga era nemțesc. Aici a întâlnit „țărani cu pălării ungurești ca ale rutenilor”, dar vorba lor era „vorba noastră, românească”. „Stăpânul hanului pare a fi șvab, nevasta arată polonă, slujnica poate fi orice, pe când cea de a doua e o româncă, purtând pe față pecetea de tristeță palidă a neamului: de lampa atârnată e legat carnetul de danț de la o petrecere evreiască”. A doua zi vede „chiar și câte o munteancă, purtând catrință neagră cu margine roșie” și constată că „un armean și-a făcut sălaș în cuprinsul mănăstirii”. Vizita avea loc în Joia Paștilor, când „biserica era plină de țărani puternici, de femei gătite, și ei și ele în cojoacele de sărbătoare”¹⁹.

Istoric, Iorga nu putea să nu se oprească, în mai multe rânduri, asupra ctitoriei ridicate de „acest Ștefan-Vodă al măcelurilor de boieri”. Atunci, mănăstirea se afla la capătul târgului, „într-un loc unde înălțimile semănate cu brazi înconjură din toate părțile”. Biserica fusese reparată nu de mult și, împreună cu turnul de la poartă, fuseseră acoperite „cu țigle strălucitoare de modă bucovineană”. Chiliile erau, însă, numai ziduri rupte. Întăriturile, care înconjurau mănăstirea, stăteau încă în picioare, deși o parte din bolovani au fost folosiți la construirea noilor case ale „târgușorului” Solca.

În discuțiile cu localnicii, Iorga rămâne surprins de cele afirmate de un „bătrân strâmb”, care susținea că a călătorit mult „pe la Dorohoi, prin Suceava, prin Iași, până jos la Huși”, ajungând și pe la ruși. Întrebându-l ce crede despre ruși, răspunsul apare surprinzător pentru istoric: „Acolo-i mai bine ca în România. Acolo-i pământul larg”. Orice i-ar fi spus era zadarnic, moșul avea „înfipță părerea că peste Prut domnește Țarul cel binecredincios, care face pomană cu «pământuri largi»”. Iorga a fost afectat, în mod deosebit, de faptul că „tinerii care-l înconjură [pe acest bătrân – n.n.], tăcuți, învață de la dânsul aceasta”. Cu această amărăciune istoricul încheie rândurile dedicate localității Solca. Evoluția ulterioară a evenimentelor avea să dovedească faptul că ideile acestui bătrân nu corespundeau spiritului care-i anima pe localnici. Din Congresul General al Bucovinei au făcut parte și reprezentanții solcanilor, votând, la 15/28 noiembrie 1918, unirea cu România.

Solca atinge punctul maxim al dezvoltării sale în perioada interbelică. Revenită la patria mamă, după distrugerile Primului Război Mondial așezarea se va revigora economic și demografic, va înflori cultural și își va spori importanța ca

¹⁸ Nicolae Iorga, *Neamul românesc în Bucovina*, București, Editura Institutului de Arte Grafice „Minerva”, 1905, p. 70–75.

¹⁹ *Ibidem*.

stațiune. Declarată oraș din 1926, în 1938 se va moderniza prin introducerea iluminatului electric. Preventoriul, hotelurile, restaurantele, vilele, parcurile de agrement, terenul de tenis, ștrandul, asigurau standarde înalte de stațiune balneoclimaterică. Mii de vilegiaturiști din țară și străinătate o vizitau anual. În 1938, peste 18 mii de oameni au fost la tratament, depășind de aproape cinci ori populația orașului²⁰. Nesemnificativa scădere a numărului vizitatorilor în anii marii crize economice argumentează ideea că stațiunea din Solca era foarte căutată pentru tratamentele și efectele sale benefice. Când spațiile de cazare ale Sanatoriului „Regina Maria”, vilelor („Principesa Maria”, „Carmen Silva”, „Gâdei”) și ale hotelurilor deveneau insuficiente, clădirile fabricii de bere și a celei de cherestea, precum și casele particulare asigurau cazarea. Într-un an găsim pe cineva cazat chiar și în templul evreiesc²¹.

Stațiunii climaterice Solca îi făcea reclamă presa vremii: „Așezată la poalele Carpaților Bucovinei, se deschide la data de 1 iunie 1936. Climatul dulce și temperat al acestei stațiuni, precum și faptul că este ferită de curenți este recomandată de toți medicii ca cea mai bună stațiune pentru cei suferinzi de anemie, cloroanemie, limfatism, convalescență, debilitate, surmenaj fizic și intelectual precum și debilitați pulmonare. Parcurile splendide de brad și molift, bine înzestrate și întreținute în cea mai perfectă curățenie, prezintă o adevărată localitate de recreere, iar pentru adăpost și menaj există restaurante, cofetării și vile de prim rang, locuințe cu tot confortul modern, cu prețuri foarte reduse la hrană și chirie, ștrand, teren de tenis și locuri de excursii splendide. Băi de brad și soare, acid carbonic, inhalații moderne sistem Bouling, băi de soare cu plajă, ocazie de excursiuni, medici specialiști. Muzica militară a Regimentului 5 jandarmi, autobuze la toate trenurile la gara Cacica cu prețuri absolut reduse, reducere pe CFR până la gara Cacica”²².

Creuzet în care s-au adunat de-a lungul timpului reprezentanți ai mai multor nații, Solca interbelică avea un caracter multietnic, multiconfesional și multicultural. Recensământurile și cimitirele confirmă caracterul cosmopolit al urbei.

Dacă *Nota oficială* a primăriei Solca, din 2 iulie 1917, trimisă „Onorabilului comisar districtual rusesc Gura-Humorului” consemna că populația de 3 253 de locuitori ai „târgușorului Solca” era formată din 1 819 români, 899 germani, 389 evrei, 127 polonezi, 16 ruteni și 5 slovaci²³. Recensământul din 1930 îi adăuga pe ruși, cehi, unguri, armeni. La acea dată conviețuiau în Solca: români (1 779), germani (748), evrei (191), polonezi (86), ruși, ruteni, ucraineni, slovaci, unguri, armeni, sârbi (însușind restul de până la 2 882 de locuitori)²⁴. Locuitorii aveau

²⁰ Dragomir Paulencu, *Probleme geografice privind orașele mici din județul Suceava*, „Studii și cercetări de geografie”, Suceava, 1983, p. 130.

²¹ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 70–75.

²² „Glasul Bucovinei”, XIX, 1936, nr. 4829, 6 iunie 1936, p. 3.

²³ *Recensământul general al populației României, 1930*, vol. VI, București, 1938, p. 476.

²⁴ Arhivele Statului Suceava (în continuare se va cita A.S.S.), fond *Primăria Orașului Solca*, d.1/1917. f. 81.

confesiuni diferite: romano-catolici, mozaici, evangheliști, bapțiști, greco-catolici, armeanogregoriani.

Româna, germana, idiș, poloneza, rusa, ceha, sârba, armeană – limbi cunoscute sau vorbite, făceau din Solca un loc de întâlnire a celor mai diverse spații lingvistice și culturale. Societățile culturale românești și ale minorităților („Clubul Român”, „Sentinela Poporului”, „Liga Poporală Catolică Germană” etc.) își desfășurau activitatea în sedii și biblioteci proprii.

Coexistența interetnică și confesională a fost pașnică, civilizată, cercetarea documentelor istorice dând la iveală doar un incident etnic mai grav, un duel între doi avocați, unul român și altul neamț (sau evreu), având drept cauză afirmațiile făcute de ultimul pe tema drepturilor germanilor²⁵.

Meseriile locuitorilor din Solca erau diverse. Prin stațiune pândeau birjari prefăcut plictisiți, frizeri subțiri și croitori dichisiți; întâlneai casapi încrâncenați și morari, berari, cârnățari, crâșmari, cizmari, cărămidari, tinichigii, fierari, cuțitari, lăcătuși, șelari, rotari, stoleri, vopsitori, tipografi și dascăli²⁶.

În localitatea Solca au conviețuit pașnic mai multe etnii. În 1941, solcanii se plângeau autorităților militare că nu „are cine potcovi caii și repara grapele”, deoarece meseriașii fierari și potcovari erau etnici germani care s-au repatriat²⁷. Chiar dacă moartea le despărțea drumurile spre cimitirul ortodox, catolic sau iudaic, speranța le era că, în cele din urmă, se vor regăsi în ceruri.

Evenimentele care au cuprins lumea către mijlocul secolului trecut aveau să frângă grav destinul Solcii. Ultimul război mondial, cu tranșeele șerpuiind printre brazi, a urât și însângerat și aici lumea. Distrugerile, evacuarea populației, morții, repatrierea nemților în 1940 (169 de familii, cum prezintă statisticile)²⁸, deportarea evreilor în 1942 (circa 90 de familii, după cum își amintesc localnicii), nenorocirile și sărăcia de după război au dezzechilibrat structura demografică și viața economică a orașului. Experimentele și experiențele contradictorii trăite de localnici în perioada împrăștiării agrare (1945) și a întovăririi agricole „Nicolae Bălcescu” (1957–1962), în anul încercărilor de colectivizare a orașului (1962) și, apoi, în cei de industrializare, au afectat grav viața urbei. Au fost tentativele de a rupe cu „trecutul anarhic”, pentru a construi planificat „un prezent și un viitor luminos”. Din aceeași dorință, autoritățile comuniste au transformat denumirile unor clădiri și străzi. Astfel, clădirea preventoriului, numită „Regina Maria”, s-a transformat într-un sanatoriu TBC fără nume, „Strada Germanilor” în „Strada Gheorghe Doja”, „Strada Plopilor” în „Strada 9 Mai”, „Strada Cojocarilor” în „Strada Filimon Sârbu”, „Strada Mătrăgunei” a devenit „Strada 30 Decembrie”, iar „Strada Ilie Toroușiu”, „Strada Libertății”²⁹. Noile realități au alungat vilegiaturistii care

²⁵ I. E. Toroușiu, *Românii și clasa de mijloc în Bucovina, Partea I. Meseriașii*, Cernăuți, 1912, p. 70.

²⁶ „Gazeta bucovinenilor”, București, I, 1934, nr. 4–5, 16–30 decembrie, p. 1.

²⁷ A. S. S., fond *Primăria Orașului Solca*, d. 1/1941, f. 481.

²⁸ *Ibidem*, d. 21/1950, f. 109–111.

²⁹ *Ibidem*, d. 6/1948, f. 75.

animaseră, în perioada interbelică, străzile, parcurile și traseele turistice. Murea o parte din farmecul stațiunii, iar eforturile câtorva medici de a o resuscita, creând un centru medical pentru operații pe plămâni, aveau să se stingă și ele, destul de repede. La începutul anilor șaptezeci, Solca nu putea fi considerată oraș. Localitatea avea o populație majoritar țărănească, o fabrică de bere și câteva prăvălii, în foste case germane și evreiești. Construirea, în anii vechiului regim, a unor blocuri și clădiri pentru instituții, realizarea canalizării orașului, asfaltarea unor străzi etc., nu aveau cum reînnoia destinul de stațiune balneară. Solca era vizitată de turiști doar în trecere. Singurul hotel existent în 1970 avea numai 9 locuri³⁰, iar încercarea de renaștere a stațiunii în deceniul nouă – amenajarea unui han cu 46 de locuri și a unui popas turistic, „Trei Iazuri”, cu 36 de locuri – nu a putut reînvia o activitate ale cărei tradiții se pierduseră. Turiștii străini au ajuns o curiozitate pentru localnici. Regimul comunist suprimase aproape total și legăturile de sânge și suflet pe care destui solcani le mai aveau cu lumea occidentală, chiar dacă, sporadic, acestea se refăceau prin intermediul vizitelor unor familii de nemți și evrei care veneau în Solca pentru a-și reîntâlni locurile natale, rude și vechi prieteni.

Pentru copiii din așezările vecine, Solca a continuat să rămână, pentru multă vreme, un loc ciudat și fabulos. Din depărtarea ogrăzilor, prăbușite într-o beznă ancestrală, priveau mirați aura ridicată deasupra orașului, ca ceva căreia i se spunea „lumină electrică”. Și nu-și închipuiau, sub acest nimb, o lume care să nu fie fascinantă. Apăsăți de întunericul nopții, orașul de la doar câțiva kilometri, unde „noaptea se vedea ca ziua”, îi încredința, împotriva spiritului ateu comunist, care se lăsa ca un fum tot mai dens în suflete, că lumina nu putea veni decât de la niște biserici.

Solcanii au fost de-a lungul timpului oameni mândri, dar pașnici și răbdători câștigându-și existența ca lucrători la pădure și în cariera de piatră, în industria locală și în sectorul serviciilor, dar și la munca câmpului. Vremurile trăite le-au înnobilit sau înrăit sufletul. Scrierile vechi păstrate le amintesc și unele năravuri. „Sunt prea puțin muncitori, cu unele moravuri și înclinații spre furt și jaf și ar trebui ajutați cât mai curând cu alimente de urgentă necesitate, dar nu merită, întrucât sunt oameni îndărătnici, neascultători și nesupuși la ordine”. Caracterizarea aparține pretorului plasei Solca, Emilian Lungu, făcută în perioada foametei din anul 1944³¹.

Mândria de a se considera mari crescători de cai i-a făcut pe locuitorii din Solca, prin anii șaptezeci, foarte lăudăroși. Ore întregi, seara, în centrul urbei, își povesteau, cu pasiune, faptele de vitejie ale armăsarilor. Întâmplarea relatată de poreclitul Pleoască, despre un lup, furișat prin cânepa înflorită, care i-a atacat murgul, ce s-a apărat, lovindu-l cu copitele, aruncându-l până pe gheața iazului care s-a rupt, înecându-l, a constituit un exemplu de minciună exagerată, folosit de generații de părinți, în elanul pedagogic de a corecta fireasca, la anumite vârste,

³⁰ *Ibidem*, fond *Consilieratul Agricol Suceava*, d. 9/1970, vol. 1, f. 57.

³¹ *Ibidem*, fond *Prefectura Județului Suceava*, d. 42/1944, p. 44.

tendință a odraslelor de a minți. Unele apucături, întâlnite de altfel în orice comunitate, nu au înăbușit calitățile locuitorilor acestei așezări. Și numai dorința veneticilor – români și neromâni – de a le tăia din aerul de superioritate, le-a exagerat pornirile mai puțin onorabile.

Pentru că iubesc mitologia, dar și pentru că nu le place să fie considerați urmașii primilor robi ai mănăstirii, localnicii din vița cea mai veche și-au ascuns începuturile în legende. Lumea poveștii și-au construit-o în jurul *Pietrelor Muierii*. Din ele s-ar fi născut cei dintâi solcani; de ele era legată, printr-un tunel (folosit doar de călugări, morți înainte să-i destăinuie originea) mănăstirea; acolo își adăposteau, în vremuri tulburi, când năvăleau tătarii, nevestele și copiii; acolo era ascuns, datorită asprimii puterii, Darie haiducul; dinspre aceste *Pietre* solcanii așteptau ca vânturile să risipească ceața și ploile seceta; deasupra lor au văzut prima cometă și, firește, sub *Pietre* era îngropată o comoară. *Pietrele* i-au ajutat pe solcani să descopere, de sus, imensitatea pădurii și să bănuiască cum arată marea, lecuindu-i pe unii de obsesia ei. Ca de pe un promontoriu, o mare de cetină ți se așterne la picioare, cu valuri încremenite în conturul culmilor peste care umbra norilor închipuie mișcătoare ființe fantastice. Priveliștea aceasta le-a dat unora măsura neînsemnătății ca ființe umane, altora, sentimentul semeției față de muritorii care n-au ajuns niciodată să vadă ce au văzut ei. Și unii și alții s-au încumetat până pe „acoperișul lumii”, pentru a se simți, măcar o dată în viață, zei. Căci Solca a fost o lume în care s-a cunoscut, mai ales, „măreția” de simplu participant la drama de a fi om.

Redescoperirea istoriei localității Solca, în dimensiunile ei europene, atâtea câte au fost, cunoașterea mentalităților și a firii oamenilor locului, poate fi de folos solcanilor pentru a face pași mai siguri pe calea viitoarei integrări europene a țării, a dobândirii unei noi identități, fără să și-o piardă pe cea proprie.

Solka – historisch-mythologische Aspekte

(Zusammenfassung)

Der Verfasser präsentiert einige Aspekte aus der Geschichte von Solka zwecks der Wiederentdeckung der Vergangenheit dieser Ortschaft in ihren europäischen Dimensionen. Die Kenntniss der Mentalität und des Charakters der Menschen aus Solka könnte für sie nützlich sein, und zwar in dem Sinne, dass sie sichere Schritte auf dem Weg der zukünftigen europäischen Integration des Landes und der Gewinnung einer neuen Identität machen können, ohne aber dadurch ihre eigene Identität zu verlieren.

OBSERVAȚII ȘI CERCETĂRI DIN DOMENIUL BIOLOGIEI ÎN OPERA LUI SIMEON FLOREA MARIAN

PETRU BEJINARIU

Omul de cultură Simeon Florea Marian s-a născut la Ilișești, la 1 septembrie 1847, într-o familie de țărani. Aici a cunoscut și îndrăgit de mic natura și mirifica lume a satului, lume în care „s-a născut veșnicia” și unde, în voie, respiră marea lege morală a românilor. A urmat școala în satul natal, apoi Școala Populară și Gimnaziul la Suceava, Năsăud și Beiuș. Își face studiile teologice la Cernăuți, atunci o adevărată capitală culturală a românilor, azi înstrăinată printr-un tratat umilitor între România și Ucraina, semnat în 1997.

Simion Florea Marian și-a închinat „o viață întreagă pentru eternizarea comorilor de frumuseți în legătură cu viața țaranului”¹. În perioada studiilor gimnaziale urmărește, cu mare interes, conținutul și formele tradiționale de la țară și publică, în revista „Familia”, culegerea de folclor *O nuntă la Ilișești*. Aceasta este prima scriere publicată de viitorul folclorist. Simeon Florea Marian a mai publicat: *Poezii populare din Bucovina*, *Balade române culese și corese* ș.a.

În timpul studiilor la Năsăud și Beiuș a străbătut meleagurile Transilvaniei cu marea dorință de a-l întâlni pe legendarul Avram Iancu, dar acest lucru nu s-a întâmplat niciodată. În schimb, a adunat cântece și a întocmit cea mai frumoasă culegere de poezii despre „crăișorul munților”, pe care a publicat-o, în anul 1900, sub numele de *Poezii populare despre Avram Iancu*.

După terminarea studiilor, Simeon Florea Marian este hirotonit ca preot, slujind în satele Poiana Stampei și Voloca, și apoi în orașul Siret. Aici a funcționat și ca profesor de religie și limba română, profesând într-o zonă demografică heterogenă. În anul 1881, Simeon Florea Marian este primit în rândul membrilor Academiei Române. Cea mai bogată activitate o desfășoară la Suceava. Participă la toate manifestările societăților culturale, fiind implicat, mai ales, în activitatea Societății „Școala Română” din Suceava.

Lucrările lui Simeon Florea Marian sunt consacrate sărbătorilor, obiceiurilor rituale, omitologiei și entomologiei. În acestea abundă legendele, cântecele,

¹ Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina, 1775–1981*, Cernăuți, Editura „Alexandru cel Bun”, 1996, p. 178.

descântecelor, colindele, strigăturile, proverbele, ghicitoriile care aparțin, în egală măsură, etnografiei și folclorului. Este autorul unei opere unice în folcloristica europeană. A pus bazele etnografiei românești în lucrările: *Nașterea la români*, *Nunta la români*, *Înmormântarea la români*, *Tradițiile populare din Bucovina*, *Tradiții românești* ș.a. Începând cu opera *Ornitologia poporană română*, lucrare premiată de Academia Română, Simeon Florea Marian inaugurează o nouă serie de lucrări referitoare la păsări, insecte și plante, cu denumirile lor populare, în legende, obiceiuri, credințe, cântece.

De asemenea, „cel mai harnic și mai fecund folclorist al literaturii românești”², a avut și ample preocupări în domeniul științelor naturii: ornitologie și entomologie, „zoologie populară”, biologie vegetală, „botanică populară”³.

Ornitologia poporană română, publicată în anul 1883 la Cernăuți, în două volume (861 pagini), cuprinde: legende, datini, credințe, cântece despre păsări, dar și numele românești ale păsărilor⁴. Această lucrare a presupus un mare volum de muncă, de la simple observații asupra păsărilor la diverse criterii taxonomice. Până la apariția acestei lucrări, Simeon Florea Marian a prezentat monografii despre speciile de păsări în publicațiile: „Amicul familiei”, „Albina Carpaților” ș.a. Corbul, rândunica, pupăza, șoimul, vulturul, pajura sunt speciile de păsări pe care folcloristul le-a prezentat în aceste publicații.

Modul de lucru folosit de către Simeon Florea Marian a fost deosebit de interesant și eficient: în diverse publicații a lansat un chestionar pentru cunoașterea păsărilor, inclusiv a numelui acestora; a cerut concursul mai multor învățători din satele din Bucovina (Horodnic, Straja, Gălănești, Ilișești, Vicovu de Sus, Pârtești) și din alte zone (Burdujeni, Seliște–Maramureș, Banat). Există documente care arată că acesta a solicitat pentru această lucrare și concursul lui Ion Creangă și Vasile Alecsandri.

În *Precuvântare* la cartea *Ornitologia poporană română*, Simeon Florea Marian prezintă o frumoasă motivare a demersului său: „Să luăm numai o botanică sau o zoologie românească în mână și vom afla nisce numiri de plante, animale și păsări care din care mai curioase și vecinicii neînțelese, pe când în popor există numiri așa de frumoase, precise și poetice. Cunoscând această lipsă, am adunat deocamdată numirile de păsări ce le-am aflat, până acum la popor, am adunat legende, datinile, credințele și cântecele ce le au poporul despre păsări, și le scot acum la lumină sub numele de: *Ornitologia poporană română*”. Lucrarea începe cu legende despre păsări. Prima pasăre prezentată, cu legende ei, este cucul (*Cuculus canorus* L.). Prima legendă, din cele cinci, a fost auzită de la Vasile Ungureanu din Ilișești, sat din Bucovina. Prezentăm, pe scurt, această legendă. Un cuc cu pene de aur o avea soție pe Sava, care i-a fost necredincioasă, iubindu-se cu priveghetoarea. Cucul și-a părăsit soția. În vreme ce Sava îl căuta,

² Eusebiu Popovici, *Din istoricul liceului „Ștefan cel Mare” din Suceava*, Suceava, 1935, p. 93.

³ *Știința în Bucovina. Ghid bibliografic*, Suceava, 1983, p. 174.

⁴ *Dicționar enciclopedic român*, vol. III, K–P, București, Editura Politică, 1965, p. 251.

cucul i-a spus: „să-lu caute, dacă voesce, de la Blagoviștenie pâne-n Sândiene”. În căutarea soțului, Sava devine neastâmpărată, trece de pe un pom pe altul și mereu strigă: „cucu, cucu!”. A doua legendă pornește de la împăratul cu doi feciori, Cucu și Ștefan, ambii cu părul de aur. La plecare în război, împăratul le-a spus feciorilor: „Dacă împăratul va muri în război, în locul meu vei urma tu fiule, Cucu”. De aici a început supărarea, intriga și lupta între frați, din care învingător a ieșit Ștefan. Între timp, a murit mama lor. Potrivit blestemului, frații au devenit păsări – unul în lumea cealaltă și altul în lumea cea nouă. Ștefan îl caută și-l strigă mereu pe fratele său, Cucu, din cealaltă lume. Una dintre credințele despre această pasăre se referă la felul în care aude omul glasul ei. Când se aude din față sau din dreapta, omului îi va merge bine tot anul, va fi sănătos și voios; când îl aude din spate îi va merge rău, nu va fi sănătos și voios.

În lucrare sunt descrise legende, datini și credințe și despre alte păsări: pescăruș, albinărel, dumbrăveancă, rândunica de noapte, rândunica de casă, ciocănitoarea, capântortura, șoimul, uliul, pajura, gaia, șorecarul, vulturul, ciuvica, buha, huhurezul, cioful, striga, priveghetoarea etc. (acestea sunt prezentate și cu denumirea lor științifică, în nomenclatura binară de sistem Linné). Numai prin enumerarea acestor păsări ne putem da seama de dimensiunile și însemnătatea lucrării *Ornitologia poporană română*.

Deosebit de interesante sunt elementele de etologie prezentate de Simeon Florea Marian. Despre cuc, bunăoară, folcloristul ne spune că e o pasăre „foarte neastâmpărată, nu stă mult pe un pom, ci punându-se pe-o ramură și, strigându de vr'o câteva ori «cucu! cucu!», îndată zboară pe altă ramură și așa, din pom în pom”⁵. Aspecte care țin de etologie întâlnim la aproape toate păsările a căror legende, credințe și datini sunt prezentate în lucrarea *Ornitologia poporană română*.

Între lucrările care valorifică cunoștințele și terminologia populară despre lumea vie se remarcă și monografia *Insectele în limba, credințele și obiceiurile românilor*, publicată în anul 1903. Volumul cuprinde 180 de specii de insecte și credințele, obiceiurile și creațiile folclorice legate de lumea aceasta a viețuitoarelor, cu cel mai mare număr de specii și indivizi biologici. În adunarea și clasificarea datelor, Simeon Florea Marin a fost ajutat de mulți colaboratori – sunt amintiți 60 de elevi suceveni și alți colaboratori din Bucovina. „Lucrarea este o adevărată mină pentru zoolog, lingvist și pentru cercetătorul culturii populare”⁶, afirma Mircea Fotea.

Domeniul interesant al lumii vii, al plantelor, a fost o pasiune reală a folcloristului bucovinean. Observațiile și cercetările acestuia s-au adunat cu migală în cele 12 volume de fișe ce alcătuiesc manuscrisul cărții *Botanica poporană română*. Fișele manuscrisului cuprind aproximativ 500 de specii de plante, fiecărei

⁵ Simeon Florea Marian, *Ornitologia poporană română*, Cernăuți, Tipografia R. Eckhardt, 1883, p. 90.

⁶ Mircea Fotea, *Simeon Florea Marian, folclorist și cinograf*, București, Editura Minerva, 1987, p. 67.

plante autorul consacându-i câte un capitol, mai mare sau mai mic, în funcție de însemnătatea acordată plantei în credința și tradiția populară. Vița de vie, bunăoară, ocupă 72 de pagini, Simeon Florea Marian întocmind un adevărat microtratată de viticultură populară. În aceste fișe, la fiecare plantă, sunt precizate denumirea științifică și apoi diverse legende, obiceiuri, balade și proverbe privitoare la plante. Sunt prezentate și întrebuițările magice și terapeutice ale fiecărei plante.

Folcloristul Simeon Florea Marian și-a structurat această lucrare într-un mod deosebit, promovând maniera specialistului biolog. Introducerea urma să cuprindă cunoștințele necesare despre rădăcină, tulpină, ramură, mugur, frunze și floare. În manuscris, atrage atenția îndemnul la valorificarea imensului potențial pe care-l oferă farmacia naturii prin plantele medicinale. Acest îndemn rămâne și astăzi de mare actualitate, potrivit celor scrise de Gh. Diharu: „Plantele medicinale, aceste nestemate naturale încărcate de parfum și culoare, mai sunt încă niște enigme cu proprietăți miraculoase, deși omul a pornit să le cunoască din negura timpului, pentru că în ele a găsit nu numai mângâierea stărilor sufletești ci și alinarea suferințelor trupesti. Revenirea în actualitate a fitoterapiei devine un domeniu de practică utilă, mai cu seamă că acest tratament nu dezvoltă efecte secundare și nu este costisitor”⁷.

Ceea ce scria Mihai Căraușu despre Simeon Florea Marian arată că ne aflăm în fața unui pasionat și competent practician botanist: „Pentru elaborarea acestei lucrări [*Botanica populară română* – n.n.], grădina casei, pe care o îngrijea cu dragoste și delicatețe de naturalist, avea funcția de anexă a mării sale biblioteci, servind ca laborator natural de observare și cercetare științifică, urmând apoi aprofundarea cu ajutorul cărților de specialitate și a oamenilor de știință prieteni”⁸.

Lucrările lui Simeon Florea Marian referitoare la păsări, insecte și plante sunt concepute din dorința îmbogățirii limbii literare și a terminologiei științifice cu noi termeni cunoscuți în limba populară și cu numeroase cunoștințe despre uriașa diversitate de forme, culori și modalități de viață din lumea înconjurătoare.

Bemerkungen und Forschungen aus dem Bereich der Biologie im Werk von Simeon Florea Marian

(Zusammenfassung)

Im Artikel *Bemerkungen und Forschungen aus dem Bereich der Biologie im Werk von Simeon Florea Marian* stellt der Verfasser einige Arbeiten des Bukowiner Folkloristen über Vögel, Insekten und Pflanzen dar. Diese Arbeiten wurden mit dem Wunsch verfasst, die literarische Sprache und die wissenschaftliche Terminologie mit in der Volkssprache bekannten Begriffen und mit vielen Kenntnissen über den großen Vielfalt der Formen, Farben und Lebensarten der Umwelt zu bereichern.

⁷ Petru Bejinariu (coordonator), *Biologi de seamă din Bucovina*, Suceava, Editura Țara Fagilor, 1994, p. 11.

⁸ Mihai Căraușu, *Simeon Florea Marian. Schiță biografică*, în „Anuarul Muzeului Județean”, Suceava, 1977, p. 34.

BUKOWINA-INSTITUT ÎNTR-O NOUĂ ETAPĂ A DEZVOLTĂRII SALE

D. VATAMANIUC

Bukowina-Institut s-a înființat în 1988, ca o instituție privată și a grupat în jurul său comunitatea germană repatriată în 1940, precum și personalități ale vieții politice și culturale din Germania și din alte țări ce se interesau de problemele Bucovinei.

Institutul din Augsburg, condus de Otfried Kotzian și având un număr restrâns de cercetători: Luzian Geier și Otto Hallabrin, își formează, în cursul anilor, un cerc larg de colaboratori din universitățile germane, dar și din alte sectoare ale vieții politice și culturale. Orientarea acestora contribuie, în mare măsură, la prestigiul instituției.

Bukowina-Institut își desfășoară activitatea în mai multe direcții. Institutul de cercetare scoate o revistă, „Kaindl-Archiv”, care publică studii și articole despre Bucovina, dar este și un buletin informativ privind comunitatea germană repatriată în 1940. Un loc important în activitatea instituției îl ocupă reuniunile internaționale, la care participă și Centrul de Studii „Bucovina” din Rădăuți și Centrul de Studii Bucovinene de pe lângă Universitatea din Cernăuți. Două dintre aceste reuniuni internaționale se țin la Rădăuți, în mai-iunie 1996 și septembrie 2000, și lucrările lor le tipărim în română, germană și ucraineană, în numere speciale din „Analele Bucovinei”, în 1997 și 2002.

Excursiile științifice în Bucovina se înscriu ca a doua parte a activității instituției din Augsburg. Organizate în foarte bune condiții, la ele participă și membrii instituției noastre. Otfried Kotzian, organizatorul acestor excursii științifice, se remarcă întotdeauna ca un excelent cunoscător al locurilor și oamenilor din Bucovina istorică. Constatările care se fac în aceste excursii științifice în nordul Bucovinei sunt relevante pentru vitregia vremurilor în care trăim. Localitățile germane, cu o viață economică bogată înainte de 1940, au fost șterse de pe fața pământului. Mai amintesc de existența lor bisericile, altădată în centrul satului, acum în ruină, în câmp pustiu.

Bukowina-Institut intră într-o nouă etapă în activitatea sa din ultima vreme. Schimbarea cea mai importantă o constituie trecerea la Universitatea din Augsburg. Statutul său de instituție privată se schimbă în statutul unei instituții de stat, de grad

academic, cum este și a noastră. Ortfried Kotzian primește alte însărcinări și, dintre cercetători, Luzian Geier își continuă activitatea și în noua situație. La conducerea institutului, acum secțiune a Universității din Augsburg, vine profesorul Reinhard Werner, cunoscător al limbii române, ca și predecesorul său, și autor al unor cercetări esențiale despre Eminescu și Caragiale, îndeosebi despre arta stilistică a lui Caragiale. Se preocupă și de aromână, tot sub raport stilistic. Lucrările sale se tipăresc în caiete speciale, sub egida Centrului Studien zur rumänische Sprache und Literatur. În întâlnirea noastră comună de lucru, ținută la Rădăuți, am luat cunoștință de sarcinile ce revin instituției din Augsburg, o dată cu încadrarea sa în schema universității bavareze. Am convenit asupra activității noastre viitoare și o întrevădem bogată și benefică pentru amândouă părțile, cum a fost și până acum.

CATEDRALA DIN MUNICIPIUL RĂDĂUȚI. AMINTIRI ȘI DOCUMENTE

PAVEL ȚUGUI

O descriere bine informată și netrucată a orașului Rădăuți a publicat Petru Rezuș, profesor la Institutul de Teologie din București, autor al unor cărți de istoria literaturii române de valoare, descendent dintr-o familie rădăuțeană. Cărturarul bucovinean anunța, în cartea sa din 1975, că „istoria contemporană a orașului” va fi cuprinsă „într-o lucrare exhaustivă viitoare, în manuscris”¹.

Date despre construcțiile contemporane din Rădăuți apar în lucrarea *Suceava. Ghid turistic al județului*, apărută la Editura Sport-Turism din București, în anul 1979. Autorii acestei lucrări compară vechiul târg Rădăuți cu cel urbanizat din deceniile de după al Doilea Război Mondial și ajung la concluzia următoare: „Totuși, până de curând, doar centrul căpătase o configurație mai adecvată unei reședințe de județ (așa cum a fost Rădăuțiul între cele două războaie mondiale), prin construirea unor clădiri frumoase: banca, primăria, Catedrala Ortodoxă [...], Casa de Cultură, Biblioteca orașenească, două cinematografe, trei licee și patru școli generale, plus clădirea spitalului și întreprinderile industriale”.

Cei care au cunoscut bine târgul Rădăuți în perioada 1935–1955 pot afirma, cu seninătate și respect față de adevăr, că înfățișarea de astăzi a orașului s-a transformat radical prin apariția unor construcții moderne, iluminat public, prin canalizare, reorganizare civilizată a centrului, prin mutarea și modernizarea pieței, etc., înlocuirea multor case dărăpănate și bordeie cu clădiri mai arătoase, dotate cu mijloacele civilizației contemporane. Le place sau îi indispuie pe unii politicieni actuali, Rădăuțiul s-a transformat, treptat, după anul 1950, dintr-un târg oriental, murdar și în afara civilizației europene, într-o localitate construită și administrată după regulile orașelor medii din Europa.

Să lăsăm să vorbească faptele consemnate în documente. În toamna anului 1954, fiind la Rădăuți, în calitate de locțiitor al ministrului Culturii, George Tudose, Boghian, Nestor, I. Istrati, foști membri ai „Asociației Învățătorilor” din

¹ Cf. Petru Rezuș, *Contribuții la istoria orașului Rădăuți (până la 1918)*, București, Editura Litera, 1975, p. 80. Voi încerca să lămuresc această afirmație a regretatului profesor, apelând la bunăvoința familiei sale.

județul Rădăuți, au cerut să se clarifice situația juridică a clădirii neterminată, numită „Casa Învățătorilor”, de pe strada Bogdan-Vodă, colț cu strada Tudor Vladimirescu. Construcția a început în anii 1935–1936, la inițiativa lui G. Tudose din Vicovu de Jos, care, între 1933 și 1937, a fost deputat PNL în Parlamentul României. Rămasă „în roșu”, deci neterminată, clădirea a fost preluată, în 1938, de „Federala Cooperativelor de Consum” din județul Rădăuți, pentru birouri și magazine de mărfuri, situație în care se găsea și în anul 1954.

Reprezentanții fostei „Asociații a Învățătorilor” au donat clădirea și terenul aferent Sfatului Popular Orășenesc (Primăria) Rădăuți, operația fiind definitivată la Tribunalul Regional din Suceava. Având actele oficiale de proprietar, Sfatul Popular Orășenesc Rădăuți a cerut Ministerului Culturii să prevadă, în bugetul pe 1955, investiții pentru începerea lucrărilor la „Casa de Cultură”. Ministerul nu a avut banii necesari, obiectivul fiind trecut în „planul cincinal 1956–1960”.

Deoarece în vara și toamna lui 1955 se elaborau proiectele de construcții și reparații (investiții) pe viitorul plan cincinal, autoritățile locale și intelectuale din Rădăuți mi-au trimis un memoriu cuprinzând necesitățile de investiții în raionul Rădăuți. Iată documentul:

Rădăuți, 28 august 1955

Tovarășe Țugui,

Vă facem cunoscut dorința noastră de a ne sprijini să fie trecute în viitorul plan cincinal următoarele obiective-construcții și reparații din raionul Rădăuți, document ce l-am depus și la Comitetul Regional P. M. R. Suceava, tov. Țurcanu Ene.

1. Situația uzinei electrice din Rădăuți. Cele 2 motoare de intervenție ce le-am primit astă toamnă și încă un motor propriu de 10 Hp au fost scoase din funcțiune. Toată străduința noastră de a găsi soluții locale n-a dat rezultate. Orașul este în întuneric, industria din oraș cât și viața social-culturală suferă, iar actele de huliganism și jafuri favorizate de întuneric încă se mai comit în orașul Rădăuți.

Cerem stăruitor să interveniți la Secretariatul C. C. să obținem motoarele și să fie adus un generator pentru motorul de 440 Hp și să se ia în considerație documentația noastră despre starea uzinei din Rădăuți. Nu putem aștepta până la integrarea raionului nostru în sistemul energetic național.

2. Au început lucrările la Casa de Cultură raională. Este necesar să ni se repartizeze 5 grupuri electrogene, ciment, parchet, conductori electrici, metal, sticlă etc., ca să putem încheia lucrările la clădire până în anul 1958. Pentru Casa de Cultură avem nevoie de fonduri de investiții importante, iar noi nu avem nici o posibilitate de a face măcar o reparație la sediul Sfatului Orășenesc.

3. Alăturat am demonstrat nevoile existente în domeniul învățământului. Deocamdată cerem să fie trecute în plan: construcția unei școli generale și apoi a unui liceu, precum și reparații generale la vreo șase școli din Rădăuți și unele

comune din raion, situația spațiului de învățământ în orașul nostru, după cum v-am mai spus, este gravă și nu poate fi amânată.

4. Dvs. și arhitecții din București ne-ați înfățișat programul de reparații și restaurări de la mănăstirile Putna, Sucevița și Sfântul Nicolae din Rădăuți etc. Lucrările se desfășoară normal, există materiale, lucrători calificați, controlul nu lipsește. Din moment ce se vor face mari lucrări la biserica Bogdana, noi vă propunem să fie trecută în programul central al Patriarhiei și terminarea Catedralei din orașul nostru. Așa cum am observat, aveți trecere la autoritățile centrale de stat și la Patriarhie și ajutorul dvs. ar putea contribui la rezolvarea acestei vechi nemulțumiri a credincioșilor ortodocși din orașul Rădăuți.

5. Avem nevoie și de un sprijin la guvern să ne repartizeze investiții pentru construcția de poduri și drumuri și pentru accelerarea lucrărilor de extindere a rețelei electrice (stâlpi, linii-conductori etc.) în localitățile din raion, pentru a putea să intrăm cât mai urgent în sistemul energetic național.

Am anexat documentația tuturor obiectivelor, în afară de cea privind Catedrala, pentru care nu am găsit încă arhitect și constructor, șefi care să ne prezinte nevoile bănești etc., bineînțelese, estimative.

L-am delegat pe tov. Popescu să ducă dosarele, iar noi vă rugăm să ne sprijiniți ca cererile noastre să fie incluse în viitorul plan cincinal. Nu ne îndoim că veți înțelege situația în care se află raionul nostru, orașul Rădăuți și comunele, și veți găsi timpul necesar pentru a sprijini bunele noastre intenții, întrucât considerăm că cererile noastre nu sunt cu nimic exagerate.

Teodor Onofrei
prim-secretar al
Comitetului Raional P. M. R.

N. Plosceac
Sfatul Popular

G. Tudose, I. Istrati,
Boghian, Nestor,
S. Ioneș, B. Peretz,
Moraru, E. Viforeamu,
M. Mayer.

Preoții: I. Breabăn,
O. Gherasim, I. Popescu

Evident, am sprijinit, după propriile puteri, ca cererile reprezentanților cetățenilor din Rădăuți să fie incluse în planul cincinal viitor. Primul răspuns concret l-am primit de la Ministerul Învățământului. Locțiitorul ministrului, N. Șipoș, îmi comunica următoarele: „Urmare adresei dv. nr. 115/1956 privitoare la memoriul Sfatului Popular al raionului Rădăuți, regiunea Suceava, vă comunicăm că din cercetările întreprinse rezultă că este nevoie să se construiască un local de școală cu 7 clase în orașul Rădăuți. În anul acesta (1956), planul de lucrări de construcții nu mai poate fi suplimentat. Pentru anul viitor s-au dat dispoziții Secției de învățământ regionale ca, în propunerile de plan, în cadrul fondurilor alocate, să

prevadă construirea unui local de școală cu 7 clase în orașul Rădăuți. În acest sens, s-a comunicat și Sfatului Popular al raionului Rădăuți”.

(Adresa nr. 3 089 cab. din 9 martie 1956).

Lucrările la Casa de Cultură au continuat în anii 1956–1959, astfel că orașul a fost înzestrat cu o instituție culturală necesară, inexistentă în deceniile anterioare. În aceiași ani s-au efectuat reparații importante la fosta „Casă Germană”.

După câțiva ani, raionul Rădăuți, în urma unor investiții importante, a fost integrat în sistemul energetic național, lumina electrică a venit în Rădăuți și Siret, dar ea a ajuns și la Ulma, la mănăstirile Putna și Sucevița, în comunele Vășcăuți, Grămești, Bălcăuți etc.

Problemele social-economice, de învățământ și cultură din zona Rădăuți, s-au dezbătut la începutul anului 1957, în perioada campaniei electorale. Am fost propus candidat în circumscripția Rădăuți pentru un loc de deputat în Sfatul Popular Regional Suceava și am participat la adunări cu alegătorii din satele învecinate și din orașul Rădăuți. În cadrul adunării de la Casa Germană, preoții Ioan Breabăn și Oreste Gherasim, învățătorul pensionar Samuil Loneț, profesorii E. Viforeanu și V. Moloce, precum și unii muncitori și țărani, au cerut și rezolvarea situației în care se găsește construcția părăsită a Catedralei din centru orașului.

După alegeri, am propus autorităților locale și clericilor din Rădăuți să redacteze un memoriu detaliat despre construcție și sumele necesare pentru terminarea ei. În aprilie 1957 i-am primit la București pe preoții Ioan Breabăn, Oreste Gherasim și Ilie Popescu (pe care îi cunoscusem în anii 1946–1947), însoțiți de Nicu Plosceac de la Sfatul Popular al orașului Rădăuți. Delegația a prezentat *Memoriul* solicitat, din care amintesc următoarele: „Sfințirea terenului” pe care să se construiască Catedrala s-a făcut în 1923; construcția a început de-abia în anul 1927, fondurile fiind asigurate de fosta Mitropolie a Bucovinei. Se arăta că lucrările au continuat, cu unele întreruperi, până în 1940, când s-a instalat crucea pe cupola bisericii „în roșu”. Timp de zece ani (1940–1950) nu s-a întreprins nimic, încât construcția a început să se deterioreze. În anul 1952, preoții I. Breabăn, O. Gherasim și I. Popescu au obținut „avizul” Comitetului raional P.M.R. să adune bani de la enoriași și diferite instituții bisericești și laice pentru reînceperea lucrărilor la biserică. În anul 1953, Sebastian Rusan, noul mitropolit al Moldovei și Sucevei a oferit ajutoare, însă șantierul nu s-a putut deschide, pentru că nu exista arhitectul care să-și asume elaborarea planului de renovare și construcție. Chestiunea s-a rezolvat de-abia în 1955.

Suma colectată până la sfârșitul anului 1956 era insuficientă, fapt demonstrat de Constantin Popadiuc, arhitectul angajat să conducă lucrările de construcție. În încheiere, autorii *Memoriului* solicitau: acordarea sumei de cinci milioane de lei și repartizarea materialelor necesare, în vederea deschiderii șantierului.

Delegația rădăuțeană și subsemnatul am fost primiți la Consiliul de Miniștri de Emil Bodnăraș și Alexandru Bârlădeanu, membri ai Biroului Politic al C.C. al P.M.R. și prim-vicepreședinți ai guvernului, de față fiind și Aurel Vijoli, ministrul Finanțelor. În urma schimbului de păreri s-a stabilit: suma cerută să se eșaloneze pe trei ani, cu obligația ca banii să fie cheltuiți pentru investiții, conform planurilor anuale; guvernul oferă banii Mitropoliei Moldovei și Sucevei, care răspunde de gospodărirea lor; Sfatul Popular Regional Suceava să trimită lui Alexandru Bârlădeanu cantitatea de materiale necesară construcției, pentru a fi programată pentru Rădăuți de Comitetul de Stat al Planificării. În fine, delegația noastră să prezinte problemele la Comitetul Cultelor (acad. Petre Constantinescu-Iași), apoi să ceară încuviințarea Patriarhului Bisericii Ortodoxe, Iustinian. Vizitele la cele două instituții au avut rezultate pozitive, Patriarhul Iustinian și Petre Constantinescu-Iași asigurând delegația noastră de tot sprijinul moral și material. Important este faptul că Patriarhul a vorbit cu Iustin Moisescu, noul mitropolit al Moldovei și Sucevei care, mai târziu, a primit delegația de la Rădăuți, iar între 1958 și 1960 Mitropolia a oferit, în fiecare an, ajutoare bănești.

În acea perioadă am primit trei scrisori de la preoții din Rădăuți. În primele două, preoții Breabăn și Gherasim arată, între altele, că șantierul de la Catedrală a fost vizitat de arhitectul G. M. Cantacuzino, de profesorii Ștefan Bălan și Aurel Beleş, precum și de prof. arh. Nicolae Bădescu și alți „specialiști” de la Comitetul de Arhitectură și Construcții de pe lângă Consiliul de Miniștri. În ultima scrisoare, cea din iunie 1960, semnată și de șefii raionului Rădăuți, mi se cerea să intervin la Guvern pentru suplimentarea fondurilor pentru Catedrală cu încă 700 000 de lei, sumă necesară pentru „mobilier, pictura interioară și amenajarea, în jurul Catedralei, a unui parc”.

Având la dispoziție materialele și fondurile necesare, colectivul de proiectanți, constructori, pictori și lucrători a executat importante lucrări de renovări ale zidurilor, de consolidare a temeliei, de refacere completă a acoperișului etc., iar în interior au executat instalațiile moderne, s-au efectuat picturi murale, s-au instalat candelabre, mobilier etc., astfel că în aprilie 1961 Catedrala era, pe deplin, finisată. Târnosirea ei s-a oficiat în ziua de 28 mai 1961, în Duminica Rusaliilor, în prezența mitropolitului Moldovei și Sucevei, Iustin Moisescu, asistat de un impresionant sobor de preoți și călugări.

De câte ori îmi aduc aminte de Rădăuți și rădăuțeni mă cuprinde un sentiment de bucurie, însoțit de admirația și respectul față de acei oameni, clerici și laici, intelectuali și muncitori, cu rosturi mai mari sau mai mici în treburile publice, care, indiferent de convingerile lor ideologice și religioase, au contribuit cu onestitate, într-o formă sau alta, la repararea unor erori și înlăturarea unei uitări neîngăduite: părăsirea inițiativei credincioșilor ortodocși din Rădăuți, din anul 1923! Fapta generației mele, săvârșită sub un regim aparent ateu, infirmă speculațiile despre o așa-zisă politică anticreștină etc. Târnosirea Catedralei din Rădăuți, una dintre cele mai impunătoare și frumoase biserici ortodoxe construite în România secolului al

XX-lea, demonstrează respect și îndatorire față de enoriașii din municipiul Rădăuți și nu numai. S-a întâmplat ca, în aceeași perioadă istorică, să fie restaurate și reconstruite aproape toate monumentele istorice bisericești² de pe plaiurile sucevene.

Die Kathedrale der Stadt Radautz. Erinnerungen und Dokumente

(Zusammenfassung)

Der Verfasser präsentiert in diesem Artikel einige Daten hinsichtlich der gegenwärtigen Bauten aus der Stadt Radautz. Seine Darstellung beruht sich auf eine Denkschrift, die er 1955 von den Lokalbehörden und Intellektuellen der Stadt bekommen hat. Die Staatsbehörden haben der Gesuche der Bürgervertreter der Stadt Radautz stattgegeben. Der Verfasser bezieht sich, unter anderen, auch auf die Probleme des Wiederaufbaus der Kathedrale. Die Arbeiten endeten im April 1961 und der Gottesdienst zur Einweihung der Kirche wurde am 28. Mai 1961, in der Anwesenheit des Metropoliten von Moldau und Suczawa, Iustin Moisescu, und einer großen Zahl Priester und Mönche abgehalten.

² Despre acestea vezi Pavel Țugui, *Despre restaurarea monumentelor istorice în Bucovina (1951–1977)*, (I), în „Analele Bucovinei”, VII, nr. 1, 2000, București, Editura Academiei Române, p. 123–137; Idem, (II), *ibidem*, nr. 2, 2000, p. 403–419.

MEMORIUL LUI IANCU FLONDOR, DIN ANUL 1915, DESPRE HOTARELE BUCOVINEI

CONSTANTIN UNGUREANU

Către sfârșitul stăpânirii austriece, Bucovina fusese transformată într-o provincie multietnică și multiconfesională, în care nici o etnie nu constituia o majoritate absolută. Mai mult decât atât, potrivit recensământurilor oficiale austriece din anii 1880–1910, realizate după criteriul limbii de conversație a populației, românii bucovineni erau devansați de ucraineni și constituiau doar ceva mai mult de o treime din totalul populației. Astfel, la recensământul din 1910 au fost înregistrați în Bucovina 794 945 locuitori, dintre care 305 222 (38,4%) vorbitori de limbă ruteană, 273 216 (34,4%) – de limbă română, 168 779 (21,2%) – de limbă germană, 36 217 (4,5%) – de limbă polonă și 10 389 – de limbă maghiară¹.

Ucrainenii locuiau compact în nordul și vestul Bucovinei, în timp ce românii erau concentrați în centrul și sudul provinciei, unde existau și importante enclave ucrainene, germane, maghiare și poloneze. La nord de Prut, românii locuiau compact doar în satele Boian, Mahala, Buda, Cotul Ostriței, Novoselița și Gogolina. În opt districte politice și judecătorești din nord-vestul Bucovinei (Coțmani, Sadagura – fără satul Buda –, Seletin, Stănești, Usti-Putila, Vașcăuți, Vijnița și Zastavna), precum și în patru sate (Mămăieștii Vechi, Mămăieștii Noi, Revna și Strilețkii Cut) din districtul judecătoresc Cernăuți, situate pe malul Prutului, la nord-vest de capitala Bucovinei, în 1910 locuiau 253 821 persoane, dintre care 211 648 (83,4%) ucraineni, 33 457 (13,2%) vorbitori de limbă germană (marea majoritate evrei), 7 682 (3%) polonezi și doar 705 (0,3%) români². În restul Bucovinei, inclusiv Cernăuți, locuiau 541 108 persoane, dintre care 272 549 (50,4%) români, 135 394 (25%) – vorbitori de limbă germană (etnici germani și evrei), 93 453 (17,3%) – vorbitori de limbă ruteană, 28 528 (5,3%) – polonezi și 10 388 (1,9%) – maghiari³.

În ultimele decenii de stăpânire austriacă rutenii din Bucovina au cunoscut o puternică deșteptare națională: au înființat ziare în limba ucraineană, au activat în

¹ *Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31 Dezember 1910 im Herzogtume Bukowina*, în *Mitteilungen des statistischen Landesamtes des Herzogthums Bukowina*, XVII Heft, Czernowitz, 1913, p. 54–95.

² *Ibidem*, p. 55, 59.

³ *Ibidem*.

diferite societăți național-culturale. La începutul secolului al XX-lea rutenii bucovineni, fiind susținuți și de autoritățile austriece centrale și provinciale, au obținut mai multe drepturi politice, reușind să diminueze influența politică a românilor din Bucovina. Dacă până la începutul secolului al XX-lea românii au avut cei mai mulți deputați în Dieta Bucovinei și au fost cel mai bine reprezentați în Parlamentul de la Viena, în ultimul deceniu de stăpânire austriacă situația s-a modificat simțitor.

La 26 ianuarie 1907 a fost adoptată o nouă lege electorală pentru alegerea Parlamentului austriac. Prin această lege electorală se desființau vechile colegii electorale și se înființau circumscripții electorale, acordându-se drept de vot tuturor bărbaților care împliniseră vârsta de 24 de ani. În Bucovina au fost create 14 circumscripții electorale (11 rurale și 3 urbane). Din circumscripțiile rurale 5 aveau populație majoritar românească, 5 – populație majoritar ucraineană, iar una cuprindea coloniile germane⁴. În urma alegerilor parlamentare, din 1907, au fost aleși 14 deputați din partea Bucovinei, dintre care 5 ucraineni de orientare național-democrată.

La 16 octombrie 1909 a fost adoptată și o nouă lege electorală pentru alegerea deputaților din Dieta Bucovinei. Varianta finală a legii prevedea ca Dieta să fie constituită din 63 de deputați, asigurând 23 de locuri românilor, 17 ucrainenilor, 6 polonezilor, celelalte 17 mandate urmând să fie împărțite între germani și evrei⁵. Acest sistem electoral prevedea constituirea cadastrelor naționale pentru diferite categorii sociale și stabilea un număr exact de mandate pentru fiecare naționalitate, proporțional cu ponderea alegătorilor din fiecare cadastru național.

Astfel, ultimele alegeri parlamentare și locale din Bucovina au asigurat o reprezentare mult mai bună a ucrainenilor în Parlamentul de la Viena și în Dieta Bucovinei dar, totodată, aceste alegeri au consemnat un adevăr incontestabil. Contrar rezultatelor recensămintelor oficiale austriece, numărul alegătorilor români din Bucovina era ceva mai mare decât al alegătorilor ucraineni. În toamna anului 1910 au fost înregistrați, în total, 180 414 alegători, dintre care 66 569 (36,9%) în listele românești (inclusiv circa 2 000 de alegători maghiari), 64 673 (35,8%) – în cele ucrainene, 35 492 (21,9%) – în cele germane și 9 680 (5,4%) – în cele polone⁶. La alegerile parlamentare din 1907, în Bucovina au fost exprimate 15 654 de voturi pentru partidele sau candidații germani, 55 957 de voturi pentru candidații partidelor românești și 43 974 de voturi pentru candidații partidelor ucrainene⁷.

⁴ *Namen – Verzeichnis der Mitglieder des Abgeordnetenhauses, XVIII Session*, 13 Juli 1907, Wien 1907, p. 225–227.

⁵ Rudolf Wagner, *Der Parlamentarismus und nationale Ausgleich in der ehemals österreichischen Bukowina*, München, 1984, p. 211–215.

⁶ Arhivele Naționale București (A.N.B.), Fond *Iancu Flondor*, inv. 945, dosar 2, f. 150–156.

⁷ Fritz Freund, *Das österreichische Abgeordnetenhaus. Ein biographisch-statistisches Handbuch 1907–1913*, Wien, p. 16–19.

La sfârșitul stăpânirii austriece s-a dezvoltat foarte rapid și sistemul de învățământ din Bucovina, copiii de diferite etnii având posibilitatea să fie instruiți în limba maternă. Totuși, deși numărul școlilor primare ucrainene era mai mare decât al celor românești, numărul elevilor din școlile românești era mai mare decât în cele ucrainene. Astfel, în anul de învățământ 1912/1913, funcționau 564 școli primare oficiale în Bucovina, inclusiv 219 cu limba de predare ucraineană și 190 cu limba de predare română dar, în același an, școlile primare și particulare românești erau frecventate de 44 288 de elevi, iar cele ucrainene de 40 608 elevi⁸.

În cadrul Bisericii Ortodoxe a Bucovinei ucrainenii au obținut noi drepturi și o reprezentare mai bună în conducerea ei. În anul 1899, cu sprijinul guvernatorului, doi clerici ucraineni au fost numiți asesori consistoriali, al treilea ucrainean fiind numit în această funcție în 1905. În anul 1899 au fost numiți și doi profesori ucraineni la Facultatea de Teologie. Sub mitropolitul Arcadie Ciupercovici (1896–1902) s-a admis ca unul din cei doi reprezentanți ai Bisericii în Consiliul școlar al Bucovinei să fie ucrainean, iar în 1905, din cei 10 consilieri și asesori în Consistoriul Bisericii Ortodoxe, 5 erau români și 5 ucraineni⁹. În 1913, în postul vacant de vicar general al Mitropoliei a fost numit ucraineanul Artemon Manastyrski, convenindu-se ca Biserica Ortodoxă din Bucovina să fie împărțită într-o episcopie română și una ucraineană. Totuși, nu s-a putut realiza o înțelegere privind locul de reședință a episcopiei ucrainene și nici modul de despărțire a celor două episcopii. Declanșarea războiului mondial a împiedicat împărțirea Bisericii Ortodoxe din Bucovina.

La începutul secolului al XX-lea mișcarea națională ucraineană din Bucovina a început să se transforme treptat într-o mișcare politică. Ucrainenii au început să înainteze pretenții politice tot mai ample asupra Bucovinei, ceea ce a provocat o reacție negativă a românilor bucovineni. La Lvov ucrainenii au întemeiat un partid național-democrat, care cerea ca teritoriul locuit de ruteni din Austria (estul Galiției și cea mai mare parte a Bucovinei) să formeze o provincie distinctă, cu o largă autonomie administrativă și legislativă. Obiectivul final era reunirea tuturor pământurilor locuite de ucraineni în cadrul unei Ucraine habsburgice.

O dată cu izbucnirea Primului Războiului Mondial s-a intensificat activitatea politică a rutenilor din Austro-Ungaria în vederea constituirii, pentru început, a unei Ucraine Mici, alcătuită din Galiția Orientală, Bucovina nord-vestică și Rusia Subcarpatică. Ei pretindeau mai mult de jumătate din teritoriul Bucovinei, până la râul Siret, inclusiv orașele Cernăuți, Siret și Storojineț.

Simultan cu propaganda ucraineană, dar în opoziție cu ea, în Galiția și Bucovina prinsese rădăcini și mișcarea panrusă, care revendica practic aceleași

⁸ Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece 1774–1918. Aspecte etnodemografice și confesionale*, Chișinău, 2003, p. 264.

⁹ Mihai Iacobescu, *A fost Bucovina de ieri un „model” al Europei de mâine?* în „Țara Fagilor”, Cernăuți–Târgu-Mureș, VII, 1998, p. 56.

teritorii din Austro-Ungaria (estul Galiției, nord-vestul Bucovinei și Rusia Subcarpatică), dar pentru unirea acestora sub sceptrul țarului rus. Această mișcare s-a intensificat în timpul războiului, fiind încurajată de succesele militare ale armatei ruse pe fronturile din Galiția și Bucovina. Mișcarea panrusă revendica un teritoriu din Bucovina, care să cuprindă în granițele sale orașul Siret, apoi râul Siret până la Storojineț, iar de acolo Cosciuia, Straja, Putna, Sucevița, Cacica, Humor, Cârlibaba etc.¹⁰ Astfel, atât mișcarea panucraineană, cât și mișcarea panrusă revendicau cea mai mare parte din nordul și vestul Bucovinei, inclusiv teritoriul dintre râurile Prut și Siret, cu orașele Cernăuți, Siret și Storojineț.

La începutul războiului, după ce orașul Cernăuți și o parte importantă din nordul Bucovinei fusese ocupată de armata țaristă, în capitala provinciei s-a constituit un comitet rutean, care sprijinea revendicările Rusiei în acest teritoriu. Marele om politic bucovinean Iancu Flondor a aflat despre constituirea acestui comitet și despre intențiile acestuia de a revendica Bucovina dintre Prut și Siret ca un teritoriu locuit în majoritate de ruteni. Iancu Flondor nu a întârziat să combată, cu argumente convingătoare, aceste pretenții ale ucrainenilor. El a întocmit, în februarie 1915, un memoriu, în două exemplare, intitulat *Memoriu privitor la fruntariile Bucovinei*, în care demonstrează, din punct de vedere istoric, etnografic, economic și cultural, drepturile românilor asupra teritoriului Bucovinei dintre Prut și Siret. Un exemplar al acestui memoriu se păstrează la Arhivele Naționale din București (Fondul *Iancu Flondor*, inventar 945, dosar 15). Acest memoriu a fost trimis, prin Ion Mavrocordat de la Dăngeni (Botoșani), președintelui Consiliului de Miniștri al României, Ion I. C. Brătianu, pentru a-l informa despre intențiile Rusiei de a revendica Bucovina până la râul Siret. Totuși, nu este clar dacă acest memoriu a ajuns la Ion I. C. Brătianu. Din nota, anexată la memoriu și scrisă în decembrie 1939 de Șerban I. Flondor, reiese că acesta a fost înaintat lui Ion I.C. Brătianu, apoi a intrat, în 1916, în posesia contelui Ottokar Czernin, cancelarul Austro-Ungariei, și a servit ca bază pentru intentarea, de către autoritățile austriece, a unui proces împotriva lui Iancu Flondor, la Curtea Marțială de la Lvov (Lemberg)¹¹.

Iancu Flondor constata, în acest memoriu, că trei premise mai importante vor determina stabilirea noilor hotare ale Bucovinei: a) principiul naționalităților; b) chestia apărării, pentru viitor, a principiului menționat; c) asigurarea prosperității economice a Bucovinei în noile sale hotare. El practic accepta că teritoriul Bucovinei, situat la nord de râul Prut, va fi pierdut, dar considera că restul Bucovinei, în special teritoriul în dispută dintre Prut și Siret, trebuie „să fie considerat ca o parte integrală a revendicărilor noastre”¹². Astfel, practic cu un an și jumătate înainte de încheierea, la 4/17 august 1916, la București, a tratatului secret între România, Rusia, Franța, Anglia și Italia, Iancu Flondor admitea că viitorul

¹⁰ Ion Nistor, *Problema ucraineană în lumina istoriei*, Rădăuți, 1997, p. 183.

¹¹ A.N.B., Fond *Iancu Flondor*, inv. 945, dosar 15, f. 7.

¹² *Ibidem*, f. 2.

hotar al Bucovinei va fi stabilit pe Prut. Ori, este bine cunoscut că, tratatul secret, semnat de România în august 1916, prevedea, la art. IV, că „linia de hotar va începe de la Prut, de la un punct al frontierelor actuale între Rusia și România, aproape de Novosulița și va urca râul până la granița Galiției, la întâlnirea Prutului cu Ceremușul. De aici va urma frontiera dintre Galiția și Ungaria până la punctul Steag, cota 1655”¹³.

Iancu Flondor admitea în memoriul său și faptul că partea de vest a Bucovinei („munții ruteni”) e locuită de o populație compactă ruteană și constata că „pentru cazul extrem și ca *ultima ratio* ar fi cu mult mai favorabil de a renunța la «munții ruteni» decât la teritoriul conțenios dintre Prut și Siret”¹⁴. Patru ani mai târziu, în timpul desfășurării Conferinței de Pace de la Paris, delegația S.U.A. a întocmit o documentație, numită *Cartea roșie și cartea neagră*, care cuprindea limitele recomandate de aceasta privind partea Bucovinei care urma să fie atribuită României. Partea americană propunea, în primăvara anului 1919, ca o porțiune din nord-vestul Bucovinei, situată pe valea Ceremușului și care era locuită, după datele recensământului austriac din 1910, de 85 000 de ucraineni și doar 300 de români, să fie atribuită Galiției. Delegația S.U.A. justifica frontiera etnică propusă ca prezentând mai puține dificultăți decât frontiera administrativă dintre Bucovina și Galiția¹⁵.

Așadar, încă la începutul anului 1915, Iancu Flondor atrăgea atenția, în memoriul său, asupra criteriilor pe baza cărora ar urma să fie stabilite hotarele de nord ale Bucovinei, și așume principiul etnic și asigurarea prosperității economice a provinciei, ceea ce practic a fost stipulat mai târziu în Tratatul secret, semnat la București în august 1916, și a fost propus de delegația S.U.A., în primăvara anului 1919, la Conferința de Pace de la Paris. Totodată, remarcăm concluzia tranșantă a lui Iancu Flondor care menționa că, în cazul în care nu se va putea obține întreaga Bucovină, în nici un caz să nu se cedeze teritoriul dintre Prut și Siret cu orașul Cernăuți.

În memoriul său, Iancu Flondor demonstrează cu exemple concrete că recensământul austriac din 1910, realizat după criteriul limbii de conversație (Umgangssprache) a locuitorilor, nu reflectă corect naționalitatea populației Bucovinei, remarcând că principiul etnic este mult mai corect reflectat în listele alegătorilor, întocmite în toamna anului 1910, conform noii legi electorale, bazată pe votul universal și pe cercuri electorale naționale. Sunt date ca exemple comunele Cuciurul Mare, Mihalcea și Camena de lângă Cernăuți, în care recensământul oficial a înregistrat 40,9%, 31,6% și, respectiv, doar 0,5% vorbitori de limbă română, iar, totodată, peste 80% din alegătorii acestor trei localități s-au înscris în listele electorale românești¹⁶.

¹³ Pavel Țugui, *Bucovina. Istorie și cultură*, București, 2002, p. 308.

¹⁴ A. N.B., Fond Iancu Flondor, inv. 945, dosar 15, f. 3.

¹⁵ Radu Economu, *Unirea Bucovinei. 1918*, București, 1994, p. 99.

¹⁶ A.N.B., Fond Iancu Flondor, inv. 945, dosar 15, f. 4.

Memoriul respectiv cuprinde și un tabel statistic despre populația localităților din teritoriul Bucovinei, situat între râurile Prut și Siret, până la pârâul Brusnița, scris, după cum relatează Șerban I. Flondor, de mama sa, Elena Flondor. Tabelul conține informații despre suprafața (în hectare), componența națională a populației și structura marii proprietăți din fiecare localitate¹⁷. Structura etnică a localităților din acest tabel nu este prezentată conform recensământului oficial, ci este calculată pe baza cadastrului național oficial, adică a listelor electorale din anul 1910, fiecare familie fiind considerată de aceeași etnie cu capul de familie din lista electorală corespunzătoare. După cum remarcă Iancu Flondor, „dacă prin metoda indicată încă nu atingem numărul absolut exact al populațiunei române, [...] totuși ne apropiem cât se poate de realitate”¹⁸.

Astfel, potrivit acestui calcul, în cele 48 de localități din teritoriul dintre Prut și Siret, până la pârâul Brusnița (inclusiv Cernăuți), locuiau 183 390 de persoane, dintre care 64 643 români, 46 044 ruteni și 72 703 locuitori de alte naționalități¹⁹. Aceste 48 de localități din teritoriul respectiv aveau o suprafață de 109 743 ha, dintre care 50 413 ha aparțineau marilor proprietari. În acest teritoriu al Bucovinei existau doar câțiva mari proprietari de origine poloneză, evreiască sau armeană, restul moșiilor aparținând unor proprietari români. Moșiile Fondului Bisericesc din cele 12 sate erau considerate, de asemenea, de origine română (vezi tabelul din anexa *Memoriului*). Astfel, Iancu Flondor demonstrează că populația din teritoriul respectiv al Bucovinei este predominant românească, iar pretențiile ucrainenilor de a revendica teritoriul dintre Prut și Siret ca unul locuit în majoritate de ruteni, sunt nefondate. Iancu Flondor rezuma cele arătate în memoriul său cu câteva cuvinte tranșante: „fără Prutul ca fruntarie, nici o învoire”²⁰.

Redăm, în continuare, textul integral al *Memoriului*, întocmit de Iancu Flondor în februarie 1915, precum și tabelul statistic despre populația și marea proprietate a localităților Bucovinei, situate în teritoriul dintre râurile Prut și Siret, până la pârâul Brusnița. Memoriul respectiv mai conține, la fila 10, o hartă a Bucovinei, elaborată de Eduard Fischer la scara 1:600 000, pe care este trasată, cu un toc roșu, linia care desparte teritoriul de vest al provinciei, locuit compact de ruteni, numit în memoriu „munții ruteni”. Această linie, care este descrisă amănunțit și în memoriu, la fila 3, începe de la satul Zeleneu, la punctul revărsării pârâului Brusnița în Prut, urmează cursul pârâului menționat și cursul superior al râului Siret și se încheie în zona localității Cârlibaba, unde pârâul cu același nume se revărsă în râul Bistrița.

¹⁷ *Ibidem*, f. 8–9.

¹⁸ *Ibidem*, f. 4.

¹⁹ *Ibidem*, f. 9.

²⁰ *Ibidem*, f. 7.

Memoriu privitor la fruntariile Bucovinei

O întâmplare fericită m-a pus în măsură să pot afla la timp, că s-a format în zilele din urmă la Cernăuți un comitet rutean, care e pe cale să compună un memoriu privitor la starea etnică actuală a populațiunei bucovinene cu scop de a-l înainta guvernului rus, insistând ca la o eventuală apropiată schimbare a hartei europene, să fie considerată partea Bucovinei, situată între râurile Prut și Sirete, ca locuită în majoritate covârșitoare de ruteni și, prin urmare, încorporată Imperiului Rus. În vederea acestei tendințe periculoase, a cărei realizare ar avea drept urmare o simfioare ciuntire a Bucovinei românești, mă cred dator să pun celor în drept la dispoziție materialul necesar pentru a respinge acest atentat îndreptat contra neamului nostru.

Țin să accentuez, că voi proceda în expunerile mele cât se poate de obiectiv și garantez cu reputațiunea mea pentru exactitatea celor arătate, fiind în stare să probez toate cu documente autentice. Mai adaug, că – născut în valea Siretelui și domiciliat aice timp de jumătate de veac – sunt în măsură să cunosc temeinic împrejurările în materie.

Trei premise mai importante vor determina stabilirea fruntariilor noi ale Bucovinei:

- a) Principiul naționalităților, fiind pus – cu, sau fără drept – ca și cauza războiului european.
- b) Chestia apărării pentru viitor a principiului menționat.
- c) Asigurarea prosperității economice a formațiunilor noi.

A) E firesc, că pe baza principiului naționalității să decidă majoritatea relativă a populațiunei de soarta viitoare a teritoriului locuit de ea. Tot atât de necontestabil e, că nu se vor lua în considerare porțiuni mai mici – comune sau cătune –, ci un teritoriu mai larg încadrat cât se poate de hotare naturale.

Se naște însă întrebarea, care va fi mărimea unui atare teritoriu? Face-va-se această constatare pe baza caracterului istoriei respectivei țări?

După toate câte transpiră până acum în publicitate despre părerea factorilor competenți ruși, mi se pare, cu – durere – vom remunța la partea Bucovinei situată pe malul stâng al Prutului. Trebuie însă susținut cu tenacitate, ca măcar restul acestei țări, ruptă odinioară de la sânul Moldovei, să fie considerată ca o parte integrală a revendicărilor noastre, căci e cert că acum pierdută, faptul va constitui o lovitură gravă și în veci ireparabilă.

După statistica oficială austriacă din anul 1910, care numai în favorul elementului român nu e compusă, rezultă că partea Bucovinei – care ne interesează în special – anume de la țărmul drept al Prutului, respectiv Ceremușului, spre sud până la hotarele Ungariei și Transilvaniei, are o suprafață de 911 543 hectare și e locuită de: Români: 263 254; Ruteni: 183 418; prin urmare o majoritate a Românilor față cu Rutenii de 79 634 care, fără „munții ruteni”, sporește la 160 635.

Admit că partea de vest a Bucovinei – țărmul drept al Ceremușului – e locuită de populațiune compactă ruteană; totuși, suntem îndreptățiți să pretindem și partea aceasta a țării ca și compensațiune pentru populațiunea română aflătoare pe țărmul stâng al Prutului în număr de 10 635 suflete. Teritoriul menționat – „munții ruteni” – se întinde spre est până la o linie, care o fixez în următorul mod:

Începând de la localitatea Zeleneu – punctul revărsării pârâului Brusnița în Prut – urmând cursul pârâului numit și șoseaua districtuală, până la malul râului Sirete, mai departe cursul de sus al râului Sirete până la localitatea „Bursucău”, de acolo cursul pârâului Cerniș traversând trecătoarea Șurdin, urmând apoi cursul pârâului Rusca, până la revărsarea lui în râul Suceava, apoi cursul de sus al râului numit prin localitățile Șipote și Izvoare, încunjurând cota 1 590 a muntelui Lucina în spre genunchiul pârâului Cârlibaba, urmând cursul pârâului numit pe sub poalele „Țapului” până la revărsarea pârâului numit în râul Bistrița la localitatea Cârlibaba (hotarul Ungariei).

Spre est de la linia aice indicată populațiunea e amestecată, din ce în ce cu majoritate covârșitoare românească.

Pentru cazul extrem și ca „ultima ratio” ar fi cu mult mai favorabil de a renunța la „munții ruteni” decât la teritoriul contențios.

Trecând la pretențiunea „comitetului” rutean în privința teritoriului între Prut și Sirete, se naște întrebarea: Care va fi procedeul pentru a stabili în mod neîndoelnic cifrele populațiunei române și raportul ei numeric față de popoarele conlocuitoare?

E probabil că Rutenii se vor baza pe statistica oficială austriacă.

Pentru a aprecia în mod cuvenit această faimoasă statistică, trebuie a aduce în vileag sistemul practicat la compunerea ei.

E fapt cert și notoric că, începând de la Unirea Principatelor Române, toate guvernele austriace stăruiau cu neîntreruptă rea voință la reducerea importanței a neamului nostru în Bucovina în favoarea Rutenilor. Scopul e de a întări acest popor, a-i proteja tendinșele ucraine, a-l îndemna la convertire catolică și a făuri în urmă o stavilă contra propagandei ortodoxe moscovite, respectiv a iredentei române. Nu încapă în cadrele expunerilor actuale de a se ocupa în special cu manoperile viclene, nu rare ori chiar brutale ale întregului aparat administrativ, pentru a atinge scopul dorit de conducerea austriacă. Mă mărginesc să arăt că și în privința statistice – un mijloc potrivit pentru a legitima întrucâtva tendinșele vădite și ale arăta față cu străinătatea – s-a purces în modul cel mai arbitrar posibil, pentru a ne arată tabela statistice în locul titlului „naționalitate” inscripțiunea ingenioasă „Umgangs-Sprache” (limba de conversațiune) cu scopul vădit de a avea un mijloc potrivit pentru stabilirea naționalității a respectivei persoane fără sau și contra voinței ei. Funcționarii însărcinați cu recensământul – de regulă străini – puneau întrebarea în limba ruteană (obișnuită și de altfel cu preferință în toate oficiile statului privitor la contactul zilnic cu populațiunea de la

șară) „înțelegi rutenește”? La răspunsul afirmativ, era bietul român – fără doar și poate – trecut în tabelă ca rutean. Toate reclamațiunile ulterioare rămăneau zădarnice, așisderea toate protestările deputaților și rezoluțiunile camerei provinciale. Subsemnatul însuși a făcut și în privința aceasta cele mai triste experiențe în decursul activității sale ca deputat și șef al Partidului Poporal Național. Astfel se explică monstruoșitatea că, în decursul unui deceniu (de la anul 1870 până la 1880), numărul populațiunei române în Bucovina n-a sporit de loc ci, din contra, a scăzut foarte simțitor.

Statistica austriacă oficială ne arată: la anul 1870: români – 209 116; la anul 1880 – 190 005, deci o scădere de 19 111; pe când numărul Rutenilor s-a urcat în același deceniu în mod nenatural: la anul 1870, ruteni – 189 195; la anul 1880 – 239 690, deci un plus de 50 495.

Tot astfel se explică cifrele statistice austriace la anul 1910, și mai straniu fiind emigrarea populațiunei rutene în spre Canada în ultimul deceniu foarte considerabilă: anul 1870 – români: 209 111 (40,8%), anul 1910: 273 254 (34,1%); ruteni: 189 195 (36,3%); 305 101 (38,2%); germani, evrei și alții: 90 294 (22,9%); 221 741 (27,7%).

Abia cu punerea în vigoare a reformei electorale pentru camera austriacă și dietă în anul 1910, bazată pe votul universal și cercuri electorale naționale, s-a ivit discrepanța bătătoare la ochi între cifrele statistice oficiale și așa zisul „catastru național” (lista alegătorilor).

Iau ca exemple comunele Mihalcea, Cuciurul Mare și Camena.

Anul 1910.

	<u>Mihalcea</u>	
Români		Ruteni
Statistica oficială: 911 – 31,6%		1977 – 68,4%
Catastrul oficial: 617 – 84,0%		118 – 16,0%
	<u>Cuciurul Mare</u>	
Statistica oficială: 3781 – 40,9%		5339 – 59,1%
Catastrul oficial: 2511 – 81,4%		565 – 18,6%
	<u>Camena</u>	
Statistica oficială: 11 – 0,5%		2161 – 99,5%
Catastrul oficial: 600 – 82,5%		127 – 17,5%

Această comună ne arată diferența cea mai uimitoare: o majoritate aproape de cinci ori mai mare de alegători români, totdeauna o minoritate disparentă a populațiunei române.

Iată cum se explică aceste contraziceri bizare:

Pe când la alcătuirea recensământului funcționarul guvernului stabilește „limba de conversațiune” în mod cu desăvârșire arbitrar, el trebuie să introducă în catastrul național chiar naționalitatea fiecărui alegător, conform voinței proprii

a celui din urmă și sub controlul oamenilor de încredere ai respectivului partid. În asemenea împrejurări funcționarul nu poate falsifica, în nici un chip, lista alegătorilor cu privire la naționalitatea lor; ar fi manoperă prea riscantă și – mai mult – totdeauna zădarnică, pentru că orișice abuz trebuie neapărat să iasă la iveală în decursul alegerii.

Rezultă deci învederat că singurul mijloc, care ne stă actualminte la dispoziție și ne poate servi ca bază reală pentru constatarea raportului numeric între români și popoarele conlocuitoare pe un teritoriu oare care al Bucovinei, e catastrul național, rămânând ca fiecare familie, al cărei cap e introdus în catastrul oficial ca român, să fie considerată ca de aceeași naționalitate. Dacă prin metoda indicată încă nu atingem numărul absolut exact al populației române, fiindcă rămân oarecare inși – ne având dreptul activ de alegere – afară de calculul nostru; totuși ne apropiem cât se poate de realitate. În nici un caz însă nu vor avea rutenii o scădere reală și prin urmare vre-un drept ori temei de a contesta cifrele recensământului oficial rectificat pe baza catastrului național, asemenea oficial.

Alăturtez în adnexul I această tabelă statistică privitoare la teritoriul Bucovinei situat între Prut și Sirete, limitat spre vest de pârâul Brusnița. Sumarul ne arată o majoritate de 18 599 suflete a populației române față cu rutenii. Reclamațiunea „comitetului” rutean privitor la zisul teritoriu e deci o pretențiune cu desăvârșire neîntemeiată.

B) Apărarea formațiunei noi în viitor aparține eminentemente domeniului strategiei și nu mă văd chemat a formula o părere hotărâtă în privința aceasta. Totuși î-mi voi permite a îndegeta unele momente, mai mult sau mai puțin de natură topografică pentru a înlesni celor competenți o judecată exactă.

Frunteria Prutului ca linie de apărare eficace a Bucovinei de sud se prezintă – după mine – ca o „conditio sine qua non”. Țărml stâng al râului numit e în tot parcursul lui șes întins, în multe locuri chiar expus inundații, pe când malul drept, începând aproape de fruntaria actuală a României până la localitatea Zeleneu, ne arată o înălțime relativă de două până la cinci sute de metri, dominând astfel pretutindene cu desăvârșire țărmul stâng în distanțe de șapte până la douăzeci kilometri. Liniile căilor ferate Nouăsulița – Cernăuți, respectiv Cernăuți – Napolocăuți – Vașcăuți sunt pentru dușman în asemenea împrejurări absolut impracticabile; aceeași imposibilitate privitor la șosele în valea menționată. Cota 539 în apropierea Cernăuților, muntele „Teșina”, cu o înălțime absolută de peste 800 metri (în vremi trecute cetate) e situată aproape în centrul liniei de apărare. Panta muntelui spre sud e absolut sigură contra focului artileriei dușmane și prin urmare foarte potrivită pentru depozite de munițiuni, armamente și rezerve. Împrejurimea Cernăuților pare în genere predestinată pentru fortificări, chiar și permanente. Legătura orașului prin căi ferate directe cu toată țara și anume: văile Siretelui mare, Siretelui mic, Sucevei, Putnei, Solonețului, Moldovei, Moldoviței și

Putnei, totdeauna legăturile cu România la Mihăileni, Burdujeni și Gura-Negri, apoi cu Transilvania prin șoseaua minunată Dornacandreni – Borgo-prunt (proiectul căii ferate e studiat și definitiv stabilit) satisface pe deplin celor mai largi cerințe în privința transporturilor necesare. Rețeaua de șosele în stare foarte bună, atât radiale, cât și de-a lungul țărmlui permite o mobilitate perfectă a efectivelor și carelor grele (tunuri, chesoane etc.). Albia râului Prut se prezintă pentru dușman ca o piedică, deși nu absolută, totuși cu privire la caracterul țărmlui ei drept, ca un obstacol foarte însemnat. O forțare a trecerii reclamă puteri cu mult superioare și jertfe foarte mari.

Iată, că și experiențele făcute în războiul actual ne arată, cum au reușit Austriacii să apere cu puteri de tot inferioare (opt tunuri de câmp peste tot) linia indicată față de o armată formidabilă, numericăște aproape înzecit superioară, înzestrată cu artilerie numeroasă și excelentă. Comandamentul rus a renunțat, după numeroase și zadarnice încercări de a forța trecerea Prutului, la atacul pe sectorul numit și poate că, până astăzi rușii n-ar fi pătruns în interiorul țării, dacă nu-i reușea să-i surprindă pe austriaci trecând Ceremușul la un punct neapărat, lângă localitatea Vașcăuți, prin apa râului la o adâncime de peste un metru.

Admit, că nu se prezintă favorabilă pentru defensivă valea Ceremușului de sus și a Ceremușului negru. Aice sunt ambele țărmluri muntoase și malul cel stâng dominează. Valea îngustă și țărmlul mascat impune pe apărător la surprinderi. Depărtarea liniei de la centrele țării și lipsa aproape totală de comunicațiuni practicabile îngreue foarte simțitor mișcările armatei precum și transporturile necesare. Armata însărcinată cu operațiuni în regiunile acestea e într-o câțva izolată de baza ei. Chiar transportul tunurilor ușoare de câmp e aproape imposibil.

Și aice ne arată războiul actual, că atacul armatei ruse în regiunea amintită n-a reușit cu toată superioritatea ei.

Cu mult mai favorabilă pentru defensivă ni se prezintă linia Zeleneu – Cârlibaba, din toate punctele de vedere (vezi anexul II). Aice sunt numeroși munți, care dominează situațiunea văii și trecătoarelor. Amintesc cota 859 (Stojoc), munții Lopusna și Șipote, apoi cota 1 383 (Lungul), cota 1 388 (Oraița), cota 1 590 (Lucina) și cota 1 552 (Catarga).

Calea ferată pe valea Siretelui se întinde până la Lopusna, iară pe valea Sucevei până la Brodina. Afară de acestea se află în regiunea aceasta numeroase căi ferate cu spațiul îngust în văile păduroase. Aflăm aice și drumuri practicabile precum și bine scutite.

Mai adaugă, pentru viitor, ce privește fruntariile Bucovinei spre nord și vest e aproape sigur, că tot numai defensivă are să fie luată în prima chibzuință.

Închei capitolul cu observarea, că în privința apărării și întăririi etnice a fruntariilor viitoare ale Bucovinei subsemnatul își va permite să așterne la timpul dat celor chemați un program detaliat.

C) Asigurarea prosperității economice e o temă pe cât de interesantă pe atât de vastă, iară desfășurarea ei temeinică e imposibilă în cadrul limitat al acestor rânduri. Mă voi mărgini deci la schițarea celor mai importante momente.

Prosperitatea economică a unui popor e strâns legată de bogăția solului (subsolului) a regiunii locuită de el.

În Bucovina nu vine deocamdată în considerare subsolul: Iacobeni și Eisenau puțin fier (producțiune foarte anevoioasă și nerentabilă), apoi salinele din Cacica (monopol).

Industria se mărginește numai la velnițe, mori și fasonarea lemnului de construcție. Rămâne deci să ne ocupăm numai de solul cel productiv.

Regiunea cea mai fertilă e situată pe țărmul stâng al Prutului progresând în calitatea ei spre Nistru. Ea e de comparat cu nordul Moldovei plus că – fiind în cultură intensivă – cu mult mai productivă. Partea aceasta a țării va rămânea probabil – cu regrete – afară de calculul nostru.

Sudul Bucovinei, adică începând de la țărmul drept al Prutului e în cea mai mare parte muntos (aproape 90%), crescut cu păduri, alocurea rațional cultivate. Pământul arabil e situat în cea mai mare parte între Prut și Sirete, apoi în întinderi mai mici pe ambele părți al cursului inferior a Siretelui și Sucevei. Restul țării, care nu e crescut cu păduri, se întrebuințează ca fânațe și izlazuri. Pomete și vii se află în apropierea țărmului Prutului, puține și pe cursul inferior al Sucevei. O deosebită apreciere merită prăsila vitelor; ea e în toate ramurile ei foarte dezvoltată, în calitate și cantitate de o superioritate remarcabilă.

E un adevăr necontestat, că prosperitatea economică a unei țări va depinde și de la bilanțul ei comercial. Prevalarea exportului e deci ținta spre care trebuie îndreptată toată râvna politiceii economice naționale.

Productele Bucovinei apte pentru export sunt: lemnul, vitele (cu accesoriiile lor), spirtul și puțin fructe. Grânele nu vin în considerare, fiind în cantități prea mici, chiar insuficiente pentru propriul consum. Rentabilitatea exportului e strâns legată pe o parte de o producțiune rațională pe de altă parte de o desfacere avantajoasă. Prima chestie nu încapă în expunerile actuale, a doua însă trebuie pe scurt lămurită.

Desfacerea produselor destinate exportului reclamă în prima linie asigurarea piețelor comerciale în străinătate – convențiuni comerciale – și apoi înlesniri pentru transportul acestor produse.

Privitor la relațiunile comerciale pentru țările Române vin în considerare numai statele apusene ale Europei, în primul rând Germania. Aice să-mi fie iertat de a-mi exprima părerea, că raporturile României față cu Germania – înlăturate odată diferendele cu Austria și intrigile ei continue – vor deveni din cele mai bune, în interesul bine înțeles al ambelor state. Presupunând, că aceste raporturi ne vor asigura un debușeu însemnat pentru produsele noastre, se naște întrebarea, care va fi calea pentru transportul lor?

Iată că am ajuns la punctul „sahiens” a acestui capitol. Cernăuții ca emporiu al țării e „alfa și omega” a răspunsului.

Atât Bucovina cât și nordul Moldovei gravitează firește cu transportul produselor spre căile ferate existente, care ne leagă de Germania cu tranzitul prin Austria. Fi va cu puțință a ne conserva pentru viitor această cale? Probabil că nu! Căci – odată încorporată Galiția imperiului rus – ne vom lovi de concurența și alte neajunsuri ale vecinului nostru. Rămâne deci numai calea „per mare”. Cum avem a face cu mărfuri de greutate și volum considerabil, trebuie pe cât se poate scurtat transportul pe căi ferate, relativ prea costisitor. Unica și totdeodată cea mai favorabilă soluțiune e navigabilitatea Prutului.

Țărmurile acestui râu în parcursul lui prin Bucovina sunt în mare parte regulate și solid întărite; rămâne deci al face navigabil până la Cernăuți, o muncă, care va fi însoțit răsplătită.

La Cernăuți se concentrează toate căile ferate și toate șoselele principale ale țării fiind orașul acesta de la răpirea Bucovinei încoace capitala țării. Produsele vor gravita firește spre emporiul Cernăuți și se află – mulțumită Prutului odată navigabil – în largul mării, mai ales în vederea unei soluțiuni probabil favorabile a chestiunii Dardanelor.

Rezumez cele arătate cu puține cuvinte:

Fără Prutul ca fruntarie nici o învoire.

Storojineț, în Februarie 1915

Dr. Iancu Flondor

Notă: acest memoriu a fost făcut în dublu exemplar, din care, unul a fost înaintat prin intermediul D-lui deputat Dr. Ioan Mavrocordat/Dăngeni/ Domnului I. I. C. Brăteanu – București în Februarie 1915, iar exemplarul de față a fost păstrat în casa familie Mavrocordat și mi-a fost restituit în Decembrie 1939. Exemplarele memoriului sunt scrise cu mâna proprie a Tatălui meu, Iancu Flondor, iar Tabelele anexe de mâna mamei mele, Elena Flondor.

Exemplarul înaintat prin Domnul Ioan Mavrocordat, ar fi intrat în 1916, după spusele tatălui meu, în mâna contelui Ottokar Czernin și a servit autorităților austriace ca bază pentru intentarea unui proces în contra tatălui meu la curtea marțială din Lemberg, proces care a durat până în 1918 Octombrie, când a urmat prăbușirea Imperiului Austriac.

Storojineț, în Decembrie 1939

Șerban I. Flondor

**Tabela statistică a populațiunei privitoare la teritoriul Bucovinei,
situat între râurile Prut și Siret, până la pâraul Brusnița**

<i>Nr.</i>	<i>Numele comunei</i>	<i>români</i>	<i>ruteni</i>	<i>alții</i>	<i>total</i>
1.	Rogojești și Chindești	244	1845	63	2152
2.	Sinăuții de Jos	164	236	128	528
3.	Sinăuții de Sus	369	32	34	435
4.	Gârbăuți	3	771	4	778
5.	Tereblecea	2599	74	2065	4738
6.	Stârcea	64	576	157	797
7.	Slobozia Berlinți	27	331	50	408
8.	Poieni	649	—	36	685
9.	Oprîșeni	1614	14	216	1844
10.	Stănești de Jos pe Siret	845	—	34	879
11.	Stănești de Sus pe Siret	684	1	77	762
12.	Privorochia	772	—	34	806
13.	Tărășeni	102	921	328	1351
14.	Mihuceni	20	905	42	967
15.	Dimca	822	9	87	918
16.	Chicera	367	409	33	809
17.	Voloca pe Derelui	3836	1	190	4027
18.	Cuciurul Mare	7543	1577	648	9768
19.	Corovia	1533	—	132	1665
20.	Ceahor	1821	505	170	2496
21.	Molodia	2763	628	1728	5119
22.	Țureni	732	4	97	833
23.	Mamornița	—	550	30	580
24.	Lucavița	620	842	60	1522
25.	Cotul Bainschi	314	110	12	436
26.	Ostrița	2342	—	41	2383
27.	Hliboca	104	3897	1548	5549
28.	Prisăcăreni	850	3	111	964
29.	Carapciu pe Siret	1315	11	96	1422
30.	Iordănești	1968	3	169	2140
31.	Ropcea	2397	43	234	2674
32.	Storojineț	3357	1587	5322	10266
33.	Mihalcea	2426	462	127	3015
34.	Camena	1792	380	109	2281
35.	Broscăuții Noi	547	914	148	1609
36.	Broscăuții Vechi	2285	504	258	3047
37.	Bobești	88	2101	155	2344
38.	Căbești	294	560	181	1035
39.	Costești	1021	1161	358	2540
40.	Dracineț	6	3299	322	3627
41.	Hlinița	6	1207	287	1500
42.	Stănești de Sus pe Ceremuș	135	1508	82	1725
43.	Slobozia Comarești	25	1132	215	1372
44.	Panca	40	1745	554	2339
45.	Zeleneu	—	1405	76	1481
46.	Revna	—	1450	15	1465
47.	Liudi Horecea	696	—	53	749
48.	Cernăuți cu suburbiile	14442	12331	55787	82560
		64643	46044	72703	183390

Majoritatea românilor față de ruteni – 18 599.

(Continuarea tabelui)

Nr.	Numele comunei	Arealul	Marea proprietate		
			Proprietarul	naționalitatea	arealul
1.	Rogojești și Chindești	1310	Erezii lui Tudor de Flondor	români	506
2.	Sinăuții de Jos și de Sus	1321	Vasile de Grigorcea; Isaac Beral	român; evreu	1607
3.	Gârbăuți	462	Vasile de Grigorcea	român	88
4.	Tereblecea	4668	Fondul religios	român	1692
5.	Stârcea și Sl. Berlinți	1780	Fondul religios	român	1402
6.	Poieni	632	Teofil de Constantinovici	român	632
7.	Oprișeni	2267	Fondul religios	român	891
8.	Stănești de Jos pe Siret	827	Constantin de Niculiță - Popovici	român	285
9.	Stănești de Sus pe Siret	957	Constantin de Niculiță - Popovici	român	393
10.	Privorochia	986	Fondul religios	român	396
11.	Tărășeni	1030	Modest de Mănescul	român	355
12.	Mihuceni	869	Petru Romașcan	armean	431
13.	Dimca	751	A. de Skibiniewski	polon	–
14.	Chicera	898	A. de Skibiniewski	polon	430
15.	Voloca pe Derelui	3026	Fondul religios	român	565
16.	Cuciurul Mare	10614	Fondul religios	român	3479
17.	Corovia	1102	Fondul religios	român	110
18.	Ceahor	1430	Fondul religios	român	126
19.	Molodia	5835	Fondul religios	român	2703
20.	Țureni	704	Lucaviețchi	român	122
21.	Mamornița	516	Kalman Holder	evreu	195
22.	Lucavița	841	Familia de Miculi	român	520
23.	Cotul Bainschi	602	Familia Dihon	român	378
24.	Ostrița	1719	Fondul religios	român	2383
25.	Hliboca	4438	A. de Skibiniewski	polon	2946
26.	Prisăcăreni	2219	Radu de Grigorcea	român	1795
27.	Carapciu pe Siret	2275	Iancu de Grigorcea	român	1451
28.	Iordânești	2330	Iancu de Grigorcea	român	765
29.	Ropcea	3824	Flondor, Hormuzachi	român	1633
30.	Storojineț	5812	Iancu de Flondor; Samuil Ohrenstein	român; evreu	3579
31.	Mihalcea	4201	Constantin de Niculiță – Popovici	român	1025
32.	Camena	3249	Josef Blum	evreu	1905
33.	Broscăuții Noi	1422	Iancu de Flondor	român	1422
34.	Broscăuții Vechi	3860	Fani de Medvețchi	român	–
35.	Bobești	2709	Fani de Medvețchi	român	1567
36.	Căbești	957	Familia de Barbieu	român	957
37.	Costești	1823	Alexander Dylewski	polon	538
38.	Dracineț	3751	Weisselberger	evreu	1126
39.	Hlinița	2009	Emanuil de Flondor	român	1243
40.	Stănești de S pe Ceremuș	3877	Marcu Fischer	evreu	2114
41.	Slobozia Comarești	3471	Maria Kraigher, născută de Ianoș	român	2148
42.	Panca	4337	Ianoș și Vasilco	român	3317
43.	Zeleneu	586	Modesta de Vasilco	român	213
44.	Revna	1482	Fondul religios	român	779
45.	Liudi Horecea	201	Fondul religios	român	201
46.	Cernăuți cu suburbiile	5763	–	–	–
		109743			50413

Die Denkschrift Iancu Flondors aus dem Jahre 1915 über die Grenzen der Bukowina

(Zusammenfassung)

Der Autor präsentiert die *Denkschrift* Iancu Flondors, die 1915 verfasst wurde, und eine *Statistische Tabelle* über die Bevölkerung und die Situation des Großgrundbesitzes in den Ortschaften aus den Territorien zwischen Pruth und Sereth. Der Bukowiner Politiker weist auf die Kriterien – das ethnische Prinzip und die Versicherung des ökonomischen Wohlstands der Provinz – hin, aufgrund deren die nördliche Grenze der Bukowina festgestellt wurde. Iancu Flondor beweist mit konkreten Beispielen, dass infolge der 1910 dem Kriterium der Umgangssprache gemäß durchgeführten österreichischen Volkszählung, die Nationalität der Bukowiner Bevölkerung undeutlich geblieben ist. In dieser *Denkschrift* wird es bewiesen, dass in den zwischen Pruth und Sereth gelegenen Ortschaften die Mehrheit der Bevölkerung rumänischer Herkunft war.

„COMUNICAREA” LUI AUREL ONCIUL CĂTRE CONTELE TISZA ISTVÁN

Registratura Primului-ministru ungar¹
Contele TISZA

Viena
16/2 1915

Excelența Voastră

a fost de acord în cursul convorbirilor noastre, care au avut loc la 2 decembrie 1914, să stabilesc și să vă comunic, în interesul unui compromis (*Ausgleich*) ungaro-român, spre care năzuim, dorințele românilor din Ungaria. În vederea executării acestei însărcinări, am vorbit de atunci cu cei doi mitropoliți români, cu toți deputații național-români din camera inferioară a parlamentului (*Reichstag*); cu numeroși membri ai Comitetului executiv român, cu o serie întreagă de persoane din toate regiunile țării și păturile populației românești și, îndeosebi, cu un mare număr de țărani români. Dacă comunicarea constatărilor pe care le-am făcut cu această ocazie ar urma să-și atingă țelul, atunci rog să-mi fie permis să spun deplin adevărul nefardat, fără nici o înfrumusețare, chiar dacă va suna neplăcut. Doar Excelența Voastră nu vrea să audă de la mine complimente, ci să audă fapte reale.

I. Și un astfel de fapt este, din păcate, neîncrederea, adânc înrădăcinată, a poporului român în guvernul ungar. Ei nu cred celor mai frumoase cuvinte, fie că ele iau forma unor simple asigurări, a unor ordonanțe solemne sau chiar a unor legi promulgate. Pentru ei, toate acestea nu sunt decât hârtii acoperite cu scris căroră, din cauza aplicării defectuoase, le lipsește viața. Pe ei nu-i interesează asigurările verbale, ci numai realitatea executării lor.

Iar cea mai mare neîncredere – fie-mi iertat că o spun deschis, dar interesul cauzei o impune – se concentrează, precum a trebuit să constat, spre adâncul meu regret, asupra persoanei Excelenței Voastre, încarnarea prezentă a maghiarimii.

¹ Tipărim documentul de față la solicitarea venită din mai multe părți, după ce l-am făcut cunoscut în revista noastră în 2000. Documentul este tradus de acad. Radu Grigorovici, care îl prezintă pe larg în studiul *Comentariu la „Comunicarea” lui Aurel Onciul către contele Tisza István* („Analele Bucovinei”, VII, nr. 2, 2000, p. 509–526), la care facem trimitere, pentru cunoașterea contextului în care a fost elaborat și pentru problemele puse în discuție.

Nici un român nu va crede în seriozitatea intențiilor Dvs. Toți sunt convinși că intenția Dvs. de a realiza o pace între națiuni este doar aparentă.

La obiecția mea insistentă că Excelența Voastră manifestă cea mai mare bunăvoință și că numai faptul că trebuie să ții seama de opoziție vă obligă la oarecare reținere, primesc mereu același răspuns stereotip că, în situația parlamentară prezentă, puteți impune orice doriți, dar vă lipsește bunăvoința. Până și persoanele fruntașe sunt atât de pătrunse de această convingere, încât nici nu mai vor să continue pertractările. Ei consideră orice continuare a negocierilor drept lipsite de rost și astfel se și explică de ce scrisoarea Dvs., atât de cordială, către mitropolitul Meșianu, n-a avut nici un ecou.

Această neîncredere paralizantă este motivată prin experiența faptului că la reintroducerea regimului constituțional în Ungaria, deci de aproape 50 de ani, chiar și asigurările date românilor sub forma solemnă a unor legi promulgate, prevăzute cu semnătura Majestății Sale Regelui și cu girul celor mai buni unguri, nu au fost respectate în mod consecvent. Chiar și Excelența Voastră a recunoscut, în memorabilul Dvs. discurs, din 20 februarie 1914, cu franchețea care vă caracterizează că, de pildă, Legea naționalităților din anul 1868, concepută cu ocazia reinstaurării constituției drept o Magna Charta a naționalităților, n-a fost nicicând aplicată și nici n-ar putea fi aplicată, având în vedere mentalitatea antistatală a românilor, fără sinuciderea maghiarilor. De partea lor, românii înșiși n-au recunoscut niciodată vreo ostilitate antistatală. În ceea ce privește atitudinea lor față de statul ungar, ei sunt de părere că cea mai bună piatră de încercare în acest respect o constituie războiul în general și războiul mondial actual în particular. În acest război, românii nu numai că n-au conspirat după modelul sârbesc, dar nici măcar n-au apelat la ajutorul conaționalilor lor din Regat ci, după propriile cuvinte ale Excelenței Voastre, din cunoscuta Dvs. scrisoare către mitropolitul Meșianu: „Românii au dat o dovadă strălucită a solidarității lor cu interesele vitale ale Monarhiei și ale națiunii ungare. Sângele concetățenilor români se varsă, amestecat cu sângele ungar, pe câmpurile de luptă. Curajul fraților români se evidențiază și el prin strălucitele fapte de arme ale armatei. Românii rămași acasă suportă, în solidaritate frățească cu ungurii, încercările impuse de starea de război”.

Față de aceste realități, atitudinea antistatală a românilor, presupusă de partea ungară, se dovedește a fi o autosugestie, o fantomă, care nu justifică în nici un fel consecințele ce rezultă din ea, și anume refuzul acordării drepturilor naționale garantate de lege.

II. *La fel de generală și de profundă ca și neîncrederea față de reglementare este nemulțumirea românilor din Ungaria cu situația lor prezentă. Începând cu mitropolitul și până jos, la ultimul țăran, toți cei cu care am vorbit se refereau la faptul că în Ungaria românii sunt, din punct de vedere politic, lipsiți de drepturi, ei fiind eliminați din toate funcțiile și din întreaga viață publică prin tradiționala influență exercitată în cursul alegerilor de guvern pentru a-i lipsi de o reprezentare*

legitimă în corpurile legiuitoare, că au redus la un minim accesul lor la libertatea presei, la dreptul de asociere și de întrunire, că, din punct de vedere național, limba română a fost eradicată din viața publică, că din punct de vedere cultural, autonomia bisericii românești, garantată prin lege, este subminată sistematic și că școala românească este sustrasă menirii ei, cum este culturalizarea poporului, prin eliminarea progresivă a limbii române și introducerea silită a limbii maghiare, că în toate problemele economice li se aplică românilor cu totul altă măsură decât maghiarilor și că însăși integritatea poporului român este amenințată prin colonizări sistematice în regiunile în care sunt așezați românii. În întreaga populație românească a Ungariei s-a consolidat convingerea că termenul „națiunea indivizibilă, unitară ungară” de la începutul articolului XLIV din anul 1868, referitor la egalitatea în drepturi a naționalităților, nu mai este interpretat acum în sensul politic inițial, valabil pentru toți cetățenii unui stat ungar indivizibil și unitar, ci în sensul etnic al unui popor ungar omogen, de o singură limbă, și că din această cauză schimbătoarele guverne tind invariabil spre felul de a nega existența elementului românesc și a-l asimila elementului maghiar.

Depresiunea rezultată de pe urma acestei convingeri a fost încă întărită prin ultima cuvântare de Anul Nou a Excelenței Voastre. Căci, în timp ce românii sperau că, pe baza atitudinii lor corecte, patriotice, ca și în urma scrisorii Dvs. către mitropolitul Mețianu, veți trage concluzia că trebuie să se țină seama de justa lor nemulțumire. Excelența Voastră a prezentat atitudinea lor amintită mai sus de-a dreptul ca o dovadă a satisfacției românilor cu situația lor prezentă. Ei văd în această argumentare o bătaie de joc, ca și când ei și-ar vărsa sângele numai cu scopul de a fi promovați cât mai repede din români în maghiari.

În această stare de spirit, românii din Ungaria nu se așteaptă la nici o îndreptare prin mici concesii și paliative. După concepția lor, o îndreptare nu se poate aștepta decât dintr-o acțiune mare, organică, cuprinzând toate punctele plângerilor lor, care să le garanteze un minim de existență națională. În această privință ei se plasează pe punctul de vedere: tot sau nimic.

III. Reprezentanții legitimi ai românilor din Ungaria au formulat, în 11 puncte, cererile necesare, după opinia lor, pentru garantarea minimului de existență națională, care au fost comunicate Excelenței Voastre și au fost divizate în cursul negocierilor în alte 50 de puncte. Textul acestora din urmă nu-mi este cunoscut, deoarece a fost declarat confidențial de amândouă părțile, ceea ce mi-a fost de ajuns, pentru a nu încerca să le aflu. De aceea trebuie să mă restrâng la discutarea acestor 11 puncte și pot s-o fac, cu atât mai mult cu cât ele cuprind oricum toate problemele etnice, economice, culturale, materiale și politice, care vin în vedere. Oricât de cunoscută ar fi Excelenței Voastre această materie, vă cer totuși să-mi îngăduiți să recapitulez pe scurt, pe de o parte cele 11 postulate ale românilor și, pe de altă parte, poziția adoptată de Excelența Voastră față de ele, pentru ca din confruntarea lor să rezulte, plastic, în ce constau diferențele și cât de mare este distanța dintre cele două puncte de vedere.

IV. Din punct de vedere etnic, românii doresc (pct. 9) ca „statul să pună capăt acțiunii de colonizare îndreptată împotriva poporului român și să vândă succesiv gospodariilor riverani domeniile statului necesare pentru gospodăriii model și cu scopuri de învățământ”. Excelența Voastră a refuzat îndeplinirea acestei dorințe cu motivarea că „această acțiune a statului și acțiunile de colonizare sprijinite de stat nu au un caracter agresiv față de români și că ele urmăresc numai scopul de a împiedica deplasarea proprietății funciare în defavoarea ungurilor. Guvernul nu vrea decât ca gospodăriile care se pun în vânzare, după ce au fost în proprietatea ungurilor, să rămână, pe cât posibil, și în viitor în mâinile ungurilor, pentru ca modificările în repartitia solurilor să nu aibă loc în defavoarea ungurilor”.

Acest punct de vedere este ireproșabil, dacă locul unui proprietar individual ungar este luat de alt proprietar individual ungar. Dar dacă locul unui singur mare proprietar este preluat de 500 de mici proprietari unguri, atunci această acțiune afectează, desigur, în mod agresiv, și regiunile locuite de români – oricât de curate ar fi intențiile ei – căci ea descompune această regiune, anulează continuitatea populației și slăbește astfel rezistența poporului. Dacă guvernul ungar nu vrea să se expună suspiciunii unei maghiarizări planificate a regiunilor românești, el va renunța la astfel de acțiuni în propria sa sferă de activitate și nu va sprijini întreprinderi private care urmăresc acest fel.

În cazul domeniilor statului, guvernului îi este rezervată hotărârea, dacă vrea să le parceleze și să le vândă sau nu. Dar dacă o face, atunci principiul egalității drepturilor, garantat nu numai de neaplicata lege a naționalităților, ci și de constituție, pretinde că cetățenii unguri de altă limbă decât cea ungară să fie admiși la cumpărare, dar soluția favorabilă din acest punct de vedere economic rămâne totuși ca terenurile parcelate să fie vândute riveranilor.

Cred că stabilirea și menținerea unei păci naționale merită jertfa declarării și înfăptuirii loiale a acestui principiu.

V. Din punct de vedere economic, dorințele românilor sunt ca „statul să repartizeze fiecăruia dintre județele românești același stimul ca și celorlalte județe, să acorde instituțiilor economice românești relativ același sprijin material, ca și celorlalte instituții, să înființeze, în regiunile locuite predominant de români, școli agricole, meșteșugărești și comerciale, cu limbă de predare română și să manifeste bunăvoință instituțiilor românești de acest fel și, în general, strădaniilor economice ale românilor (pct. 8); apoi, ca administrarea pădurilor statului să țină seama nu numai de considerente economice, ci și de necesitățile sociale; în sfârșit, ca investițiile și instituțiile economice ale statului să ia naștere și în regiunile locuite de români și ca să se aibă grijă, în general, în mod uniform și de interesele economice ale românilor”.

În această privință, Excelența Voastră a declarat că „guvernul tinde să promoveze cu toate mijloacele de care dispune, buna stare și progresul economic al cetățenilor de limbă română, să pună autoritățile economice locale și celelalte instituții de stat, care servesc la dezvoltarea economică, și în slujba intereselor

economice ale românilor, să acorde, de asemenea, sprijinul și promovarea, din partea statului, a întreprinderilor agricole și industriale ale cetățenilor de stat români, în particular, să extindă acțiunea statală dirijată spre îmbunătățirea situației micilor proprietari agrari și asupra românilor, punând să se țină în consecință conferințe popular-economice și în limba română și să trateze pe micii proprietari agrari români la înființarea unor gospodării model, cu ocazia reglementării pășunatului, a problemelor privitoare la creșterea vitelor precum și a economiei forestiere, la fel ca și pe micii proprietari unguri”.

„În măsura în care atitudinea românilor nu va da naștere la bănuială, guvernul este dispus să sprijine școlile agricole meșteșugărești și comerciale românești, ca și, în general, măsurile economice ale românilor”.

„Administrarea pădurilor se desfășoară în toată țara după aceleași principii, indiferent de naționalitate. Este de dorit ca să se pună de acord considerentele economiei silvice cu necesitățile micului riveran agrar. Odată cu dispariția cauzelor neîncrederii politice, cerința privitoare la investiții și la o promovare copioasă a intereselor economice din regiunile locuite de români va fi luată în considerare pe deplin”.

Prin urmare, făcând abstracție de unele mici rezerve depășite de evenimentele de război, există o concordanță totală, presupunând că execuția va fi loială.

VI. În domeniul cultural, trebuie luate în considerare problema limbii și aceea a bisericii.

În legătură cu problema bisericească, românii cer (pct. 2) realizarea libertății credinței și egalității în drepturi a confesiunilor, atât în chestiunile legate de școli și biserică, cât și de acelea ale administrării interne ale fundațiilor; ei cer să se respecte și să se asigure autonomia existentă a bisericii greco-orientale și să se acorde bisericii greco-catolice o autonomie specială. Să se aplice articolul XX din anul 1848. Statul să acorde celor două biserici românești pentru scopurile lor bisericești și școlare subvenții pe măsura celor acordate celorlalte biserici.

Comunele românești repartizate diocesei Hajdudorog ar trebui încorporate provinciei metropolitane românești Gyula-Féhevár, iar drepturile acestei mitropolii ar trebui respectate în toate privințele. Negocierea detaliată ar trebui să aibă loc pe baza acordului capilor bisericilor participante.

Excelența Voastră a observat, dimpotrivă: „Guvernul respectă drepturile și autonomia bisericii greco-orientale. Dacă s-ar întâmpla în această privință unele încălcări, se va putea reveni asupra lor oricând cu ușurință, pe baze legale și pe baza bunăvoinței reciproce”.

„Problemele autonomiei bisericii greco-catolice vor fi soluționate simultan cu cele ale autonomiei bisericii romano-catolice. Dar guvernul nu are nimic împotrivă ca, la rezolvarea acestei probleme, să se țină seama de condițiile particulare ale bisericii greco-catolice”.

„Guvernul contribuie, chiar în prezent, la acoperirea cheltuielilor bisericilor și școlilor românești cu o sumă anuală ce depășește 7 milioane și nu se ferește să le sporească, pe măsura necesităților dovedite și a posibilităților statului”.

„Delimitarea diocezei catolice Hajdudorog va fi supusă unei revizii, pe baza unui procedeu ce garantează o deplină nepărtinire, cu scopul de a înlătura erorile comise”.

Prin urmare, în problema bisericească nu există, în afara unei mici diferențe de ritm, nici o contradicție, și această diferență s-ar putea înlătura cu puțină bunăvoință. Căci, oricum, autonomia greco-catolică va trebui reglementată cu totul separat, din cauza particularităților pronunțate ale acestei biserici. De aceea, nimic nu împiedică ca această reglementare să se facă separat, și anume înaintea reglementării autonomiei greco-catolice, având în vedere că, la unirea ei cu Roma, biserica greco-catolică și-a rezervat explicit menținerea, în continuare, a structurii ei și că autonomia face și ea parte esențială din această structură. Firește, introducerea autonomiei bisericești greco-catolice poate avea loc numai pe cale legislativă și, deci, în condițiile prezente, abia după încheierea păcii.

În problema școlilor (pct. 1), românii din Ungaria doresc ca „în baza principiului libertății învățământului, să se acorde poporului român dreptul și să i se garanteze posibilitatea să se poată educa pe toate treptele învățământului public, atât în instituțiile de stat și comunale, cât și în școlile fundațiilor și cele confesionale”.

Față de acest postulat, Excelența Voastră a precizat, mai întâi, în general, punctul Dvs. de vedere în sensul că „legea acordă românilor deplină libertate de a înființa școli elementare și medii (Volks-und Mittelschulen) cu limbă de predare românească. Statul îi va subvenționa cu mijloace apreciabile în exercitarea acestui drept. Învățământul superior, însă, trebuie să fie de stat și unitar și să se petreacă, ca orice învățământ de stat, numai în limba ungară. După stabilirea unor relații bune între maghiari și români, guvernul va admite, cu plăcere, ca atât la universități, cât și la școlile medii cu limbă de predare ungară, limbile neungare din țară să fie cultivate cu mai mare intensitate și ca elevii de limbă neungară, care frecventează școli ungare, să fie instruiți în religie de către cateheți speciali, în limba lor”.

În continuare, îndeosebi problemele școlilor elementare au fost supuse unei analize generale amănunțite, a căror discuție în prezentul cadru ne-ar aduce prea departe, și s-au promis numeroase înlesniri. Excelența Voastră a refuzat numai revizia legii Apponyi a învățământului din anul 1907, recunoscând totuși că unele dispoziții ale acestei legi nu sunt fericit formulate și că destul de multe lucruri ar trebui făcute în alt fel, dacă legea ar trebui să fie creată abia acum. Iar în scrisoarea către mitropolitul Meșianu ați consimțit chiar și la revizia legii la care mă refer.

Dar dacă s-ar întreprinde revizia, atunci s-ar putea găsi, în ciuda punctelor aparent diametral opuse, o soluție întru totul satisfăcătoare pentru amândouă părțile cu ajutorul școlilor românești și ale fundațiilor, a căror existență face posibilă reducerea delicatei controversă cu privire la școlile elementare la o problemă pur financiară. Într-adevăr, ajunge ca statul să atribuie școlilor românești confesionale și ale fundațiilor existente și care urmează să fie înființate,

acea cotă din impozitele de stat și comunale achitate de români, care corespunde raportului dintre bugetul învățământului elementar unguresc și suma totală a impozitelor de stat și comunale, pentru a-i abilita pe români să aibă ei înșiși grijă de sistemul lor de școli elementare. În acest caz ar obține, pe tărâmul școlilor elementare, autonomia națională integrală atât de mult dorită și n-ar mai fi interesați deloc de școlile elementare de stat și comunale în totalitatea lor. Numai că subvențiile școlilor elementare n-ar trebui făcute dependente de condiții imposibile, ca aceea ca acești copii să învețe limba ungară în așa măsură încât să poată exprima în această limbă, limpede, gândurile lor. Căci, de când există, școala elementară nu a reușit nicidecum să rezolve problema de a învăța copiii o limbă străină. Dacă se pretinde îndeplinirea acestui fel, atunci copiii nu învață nici această limbă, nici să citească și să scrie în limba lor maternă. De altfel, experiența arată că abilitatea de a-și exprima limpede gândurile chiar în limba maternă le lipsește până și multor oameni care au absolvit școala elementară, medie și superioară în această limbă.

Exact același procedeu, ca în cazul școlilor elementare, s-ar putea aplica și în cazul școlilor medii. O contradicție ar rămâne numai în cazul învățământului superior. Dar, având în vedere că premisa mentalității prostatale a românilor este îndeplinită, cum dovedesc evenimentele războiului, această contradicție poate fi atenuată în mare măsură prin aceea că, în cadrul cultivării mai intense a limbii române, să se înființeze la școlile superioare ungare, în particular la universitatea din Cluj, câteva catedre paralele cu limba de predare română pentru disciplinele cele mai importante. Dacă o astfel de măsură s-a considerat justificată la Lemberg pentru rutenii înapoiași cultural, care reprezintă numai 13% din populație, atunci ea este cu atât mai îndreptățită pentru românii cultural înaintați, care reprezintă o șesime din populația Ungariei.

Firește, aceste măsuri nu pot fi luate decât pe cale legislativă, deci după încheierea păcii.

VII. Postulatele naționale ale românilor (pct. 6, 7 și 10) sună astfel: „În teritoriile locuite în mase compacte de români, administrația să se exercite în limba română, iar această limbă să fie introdusă pe cale organizatorică în viața administrativă”.

„De asemenea, folosirea acestei limbi să fie introdusă organic în aceste teritorii în judecătoriile județene și curțile judiciare. Să fie admise petiții și anexe românești. Protocoalele dezbaterilor cu românii să fie redactate în limba română și hotărârile judecătorești să fie emise în limba română, în timp ce comunicările hotărârilor curților superioare urmează să fie făcute în traducere, în limba română”.

„Pentru a asigura românilor participarea cuvenită la administrația statului și la justiție și să se realizeze principiul ca românii să fie administrați și judecați de conaționali lor, să se garanteze, pe cale organizatorică, ca în județele locuite predominant de români, să fie folosiți în administrație și în justiție ca și în celelalte

ramuri ale serviciilor statale în primul rând românii, iar în lipsa românilor, numai acei funcționari care pot aduce, în mod autentic sau din partea unei comisii instituite special în acest scop, dovada că stăpânesc în viu grai și în scris limba română”.

Cu privire la aceste postulate, punctul de vedere al guvernului este următorul:

„În domeniul administrației și al justiției nu este permis ca dispozițiile legale astăzi în vigoare să fie încălcate. Conform lor, limba tuturor judecătorilor regale este cea ungară și, la fel, nu se ține seama în administrație, de limbile neungare decât la încheierea unor protocoale și la interogatorii. Nu numai caracterul unitar al statului, dar și considerații obiective impun ca limba administrației să fie cea ungară. Dar este de dorit și corect nu numai din punctul de vedere al unei bune administrații, ci și în interesul popoarelor neungare, ca organele administrative care vin în atingere cu populația, să cunoască cel puțin una din limbile uzitate în respectivele județe și ca celor interesați, care nu stăpânesc limba ungară, să li se explice hotărârile oficiale în limba lor, așa cum dispune, de exemplu, în domeniul ei, procedura în procesele penale. În plus, s-ar putea emite liniștit o dispoziție ca, în unele cazuri neînsemnate, la primirea unor anexa, publicul să fie ferit de vexații necesare”.

„La angajarea funcționarilor nu se poate face o deosebire între maghiari și nemaghiari. Dar este de dorit ca:

a) intelectualii români să ia parte la serviciile de stat într-un raport corespunzător numărului și calificării lor și

b) funcționarii care vin în contact cu populația să cunoască limba respectivă în măsura necesară pentru a putea comunica fără tălmăci cu părțile”.

Excelența Voastră a exprimat oral poziția Dvs., mai puțin dur, precum urmează: „legile și, de asemenea, în județele cu populație predominant românească, ordonanțele destinate publicului larg, vor fi făcute cunoscute și în limba română. Dispozițiile legale cu privire la limba protocoalelor în comune și municipii vor rămâne nemodificate. În județele cu populație românească compactă, funcționarii din toate ramurile serviciilor statului destinați raporturilor directe cu populația și organele oficiale trebuie să cunoască în așa măsură limba română, încât să poată comunica cu populația în limba ei. Pentru asigurarea acestui fel se vor lua măsurile necesare în sensul ca un număr suficient dintre cei care intră în serviciul administrației să învețe limba română, în timpul tranziției, până ce măsurile amintite vor atinge felul urmărit. Guvernul va folosi, în limita posibilităților, în județele cu populație românească compactă, persoane ce stăpânesc limba română”.

„În justiție, limba dezbaterilor trebuie să fie cea ungară; în măsura în care legea o permite, părțile necunoscătoare a limbii ungare se pot folosi de propria lor limbă maternă, dacă își prezintă cauza oral, respectiv în cursul procesului. Guvernul va lua toate măsurile ca judecătorii să ceară traducerea petițiilor românești și a anexelor lor numai întrucât acest lucru este cu adevărat în interesul

cauzei. În cauze penale, denunțul se poate face oral în limba maternă. La interogatorii, respectiv în dezbateri, acuzații, acuzatorii privați și martorii își pot folosi limba maternă”.

„Oricare cetățean poate prezenta autorității sale competente de primă instanță, deci comunei și autorității județene, atât petiții, inclusiv anexe, în scris, cât și oral plângeri, cereri și reclamații în limba maternă, dacă:

a) își redactează singur petiția sau își prezintă în persoană, oral, cererea sa și

b) limba sa maternă este una din limbile folosite în mare măsură în comuna sau județul respectiv. Autoritatea de primă instanță este obligată să ia în primire, fără drept de refuz, o astfel de petiție prezentată oral într-o limbă neungară, fie direct, fie cu ajutorul unui tălmăci oficial; să redacteze, după aceasta, un protocol, ce-i drept, în limba maghiară, și să efectueze dezbaterile ce necesită participarea părții fie direct, fie cu ajutorul tălmăciului în limba familiară părții. Firește, nu numai toate acțiunile oficiale ale serviciilor interne decurg în limba ungară, dar și toate protocoalele și toate înștiințările adresate părților vor fi redactate în limba ungară. A permite avocaților să înainteze petiții într-o limbă neungară nu este nici necesar, nici corect”.

În oarecare contradicție cu aceste teze, art. XLIV al legii din 1868 care trebuie recunoscut, nu se aplică nici astăzi din cauza presupusei atitudini dușmănoase față de stat a românilor, dar a cărui aplicare n-ar trebui să întâmpine nici o obiecție acum, când credința față de stat a românilor este dovedită prin fapte, prevede, printre altele, următoarele: deoarece, ca urmare a unității politice a națiunii, limba de stat a Ungariei este cea ungară, limba de discuție și de dezbateri a parlamentului ungar este și de acum înainte exclusiv ungară, dar ele trebuie să fie editate în traducere autentificată, în limbile tuturor naționalităților care locuiesc în țară”.

„Limba oficială a guvernului țării este și în viitor, în toate ramurile administrației, cea ungară (§. 1)”.

„Protocoalele judiciare vor fi redactate în limba oficială a statului; ele pot fi, totuși, redactate colateral și în toate acele limbi care au fost cerute ca limbi de protocoale de cel puțin o cincime din corporația sau comisia care reprezintă jurisdicția (§. 2)”.

„În adunări juridictorii, oricine are dreptul să ia cuvântul, poate vorbi în limba ungară sau în limba sa maternă, dacă aceasta nu e cea ungară (§. 3)”.

„În actele lor scrise, adresate guvernului statului, jurisdicțiile folosesc limba oficială a statului; ele se pot folosi colateral, în una din coloane, de oricare dintre limbile de protocol de care s-au folosit. În corespondența lor reciprocă pot folosi fie limba de stat, fie una din limbile acceptate de jurisdicție drept limbă de protocol a adresantului, în sensul §. 2 (§. 4)”.

„În domeniul activității interne, funcționarii jurisdicției folosesc limba oficială a statului; dacă, însă, funcționarii ar întâmpina în această privință dificultăți practice, funcționarii respectivi pot folosi în mod excepțional una din

limbile de protocol ale jurisdicției lor. Dar, ori de câte ori o cer considerente de control a statului și administrative, rapoartele și actele de dezbatere vor fi prezentate simultan în limba oficială a statului (§. 3). Funcționarii jurisdicției folosesc, în domeniul jurisdicției lor, în corespondența oficială cu comunele, întrunirile, asociațiile, instituțiile și particularii, după posibilități, limba celor din urmă (§. 6) ”.

„Fiecare locuitor al țării, atunci când face și poate face apel, personal sau printr-un împuternicit, fără intervenția unui avocat, fie ca acuzator, fie ca acuzat sau chiar petent, la protecția legii și la ajutor juridic, poate folosi:

a) la judecătoria comunei sale, limba sa maternă;

b) la judecătoria altei comune, limba oficială sau limba de protocol a comunei respective;

c) la propria sa judecătorie județeană, limba oficială sau cea de protocol a comunei sale;

d) la alte judecătorii, fie ele judecătorii ale jurisdicției sale sau ale altor jurisdicții, limba de protocol a acelei comune de care aparține judecătoria respectivă (§. 7) ”.

„În aceste cazuri, judecătorul rezolvă plângerea sau cererea în limba petiției. El efectuează interogarea, ascultarea martorilor, hotărârile judiciare și alte funcțiuni judecătorești, atât în procese civile cât și penale, în limba părților în conflict, respectiv în acea a persoanelor interogate. El redactează însă protocoalele proceselor în acea limbă pe care o alege, prin consens, părțile în proces dintre limbile de protocol ale jurisdicției. Dacă nu se poate realiza un consens în această privință, atunci judecătorul poate redacta protocolul dezbaterilor în oricare dintre limbile de protocol ale jurisdicției; el este, însă, obligat să explice părților, la nevoie, conținutul protocolului, făcând apel la un tălmăci. Judecătorul mai este obligat să explice părților și documentele mai importante, dacă ele ar fi redactate într-o limbă pe care nu o înțelege una sau alta din părțile în proces. Hotărârea de citație trebuie redactată în interesul părții citate în limba sa maternă, dacă aceasta poate fi stabilită imediat; dacă acest lucru nu este posibil, ea să fie redactată în limba de protocol a acelei comune în care locuiește partea respectivă sau în limba oficială a statului. Hotărârea judecătorească trebuie redactată în limba protocolului dezbaterilor; dar judecătorul este obligat s-o comunice în limba ei fiecăreia dintre părți, respectiv s-o editeze în limba cerută de parte, cu condiția ca acea limbă să fie una din limbile de protocol ale jurisdicției căreia-i aparține judecătorul (§. 8) ”.

„Adunările comunale alege ele înseși limba oficială și cea de protocol. Protocolul va fi redactat simultan în acea limbă pe care o consideră necesară o cincime din membrii cu drept de vot (§. 20) ”.

„Funcționarii comunali sunt datori să folosească, în comunicarea lor cu locuitorii comunei, limba acestora (§. 21) ”.

„În adresele ei către propria lor jurisdicție sau a organelor acesteia sau către guvernul statului, comuna folosește limba oficială a statului sau propria ei limbă oficială; în adresele către alte jurisdicții și organele lor, poate folosi limba oficială a statului sau una din limbile de protocol ale comunei sau ale jurisdicției respective (§. 22)”.

„Oricare cetățean al țării poate adresa petițiile sale către propria sa comună, către autoritatea sa bisericească, către jurisdicție, către alte organe și către guvernul statului în limba sa maternă. În petițiile sale adresate altor comune, altor jurisdicții și organelor acestora, el poate folosi limba oficială a statului sau una din limbile de protocol ale comunei sau ale jurisdicției respective (§. 23)”.

„În întruniri comunale și bisericești, cei care au dreptul de a lua cuvântul în ele pot folosi, nestingheriți, limba lor maternă (§. 24)”.

„Atunci când particulari, biserici, societăți particulare, instituții particulare și comune, ce nu dispun de drepturi de jurisdicție, nu s-ar folosi de limba oficială în petiții adresate guvernului, trebuie să se anexeze, redactate în limba ungară, privitoare la acea petiție, o traducere autentică în limba petiției (§. 25)”.

„Deoarece, la ocuparea funcțiilor, numai capacitatea personală va fi determinată și în viitor naționalitatea nimănui nu va putea fi privită drept piedică în ocuparea vreunei funcții sau vreunui rang existente în țară. Dimpotrivă, guvernul statului va avea grijă ca, la autoritățile judiciare și administrative ale țării și, îndeosebi, în pozițiile de prefect (Obergespann) să fie angajate persoane perfect cunoscătoare ale limbilor necesare tuturor naționalităților și competente și în alte privințe (§. 27)”.

Cum rezultă din textul citat, legea corespunzătoare își dă cinstit silința să dea statului ce este a statului și naționalităților ce este al lor. Statul își rezervă, conform unității politice a națiunii ungare, limba de stat ungară ca limbă de lucru a parlamentului, a instituțiilor centrale și a serviciilor interne în toată țara și această rezervare este suficientă pentru a exprima și a garanta îndestulător indivizibilitatea națiunii și unitatea națiunii ungare. În schimb, legea acordă membrilor egal îndreptățiți ai naționalităților folosirea limbilor utilizate în țară în serviciile externe ale autorităților. Aceasta este impus și de interesul statului. Căci o administrație și o justiție, în cadrul cărora autoritatea și părțile nu se pot înțelege reciproc sunt doar o caricatură a acestora și fac ca ele să nu-și atingă menirea. Nici măcar în cea mai întunecată Rusie o astfel de situație nu este tolerată la infinit. Cu atât mai puțin în constituționala și liberala Ungarie. În baza recunoașterii acestui fapt neobiecționabil, Excelența Voastră a trezit, probabil, în expunerea Dvs. orală mai sus menționată, speranță în admiterea folosirii, în viața publică, pe o bază mai largă, a limbilor neungare ale țării. Dar și această bază este încă prea îngustă, întrucât condiționează folosirea limbilor neungare de necunoașterea limbii ungare. Dar cum dovedește o experiență îndelungată în Austria, acest criteriu nu poate fi aplicat deloc în practică. Căci autoritățile nu sunt în stare să verifice cunoașterea limbii ungare de către părți înaintea efectuării

activității lor oficiale. Și, pe lângă aceasta, noțiunea cunoașterii este foarte relativă. Căci cu totul altă cunoaștere a unei limbi pretinde curtea unei cazărmi, alta o pretind relațiile sociale și alta, cu totul diferită, discuția științifică sau pledoaria în fața judecătorilor. În plus, toate aceste precauții sunt inutile. Fiindcă însăși admiterea folosirii limbilor țării de către părțile necunoscătoare a limbii ungare are drept urmare că autoritățile vor trebui constituite din funcționari fără probleme și pentru acele persoane care pretind că știu ungurește, dar preferă să folosească limba lor maternă. În această problemă nu există decât două alternative: admiterea completă sau excluderea totală. Toate celelalte modalități sunt jumătăți de măsură și deci rele, căci ele irită. Și, de asemenea, iritantă este prevederea că nu le este permis avocaților să se folosească de limba lor maternă. Efectul lor este ca cel al pălăriei lui Gessler și ea este cu atât mai inutilă, cu cât experiența ne învață că, atunci când folosirea limbilor materne este teoretic admisă, avocații utilizează cel mai adeseori spontan, în practică, limba de stat în interesul cauzei pe care o reprezintă. De altfel, administrația și justiția nu sunt numai interesate ca avocatul să li se facă înțeles, că și ca să se facă inteligibil pentru clientul său. Numai pe baza principiilor expuse mai sus s-ar putea realiza o înțelegere cu privire la bine întemeiatele cereri ale românilor în problema limbii. Realizarea ei poate fi înfăptuită fie prin începerea aplicării articolului XLIV al legii din 1868, neaplicat până acum sau, dacă aceasta nu se poate face, pe de o parte din cauze de prestigiu, pe de altă parte fiindcă acest articol este învechit în unele puncte și admite folosirea limbilor țării în multe domenii ale serviciului intern, fie că, la aplicarea principiilor sus citatului articol, să se emită o ordonanță de guvern cu privire la limbi, cu aproximativ următorul conținut:

1. Limba statului ungar este cea ungară. În calitate de limbă de stat, limba ungară este limba de dezbateră a parlamentului ungar, limba oficială a instituțiilor centrale și limba de lucru a serviciului intern al tuturor autorităților statale, al judecătoriilor și al instituțiilor întregii țări.

2. În serviciul extern al autorităților de stat, al judecătoriilor și al instituțiilor, a căror rază de activitate nu include țara întreagă, se vor folosi, pe lângă limba de stat, limbile naționale și anume limbile germană, română, ruteană, slovacă și sârbă drept limbi de lucru, în conformitate cu dispozițiile ce urmează.

3. Limbi de lucru ale autorităților statale, judecătoriilor și instituțiilor menționate la pct. 2 sunt, pe lângă limba de stat, acele limbi naționale care sunt vorbite, conform ultimului recensământ oficial din timpul respectiv, de către cel puțin o cincime a populației autohtone a districtului considerat.

4. Petițiile scrise și cererile orale pot fi adresate autorităților, judecătoriilor și instituțiilor comitatelor numai în limba de stat sau în una din limbile naționale folosite în lăuntrul lor drept limbă de lucru. Documentele care nu sunt redactate în una din limbile de lucru necesită o traducere în una din ele.

5. Dezbateră are loc, după dorința părții, fie în limba de stat, fie în limba de lucru indicată de parte. Dacă la o dezbateră orală se întâlnesc părți de limbi

diferite atunci, dacă părțile o cer, dezbaterea va avea loc cât mai echilibrat posibil, în fiecare din limbile de lucru folosite de părți.

6. Protocoalele vor fi înregistrate în limba dezbaterii, iar hotărârea va fi emisă în acea limbă în care fusese redactată petiția sau s-a prezentat oral cererea. Dacă o a doua parte trebuie înștiințată despre petiția sau cererea orală a unei părți, atunci înștiințarea părții respective trebuie făcută, ca și în cazul unei hotărâri oficiale, în acea limbă de lucru despre care se știe sau se presupune că o folosește acea parte.

7. În cazul autorităților, judecătoriilor și instituțiilor de stat menționate la pct. 2, la care se admit mai multe limbi de lucru, buletinele oficiale și anunțurile generale se vor emite nu numai în limba de stat, ci și în toate limbile de lucru. De asemenea, toate registrele, cărțile publice și însemnările oficiale vor fi redactate în limba de stat și în fiecare dintre limbile de lucru admise; înregistrările individuale vor fi făcute în limba petiției sau, dacă se fac abia pe baza unei hotărâri, în limba acelei hotărâri.

8. Toate autoritățile, judecătoriile și instituțiile de stat menționate la pct. 2 se vor folosi, independent dacă dispun de una sau mai multe limbi de lucru, în comunicarea cu alte instituții, de felul celor de categoria considerată aici, de limba de stat sau de acea limbă, respectiv de una din acele limbi care sunt admise la acea instituție, căreia i-a fost adresată petiția. Dacă limba diferitelor dezbateri care au avut loc la instituția căreia i-a fost adresată petiția era folosită drept limbă de lucru la acea instituție, petiția scrisă trebuie să fie redactată în acea limbă.

9. Limba de lucru a jurisdicțiilor este, pe lângă limba de stat, acea limbă națională care este cerută de cel puțin o cincime din organismul sau comisia care reprezintă jurisdicția.

10. Limba de lucru a organelor și autorităților înalte bisericești este determinată de ele înseși în formele lor constituționale. În măsura în care ea nu este identică cu limba de stat, protocoalele vor fi reprezentate, din motive de supraveghere din partea statului, și în traducere autentică în limba de stat.

11. În comune, adunarea comunală determină limba de lucru: dar dacă o cincime din membrii cu drept de vot se declară a fi de altă limbă națională, și aceasta va fi folosită.

12. De altfel, dispozițiile punctelor 4 și 8 se aplică în mod corespunzător și în jurisdicție, în organele și autoritățile superioare bisericești și în comune.

13. În jurisdicție, în organele și autoritățile bisericești, ca și în adunările comunale, cei îndreptățiți să ia cuvântul în cadrul lor pot folosi nestingheriți limba de stat sau limba lor națională.

14. Începând cu intrarea în vigoare a acestei ordonanțe, pot fi angajate în serviciul autorităților, judecătoriilor și instituțiilor de stat menționate la pct. 2, precum și în serviciul jurisdicțiilor, a organelor și autorităților superioare bisericești și în cel al comunelor numai acele persoane, care dovedesc în mod autentic că stăpânesc oral și în scris cel puțin una din limbile naționale admise în acele instituții drept limbi de lucru.

Chiar dacă conținutul acestei schițe nu este complet cu unele prevederi ale extrem de variatelor legi de detaliu în vigoare privitoare la dreptul limbilor, emiterea unei astfel de ordonanțe privitoare la limbi, cu scopul instalării unei păci naționale, ar necesita mult mai puțină „douce violence” decât enunțarea acceptării legii de apărare, care a fost totuși recunoscută de toată lumea ca o faptă măreață și o izbăvire.

Dacă, însă, se acordă folosirea limbilor naționale în serviciul extern al autorităților, atunci însăși economisirea de forțe impune arondarea națională a districtelor administrative pentru a evita concurența între numeroasele limbi naționale, care îngreuiază extraordinar funcționarea oficiilor. Regiunea în care sunt așezați românii din Ungaria pare făcută anume în acest scop din cauza continuității sale teritoriale și, de fapt, mai înainte, comitatele erau aproape complet delimitate din punct de vedere național. Abia prin articolul XXXIII din 1876 ele au fost făcute multilingve prin anexarea artificială a unor teritorii ungurești. Dar având în vedere că § 5 al acestui articol de lege îi permite ministrului de interne să deplaseze granițele diferitelor municipii, ce-i drept în cadrul numărului și împărțirii fixate prin lege și, în particular, să ordone mutarea unei comune apropiate de graniță din municipiul din care face parte în prezent, în altul, ceea ce este măsura cea mai importantă în cazul de față, i se dă guvernului posibilitatea să execute fără întârziere, pe calea ordonanței, delimitarea națională a comitatelor.

Crearea unor comitate predominant românești cu introducerea limbii române în serviciile externe ale tuturor autorităților ar duce însă de la sine, dacă guvernul ungar ar proceda loial, ca în regiunile în care sunt așezați românii, majoritatea funcționarilor administrativi și a judecătorilor să fie recrutați dintre români și, în felul acesta, să dispară automat ultima gravă plângere națională a poporului român, care zace profund în natura problemei, dar este extraordinar de greu de încadrat în legislație.

VIII. În sfârșit, din punct de vedere politic, românii cer (punctele 3, 4, 5, 11):

- să se garanteze libertatea presei și să se sisteze persecutarea politică a presei românești;

- să se acorde poporului român libertatea de adunare și de asociere în scopul menținerii și dezvoltării individualității și pentru promovarea evoluției sale sociale;

- să se recunoască Partidului Național Român dreptul de a se organiza și de a activa, înlăturându-se toate dispozițiile administrative, care împiedică exercitarea acestui drept.

În sfârșit, să se asigure durabil importanța și influența politică a poporului român. În acest scop să se realizeze, în sfârșit, reforma electorală. Partidul Național Român se declară în favoarea dreptului electoral general, egal, secret, exercitat la nivel comunal. Dacă însă acest sistem electoral nu s-ar putea realiza în situația politică dată, atunci să se creeze o astfel de ordine electorală, încât să se

asigure poporului român, prin dispoziții adecvate privitoare la dreptul și procedeul electoral, la distribuția circumscripțiilor și la verificarea mandatelor, pretenția la o șesime a mandatelor parlamentului ungar în mod suficient și durabil.

Răspunsul guvernului sună astfel: „În domeniul presei domnește în Ungaria aproape anarhia. Îndată ce vor fi stabilite relații bune și presa română va fi încetat să facă declarații împotriva unității statului ungar și a păcii naționale, toate procesele legate de presă vor înceta”. (Între timp, ele au și fost oprite prin amnistie regală.)

„O codificare liberală a dreptului de adunare este foarte mult de dorit. În opinia guvernului, nu este admisibil ca cetățenii de stat de limbă nemaghiară să fie împiedicați prin lege sau, atât timp cât o astfel de lege nu s-a întocmit, pe cale administrativă, să se grupeze pe bază națională, cât timp nu urmăresc scopuri îndreptate împotriva statului sau a legii. Dreptul românilor de a se organiza într-un partid propriu trebuie recunoscut”.

„Legea electorală îi tratează pe toți cetățenii după aceleași principii, fără a ține seama de naționalitate și asigură românilor dreptul electoral pe măsura importanței lor. Ca urmare a diferențelor în situația lor economică și, îndeosebi, a forțelor lor culturale, această măsură încă nu corespunde cu raportul populațiilor. Ea va crește însă în mod automat odată ce părțile largi ale populației românești vor fi atins nivelul cultural mediu. Românii manifestă și în prezent, îndeosebi în Transilvania, progrese remarcabile în domeniul politic și vor realiza majoritatea în multe circumscripții electorale”.

În viu grai, Excelența Voastră a adăugat: „Dacă mă transpun în poziția românilor, trebuie să recunosc că au fost puternic decepționați, când și-au dat seama că numărul circumscripțiilor electorale cu majoritate românească a scăzut de la 42 la doar 27. Și, deși în viitor drumul către o ameliorare a cotei lor le rămâne deschis, nu mă mir că acest fapt a fost pentru ei descurajator, chiar deprimant”.

Dacă se compară punctele de vedere ale celor două părți în chestiune, se mai manifestă deosebiri importante în domeniul drepturilor politice.

Este adevărat că această lege a presei este valabilă atât pentru maghiari, ca și pentru români, și că nu există o lege care să reglementeze în mod neuniform pentru cei doi dreptul de adunare și de asociere. Numai că românii afirmă că legea presei conține, pe de o parte, unele durități care-i ating numai pe români și că, pe de altă parte, în practică, ea se aplică foarte diferit în funcție de naționalitate, iar legea care ar reglementa dreptul la asociere și la adunare nu se realizează numai fiindcă ea ar acorda românilor unele prevederi, care i-ar proteja pe români, cel puțin în parte, de abuzurile prezente ale autorităților. În orice caz, problema ar permite atingerea relativ ușoară a unei înțelegeri complete, dacă autoritățile ar proceda loial și ar exista oarecare bunăvoință a legislatorului. Dar acțiunea corespunzătoare a legislativului nu poate avea loc decât după încheierea păcii.

ExceleŃța Voastră a recunoscut dreptul românilor de a se organiza pe bază națională, deși dispozițiile hieronimice, care se referă la împiedicarea folosirii acestui drept nu au fost încă anulate, dar ministrul de interne a permis, în legătură cu această recunoaștere a momentului național, prin circulara privitoare la reglementarea folosirii culorilor naționale, portul tricolorului, considerat drept insignă a poporului român. Numai că permisiunea a fost legată de clauze care nu se refereau la români, astfel că problema era lăsată la discreția autorităților inferioare, cauză pentru care, dacă menționata circulară ar fi destinată să calmeze lucrurile, ea ar trebui să fie completată prin declarația angajată că portul tricolorului românesc este permis, așa cum se obișnuia de demult.

Cea mai mare dificultate o prezintă însă problema dreptului electoral. Faptul că românii, care formează o șesime din populația țării ungurești și ar putea pretinde în consecință, conform criteriului populației, 68 de mandate din numărul total actual de 413 deputați ai parlamentului, dispunând de 87 de circumscripții electorale cu majoritate românească foarte dubioasă, nu se pot declara satisfăcuți, mai ales după ce existaseră până acum 42 sau, cum afirmă românii, 49 de circumscripții cu majoritate românească, a recunoscut și ExceleŃța Voastră în expunerea citată mai sus. O astfel de reformă în revers nu înseamnă, după părerea lor, o apropiere ci o reprimare necruțătoare a celui mai slab, care duce la orice, dar nu la împăcare. Și faptul că acest număr rezultă, după opinia Dvs., de pe urma structurii electoratului, nu schimbă nimic în această privință. Căci însăși ExceleŃța Voastră a întocmit structura electoratului după criterii nerecunoscute universal, ci, cum afirmă românii, după criterii alese destul de samavolnic, după bunul Dvs. plac, pe care le-ați fi putut alege, fără mare efort, și în așa fel încât n-ar fi rămas nici un alegător român și nu le-ar fi fost lăsat românilor nici un singur mandat. Tocmai din aceste cauze, argumentele Dvs. nu pot rezista unui examen obiectiv și probabil, recunoscând aceasta, însăși ExceleŃța Voastră a declarat în adeseori menționata scrisoare către mitropolitul Meșiamu, că ați putea merge mai departe „punând ca sistemul electoral să fie supus unei revizii de așa fel încât să pună reprezentarea politică a românilor pe o bază mai acceptabilă”.

Oricât de binevenită ar fi această concesie, până la realizarea ei mai este un drum lung, având în vedere faptul că revizia nu se poate desfășura decât pe cale legislativă și că probleme de drept electoral obișnuiesc să declanșeze în parlamentul ungar puternice afecțe. ExceleŃța Voastră dispune însă, pentru atingerea acestei fiinte, și de un drum mult mai scurt peste delimitarea circumscripțiilor electorale și repartiția mandatelor, care, pe cât știu, sunt atribuite puterii de a emite ordonanțe ale guvernului. Guvernul nu trebuie decât, ținând seama de postulatele administrative în problema folosirii limbilor naționale (alineatul VII), să arondeze comitatele (pe criteriul) național, pentru a crea în interiorul lor oricâte circumscripții cu majoritate românească, fără să riște ca în viitor să se deplaseze, prin creșterea prevăzută a numărului alegătorilor, raportul în defavoarea maghiarilor. Căci, în acest caz, n-ar exista aproape deloc alegători români în afara circumscripțiilor românești dar, în schimb, majoritatea românească din aceste

circumscripții ar fi de la bun început atât de compactă, încât nici o modificare în structura electoratului n-ar putea s-o altereze. Procedând în felul acesta, Excelența Voastră ar putea conta încă înaintea reviziei legii electorale pe „baza acceptabilă”, pe care ar urma să se clădească reprezentarea politică a românilor și să se evalueze apoi numărul de circumscripții electorale românești, id est cel al mandatelor rezervate românilor.

În ceea ce privește evaluarea însăși, s-ar ajunge, după experiența mea, la rezultate neșărmurite, dacă ea s-ar efectua pe baza „relațiilor de forță actuale”. Căci oricine este interesat în aceste relații, are despre ele o altă părere și fiecare este înclinat să le supraevalueze în favoarea sa. La reforma procedurii electorale pentru Sfatul Țării Bucovina, în cursul căreia 5 naționalități diferite și, în plus, câteva curii se luptau aprig pentru putere, am avut un succes deplin cu un principiul obiectiv. Plecând de la ideea că orice nouă procedură se manifestă în egală măsură și trebuie să se țină seama în egală măsură de două momente și anume, pe de o parte, de inerția de păstrare a poziției prezente și, pe de altă parte, de tendința de a ajunge la relații corespunzătoare cu raporturile de populație, am propus drept criteriu pentru repartitia mandatelor media aritmetică între raportul actual și cel al populației, obținând pe această bază un acord între toate partidele. Transferând acest criteriu la condițiile din Ungaria, rezultă pentru români, cu o poziție actuală de 42 de circumscripții și o cotă de populație de 68 mandate, un număr de mandate egal cu $(42+68)/2=110/2=55$ de mandate, deci exact dublul mandatelor atribuite până acum. Acest număr putea să pară înfricoșător, cât timp românii erau considerați drept dușmănoși față de stat și cât timp în parlamentul ungar băntuia obstrucția. Acum, după ce credința față de stat a românilor a fost demonstrată prin fapte și Excelența Voastră a eliminat obstrucția smulgând-o din rădăcini cu o eficiență demnă de admirație, spre mântuirea Ungariei și a întregii monarhii, v-ați putea resemna cu atât mai mult la acest număr, cu cât multiplicarea mandatelor românești reprezintă o întârire a punctului de vedere din anul 1867, căci este exclus ca poporul român să adere la programul din 1848. De altfel, pacea națională valorează cel puțin cât două duzini de mandate, iar împăcările cer o mână largă. Românii din cuprinsul Ungariei acordă o pondere încă mai mare decât numărul de mandate, din punctul de vedere al asigurării libertății lor în alegeri, modului de efectuare a alegerilor. Ei argumentează în această privință cât de necesară le este o protecție eficientă arătând că, datorită unei pretense presiuni guvernamentale, candidații lor au putut reuși numai în 5 din cele 42 de circumscripții cu majoritate românească. În această privință remedierea nu poate veni decât de la o revizie a legii electorale. Dar, în condițiile prezente, aceasta nu poate avea loc decât după încheierea păcii și după ce s-au desfășurat noile alegeri impuse de aceasta, din care va reieși, eventual, un parlament de compromis. În aceste alegeri noi, compactele majorități românești din circumscripții arundate pe criteriul național ar oferi o garanție relativă, fără a putea însă înlătura neîncrederea existentă în obiectivitatea guvernului. Pentru ca să dispară și acest moment stingheritor, ar mai rămâne numai mijlocul de a coopta

un om de încredere al românilor ca ministru fără portofoliul în consiliul de coroană. Din partea românilor de pe teritoriul ungar încă nu s-a primit o astfel de sugestie. Nu se găsește însă altă cale de a înlătura dificultățile existente. Dar această măsură este posibilă. Din cabinetul ungar au făcut parte, în repetate rânduri, bărbați de limbă neungară; creditul necesar este oricum liber în urma vacanței ministerului a latere și activitatea miniștrilor comunităților germane, cehe și galișiene a ușurat, în foarte multe cazuri, unele situații. În orice caz, pasul respectiv ar inspira atât încredere în bunăvoința guvernului la românii din Ungaria, cât și va face cea mai bună impresie în regatul România, a cărei politică internă se leagă, în mare parte, de probleme de portofolii.

IX. Precedenta analiză a postulatelor românești duce la concluzia că românii din Ungaria nu cer nimic ce ar putea zdruncina structura statului ungar, nimic ce n-ar fi fost cerut în altă parte, nimic ce n-ar și exista de acum în Austria, chiar și nimic ce n-ar fi avut anterior. Căci toate avantajele pe care le cer acum, le-au avut la reinstituirea stărilor constituționale, fără vreun dezavantaj vizibil pentru statul ungar. De aceea dorința lor este revendicativă.

Pe de altă parte, din luarea de poziție a guvernului și a Excelenței Voastre, rezultă că la toate problemele indicate nu era vorba de piedici principiale. Era vorba numai de cantitate și, în această privință, Excelența Voastră v-ați și declarat de acord într-o fracțiune semnificativă. Mai lipsește acum un pas decisiv, un impuls puternic, pentru a trece dealul, adică a se ajunge la înțelegere.

Aceasta nu poate avea loc acum în forma unui pact formal căci, așa cum s-a menționat, românii privesc compromisul ca un tot indivizibil dar, conform celor de mai sus, cele mai multe probleme nu pot fi rezolvate decât pe cale legislativă, iar această cale nu prea este practicabilă în timp de război.

Din fericire, nici nu este nevoie de un pact formal, căci echivalentul principal al părții opuse este de pe acum complet realizat în fapt și anume îndeplinirea cererii ca românii din Ungaria să accepte, fără rezervă, drept bază statul ungar. Iar această împrejurare oferă Excelenței Voastre posibilitatea de a proceda independent, îndeplinind, ca recunoaștere a credinței și bărbăției dovedite de românii din Ungaria și din generozitatea națiunii maghiare, acele acțiuni care se pot întreprinde imediat, netezind drumul spre înțelegerea finală. În acest fel Excelența Voastră ar ține cont și de sensibilitatea opoziției ungare, care nu a criticat nicicând meritul concesiunilor avute în vedere ci numai pactizarea cu românii. A utiliza în fapt posibilitățile oferite, o impun atât interesele superioare ale politicii interne a Ungariei, cât și cele ale politicii externe a monarhiei bicefale.

Din punct de vedere al politicii interne a Ungariei nu poate exista un scop mai înalt decât înlăturarea neîncrederii adânc înrădăcinate a românilor din Ungaria, însuflându-le credința în bunăvoința guvernului și creând astfel mediul (favorabil) pentru tratativele definitive de compromis (Ausgleich) posibile abia după război.

Din punct de vedere al politicii externe a monarhiei bicefale atitudinea României ca reacție față de absența unor plângeri a românilor din Ungaria ar avea o importanță decisivă.

Precum Excelența Voastră știe, izbucnirea războiului mondial a declanșat, la intelectualii regatului României, o agitație fantastică împotriva monarhiei austro-ungare și dorința unei invazii a teritoriului nostru. Cercurile conducătoare au rezistat cu dificultate acestei presiuni, care amenința la un moment dat să se concentreze în uneltiri revoluționare îndreptate către izgonirea dinastiei. Făcând abstracție de unele interese egoiste de mică importanță, această stare de spirit dușmănoasă a fost provocată mai ales de două momente, și anume de nemulțumirea cu situația românilor din Ungaria și de opinia generală despre șansele războiului.

Situația românilor din Ungaria este descrisă drept disperată, în special de către intelectualii români, care au fost mânași cu sutele și miile din patria lor în România ca urmare a condițiilor nefavorabile din Ungaria, trezind, pe de o parte, cea mai puternică simpatie a opiniei publice din România pentru „înrobiții” frați de sânge și, pe de altă parte, de-a dreptul ura împotriva regatului ungar.

Din punctul de vedere al șanselor războiului, prăbușirea puterilor centrale era considerată în general – cu excepții minimale – în România drept complet sigură. Lumea era perfect convinsă că armata rusă, cu milioanele ei de ostași, va trece ca un tăvălug cu aburi peste armatele austro-ungară și germană, zdrobind totul în calea ei. Desfășurarea operațiunilor militare în Galiția și Polonia rusească au zdruncinat această convingere. Tot mai mulți se îndoiesc de superioritatea Rusiei și-și face tot mai mult drum ideea că aderarea României la puterile centrale ar înclina balanța în favoarea acestora. Și în aceeași măsură amuțesc strigătele în favoarea cuceririi Transilvaniei și a Bucovinei și crește cererea în favoarea anexării Basarabiei, ceea ce generează de partea sa dorința de a participa la război împotriva Rusiei și alături de noi. Îndeplinirii acestei dorințe nu i se opune, în prezent, decât nemulțumirea cu situația românilor din Transilvania. Eu mă țin la curent îndeaproape cu privire la atmosfera din România și am impresia că cercurile determinante din România pur și simplu doresc înlăturarea acestei piedici.

Excelența Voastră are puțința să împlinească această dorință. Iar dacă ea va fi împlinită și lucrul ar trebui firește neîntârziat, în orice caz înainte de terminarea războiului, și România se reorientează atunci, după opinia generală, se va desprinde și Bulgaria și se ivește posibilitatea ca Turcia să opereze cu câteva corpuri de armată în sudul Rusiei. Ce ar însemna toate acestea pentru rezultatul campaniei militare nu trebuie să expun mai amănunțit. Noi contăm, ce-i drept, cu încredere, pe faptul că Germania, Austria și, prin urmare, și Ungaria vor învinge și, în această ipoteză, Ungaria ar putea renunța la jertfa unui compromis național. Aceasta rămâne totuși un joc va-banque, în care maghiarii își vor risca pentru o favoare imaginară existența reală a statului lor, în timp ce oferirea acestor jertfe și

acea reorientare în opinia publică a României, la care ne putem aștepta, nu deschide numai perspectiva unei victorii sigure, dar de-a dreptul distrugerea dușmanului.

După cât cunosc psihologia românilor, consider atât acordul românilor din Ungaria, cât și reorientarea opiniei publice din România drept extrem de probabile, ba aproape sigure, dacă Excelența Voastră s-ar hotărî să dispună imediat, pe lângă corectarea necesară a circularei privitoare la tricolor:

1) pe calea ordonanțelor:

a) să se introducă limba română în serviciul exterior al autorităților ungare;

b) să se arondeze comitatele românești după criteriul național;

c) să se stabilească, pe această bază, circumscripțiile electorale românești după criteriul național și să se întreprindă repartitia mandatelor pe baza mediei aritmetice dintre atribuirea actuală și cota de populație;

2) Să obțineți chemarea în consiliul de coroană a unui om de încredere a românilor ca ministru fără portofoliu.

3) Să puneți să se întocmească proiecte privitoare la toate problemele de compromis controversate și să anunțați convocarea conferinței pentru discutarea preliminară.

X. Îmi permit să prezint propunerile de față, deși sunt conștient că nimic altceva decât patriotismul mă legitimează să le fac. Cu ocazia prezentării mele, am avut onoarea să expun Excelenței Voastre că sunt cu trup și suflet român, dar totodată până în măduva oaselor austriac, nu numai prin tradiție ci și datorită recunoașterii faptului că singura garanție pentru existența poporului român este stabilitatea unei Austro-Ungarii puternice. Pentru a manifesta, prin fapte, această convingere, am îndrăznit să intervin ca parte terță, externă, neparticipantă, în relațiile ungaro-române. Ca manifestare a aceleiași convingeri, mă adresez Dvs. din adâncul sentimentelor mele patriotice și naționale, cu următoarea rugămintă imploratoare:

În acest mare moment istoric, pe care ne este dat să-l trăim, înălțați-vă, Excelență, până la acel nivel de generozitate și de mărinimie, care este necesar, pentru a pune capăt conflictului secular și dăunător dintre două popoare, care chiar și numai datorită poziției lor geografice, sunt avizate unul la celălalt, ca nici unele din Europa.

Primiți, Excelența Voastră, expresia admirației mele permanente și sincere.

(ss) Dr. Aurel Onciul

Deputat în Reichsrat

Excelenței Sale Contelui Ștefan TISZA

Al Majestății Sale adevărat consilier secret și prim-ministru regal ungar la BUDAPESTA

Aurel Onciuls „Mitteilung“ an Graf Tisza István

(Zusammenfassung)

Das Dokument präsentiert den Text der Mitteilung Aurel Onciuls, Bukowiner Politiker, der an den Ministerpräsident Ungarns, den Graf Tisza István, gerichtet wurde. Dieses Dokument bezieht sich auf die Gewährung der Rechte der Rumänen aus Ungarn und Siebenbürgen in der Anfangsperiode des ersten Weltkriegs und, unter anderen, behandelt auch die Probleme der Rumänen aus der Bukowina. Dieses Dokument ermöglicht den Vergleich zwischen dem politischen, rechtlichen und kulturellen Regime der Rumänen aus dem Königreich Ungarn und dem aus dem Cisleithanischen Österreich. Das Dokument weist auch auf die oft widersprüchlichen Meinungen und Handlungen Aurel Onciuls hin.

Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774–1918): aspecte etnodemografice și confesionale*, Chișinău, Editura „Civitas”, 2003, 304 p., 48 tabele + 15 diagrame.

Istoricul Constantin Ungureanu este bine cunoscut specialiștilor și celor interesați de trecutul Bucovinei istorice datorită contribuțiilor sale valoroase în domeniul cercetării fenomenului demografic în cea mai mică provincie a Coroanei de Habsburg (1774–1918). Obiectivitatea, interpretările temeinic argumentate, rezultatele rodnice ale investigațiilor și documentările în arhivele de la București, Cernăuți și Lvov l-au impus în istoriografia contemporană a Bucovinei, fiind citat în numeroase lucrări de referință din țară și străinătate. Cercetători, precum Emanuel Turczynski, Erich Beck, Harald Heppner, Mihai Iacobescu, Mihai-Ștefan Ceașu ș. a. au apreciat contribuțiile științifice ale lui Constantin Ungureanu și au valorificat în lucrările lor informațiile și datele depistate în variate fonduri arhivistice sau în periodicele de limbă germană din Austro-Ungaria de către istoricul de la Chișinău. Numele său a apărut în diverse reviste de specialitate ca: „Analele Bucovinei” (Editura Academiei Române), „Revista de istorie a Moldovei” (Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei), „Glasul Bucovinei” (Fundatia Culturală Română), „Codrul Cosminului” (analele Universității «Ștefan cel Mare» Suceava”, Seria Istorie), „Destin românesc” (Fundatia Culturală Română), „Țara Fagilor” (Cernăuți – Târgu-Mureș) ș.a. De asemenea, în anul 2003, în colaborare cu istoricii Demir Dragnev, Ștefan Purici și Ion Gumenăi, Constantin Ungureanu a realizat o importantă lucrare, intitulată *Din istoria ținutului natal (Regiunea Cernăuți)*, destinată elevilor, studenților și profesorilor care studiază/predau istoria locală în școlile din Ucraina.

Volumul pe care îl prezentăm acum este rezultatul unor cercetări de circa un deceniu, constituind o dezvoltare a tezei sale de doctorat *Evoluția etno-demografică a Bucovinei între anii 1774–1850*, elaborată și susținută în cadrul Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei. Cartea a fost tipărită cu sprijinul Ministerului Federal al Educației, Științei și Culturii din Viena în condiții grafice excelente.

Lucrarea este alcătuită din *Introducere*, trei capitole, *Încheiere*, *Anexe*, *Bibliografie*, *Indice de nume și localități*, rezumate în limbile germană și engleză. Trăvialul executat de cercetătorul C. Ungureanu a fost unul anevoios din cauza faptului că la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a celui următor, în Austria nu s-au efectuat recensământuri după normele moderne. Catagrafiile realizate de autoritățile militare și civile ale Bucovinei aveau ca scop stabilirea și clarificarea unor elemente de ordin fiscal, economic, militar, social etc., datele colectate fiind incomplete – în special cele din ultimul pătrar al veacului al XVIII-lea – din cauza eschivării unui variabil număr de locuitori de la înregistrare de teama impunerii la contribuții sporite, a introducerii recrutărilor ș. a. De asemenea, statistica austriacă a fost destul de târziu interesată în fixarea și a etniei recenzaților. Primul recensământ din Austro-Ungaria care a înregistrat și naționalitățile locuitorilor a fost cel din 1869. Însă recensământurile ulterioare (1880, 1890, 1900 și 1910) au fost organizate pe principiul „limbii de comunicare” (*Umgangssprache*) și nu pe cel al declarării libere a apartenenței la o anumită etnie. Lucrul era corect în măsura în care localitățile erau populate de indivizi de același neam, care – în mod firesc – comunicau în aceeași limbă. Situația se complica în regiunile cu populație mixtă, în care existau și se utilizau mai multe limbi de comunicare. În acest sens, Bucovina era un exemplu clasic de conviețuire multietică, și aplicarea principiilor științei demografice austriece dădea aici rezultate ce erau adesea atacate și puse la îndoială de cei mai diverși factori.

Din aceste motive, precum și din multe alte considerente, istoricul Constantin Ungureanu a fost nevoit să depună un efort uriaș pentru a colecta datele, a analiza informațiile (în multe cazuri confuze sau contradictorii) și a interpreta rezultatele. Se poate lesne constata că demersul

cercetătorului de la Chișinău s-a finalizat într-o lucrare bine documentată, cu un text expus într-o formă fluidă și atractivă, cu argumente, interpretări și concluzii solid întemeiate.

Volumul, extrem de dens în informații, nu poate lipsi din biblioteca celor care se interesează de fenomenul Bucovinei istorice sau de istorie în general. În rândul contribuțiilor originale ale lui Constantin Ungureanu la reconstituirea trecutului acestei provincii remarcăm descrierea detaliată a procesului de delimitare a frontierei austro-otomane (austro-moldovenești) și a implicațiilor sale asupra evoluției ulterioare a ținutului. Autorul vine în fața cititorilor și cu cea mai vastă și profundă analiză în istoriografia românească a datelor privitoare la numărul locuitorilor și structura etno-confesională a populației, pe ținuturi. Cercetătorul reușește să clarifice multe lucruri în planul demografiei cantitative și calitative, fiind totodată conștient că polemica dintre istoriografia română și cea ucraineană este departe de a se încheia cu un consens, fie și relativ, în ceea ce privește structura etnică a populației Bucovinei în perioada de până la 1869. Un atu în plus (valorificat, pe larg, pentru prima oară de un istoric român) în favoarea opiniilor sale referitoare la compoziția etnică a provinciei îl constituie listele de alegători din anul 1910, alcătuite de administrația austriacă pe baza înscrierii benevole a locuitorilor Bucovinei în colegiile electorale ale naționalităților (românesc, german, ucrainean etc.).

Alt aspect important, ce conferă lucrării mai multă temeinicie, este legat de analiza structurii proprietății în ținutul bucovinean. Dacă istoriografia ucraineană, de regulă, nu contestă apartenența etnică românească a marilor proprietari funciari, Constantin Ungureanu analizează mica proprietate și dovedește că și micii proprietari erau în marea lor majoritate etnici români.

Evoluția etno-demografică a Bucovinei este examinată în toată complexitatea sa (imigrări, colonizări, emigrări, politica oficială, factori economici, sociali și culturali etc.). La fel de profund este analizată structura confesională a populației, care a avut și un impact asupra sistemului de instruire publică. Învățământul primar, secundar și universitar este prezentat de la momentul organizării diverselor forme de educație după modelul austriac și până în preajma Primului Război Mondial, când efectele extinderii și transformării sistemului de instrucție în unul de masă s-au făcut resimțite și în cele mai slab dezvoltate zone ale provinciei. În ajunul Marii Conflagrații doar 3% din copiii de vârstă școlară nu erau cuprinși în vreo formă instituționalizată de educație.

Realizată de un fin cunoscător al realităților politice și demografice din Bucovina istorică, cartea *Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774–1918): aspecte etnodemografice și confesionale* se încheie cu mai multe tabele și diagrame, prezentând diverse date cantitative și calitative privind populația, învățământul, confesiunile, proprietatea etc.

Parcursarea volumului semnat de Constantin Ungureanu conduce la concluzia că autorul a reușit pe deplin să atingă scopul formulat în *Introducere*, anume acela de a umple golurile existente în istoriografia Bucovinei și de a oferi publicului o lucrare obiectivă și bine documentată.

Ștefan Purici

Daniel Hrenciuc, *România și Polonia, 1918–1931. Relații politice, diplomatice și militare*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Rădăuți, Editura Septentrion, 2003, 251 p. + 13 ilustrații.

La Editura Septentrion din Rădăuți a apărut, în anul 2003, ediția a II-a, revăzută și adăugită, a lucrării *România și Polonia, 1918–1931. Relații politice, diplomatice și militare*, semnată de Daniel Hrenciuc, profesor la Școala „Bogdan-Vodă” din Rădăuți. Reușind să îmbine în mod fericit munca la catedră cu activitatea științifică, autorul a tipărit, în anul 2002, alte două lucrări: *România și Polonia, 1918–1931. Relații politice, diplomatice și militare*, Botoșani, Editura Axa și *Din istoria polonezilor în Bucovina (1774–2002)*, în colaborare cu universitarul sucevean Florin Pintescu, apărută la Suceava, sub egida Uniunii Polonezilor din România.

Volumul recenzat de noi, avându-i ca referenți științifici pe prof. univ. dr. Gheorghe Buzatu și prof. univ. dr. Valeriu Florin Dobrinescu, este rezultatul investigațiilor documentare efectuate de autor în arhivele din țară și străinătate. Acesta analizează, pe baza literaturii de specialitate, relațiile diplomatice, politice și militare dintre Polonia și România între anii 1918 și 1931. Lucrarea cuprinde cinci capitole: *Activitatea delegației poloneze la Conferința Păcii de la Paris (1919–1920) și legăturile ei cu delegația României pentru obținerea recunoașterii independenței și integrității teritoriale; Războiul polono-sovietic din anul 1920. Atitudinea diplomației românești; Tratatul româno-polonez din 1921. Necesitatea și importanța prelungirii lui; Conferința de la Locarno. Cauzele nemulțumirii diplomației poloneze față de hotărârile acestei conferințe. Poziția oficială românească; Instaurarea regimului sanației și efectele sale pe plan intern și extern. Un Cuvânt înainte, Prefașa, semnată de prof. univ. dr. Gheorghe Buzatu, Introducere, Încheiere, Anexe, Bibliografia și un Indice de nume proprii* întregesc cuprinsul lucrării.

În *Introducere*, Daniel Hrenciuc ne asigură de faptul că „analiza complexității raporturilor româno-polone în perioada 1918–1931 [...] reprezintă un demers științific inedit, întrucât, până acum, acest interval cronologic nu a fost cercetat de către istoricii români sau polonezi” (p. 11). De asemenea, autorul motivează alegerea limitelor cronologice asupra cărora și-a concentrat atenția: 1918 reprezintă anul reapariției Poloniei ca stat independent (11 noiembrie) și crearea României Mari (1 decembrie), iar 1931 este anul în care cele două state au încheiat tratatul de bază. Pentru că orice monografie consacrată relațiilor româno-poloneze interbelice nu se poate dispensa de considerațiile științifice care decurg din studierea perioadei 1918–1931, Daniel Hrenciuc prezintă, în *Introducere*, și sursele documentare pe care le-a consultat în elaborarea lucrării de față.

În primul capitol al lucrării, *Activitatea delegației poloneze la Conferința Păcii de la Paris (1919–1920) și legăturile ei cu delegația României pentru obținerea recunoașterii independenței și integrității teritoriale*, autorul reface traseul evoluției statului polonez după anul 1918, punând accent pe relațiile acestuia cu România. Sunt analizate lucrările Conferinței de Pace de la Paris (1919–1920), referitoare la „problemele complicate ce au decurs din apariția noilor state naționale în spațiul Europei central-orientale, printr-o raportare constantă la aplicarea strictă a principiului naționalităților” (p. 13). Autorul prezintă activitatea delegațiilor polonă și română la Conferința de Pace, insistând asupra problemelor comune care au apropiat cele două state. Poziția Marilor Puteri față de interesele statelor mici a provocat, de multe ori, nemulțumirea acestora. Din acest motiv, a apărut ca o necesitate elaborarea unei strategii comune în problemele litigioase, din partea României, Poloniei, Iugoslaviei, Greciei, Cehoslovaciei. În cazul Poloniei, Forumul Păcii de la Paris nu a reușit restaurarea granițelor acesteia, așa cum erau ele configurate în momentul împărțirii sale de către Rusia, Austria și Prusia, ci doar fixarea frontierelor occidentale. Demersurile ulterioare ale polonezilor, în sensul refacerii statului independent, sunt analizate de autor prin prezentarea unor momente importante, legate de aceste realități istorice: problema Pocuției și contribuția armatei române la eliberarea acestui teritoriu, problema Bucovinei și a frontierei româno-polone în dezbaterile Conferinței de Pace de la Paris. De asemenea, autorul pune în discuție problema frontierelor estice ale Poloniei, cea a Danzigului și a Teschenului.

Consecvență ideii de refacere a granițelor sale, Polonia a fost implicată într-o serie de conflicte militare, unul dintre cele mai importante fiind cel din anul 1920, când este declanșat războiul cu Rusia bolșevică. Aceste aspecte sunt analizate de Daniel Hrenciuc în capitolul al II-lea al lucrării, *Războiul polono-sovietic din anul 1920. Atitudinea diplomației românești*. Prezentarea evenimentelor legate de conflictul sovieto-polonez este completată cu informații referitoare la atitudinea guvernelor românești, care au evitat implicarea României în acest conflict, păstrându-și poziția de neutralitate, în pofida presiunilor sau a promisiunilor Poloniei, care dorea să-și asocieze statul român la o eventuală împărțire a Ucrainei. Chiar dacă Rusia bolșevică refuza să recunoască caracterul românesc al Basarabiei, „diplomația română a știut să-și conserve și să-și consolideze traseul tradițional al principiilor politicii sale externe, încercând, de pe poziții pacifiste, tranșarea chestiunilor litigioase cu bolșevicii. Anticipând corect adevăratele intenții ale Rusiei bolșevice, Take Ionescu a acționat pentru materializarea unei alianțe politice defensive între România și Polonia, state care aveau interese comune față de Rusia bolșevică” (p. 91).

În capitolul al III-lea al lucrării, *Tratatul româno-polonez din 1921. Necesitatea și importanța prelungirii lui*, autorul analizează eforturile diplomației românești, reprezentată de Take Ionescu, de a crea, în 1920, o alianță defensivă, compusă din cinci state (România, Polonia, Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor – Iugoslavia, Grecia și Cehoslovacia), cunoscută sub denumirea de Mica Înțelegere. Datorită contextului politico-diplomatic, acest proiect nu a putut fi dus la îndeplinire în forma propusă de diplomatul român, câștig de cauză având proiectul avansat de diplomatul cehoslovac Eduard Beneš, care includea doar trei state: România, Cehoslovacia și Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor. În anul 1921 s-a semnat și Convenția de alianță defensivă între România și Polonia (textul acesteia este redat de autor, la sfârșitul lucrării, în *Anexa I*). Prin aceasta, pentru prima oară, România și Polonia își garantau, reciproc, frontierele estice, în cazul unui atac neprovocat venit din partea Rusiei bolșevice. Această alianță, afirmă autorul, „era reînnoită o dată la cinci ani, stabilind o colaborare strânsă între România și Polonia, în plan politico-militar. Chiar dacă eforturile de atragere a Poloniei în Mica Înțelegere nu s-au soldat cu succes, statul polonez va activa alături de această alianță pentru asigurarea unui climat de pace și înțelegere în zona Europei Centrale” (p. 186).

Pentru a surprinde evoluția raporturilor româno-poloneze, Daniel Hrenciuc se oprește și asupra analizei contextului geopolitic european în perioada interbelică. În acest sens, în capitolul al IV-lea al lucrării este tratată *Conferința de la Locarno. Cauzele nemulțumirii diplomației poloneze față de hotărârile acestei conferințe. Poziția oficială românească*. Pornind de la ideea complexității raporturilor polono-germane și polono-sovietice în ansamblul relațiilor internaționale dintre Marile Puteri, de la tendința acestora, în special a Angliei, de a iniția reconcilierea germano-franceză, Daniel Hrenciuc prezintă negocierile diplomației internaționale pentru organizarea Conferinței de la Locarno, desfășurarea lucrărilor acesteia (5–16 octombrie 1925) și consecințele supra securității Poloniei. Prin Acordurile de la Locarno (printre care și Arbitrajul germano-polonez și Tratatul de garanție franco-polonez) Marile Puteri au făcut concesii politice Germaniei, prin neglijarea intereselor de securitate ale statelor din zona Europei Centrale (Polonia, Cehoslovacia). Daniel Hrenciuc prezintă și poziția diplomației românești față de Conferința de la Locarno și implicațiile acesteia asupra securității statului polonez. De asemenea, sunt analizate încercările de constituire a unui Locarno balcanic și oriental de către statele din zona Europei Centrale și de Sud-Est (instituirea unui pact de garanții după modelul Pactului de garanție renan, semnat în cadrul Conferinței de la Locarno, prin care semnatarii garantau menținerea *statu-quo*-ului teritorial, ce rezulta din frontierele germano-franceze), aceste demersuri servind, în primul rând, intereselor Poloniei. În spiritul Conferinței de la Locarno a fost reînnoit, în 1926, și Tratatul româno-polonez din 1921. Autorul prezintă eforturile diplomaților români și polonezi în acest sens, concluzionând că reînnoirea acestei alianțe „nu a însemnat, neapărat, un avantaj pentru România, raportat strict la evoluția relațiilor sale cu marele vecin de la Răsărit. Concret, dacă potrivit stipulărilor alianței din 1921, asistența militară reciprocă se acorda imediat în cazul unui atac din Răsărit, acum, în conformitate cu textul tratatului de garanții din 1926, asistența militară se acorda doar după epuizarea mijloacelor de soluționare pașnică a conflictului, potrivit pactului Societății Națiunilor. Ori, România avea probleme cu Uniunea Sovietică, stat membru al Societății Națiunilor, care evita constant recunoașterea Basarabiei ca teritoriu românesc” (p. 189).

În capitolul al V-lea al lucrării, *Instaurarea regimului sanației și efectele sale pe plan intern și extern*, Daniel Hrenciuc prezintă evenimentele premergătoare anului 1926, când Józef Piłsudski a preluat puterea și evoluția regimului politic sanaitist („o formulă politică adecvată realităților politice poloneze”, inventată de către economistul Kazimierz Bartel, „sanația” însemnând asanare morală), „care s-a dorit a fi o replică viguroasă la adresa regimului politic parlamentar-pluripartid și liberal, calchiat după modelul francez, regim afectat de numeroase scandaluri de corupție, corelat cu degradarea nivelului de trai al polonezilor” (p. 163). Regimul politic instaurat o dată cu revenirea la putere a lui Józef Piłsudski a dus la refacerea statului polonez, mai ales prin întărirea securității sale, mareșalul Józef Piłsudski fiind un partizan al alianței cu România și un atent observator al scenei politice românești. În ceea ce privește relațiile internaționale ale Poloniei, începutul anilor 1930 marchează o ușoară îndepărtare a acesteia de România, fapt care coincide, după părerea autorului, „cu răcirea raporturilor polono-franceze. Alianța reciprocă româno-poloneză rămânea foarte importantă în sistemul defensiv estic, în opinia liderilor de la București și Varșovia, în condițiile în care Polonia

considera Uniunea Sovietică inamicul său principal” (p. 190). În anul 1931 s-a reînnoit alianța româno-poloneză, iar în 1932 Polonia încheie un tratat de neagresiune cu Uniunea Sovietică. Pe acest fond, alianța româno-poloneză „a purtat amprenta complexității contextului politic al vremii, remarcându-se conservarea caracterului asimetric al acesteia” (p. 191).

Lucrarea semnată de profesorul Daniel Hrenciuc a adus suficiente argumente în sprijinul ideii că relațiile româno-poloneze în perioada 1918–1931 au fost „deosebit de complexe și sinuoase, modelate, în plan strategic, de interesul defensiv comun față de Uniunea Sovietică. Spre deosebire de relațiile politico-diplomatice, raporturile bilaterale dintre Regatul României Mari și Republica a II-a Polonă au fost, în plan cultural, de o mare profunzime” (p. 191).

Bazat pe o vastă documentație (izvoare editate și inedite, memorii, publicații, lucrări cu caracter general și special), volumul *România și Polonia, 1918–1931. Relații politice, diplomatice și militare* se înscrie în circuitul istoriografic actual ca o lucrare de referință.

Rodica Iașencu

Pavel Țugui, *Bucovina – Istorie și cultură*, București, Editura Albatros, 2002, 522 p.

Lucrarea prof. univ. dr. Pavel Țugui *Bucovina – Istorie și cultură* se înscrie într-un lung șir de lucrări și articole publicate de autor pe parcursul vremii având o tematică bucovineană, parte revăzute și valorificate în lucrarea pe care o prezentăm. Apariția lucrării menționate este motivată de autor de necesitatea stărnirii interesului publicului cititor „pentru faptele de cultură și știință făurite de intelectualitatea românească din Bucovina, în colaborare și generoasă intercondiționare cu activitatea cultural științifică din celelalte provincii românești, Transilvania, Moldova și Țara Românească. Interesantă prin discurs și polemică în bună măsură, pe teme sensibile pentru istoriografiile austro-germană și ruso-ucraineană, lucrarea bucovineanului Pavel Țugui, harnic colaborator al Centrului pentru Studiarea Problemelor Bucovinei este împărțită în trei secțiuni. Prima cuprinde capitolele: *Ținutul Cernăuților. Date istorice și demografice*; I. *Populația Bucovinei între 1772–1774*; II. *Populația Bucovinei între 1772–1774. Privire critică asupra recensământurilor – „Divanul Domnesc” și „Spleny De Mihályd”*; III. *O replică necesară: Anexarea Bucovinei. Scurtă incursiune istorică; Societățile culturale și științifice din Bucovina până la 1866; Privire critică asupra contribuției intelectualității bucovinene la înființarea și dezvoltarea Academiei Române (1866–1900); „Foaia Societății pentru Literatură și Cultura Română în Bucovina” (1865–1869) și Filologia bucovineană și ortografia românească (1864–1869).*

Cea de a doua secțiune este dedicată personalităților bucovinene și analizei momentului reunirii Bucovinei cu patria, din anul 1918. Aici sunt cuprinse studiile despre: I. G. Sbiera, *animator cultural, profesor și istoric literar; Câteva observații asupra scrierilor lui I. G. Sbiera; Vasile Gr. Pop, istoric literar; Teodor Stefanelli – studiu biobibliografic; Unirea Bucovinei cu România. Privire retrospectivă; Unele precizări cu privire la revenirea Bucovinei la România; Teodor Balan. Profil biobibliografic; Claudiu Isopescu, animatorul traducerii în italiană a literaturii române; Profesorul bucovinean Constantin Loghin. Note biobibliografice și Destine și cărți: profesorul Nicolai Grămadă.*

În a treia secțiune, regăsim, în *Anul Internațional Ciprian Porumbescu*, un studiu intitulat *Centenarul Ciprian Porumbescu (1953). Receptarea și aprecierea operei sale și Centenarul Eusebie Mandicevschi (1957). Receptarea și aprecierea operei sale*, știut fiind că Mandicevschi și Ciprian Porumbescu au fost elevii aceluiași magistru Isidor Vorobchievici, profesor de muzică din Cernăuți, autorul primului *Manual de armonie muzicală* din limba română.

Lucrarea se încheie cu o *Addenda*, în care este cuprins studiul intitulat *Ceangăii, într-un recensământ din 1774*. Acesta se întemeiază pe o analiză riguroasă a recensământurilor făcute de ruși în Moldova, în anul 1774 și editate de Academia de Științe a Republicii Moldova, în anul 1975, sub titlul *Moldova în epoca feudalismului*. Materialul documentar respectiv, care a fost valorificat de prof. univ. dr. Pavel Țugui și pentru alcătuirea studiilor de demografie privitoare la Bucovina, oferă

autorului importante temeuri pentru câteva reflecții de valoare, pe o altă temă disputată și discutată în istoricii români și cei maghiari privitoare la originea etnică a ceangăilor.

Marian Olaru

Ioan Cocuz, *Partidele politice românești din Bucovina (1862–1914)*, Suceava, Editura Cuvântul Nostru, 2003, 508 p.

Profesorul sucevean Ioan Cocuz, autor al unei impresionante serii de studii și articole apărute în publicațiile românești de specialitate, cercetător împătimit și fecund al trecutului istoric al acestei părți septentrionale de țară românească, a publicat, în anul 2003, o lucrare care întregeste demersul nostru istoric recuperator. Ea este bazată pe un vast material biobibliografic și de arhivă și reunește în paginile sale rodul unei intense munci de analiză și sinteză de mai mulți ani ai actualului director al Muzeului Național al Bucovinei.

Lucrarea *Partide politice românești din Bucovina (1862 –1914)*, prefată de prof. univ. dr. Mihai Iacobescu este pusă de cercetătorul sucevean, în mod emblematic sub un elocvent moto: „Cu fruntea înaltă, cu mândria cetățenilor, ce se numără astăzi între cei mai liberi din Europa, să pășim înainte și să stăruim a se împlini ce s-a negrijit mult și de câtră mulți, de sus până jos, în biata noastră țară; să conlucrăm la întemeierea și al întărirea regimului libertății în mijlocul nostru la îmbunătățirea stării patriei, și, pătrunși de prima îndatorire a unui cetățean liber și a virtuții cetățenești – de simțământ de legalitate, să înfățișăm lumii iocana cea adevărată a țării noastre [...]”.

Cartea pe care o semnalăm cuprinde o primă parte, în care autorul tratează problemele generale ale istoriei Bucovinei în capitole: *Divide et impera; Bucovina; Germanii; Evreii; Rutenii și polonezii*. O a doua parte tematică a lucrării se referă la probleme de istorie politică, tratate de autor în capitolele: *Bucovina, Ducat autonom al Coroanei de Habsburg; Formarea clasei politice românești din Bucovina; Guvernatorii Bucovinei între 1848–1918; Primii miniștri ai guvernelor care s-au succedat în Austria în a doua jumătate a secolului al XIX-lea până la 1916; Societățile și partidele politice românești din Bucovina (1872–1914) și Concluzii*. În final, lucrarea prezentată are o *Bibliografie selectivă* și un util *Indice de nume*.

Problematica acestei cărți, pe cât de amplă este, tot atât de diversificată și minuțios este tratată. Ea privește problemele cele mai disputate din istoria Bucovinei, de la raptul teritorial austriac din 1774 și avaturile constituirii provinciei austriece Bucovina, schimbările demografice și susținerea alogenității de către imperiali, Homo Bucovinensis și așa-zisa naționalitate lingvistică din Bucovina. De asemenea, este analizată minuțios teza multiethnicității Bucovinei, procesele de deznaționalizare și constituirea unui veritabil Turn Babel în Bucovina, după modelul imperial, precum și evoluția fenomenului politic românesc din Ducatul Bucovinei. Întreaga analiză întreprinsă de autor este susținută de un important corp de documente inserate la fiecare capitol, fapt care sporește latura augmentativă a lucrării.

Vorbind despre principalele caracteristici ale evoluției identitarismului românesc din Bucovina, în capitolul destinat concluziilor, Ioan Cocuz demonstrează că acesta s-a dezvoltat în relație directă cu politica imperialilor și cu afirmarea „alogenității cu un puternic caracter antiromânesc”, fapt care a determinat o „permanentă stare de beligeranță etnică”. În acest context, istoricul sucevean reiterează cele două etape ale vieții politice românești din Bucovina: una în care boierii, reprezentanții intereselor politice și naționale românești din provincie, au făcut parte din partidele austriece, din curentele centralist și cel autonomist și o a doua perioadă a evoluției a fost cea de afirmare politică națională, în care românii și-au dezvoltat partide politice moderne, după model apusean.

În contextul analizat, cel de afirmare identitar-națională, Ioan Cocuz reafirmă ideea că Biserica a reprezentat cel mai important bastion al rezistenței românești din provincie.

Merită subliniată, în încheiere, ideea finală a cărții, care arată că în Bucovina viața politică și manifestarea identitarismului românesc s-au desfășurat în condiții specifice exprimate prin: pericolul slavizării provinciei, pericolul germanizării culturale și pericolul dominației economice evreiești.

Marian Olaru

Cernat Ion, Lazarovici Elena, *600 de ani de istorie ai satului Vama – Studii și schițe monografice*, Iași, Editura Prim, 2002, 356 p.

Așa cum subliniază prefătorul lucrării pe care o prezentăm, prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, s-a afirmat pe meleagurile sucevene, în ultimii ani, o vădită preocupare pentru realizarea monografiilor istorice ale diferitelor localități, cum sunt cele ale localităților Câmpulung Moldovenesc, Fundu Moldovei, Putna, Părâuți, Arbore, Botoșana, Mahala ș.a.

Monografia mai sus pomenită este rodul activității a doi profesori de istorie din satul Vama, Elena Lazarovici și Ion Cernat, care înnobilează prin munca și demersurile de dascăli, adăugând acestora și realizarea unei istorii a așezării lor, mai ales că, în anul 2009, localitatea Vama va împlini 600 de ani de atestare documentară. Lucrarea pornită de la cercetările dnei Elena Lazarovici pentru obținerea gradului didactic I, se întemeiază pe cercetările autorilor în arhivele sucevene, pe studiile și articolele publicate anterior de alți dascăli din sat, sau de istorici reputați și pe anchetele de istorie orală întreprinse printre sătenii mai în vârstă ai localității.

Lucrarea are următorul cuprins: I. *Satul Vama în epoca medievală*, II. *Regimul ocupației habsburgice în Bucovina (1775–1918)*, III. *Apărarea ființei naționale prin cultură*, IV. *Demografia și afirmarea elementului etnic românesc*, V. *Coordonatele contemporane. De la Marea Unire la instaurarea comunismului*, VI. *Vama în anii dictaturii comuniste*, VII. *Spiritualitatea populară. Obiceiuri și tradiții*, VIII. *Activitatea cultural-artistică și sportivă* și IX. *Vama geografică și turistică*, la care se adaugă două rezumate ale lucrării în limbile franceză și engleză.

600 de ani de istorie ai satului Vama – Studii și schițe monografice este o lucrare cu o bogată informație istorică și culturală, plecând de la probleme de istorie națională și universală, la probleme de istorie locală, de la chestiuni de geografie locală și a mediului, la etnografie și folclor, de la cercetări de toponimie locală și până la prezentarea celor mai semnificative evenimente din istoria acestei importante localități bucovinene care a dat culturii române nume de marcă. Toate aceste chestiuni evidențiate de scrisul cumpătat și întemeiat pe acribia informării, împreună cu un importantul corp de note și anexe care însoțesc fiecare capitol al lucrării, recomandă această monografie și o așează între realizările deosebite ale scrierilor de acest gen.

Marian Olaru

Elisabeta Isanos, *În căutarea Magdei Isanos*, București, Editura Fundației PRO, 2003, 211 p.

Cartea cuprinde *Grădina de fildeș (eseu biografic)*, *Cronologie*, *Scrisori*, *Bibliografie*. Se deschide cu un *Argument* în care autoarea arată că: „Nimic din aceste pagini nu este imaginar”. Demersul său se întemeiază pe documente și mărturii ale membrilor familiei, doctori, cu câteva excepții, care părăsesc unul după altul lumea aceasta. Îi prezintă în ordinea cronologică a nașterii: dr. Mihai Isanos (1886–1961), dr. Eliza Isanos (1889–1980), dr. Silvia Isanos-Munteanu (1918–1976), dr. Veronica Isanos-Botez (1922–1994), dr. Ana Isanos (1928–2001), dr. Anatol Luscalu (1920–2001), aviator Marcel Botez (1921–1979), Saveta Mihăescu (1908–1990), „mătușa din Udești–Suceava”.

Magda Isanos se naște la 17 aprilie 1916, în plin război, într-o familie cu mulți intelectuali, cum se vede de mai sus, pe care autoarea îi prezintă cu multe informații. Școala primară o face la Costinjeni, în Basarabia, unde tatăl era director de spital, liceul la Chișinău și universitatea la Iași. Studiază dreptul și filosofia și îi are ca profesori pe Dan Bădărău, Ștefan Berechet, N. Dașcovi, G. Zane, Traian Ionașcu. Este evocat și Traian Bratu, rectorul Universității. Luăm cunoștință cu slujbele sale și dificultățile întâmpinate să intre în baroul avocaților ieșeni. Căsătoria cu Leon Pantelev, la Chișinău, în 18 septembrie 1935, se desface printr-un divorț, în 31 ianuarie 1936, „în favoarea soției”. Căsătoria cu Eusebiu Camilar se oficiază la Iași, la 31 martie 1938. Este de bun augur, binecuvântată cu nașterea unei fete, Elisabeta, autoarea cărții de față. Magda Isanos încetează din viață în 17 noiembrie 1944, în timpul celui de al Doilea Război Mondial, la numai 28 de ani.

Magda Isanos colaborează la „Însemnări ieșene”, „Cetatea Moldovei”, „Cuget moldovenesc”, „Iașul”, „Jurnalul literar”, „Lumea” și la alte publicații. O întâlnim și la „Tribuna poporului”, ziarul condus de G. Călinescu, semnând poezii, împreună cu Eusebiu Camilar. Tipărește un volum, *Poezii*, în 1943 și scrie, în colaborare cu Eusebiu Camilar, drama în patru acte, *Focurile*, tipărită postum în 1945. Postum îi apar și alte două volume de versuri: *Cântarea Munților* (1945) și *Țara luminii* (1946).

Eusebiu Camilar este prezentat de autoare ca făcând parte dintre oamenii „ciudați” numiți „poet”, care nu acceptă să se supună „statisticii”. Până să o întâlnească pe Magda Isanos, muncea pe unde găsea de lucru, fusese spălător de rufe, măturător într-un palat, scuturător de covoare, „băiat de alergătură”. Aflăm de aici că, în iarna anului 1937, la București, în mahalaua Militari, tipărește într-o „mașină tipografică antideluviană”, împreună cu un pictor, Vasile Dobrian, volumul de poezii *Chemarea cumpenelor*, ca întreg tirajul să fie confiscat de autorități. În poezii, însoțite de gravurile pictorului, vorbea „despre foame, despre săraci și bogați”. Colaborarea lui Eusebiu Camilar cu Magda Isanos, un prozator și o poetă, este pilduitoare prin emulația în activitatea creatoare și prin cultul pentru artă.

Eseul biografic este dublat de *Note*, cu o bogată bază documentară. Se fac trimiteri la starea civilă, la presă, la mărturiile contemporanilor. Se consemnează și scrierile literare și științifice care au stat în atenția lui Eusebiu Camilar și a Magdei Isanos, atât în pregătirea lor profesională cât și în activitatea literară.

Un interes aparte prezintă și secțiunea corespondenței, unde se tipăresc 94 de scrisori, dintre anii 1930 și 1944. Asistăm la un dialog epistolar între Magda Isanos cu familia sa, cu Eusebiu Camilar, numit în familie Zeby și cu alte persoane. Nimic nu ilustrează mai bine drama intelectualului român dintre cele două războaie mondiale decât această corespondență din care se vede cum doi scriitori înzestrați luptă cu greutățile vieții și cum își fac drum în viața literară.

Întâlnim în lucrare și unele inadvertențe sub raport informativ. Magda Isanos petrece vacanța din vara anului 1935 la Fundu-Moldovei. Comuna era locuită la cea dată, arată autoarea, „în mare parte de sași”. Sașii, populație germană, trăiau, după cum se știe, în Transilvania. Aveau altă istorie decât germanii (nemții) din Bucovina, coloniști trimiși de Curtea de la Viena, după anexarea provinciei de Imperiul Austro-Ungar, în 1775.

Cartea se înscrie printre acele lucrări, nu prea multe, în care „eseul biografic” este dublat și cu o foarte bună bază documentară. Cartea ocupă un loc aparte și în activitatea scriitoricească a autoarei și se plasează, împreună cu *Pașaport pentru orașul de sus*, între volumele de poezii și traduceri sale. Sub aspectul din urmă se impune să consemnăm ediția sa bilingvă, româno-franceză, a poeziei Magdei Isanos, tipărită la Libra, în 1996, care vine după cele din poezia lui Eminescu, tipărite tot la Libra, în 1993 și 1994.

D. Vatamaniuc

Hortensia Maschievici-Mișu, *Microbul și alte povestiri adevărate*, București, Editura Anima, 2003, 182 p. + ilustrații.

Hortensia Maschievici-Mișu (născută în 1917) este descendenta unei familii de preoți din nordul Bucovinei, astăzi sub stăpânire ucraineană. Obține licența în drept la Universitatea din

Cernăuți, în 1939, și a Academiei de Arte Frumoase din București, în 1947. Se afirmă ca o înzestrată graficiană, cu expoziții personale în țară și străinătate. Primește Medalia de Aur pentru gravură a Academiei „Tommaso Campanella” (Roma, 1968), Premiul „Ioan Andreescu” al Academiei Române (1988), Premiul de Onoare al Trienalei de Gravură de la Chamalière (Franța, 2000).

Hortensia Maschievici-Mișu realizează, în ultimii ani, lucrări de grafică cu ajutorul calculatorului și scrie proză scurtă. Publică *Destinul unui pian*, în versiune germană, apărută la Akademie für Alten (Heidelberg, 1996) și *O casă uitată* (București, 1999).

Cartea de față, având un *Cuvânt înainte* de Dan Grigorescu, cuprinde mai multe „povestiri”: *Microbul*, *Destinul unui pian*, *Punctul pe i*, *Mărul*, *Cruciulița*, *Poveste de Crăciun*, *Musi*. În realitate „tablete” autobiografice în care schițează drumul pe care îl parcurge până la afirmarea sa ca artistă. Sunt evocați preoți din satele bucovinene, se prezintă familia, cu ramificațiile ei de dincolo de Cernăuți, societățile studențești cernăuțene cu tradițiile lor, atelierelor pictorilor. Îl ia ca îndrumător pe Camil Ressu și facem cunoștință și cu alți pictori. Cernăuțiul, de care este legată sufletește, intrat sub stăpânire străină, este pentru ea o rană deschisă, pe care o poartă pretutindeni în drumurile sale.

„Povestirea adevărată”, mai importantă pentru semnificațiile sale, este *Destinul unui pian*, publicată mai întâi, cum am arătat mai sus, în germană, la Heidelberg, în 1999. Mai mult decât în celelalte proze, aici autoarea prezintă climatul muzical din familie. Bunicul, preot la Carapciu pe Ceremuș, un sat foarte departe de un centru muzical, nu este împăcat dacă nu are pianul în casa sa. Îl comandă de la Viena și călătorește cu trenul, ca oamenii de rând, până la gara Sniatyn, iar de aici, cu căruța, pe drumul de țară, până în casa parohului din satul bucovinean. Autoarea nu se poate împiedica să nu facă reflecții admirative pentru călătoria pianului, un obiect așa de mare, care ajunge la destinație în cele mai bune condiții. Tata pictează, cântă la vioară, iar mama, la pian, îl acompaniază. Povestirea ne amintește de călătoria lui Carol Miculi, care își transportă pianul de la Lemberg în căruța cu fân, trasă de șase cai, până la Șipotele Sucevei, în munții Bucovinei. Preotul era Iralchie Porumbescu, iar cel care cânta la el, Ciprian, fiul său, care avea să devină una din marile personalități ale muzicii românești.

Povestirile sunt însoțite cu ilustrații ale membrilor familiei, ale Palatului Mitropolitan din Cernăuți, cu catedrala, gara mare din apropierea Prutului. O ilustrație o înfățișează în fața monumentului Unirii din centrul Cernăuțiului, ridicat de ruși, iar alta cu mătușa și sora sa pe malul Nistrului, unde nu se va mai întoarce niciodată. Mai multe povestiri sunt însoțite de acuarele ale tatălui și de desene ale sale, în tuș. Și tata și fiica manifestă o predilecție deosebită pentru motivele florale.

Hortensia Maschievici-Mișu vorbește de „microbul” care pune stăpânire pe graficiană și o determină să se apuce de scris. Era încredințată că avea multe de spus, la capătul unei vieți petrecute printre artiști și într-o vreme cu evenimente grave și pierderi ireparabile. Cartea de față relevă și scriitoarea, alături de graficiană, cu opera sa artistică, cu rol important în arta românească.

D. Vatamaniuc

Documente străine despre Basarabia și Bucovina, 1918–1944. Selecția documentelor și studiu introductiv de Valeriu Florin Dobrinescu și Ion Pătroiu, București, Editura Vremea, 2003, 176 p.

Recent a ieșit de sub tipar un nou volum de documente, depistate de către istoricii Valeriu Florin Dobrinescu și Ion Pătroiu în cursul investigațiilor laborioase întreprinse în arhivele din Franța (Paris și Nantes), Anglia (Public Record Office Kew Gardens) și S.U.A. (Washington D.C. și Pablo Alto – California), referitoare la Basarabia și Bucovina în perioada 1918–1944.

Această apariție editorială reprezintă o nouă contribuție a autorilor, cadre didactice universitare la Universitatea din Craiova. Aici funcționează Centrul de Relații Internaționale, condus, până de curând, de un reputat specialist, Valeriu Florin Dobrinescu, prea curând dispărut dintre noi.

Documentele publicate sunt extrem de valoroase, având în vedere faptul că provin din spații (francofone și anglo-saxone) la care cercetătorii noștri nu au putut ajunge din varii motive.

Documentele supuse analizei noastre reprezintă surse primare, indispensabile cercetătorului, pentru că ele aduc în centrul dezbaterii noastre informații referitoare la mediile politice, sociale, culturale provenind din rapoartele, telegramele și referatele întocmite de diplomații francezi acreditați la Iași și Chișinău. Este vorba de Pierre Sarret, agent consular al Franței în capitala Basarabiei, mutat ulterior în cadrul Legației Franței de la București, în calitate de agent economic. Intervalul 1918–1919 este „ocupat” de materialele informative trimise de Pierre Sarret superiorului său, marchizul de Saint-Aulaire, un prieten al României și românilor. Acestea conțin aprecieri nefavorabile la stările de lucruri din Basarabia după 1918. Diplomatul francez critica acțiunile generalului Arthur Văitoianu și ale administrației românești, însă Saint-Aulaire îi recomandă o atitudine binevoitoare și amicală pentru o stare de lucruri care nu va deveni definitivă decât în momentul semnării păcii generale, dar care este în conformitate cu principiile politicii Antantei și cu interesele sale.

Generalul Victor Petin, fost șef de Stat Major al Misiunii Berthelot în timpul Primului Război Mondial, ulterior atașat militar al Franței la București (1919–1922) este un alt personaj politic francez interesat, prin natura funcției sale, de stările de lucruri din Basarabia. Așa cum se știe, Conferința de Pace de la Paris (1919–1920) a recunoscut, după o perioadă intensă de negocieri, complexe și îndelungate, apartenența Basarabiei la România prin Protocolul de la Paris, din 28 octombrie 1920, semnat de către România, pe de o parte, și, respectiv Anglia, Franța, Italia, Japonia și S.U.A., pe de altă parte. Dificultățile recunoașterii diplomatice a unirii Basarabiei cu România au fost amplificate de poziția de contestare a acestui act, profund democratic, în spiritul ideilor wilsoniene, de către emigrația rusă din Paris (Vasili Maklakof, prințul Serghei Sazonov, Alexandru Krupenski, Ceaikowski, Schmidt). Legat de problema consacrării diplomatice a Basarabiei pe plan internațional, menționăm poziția diplomaților americani de a ne recomanda cedarea Cadrilaterului către Bulgaria, pentru a primi, în schimb, recunoașterea diplomatică a Basarabiei. Reținem poziția favorabilă intereselor naționale românești, manifestată în cadrul Conferinței de Pace de la Paris, a diplomaților britanici A. W. Lepper, Eyre Crowe, H. Nicholson, alături de omologii lor francezi.

Rapoartele diplomaților străini referitoare la stările de lucruri din Basarabia interesau, în egală măsură, lumea diplomatică, mai ales că provincia estică a României, aflată timp de 106 ani (1812–1918) sub ocupație și administrație țaristă, a reprezentat un adevărat „nod gordian” al relațiilor româno-sovietice în perioada interbelică. Statele semnatare au ratificat, în ordine, Protocolul de la Paris: Anglia (19 mai 1922), Franța (11 mai 1924), Italia (7 martie 1927). Japonia, datorită raporturilor speciale întreținute cu Uniunea Sovietică, nu a ratificat acest tratat niciodată. Eforturile oficialităților române, respectiv a unor lideri politici basarabeni, precum Pantelimon Halippa, de a obține recunoașterea unirii Basarabiei cu România prin discuții cu autoritățile italiene, este surprins de autori prin prezentarea documentelor referitoare la discuțiile dintre William S. Culbertson, ministru al S.U.A. la București între anii 1925 și 1928. Benito Mussolini era împotriva ratificării Protocolului de la Paris, din 28 octombrie 1920.

Rusia bolșevică (U.R.S.S., din 1922) nu a recunoscut apartenența legitimă a Basarabiei la România, respectiv actul democratic al Sfatului Țării, întrunit la Chișinău, la 27 martie/9 aprilie 1918. Autoritățile române au făcut eforturi serioase pentru a schimba poziția autorităților de la Moscova, inclusiv prin discuții neoficiale, dar partea sovietică nu renunța la poziția sa în chestiunea Basarabiei și a tezaurului românesc, confiscat în timpul revoluției bolșevice. Aceste negocieri sunt reflectate de rapoartele diplomaților americani și francezi acreditați la București. S.U.A. nu au ratificat Protocolul de la Paris, nădăjduind că Uniunea Sovietică va reveni la sentimente mai bune. Oficialitățile americane au introdus, în 1933, în cota de emigrare acordată României și cetățenii români originari din Basarabia, act interpretat drept o recunoaștere a Protocolului de la Paris din 28 octombrie 1920. Numărul documentelor referitoare la Bucovina este considerabil mai mic, comparativ cu cele privind Basarabia, însă acestea sunt foarte importante. Amintim, pentru valoarea analizei și justețea informațiilor, documentul conținând mențiunea „secret”. Acesta este intitulat *Frontiera alternativă stabilită în Bucovina*, – un studiu alcătuit în 1942 de către doi cunoscuți experți în probleme românești, John Campbell și Philipp Mosely. Ținutul Herța este și el prezent în volum printr-un

document care reflectă structura etnică a regiunii la 1930, inclusiv modificările de frontieră intervenite în favoarea Uniunii Sovietice între anii 1940 și 1947.

Partea finală a volumului de documente îi are drept autori pe John Campbell și Philipp Mosely. Extrem de importante, deși neluate în considerare de autoritățile de la Washington la vremea respectivă, sunt avertizările experților amintii mai sus referitoare la „extinderea frontierei sovietice spre Carpați, care ar putea crea obstacole de netrecut la formarea unei uniunii europene, ale cărei membre ar fi fost și Polonia și România” (p. 19).

În concluzie, nu ne rămâne decât să recomandăm cu căldură studiarea acestui volum, alcătuit din documente inedite, care lărgeste și completează sfera izvoarelor și informațiilor documentare referitoare la Basarabia și Bucovina, două teritorii românești cu o istorie vitregă între anii 1918 și 1944.

Daniel Hrenciuc

Ion Popescu-Siteteanu, *La porțile norocului*, Iași, Editura Universitas XXI, 2003, 204 p. + 2 planșe cu fotografii.

Ion Popescu-Sireteanu, născut la 13 septembrie 1934 în Mănăstioara-Siret, doctor în lingvistică, în 1976, cu teza *Termeni păstorești în limba română*, se afirmă în viața științifică universitară, după 1968, ca editor, critic literar și lingvist. Antologiile și edițiile pe care le îngrijește reprezintă contribuții la cunoașterea vieții și operei unor personalități ale literaturii române moderne, clasice și contemporane: *Poezia ieșeană contemporană* (1968), *Amintiri despre Eminescu* (1971), *Amintiri despre Titu Maiorescu* (1973), *Amintiri despre Sadoveanu* (1973), *Amintiri despre Ibrăileanu* (vol. I–1974, vol. II–1976), *Amintiri despre Iorga* (1980), *Amintiri despre Ion Creangă* (1981, ediția a II-a: 2001), *Amintiri despre Liviu Rebreanu* (1985); George Tutoveanu, *Versuri* (1968), Ion Heliade Rădulescu, *Scieri lingvistice* (1973), Iuliu Cezar Săvescu, *Scieri* (1984).

Studiile și cercetările de lingvistică și folclor, de istorie a culturii reprezintă un alt sector al activității lui Ion Popescu-Sireteanu: *Termeni păstorești în limba română* (1976), *Contribuții la cercetarea terminologiei păstorești în limba română* (1980), *Chestionar păstoresc* (1983), *Limbă și cultură populară. Din istoria lexicului românesc* (1983), *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, vol. I, *Repertoriul istoric al unităților administrativ-teritoriale, 1772–1988* (coautor, partea I, 1991; partea a II-a, 1992; lucrare distinsă cu Premiul „Timotei Cipariu” al Academiei Române), *Siretul – vatră de istorie și cultură românească* (autor principal și coordonator, 1994), *Cuvinte românești fundamentale* (vol. I, 1995), *Mic dicționar juridic, cu expresii și locuțiuni românești privitoare la drept* (1996), *Memoria limbii române* (vol. I, 1997; vol. II, 1998; vol. III, 2002), *Orașul Siret și împrejurimile* (1999), *Vechi nume românești* (2003).

După 1989, scriitorul Ion Popescu-Sireteanu se dezvăluie prin valorificarea unor resurse de adâncime ale matricei sale etnostilistice. Acum publică scrieri originale: versuri, poeme în versuri și proză, povestiri, povești și fabule (ultimele, destinate copiilor). Dintre acestea: *Păcală și ai săi* (1994; ediția a II-a, 1999; ediția a III-a, 2002), *Povești și povestiri* (1996), *Între două veșnicii* (1996), *De dragoste* (1999), *Cale și drum* (2001), *Oameni și întâmplări din satul meu* (2002).

Ion Popescu-Sireteanu colaborează la diverse periodice științifice, literare și culturale: „Analele Universității «A.I. Cuza» Iași”, „Studii și cercetări lingvistice”, „Limba română”, „Limbă și literatură”, „Analele Bucovinei”, „Contemporanul”, „Tribuna”, „Convorbiri literare”, „Bucovina literară”, „Septentrion”, „Țara Fagilor”. Pseudonim: Bogdan Sireteanu.

Sub egida Editurii Universitas XXI, Ion Popescu-Sireteanu tipărește recent la Iași volumul *La porțile norocului*, povestire, cartea întâi, 204 p. + 2 planșe cu fotografii, volum nominalizat de Fundația Culturală a Bucovinei la cea de-a XI-a sa festivitate de premiere.

Continuând, tematic, re-construcția și, totodată, evocarea din poemele reunite în volumul *Oameni și întâmplări din satul meu* (2002), Ion Popescu-Sireteanu re-crează aici, narativ, pe un ton cald evocator, melancolic și într-un limbaj savuros, „o lume fără cumpănă și cer destul”: lumea

neamul său ritualic, străbătând „vremuri cu valuri, vremuri de cumpănă”: „Curând vei muri și tu, sat al meu, / Vor veni oamenii siluirii să te dărâme, / Nu-ți va mai zâmbi nici un curcubeu, / Mormintele noastre vor fi făcute fărăme. // Curând vei muri și tu, sat legănat / De dealuri pustii și de mărunte pâraie, / Cineva și-a luat puterea și te-a condamnat, / Stărnind peste tot vâlvătaie ... // Paharul mi-i plin cu venin, / Zăcem cu toți ca-ntr-o boală. / Când cineva îndrugă puțin, / Sosesc oamenii nopții și-l scoală, / Să nu mai vorbească fără de sine / Ce nu se cuvine ... // Curând vei muri și tu, sat-rădăcină, / Sat-altar al tuturor morților mei. / Buldozerul, în năvală haină, / Va veni purtat prin poruncă de zmei, / Dar am nădejde că noaptea asta buimacă / Și tot ce e rău o să treacă / Și iar or avea apă curată fântânile / Și iar se vor coace în suflete grânele” (*Oameni și întâmplări din satul meu*, p. 48).

Pentru cercetarea științifică, volumul *La porțile norocului*, publicat de profesorul Ion Popescu-Sireteanu, prezintă o importanță documentară de necontestat. Istoria de la mijlocul veacului trecut trăiește mai ales prin „istoria celor mici”, oferind cercetării date și informații prețioase ce lipsesc din documentele de arhivă: pitorescul etnografic al „satului-flăcău în zi de sărbătoare”, viața ca spectacol în satul tradițional de la marginea Bucovinei, amurgul unei lumi „fără cumpănă și cer destul”, periplusul adolescentin de la hotarul „satului-rădăcină” spre „porțile norocului”, într-o lume învolburată, a valorilor inversate.

Vasile I. Schipor

Gheorghe C. Pața, *Istoricul și graiul comunei Șaru Dornei*, București, Editura Christiana, 2002, 208 p. + 26 planșe.

Un scriitor bucovinean din microzona Dornelor, mai puțin cunoscut în mediul academic, este Gheorghe C. Pața. Acesta se naște la 6 februarie 1947, în satul Neagra Șarului, comuna Șaru Dornei, județul Suceava. Urmează cursurile școlii generale în satul natal, apoi cele medii la Liceul Teoretic din Vatra Dornei. La Institutul Pedagogic Suceava (1962–1965) și Universitatea „Al. I. Cuza” Iași face studii filologice, remarcându-se prin cercetări de istoria limbii și dialectologie. Își trece licența în litere cu teza *Istoricul și graiul comunei Șaru Dornei* (1974), prin care valorifică rezultatele unei anchete proprii de teren. Paralel, urmează cursurile Facultății de Drept. A doua sa licență are ca temă *Condiția juridică a străinilor în România* (1980). După absolvirea facultății este, pe rând, profesor, consilier juridic și magistrat.

Ca jurist, Gheorghe C. Pața întreprinde cercetări interdisciplinare pe tema actului juridic și a jurisdicției în tradiția domeană. Publică lucrarea *Imoralitatea legii – studiu socio-juridic* (1993).

Mai diversă, ilustrând multiple disponibilități, rămâne activitatea științifică din domeniul filologiei: *Ținutul Vatra Dornei. Studiu monografic* (1993), *Depresiunea Șaru Dornei – studiu etnolingvistic* (1993) și cea de scriitor: *Lăstarii amărăciunii*, versuri (1995), *Eneas în cerc*, roman (1997), *Expresul de Ilva Mică. Patimi balcanice*, proză scurtă și eseuri (1998), *Întoarcerea lui Dracula*, roman (2002).

Gheorghe C. Pața colaborează cu versuri și proză scurtă la periodicele „Ateneu” (Bacău), „Bucovina literară” (Suceava), „Bucovina ilustrată” (Câmpulung-Moldovenesc), „România literară” (București), „Gazeta de Câmpulung”, „Sentinelă” (Vatra Dornei), „Cuvântul românesc”, „Luceafărul românesc” și „Litterae” (toate trei din Canada). Este membru al Societății Scriitorilor Bucovineni, al Asociației Lingviștilor Balcanici (Germania), al Asociației Internaționale a Scriitorilor și Oamenilor de Artă Români „Literart XXI” (SUA) și al Asociației de Criminologie și Criminalistică din România.

Volumul *Istoricul și graiul comunei Șaru Dornei*, București, Editura Christiana, 2002, 208 p. + 26 planșe cu reproduceri foto și o hartă a localității încununează, alături de celelalte două volume consacrate zonei, o preocupare de trei decenii (1971–2001) în domeniul istoriei, etnografiei și graiului popular, recunoscută de comunitatea științifică, prin includerea de către Iordan Datcu în *Dicționarul etnologilor români*, vol. III, București, Editura Saeculum I.O., 2001, p. 122. Cum precizează autorul în *Cuvânt înainte*, aceste trei cărți se doresc, totodată, și „un imbold [adresat] viitorimii [pentru] a-și

iubi patria, istoria și obiceiurile” (p. 89). Lucrarea are structura unei monografii lingvistice: *Scurtă prezentare fizico-geografică a comunei Șaru Dornei*, p. 9–12; *Istoricul localităților din comuna Șaru Dornei*, p. 13–72; *Sistemul fonologic al graiului din comuna Șaru Dornei*, p. 73–86; *Sistemul morfologic al graiului din comuna Șaru Dornei*, p. 87–93; *Aspecte lexicale ale graiului din comuna Șaru Dornei*, p. 94–106; *Glosarul cuvintelor bătrânești din graiul comunei Șaru Dornei*, p. 107–176 (evidențiind, printre alte probleme, influențele maghiară, germană și ucraineană asupra graiului); *Anexe*, p. 177–203 (documente privind atestarea antroponimului Pața, corespondență, acte de proprietate, memorii, tabele).

După cum consideră însuși autorul, „glosarul este partea cea mai valoroasă a cărții”, reușind să conserve „minunatul grai tradițional, care devine tot mai sărac o dată cu dispariția bătrânilor comunei” (p. 7). Selecția noastră reliefează valoarea acestei contribuții și frumusețea aparte a multor cuvinte, retrăgându-se mai toate încet-încet în vocabularul pasiv al limbii, împreună cu sensurile lor ce definesc o altă cultură și filosofie a vieții: *alicni* (a șchiopăta), *barambunie* (năzdrăvănie), *bergelit* (palid, trecut, bolnăvicios), *bogău* (bogat), *bondralană* (femeie înceată la minte și urâtă), *bosorcaie* (vrăjitoare), *buoatic* (greu de cap, prost), *butinar* (muncitor forestier), *califos* (calic, cu lustru), *cearhuz* (beat), *cecănău* (tâmpit), *ciocârșet* (chior), *coblizău* (coblizan, găligan), *a (se) coi* (a pierde timpul), *corjan* (poreclă pentru locuitorii de la șes, sinonim pentru *corcoreș*, *chichirișoi*, *perjar*), *curvălău* (afemeiat), *dârloagă* (iapă, femeie de moravuri ușoare), *durligan* (peiorativ, tânăr în pantaloni scurți), *fețeleu* (care are trăsături feminine, batal, care nu-i bun de prăsilă), *ghișeft* (câștig), *gogi* (a sta la pat, bolnav, cu febră), *groasă* (gravidă), *gujulie* (vietate mărunță, insectă), *handralău* (care umblă aiurea; peiorativ, flăcău), *hemei* (a se zăpăci), *hofer* (flăcău tomnatic), *huzări* (a trage chiuulul), *ieporniță* (fată cu breton), *iucmăn* (copil neastâmpărat), *jabrac* (mic, mărunț; derbedeu), *jigodie* (urâciune, netrebnic), *lehăi* (a vorbi mult și fără rost, [prin sensuri și corp sonor, admirabilă definire a discursului politicianist la români! – n.n.], *mahăr* (șef mare, barosan), *modoro* (tăcut, mutălău), *moglan* (peiorativ, leneș), *nemușug* (neam, rude), *obrăzar* (mască), *pălicar* (om de nimic), *pontui* (a înțepa cu vorba), *pollogar* (om de nimic), *prepălog* (pripășit), *pulăi* (a lucra superficial), *puțui* (a se găti ca de sărbătoare, a curăța), *rapalică* (haină veche), *sarapanie* (calică, fată nevoiașă), *slugoi* (om cu mentalitatea de slugă), *tarșag* (glumă), *telegău* (om încet în mișcări și greoi la minte), *trușnic* (om scund și îndesat), *țobec* (venetic, străin), *țocăi* (a săruta), *urzicar* (copil din flori), *zăhăi* (a deranja pe cineva).

Vasile I. Schipor

Florin Manolescu, *Enciclopedia exilului literar românesc. 1945–1989. Scriitori, reviste, instituții, organizații*, București, Editura Compania, 2003, 800 p.

Între lucrările apărute în acest an pe piața cărții din România, prin tematică și profil se distinge și acest volum masiv semnat de Florin Manolescu.

Florin Manolescu s-a născut în București, la 11 ianuarie 1943. După studii de filologie română și germană la Universitatea din București (1963–1968), face carieră universitară la Facultatea de Litere din Capitală. Din 1995 este profesor la Seminarul de Romanistică al Universității Ruhr din Bochum – Germania. Florin Manolescu publică *Poezia criticilor*, București, Editura Eminescu, 1971 (lucrare distinsă cu Premiul Uniunii Scriitorilor), *Literatura S.F.*, București, Editura Univers, 1980, *Caragiale și Caragiale. Jocuri cu mai multe strategii*, București, Editura Cartea Românească, 1983; ediția a II-a, Editura Humanitas, 2002, *Litere în tranziție*, București, Editura Cartea Românească, 1998, *Misterul camerei închise. Nouă povestiri incredibile*, București, Editura Humanitas, 2002. Este autor (selecție, introducere, cronologie, note bibliografice) al antologiei *The Phantom Church and Other Stories from Romania*, University of Pittsburgh Press, 1996. Traduce volumul de studii de imagologie româno-germană al lui Klaus Heitmann *Oglinzi paralele*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996. Colaborează cu articole de sinteză la realizarea unor proiecte de istorie

literară: *Dicționar de literatură română*, București, Editura Univers, 1979 și *Dicționarul scriitorilor români*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1995. De-a lungul a peste trei decenii este cronicar literar cu rubrică permanentă la diverse publicații: „Amfiteatru” (1967–1968), „România literară” (1969), „Argeș” (1969–1971), „Flacăra” (1976–1977), „Contemporanul” (1982–1983) și „Luceafărul” (1990–1993).

Dincolo de istoria literară românească, domeniul său predilect, Florin Manolescu se afirmă ca „riguros mănuit al uneltelor critice” în domenii diverse: teoria genurilor și speciilor literare, teoria culturii, „literatura trivială”, imaginarul și imagologia, precum și ca prozator de talent.

Enciclopedia exilului literar românesc. 1945–1989. Scriitori, reviste, instituții, organizații reprezintă „rodul muncii sale din ultimii ani, care ne oferă imaginea complexă și pasionantă a exilului literar românesc. Exilul – un continent vital, smuls din istorie, marcat de politică, sfâșiat de cultură. Personaje și opere, instituții și publicații care întregesc tabloul marilor pierderi pentru țară, devenite adesea câștiguri. Exilul literar – supraviețuire și creație, dar și câmpul de luptă al onoarei împotriva injustiției și a minciunii, imensa energie a memoriei, legătura indestructibilă cu simțirea română” (p. 5).

Enciclopedia exilului literar românesc este o întreprindere temerară și necesară pentru cultura noastră, aflată într-un proces firesc de recuperare a dimensiunilor sale abandonate în partea a doua a veacului trecut. Realizarea unui lexicon al literaturii exilului românesc nu a fost posibilă înainte de 1990. Câteva inițiative privind realizarea unui asemenea instrument de lucru au existat însă. Biblioteca Română din Freiburg difuzează, în 1951, un proiect de întocmire a unui *Lexicon românesc*. Scriitorii Nicolae Petra și Horia Tănăsescu, stabiliți în Mexic, lansează, în februarie 1960, un proiect particular intitulat *Enciclopedia contribuției românești la cultura universală*.

Academia Româno-Americană de Arte și Științe realizează cea dintâi enciclopedie a românilor din exil, cu ajutorul unei echipe de aproximativ 50 de autori. Enciclopedia proiectată în S.U.A. în 1985 se finalizează prin două variante. *Antologia personalităților culturale românești din exil*, realizată la San Diego, în 1990, sub egida Institutului Român de Cercetări Istорice din California se află încă în forma sa dactilografiată. Aceasta este completată cu un volum intitulat *Antologia asociațiilor culturale românești din exil*. A doua variantă, *Români în știință și cultura occidentală*, realizată la Davis, sub egida Academiei Româno-Americane s-a tipărit în 1990. Deși din amândouă lipsesc autori importanți (Nicolae Balotă, Ilie Constantin, Ben Corlaci, Grigore Cugler, Petru Dumitriu, Matilda Ghyska, E. Lozovan, Gabriela Melinescu, Bujor Nedelcovici, I. Negoiescu, Oana Orlea, Dumitru Țepeneag ș.a.), aceste lucrări reprezintă singurele surse capabile să ofere utilizatorului interesat o imagine de ansamblu asupra literaturii românești din exil.

În raport cu lucrările enciclopedice realizate în S.U.A., *Enciclopedia exilului literar românesc. 1945–1989. Scriitori, reviste, instituții, organizații* este mai cuprinzătoare (include, pe lângă scriitori, principalele reviste și instituții literare ale exilului românesc: edituri, biblioteci, fundații) și, totodată, mai restrânsă (nu-și propune să inventarieze toate activitățile artistice, religioase, științifice sau politice ale românilor din străinătate). Fac excepție unele personalități (Regele Mihai I de România), instituții (Biserica Ortodoxă Română din Paris) și realități românești (Fondul Național Român) care în perioada postbelică au influențat în mod deosebit activitatea culturală a românilor din exil.

Fișele cuprinse în lexiconul elaborat de Florin Manolescu sunt consacrate prezentării scriitorilor, revistelor, instituțiilor literare și culturale românești afirmate în exil după anul 1945, urmărind să ofere date și informații cuprinzătoare pentru elaborarea în viitor a unei istorii a exilului literar românesc. Fișele consacrate scriitorilor cuprind principalele date biografice, o prezentare descriptivă a operei și a carierei literare, precum și o bibliografie. Criteriul esențial de evaluare este amploarea operei realizate în exil și importanța scriitorilor, în relație directă cu modul general de acceptare a acestora la un moment dat. În prezentarea biografiei diverselor categorii de scriitori care au ales calea exilului, accentul cade pe elementele care au provocat opțiunea, pe modul și pe momentul în care aceasta s-a produs, pe meseriile ori profesiile practicate și pe distincțiile sau premiile obținute în exil.

Enciclopedia exilului literar românesc elaborată de Florin Manolescu inventariază și scriitori cu o fișă biografică lacunară. Autorul, cum singur mărturisește, „nu-și face iluzii în legătură cu idealul obiectivității depline”, care guvernează, de regulă, lucrările de acest tip. În prezentarea operei

scriitorilor inventariați, Florin Manolescu ia în considerare atât volumele publicate în limba română, cât și cele traduse sau scrise direct într-o limbă străină, oferă informații referitoare la forma de realizare (tipărire, dactilografiere, facsimilare) și tiraj. Judecățile despre oameni și opiniile critice referitoare la opere nu aparțin autorului, ci aparțin criticilor și istoricilor din exil și din România. „Vocea” acestuia este prezentă în felul în care a selectat citatele și în dimensiunea fiecărui articol.

În *Enciclopedia exilului literar românesc*, Florin Manolescu introduce și scriitorii evrei născuți în România și plecați într-o altă țară, dar nu și germani, unguri ori scriitorii de altă naționalitate. Motivul principal al opțiunii sale este că scriitorii evrei reținuți în lexicon s-au manifestat, și după ce au fost siliți să-și părăsească patria, în limba română. Această motivație este în legătură directă cu dificultatea și riscurile întreprinderii în sine: „a scrie despre literatura și despre scriitorii exilului este echivalent cu a încerca să te deplasezi pe un teren al nisipurilor mișcătoare”. Pentru că principalul obiect de studiu al acestui lexicon îl reprezintă „un scriitor care este aproape întotdeauna bilingv sau chiar plurilingv”, „o istorie sau un dicționar al exilului literar devine, prin forța lucrurilor, o construcție cu geometrie variabilă” (p. 18).

Construcția temerară a profesorului Florin Manolescu are în sumar: *Introducere*, p. 7–19; *Bibliografie*, p. 20–23; *Notă asupra ediției*, p. 24 – 27; *Simboluri și prescurtări*, p. 28; *Enciclopedia A–Z*, p. 29–722; *Indice de nume*, p. 723–799. *Enciclopedia exilului literar românesc* reproduce fotografii și imagini utile referitoare la cărți și publicații de care autorul și editura au dispus la 31 ianuarie 2003, în timp ce datele și informațiile referitoare la persoane, publicații și instituții sunt actualizate până la 31 decembrie 2002.

Prezența bucovinenilor și a exilului literar bucovinean în *Enciclopedia exilului literar românesc. 1945–1989. Scriitori, reviste, instituții, organizații*, elaborată de profesorul Florin Manolescu, merită o cercetare aparte. După 14 ani de exercițiu al dreptului de liberă exprimare, de preocupări și realizări notabile în literatura și cultura Bucovinei, o dezbatere aplicată despre exilul bucovinean, recuperarea acestuia și prezența noastră în fluxul principal internațional ar fi necesară. Beneficiul în planul cunoașterii, al consolidării unei societăți civile deschise și al sporirii imaginii Bucovinei – ultragiată profund prin comunizare și ștergerea memoriei sale culturale de esență europeană –, în plan mai larg, ar fi doar câteva dintre câștigurile posibile. Prezența bucovinenilor în viața exilului literar, așa cum o consemnează, parțial, profesorul Florin Manolescu, oferă cercetării științifice din provincie orizonturi noi: – Vianor Bendescu, profesor în Bucovina, traducător, publicist, mesager al culturii românești în Germania (menționat de câteva ori doar pentru colaborări la revista „Drum” cu articole consacrate lui Traian Brăileanu, nr. 1, 1965, Mircea Streinul, nr. 4, 1975, Vasile Posteuca, nr. 1–2, 1973); – Paul Celan, poet cu reputație europeană și traducător, p. 142–147; – Petru Iroaie, folclorist și istoric literar, p. 422; – Claudiu Isopescu, istoric literar și traducător, mesager al literaturii românești în Italia, p. 422–423; – Norman Manea, prozator și eseist, p. 480–483; – Grigore Nandriș, profesor universitar, lingvist, eseist și traducător, p. 517–520; – Vasile Posteuca, poet, prozator, jurnalist, p. 580–583; – Marin Tarangul, poet și eseist, fiul inginerului bucovinean Erast Tarangul (stabilit după război la Sibiu), strănepot al preotului Constantin Tarangul din Volovăț, p. 656–657.

Vasile I. Schipor

Doina M. Teris, *O sută de ani în Bucovina. Cronică de familie*, Cluj-Napoca, Editura Mediamira, 2003, 166 p.

Doina-Margareta Onica (cu pseudonimul Doina M. Teris), autoarea cărții pe care o prezentăm și despre care se cunosc puține lucruri în Bucovina, se naște la 19 iulie 1945, în refugiul părinților săi, la Pitești. Tatăl său, judecătorul Nicolae Cilievici (1912–1988), este originar din Ceahor-Cernăuți, fiul unor țărani români înstăriți: Pantelimon Cilievici (1886–1974) și Margareta, născută Chmara (1892–1963). După studii la Liceul „Aron Pumnul”, acesta urmează cursurile Facultății de Drept de la Universitatea din Cernăuți. În 1942 este concentrat și participă cu Regimentul

II Roșiori la operațiunile militare de pe frontul din Răsărit, luptând în cadrul Diviziei a 7-a Cavalerie până la Cotul Donului. În februarie 1943 este demobilizat și decorat cu Medalia „Coroana României” cu spade și panglică de Virtute Militară în gradul de Cavalier. Mama sa, Anne-Marie (1918–1997), este fiica lui Peter Tomaschek (1882–1940), profesor legendar la Siret, cercetător pasionat al folclorului, literaturii și istoriei noastre, umanist preocupat de „etica viitorului” și instaurarea „păcii mondiale”, distins cu Premiul Academiei Române și candidat din partea Parlamentului României la Premiul Nobel pentru Pace, în repetate rânduri, în anii '30 din veacul trecut.

Doina-Margareta Cilievici își petrece copilăria în Siret, vechi târg moldovenesc, capitală a Moldovei o vreme, „un mic rai european”, într-un univers guvernat de vechi ritualuri, tradiții și obiceiuri românești și germane, ortodoxe și catolice. În casa părintească și în preajma bunicilor stabiliți după război la Siret și trăind aici cu nostalgia după Ceahor și gospodăria lăsată acolo, în pofida unor vremuri grele, o fascinează povestirile, țesutul pânzei și confecționarea costumelor naționale, sărbătorile de Crăciun și de Paști, hramul de la Cacica, hramul de la Mihăileni, clăcile de desfăcat porumb, ajunul Sfântului Nicolae, Ignatul, spectacolul anotimpurilor, ca sărbătoare mirifică în paradisul grădinii din preajma casei, cu vișini și maci roșii. La Siret, își face studiile primare, gimnaziale și liceale (1952–1963) ca elevă eminentă. „Fire conștiincioasă și supusă”, „fără pasiuni și fără revolte”, ea se bucură în acești ani de o educație riguroasă în familie și se formează în „lumea paralelă” guvernată de mitologia și simbolurile comuniste, asemenea atâtor copii și tineri dotați din România, care izbutesc să se afirme, totuși, în „simbioza precară” a lumilor paralele impuse în această parte a Europei de un experiment ideologic nefericit.

După obținerea bacalaureatului (1963), Doina-Margareta Cilievici urmează cursurile Facultății de Chimie a Universității București, Secția Biochimie, absolvindu-le în 1968 cu media 10, ca șefă de promoție. După absolvirea facultății, lucrează ca cercetător științific la Institutul de Biochimie al Academiei Române, în cadrul Laboratorului de Imunochimie (1968–1973) și la Institutul „Victor Babeș” al Academiei de Științe Medicale, Departamentul de Imunologie (1973–1984). În 1976 obține titlul științific de „doctor în chimie” la Institutul de Științe Biologice din București cu teza *Natura imunochimică a interacțiunii antigen-anticorp. Studiul modificărilor conformaționale ale imunoglobulinelor prin determinarea susceptibilității lor la proteoliză*. Sub egida Comisiei Naționale de Imunologie, ține cursuri postuniversitare de imunochimie (1973–1983).

Activitatea sa științifică din această perioadă este consacrată în mod special problemelor de imunochimie: – caracterizarea eterogenității electroforetice și isoelectrice a imunoglobulinelor, îndeosebi a lanțurilor lor ușoare, a modificărilor conformaționale induse în anticorpi de către antigene; – demonstrarea faptului că resorbția și persistența în circulație a preparatelor comerciale de imunoglobuline folosite în scop profilactic este dependentă de metoda de preparare; – structura antigenică a proteinelor plasmactice polimerizate cu glutaraldehidă și relevanța modificărilor produse pentru formarea autoanticorpilor atât în condiții patologice cât și în catabolismul normal al proteinelor; – studierea fenomenelor autoimune legate de folosirea vaccinului streptococic la animale de experiență; – analiza receptorilor specifici pentru albumina polimerizată de pe membrana celulei hepatice; – validarea testelor pentru detectarea anticorpilor antialbumină în serul pacienților cu boli hepatice (aceasta din urmă, în domeniul procedeelelor analitice).

Din 1984 Doina-Margareta Cilievici, căsătorită Onica, se stabilește în Suedia, dedicându-se studiilor de chimie clinică. Aici este chimist la Departamentul de Chimie Clinică al Spitalului Södersjukhuset din Stockholm, responsabil al Secției de Proteine (din 1984) și al Secției de Coagulare (din 1992). Din 1996, păstrând aceleași funcții, activează în cadrul Departamentului de Chimie Clinică al Spitalului din Huddinge. În Suedia, Doina-Margareta Onica dezvoltă o metodă nouă pentru separarea izoenzimelor fosfatazei alcaline, caracterizează aceste izoenzyme în diferite stări patologice și studiază producerea locală a imunoglobulinelor din țesutul sinovial la pacienții cu boala reumatoidă.

Cercetător de excepție în biochimie, Doina-Margareta Onica publică, în perioada 1968–1994, un număr de 46 de lucrări științifice în periodice de prestigiu din fluxul internațional principal al domeniului. În colaborare cu I. Boroș, I. Morau, E. Păunescu și A. Sulică, Doina-Margareta Onica realizează *Dicționarul de imunologie*, tipărit la București, în 1981, sub egida Editurii Științifice și Enciclopedice.

După moartea mamei sale (1997), Doina-Margareta Onica se documentează temeinic pentru realizarea unei *Cronici de familie*, fiind sprijinită, mai ales în problemele de istorie contemporană, de soțul său, Ștefan Pop, originar din Transilvania. Spirit „cotropit de mai multe lumi” și înțelegând călătoria ca pe „un profund act de pace”, pentru recuperarea memoriei culturale a neamului său, întreprinde călătorii în Boemia (locul de origine al bunicilor și străbunicilor dinspre mamă), Italia și Lemberg (unde bunicul său, profesorul Tomaschek, a fost combatant în Primul Război Mondial în cadrul trupelor sanitare austriece), la Ceahor și Cernăuți (locul de naștere și de formare a tatălui), Siret și Berlin. Cercetătorul-călător spre rădăcinile memoriei sale culturale investighează locuri, case vechi, urme ale trecutului care îi trezesc multe semne de întrebare privind etologia umană, se întristează de indiferența autorităților față de istoria locurilor, sănătatea oamenilor și mediu, este îngrijorată de soarta pădurilor din România, cercetează cărți, documente, note și însemnări de familie, interoghează contexte, corespundează cu rudele apropiate.

Sub pseudonimul Doina M. Teris, Doina-Margareta Onica publică recent *O sută de ani în Bucovina. Cronică de familie*. Dedicată părinților și fiului său Alexandru, cartea are în structura sa capitolele: I. *Peter*, p. 7–65; II. *Nicolae*, p. 67–120; III. *Anne Marie*, p. 121–136. Acestea sunt urmate de câteva hărți (*Harta Bucovinei*, cu precizarea localităților legate de viața familiei și *Europa Centrală și de Est*, cu localitățile principale care au jucat un rol în viața familiei), *Nota autorului*, p. 143–157; *Izvoare*, p. 158–160; *Lista lucrărilor lui Peter Tomaschek*, p. 161–163 și *Mulțumiri*, p. 164–165. Fiecare capitol este însoțit, ca discurs complementar, de un valoros corp iconografic.

În *Cronică de familie*, Doina-Margareta Onica creează o „istorie de valori” în „structuri acceptabile”, cum recomandă George Călinescu în *Principii de estetică*. Fluxul memoriei, funcționând printr-un remarcabil „joc al timpurilor” (suveran, prezentul alternează cu imperfectul, mai rar cu perfectul compus), planurile narațiunii, evocarea caldă, inserția documentului (excerpte din lucrări diverse, scrisori, note din periodice, date consemnate de istoria orală a locurilor, versuri) elaborează secvențe/prim-planuri încărcate de viață, de autenticitate. Secvențele memorabile (Peter în peșta la Pfrumberg, pacea spontană de o zi de pe frontul din Galiția, bătălia sângeroasă, apocaliptică de la Cortina d’Ampezzo, repatrierea germanilor bucovineni, bătălia de la Cotul Donului, refugii în Muntenia, anotimpurile copilăriei de la Siret, drama judecătorelui Nicolae Cilievici în anii de stalinizare a României, moartea mamei) evidențiază virtuți narative, un lirism delicat, o tehnică modernă de construcție, grijă pentru detaliul revelator, viziune auctorială, ingeniozitate și rafinament stilistic. Astfel, traversând mereu granițe ale timpului și istoriei, „istoria celor mici” este în relație, de cele mai multe ori tensionată, cu istoria umanității dintr-un „secol violent”. Prin personajele *Cronicii* (între care autoarea este succesiv, într-o jumătate de secol, narator, martor și personaj-cheie) ni se relevă sensibilitatea unor epoci istorice diverse, un stil de viață care refuză constant agresivitatea și uniformizarea, o cuceritoare „cumințenie a pământului”, toate amenințate, ultragiate, dar salvându-se miraculos prin resorturile intime create de un model cultural durabil, guvernat de valori și virtuți: credința în Dumnezeu, dragostea, adevărul și binele, libertatea omului de a se exprima pe sine, umanismul profund, omenia așezată deasupra oricărei politici, toleranța, generozitatea, echilibrul, încrederea în sine și în semeni, răbdarea și fidelitatea.

Prin *Cronică de familie*, destinată mai cu seamă descendenților direcți, genul nu mai este exclusiv apanajul părții bărbățești. Și propensiunea feminină pentru memorialistică începe cu evocarea unui strămoș (Peter), ca „prim mesaj generos”, merit a întreține legătura neîntreruptă între individ, familie și neam. Pentru „eul fondator de veridicitate”, „magister al timpului pierdut” și, deopotrivă, „demnitar al timpului regăsit” (Philippe Ariès și Georges Duby), cronica de familie reprezintă o necesitate. Ca și Peter Tomaschek, autorul unui *Familienbuch*, Doina-Margareta Onica „reunește trecutul și prezentul pentru a se cunoaște și a se recunoaște întru acestea”. Pentru amândoi, „cronologia întreruptă și neconținut distrusă este prețul care trebuie plătit pentru cunoașterea eului intim”. Cunoașterea și recunoașterea, dincolo de „arheologia literară” a spațiului privat, reprezintă rațiunea de a fi a eului profund, atent la „duratele adânci” și instaurând noi limite ale teritoriului individual. Imaginarul intimității și al eului, locurile simbolice (salonul, ca loc al „marilor traversări spectaculare”, biblioteca, grădina casei, ca „paradis al simțurilor” și loc fragil al unci „sărbători nesfârșite”, orașul), „grupurile de convivialitate” cu rosturile lor în „gramatica legăturilor de rudenic”.

gestionarea „patrimoniului simbolic”, ceremoniile și ritualurile ilustrează formele de manifestare și de perpetuare a conștiinței genealogice și, totodată, destinul dramatic al unor familii din Bucovina veacului trecut.

La sfârșitul „peregrinării de familie” printre „ruinele a două imperii”, cercetătorul-călător spre rădăcinile memoriei sale culturale notează: „Mă încercă melancolia și mă simt vulnerabilă, temătoare, trecând peste frontiere vizibile și invizibile, suportându-mi propria singurătate, care a devenit ceva mai bogată ca la început, mai nuanțată, mai nostalgică ...

Aș fi putut intitula cronică drept *Cartea granițelor*. Personajele mele au depășit mereu granițe, cu voie sau fără voie. Fiecare gând nou este o graniță pe care trebuie să o treci, fiecare gând vechi este o graniță pe care o lași în urmă ...

Poate că alte generații vor vibra și ele la trecerea granițelor istoriei și ale timpului. Ar putea rândurile mele să le ajute în vreun fel? [...]

Azi lumea se confruntă cu tendința de globalizare în care granițele fizice își micșorează importanța. Fenomenul a existat în diverse forme și în alte epoci. Habsburgii colonizatori l-au încercat prin administrație și propagarea acțiunilor culturale. Comunismul a încercat o uniformizare a individului prin strivire, lansând ideea utopică a creării unei societăți perfecte cu un Om Nou. Și știm cum a mers. În zilele noastre ne domină posibilitatea de comunicare fără margini și o globalizare economică ale cărei consecințe încă nu le cunoaștem” (p. 157).

În istoria culturii din Bucovina, cartea Doinei-Margareta Onica *O sută de ani în Bucovina. Cronică de familie* reprezintă, prin acest dintâi volum, o contribuție valoroasă, realizată în spiritul programului generos formulat în 1912 de Sever Zotta: „mărirea în cercurile largi ale societății românești, dincoace și dincolo de hotarele ei politice, a interesului pentru istoria, viața și viitorul familiilor”.

Vasile I. Schipor

„Codrul Cosminului”, serie nouă, nr. 6–7 (16–17), 2000–2001, Suceava, Fundația Culturală a Bucovinei, 2003.

În anul 2003, Fundația Culturală a Bucovinei a editat nr. 6–7 (16–17)/2003 al publicației „Codrul Cosminului”, serie nouă, apărută în colecția „Analele Științifice de Istorie” a Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava. Cuprinsul acestei publicații are următoarele rubrici: *Studii, Note și comunicări, Documente, Viața culturală în Bucovina, Cronică, Dialog intim cu cărțile, Recenzii, Memento, Scrisori de la cititori*. La finalul volumului este prezentată o listă cu *Abrevieri* ale periodicelor și izvoarelor documentare și un *Index de nume și localități*.

În cadrul rubricilor *Studii* și *Note și comentarii* sunt grupate contribuții istorice cu o tematică diversă. Rezultatele cercetărilor arheologice efectuate pe raza județului Suceava au fost valorificate într-o serie de studii semnate de Sorin Ignătescu (*Locuirea liniar-ceramică de la Șcheia-Siliște, județul Suceava*), Nicolae Ursulescu, Dumitru Boghian (*Influences méridionales dans la phase de la civilisation précucuteni*), Sergiu Haimovici (*Problema unui caz: studiul faunei din groapa 25 a sitului precucutenian de la Târgu-Frumos, prin perspectiva metodologiei arheozoologice*), Dumitru D. Boghian (*Omul eneolitic și mediul geografic în bazinul Bahluului*), Dumitru D. Boghian, Bogdan Petru Niculică, Ilie Cojocaru, Petrea Pavel (*Câteva considerații privind unele topoare de aramă eneolitice*), Bogdan Niculică, Sergiu Ignătescu (*Recunoașteri arheologice în Podișul Sucevei*). Dan Fărtăș prezintă, în studiul *Restaurarea unui grup de statuete zoomorfe de la Mihoveni – județul Suceava*, etapele și modalitățile de restaurare a unui grup de statuete zoomorfe (bovidee), descoperite la Mihoveni, județul Suceava, aparținând culturii Cucuteni, faza B. Este interesant de consemnat concluzia autorului, care afirmă că „la Sesiunea Națională de Rapoarte Arheologice de la Deva, din anul 2000, piesele de la Mihoveni au fost apreciate ca fiind de o valoare excepțională, fiind declarate, la sesiunea Preistorie, drept descoperirea anului 1999” (p. 52). Despre alte descoperiri arheologice

făcute pe teritoriul județului Suceava scrie și Bogdan Niculică în studiul *Topoare de piatră aparținând epocii bronzului descoperite pe teritoriul județului Suceava*. Aceste descoperiri sunt importante mai ales din perspectiva ideii că „dintre epocile istorice care se află tot mai mult în atenția specialiștilor, în partea de nord a Moldovei, cea a bronzului se remarcă prin lipsa studierii metodice a unor situri care să poată răspunde necesității clarificării unor probleme legate de stratigrafia verticală sau orizontală și lămurirea situației culturale, cel puțin pentru primele sale două etape” (p. 67). Piese arheologice prezentate de Bogdan Niculică, descoperite întâmplător, au fost „recuperate și adunate, de-a lungul anilor, de la diverși localnici, iubitori ai trecutului istoric al locurilor natale” (p. 67). Acestea fac parte din următoarele colecții: particulare (Colecția Toader Hrib – Arbore, Colecția Vasile Boca – Botoșana, Colecția Vasile Butnar – Todirești, Colecția Ioan Iețcu – Suceava, Colecția Vasile Atănăsoaie – Suceava, Colecția Teodor Ignătescu – Suceava), școlare (Colecția Școlii Generale Plăvălari, comuna Udești, Colecția Școlii Generale Udești), colecțiile Muzeului Național al Bucovinei. O analiză istoriografică întreprinsă de Monica Gogu asupra lucrărilor istorice ale lui A. D. Xenopol, N. Iorga, C. C. Giurescu și Gh. Brătianu scote în evidență *Reflectarea descoperirilor arheologice în primele lucrări de sinteză a istoriei românilor ale lui A. D. Xenopol, N. Iorga, C. C. Giurescu și Gh. Brătianu*. Autoarea demonstrează faptul că cercetarea arheologică are o lungă tradiție în România, istoricii menționați folosind, în scrierile lor, descoperirile arheologice pentru a susține anumite ipoteze și a lămuri unele aspecte obscure din istoria românilor.

Analiza habitatelor rurale din Subcarpații Tazlăului, „areal de atractivitate umană”, în perioada secolelor al XIV-lea – al XVIII-lea, perioadă sugestivă pentru „apariția și dezvoltarea caracteristicilor de bază ale viitoarelor situri rurale” (p. 183) este efectuată de Simona Pietraru în studiul *Așezări rurale din Subcarpații Tazlăului în secolele XIV–XVIII*.

O incursiune în politica economică a Țării Moldovei în perioada medievală, raportată la obligațiile fiscale prelevate din produsele păștoriești (unt, seu, piei) este realizată de către Mihai Lazăr în studiul *Aspecte ale fiscalității din Țara Moldovei. Prelevări fiscale din unele produse păștoriești*. Același autor introduce în circuitul istoriografic *Un aspect mai puțin cunoscut privitor la regimul fiscal al robilor în Moldova medievală*.

La rubrica *Studii* a publicației „Codrul Cosminului” semnează și Arcadie M. Bodale (*Contribuții la istoria domeniului Mănăstirii Putna de la constituirea sa până la reformele lui Constantin Mavrocordat (1466–1742)*). I. *Căi de constituire și dezvoltare a domeniului putnean*. II. *Caracterul daniilor funciare și în bani făcute Mănăstirii Putna*. III. *Evoluția domeniului putnean între 1466 și 1742* și Vasile M. Demciuc (*Întemeierea Mitropoliei Moldovei – implicații politice și spirituale în context sud-est european, 1401–2001*). Mirela Beguni semnează studiul *Icoana pentru omul modern*, pledând pentru „importanța regăsirii autenticității icoanei și a trăirii creștine” (p. 351).

Unele dintre momentele istorice importante din istoria modernă și contemporană a României, cu referiri și la spațiul bucovinean, au fost evocate de Palaghia Radion (*Opțiuni românești de „alianță” în timpul războiului ruso-turc, 1806–1812*), Ilie Luceac (*Contribuția bucovineanului Constantin Hurmuzaki la constituirea și consolidarea statului român modern*), Dinu Balan (*Unitatea națională românească în viziunea generației pașoptiste*), Dumitru Vitcu (*Episodul „Darnița” în epopeea întregirii naționale. O reevaluare*), Nichita Adâniloiaie (*Suferințele dornenilor în primul război mondial*), Mihai-Aurelian Căruntu (*Preliminarii ale celui de al doilea război mondial*), Radu Florin Bruja (*Straja Țării – organizare și obiectiv și Doctrina și programul Frontului Renașterii Naționale*), Vlad Gafița (*Problema cametei în județul Câmpulung (1930–1932) – pretext pentru agitații antisemite ale partidelor de extremă dreapta*).

Alte aspecte din trecutul istoric al Bucovinei sunt tratate de Mircea Ignat (*Raportarea la trecut în mentalitatea locuitorilor Sucevei la începutul epocii moderne*), Constantin Șerban (*Știri despre Bucovina în opera istorică a lui Gabriel Honore Riquetti, conte de Mirabeau*), Harieta Mareci („*Europeanism*” și „*regionalism*” – debutul unei polemici între „*Ideea europeană*” și „*Junimea literară*”).

Emil Satco introduce în circuitul istoriografic *O teză de doctorat din anul 1945, de mare interes*. Este vorba despre lucrarea profesorului universitar George Nimigeanu, *Hufulii din Bucovina. Studiu anthropogeografic și etnografic*, aflată la Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera” din Suceava.

Emil Satco s-a oprit asupra acestei lucrări „pentru a atrage atenția asupra valorii sale, din păcate necunoscută, de către unii cercetători interesați de acest subiect, mereu actual” (p. 364).

Câteva considerații cu privire la opera istorică manuscrisă a lui Teodor Balan sunt prezentate de Harieta Mareci. Autoarea încearcă să repună în circuitul interpretărilor istoriografice câteva manuscrise ale istoricului bucovinean care tratează probleme de istorie medievală și modernă, referitoare la Moldova și Bucovina. În concluzie, Harieta Mareci remarcă faptul că fiecare demers al lui Teodor Balan este „o verigă într-o construcție ce se cere reconsiderată. [...] readucerea scrierilor lui Teodor Balan în actualitate nu e doar o preocupare minoră [...] ci un fel de a mărturisii permanența unor idei” (p. 310).

O parte dintre studiile publicate în revista „Codrul Cosminului” prezintă date referitoare la unele dintre minoritățile din Bucovina istorică. Despre armeni scrie Mirela-Ana Voicu, în studiul *Considerații privind evoluția comunității armenice din Bucovina în secolul al XIX-lea*. Florin Pintescu prezintă câteva *Date statistice relative la populația germană din județul Rădăuți în perioada interbelică*. Pe baza unor documente de arhivă și informații culese din lucrările de specialitate, autorul analizează situația acestei comunități în județul Rădăuți, prin prezentarea unor situații statistice. Pe baza acestora Fl. Pintescu a formulat câteva concluzii: „până în jurul anului 1930, populația germană din Bucovina a fost bine reprezentată la nivelul funcționarilor publici din primării și prefectură, neputându-se sesiza la acest nivel practicarea unei politici de asimilare din partea statului român” (p. 126); „toate funcțiile de la primăriile aflate în localitățile populate în totalitate de germani (Tereblecea-nouă, Bădeuți-noui, Frătăuți pe Suceava, Gura-Putnei, Satul-mare nou și Voevodeasa) reveneau numai germanilor” (p. 127). Fl. Pintescu prezintă și câteva date referitoare la viața culturală a acestei comunități, pe baza unei statistici din anul 1923. În concluzie, autorul arată: „comunitatea germană din județul Rădăuți a avut merite fundamentale în dezvoltarea economică, socială și culturală a acestei regiuni. În perioada interbelică ea a participat, cu aceeași proverbială hărmic și seriozitate, la toate activitățile socio-economice și culturale impuse de administrația românească” (p. 128). Despre *Strămutarea germanilor sud-bucovineni și impactul asupra societății românești* scrie Ștefan Purici, care prezintă contextul politic și modalitățile de strămutare a etnicilor germani. „Dacă la nivelul relațiilor interumane – concluzionează autorul – societatea românească a resimțit o mare pierdere în urma transplantării concetățenilor germani, la fel de grave au fost și consecințele de ordin economic și social ale emigrării [...]”. Însă orice decizie politică sau administrativă adoptată de guvern nu a putut suplini eliminarea unui element etnic care a fost unul dintre pilonii economiei bucovinene, un factor de civilizație și un mod de amortizare a unor potențiale tensiuni sociale sau interetnice din această parte a țării” (p. 298–299).

Bucovina și mitul habsburgic sunt aduse în discuție de Mihai Iacobescu. Pornind de la ideea că mitul habsburgic este formulat „sub o multitudine de variante, nu numai pentru Bucovina, ci și pentru întreg spațiul Europei Centrale” autorul afirmă că acesta „aduce în atenția contemporanilor «o realitate a Imperiului habsburgic idealizată azi, ca simbolizând armonia dintre popoare diferite», un fel de «paradis transnațional», cu un potențial multicultural și multilingvistic benefic” (p. 190). Analizând dezbaterile unor istorici, politologi sau etnologi referitoare la problemele Bucovinei, unii dintre ei adepți ai mitului habsburgic, istoricul sucevean demonstrează, fără a ignora efectele pozitive ale dezvoltării Bucovinei în cadrul Imperiului Habsburgic, „[...] falsitatea și inoportunitatea mitului habsburgic, deci a politicii imperiale austriece în integralitatea sa” (p. 192).

La rubrica *Studii* a publicației „Codrul Cosminului” merită a fi amintită și contribuția lui Ștefan Purici care prezintă *Elitele sociale din Bucovina (sfârșitul secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea)*. Analizând structura societății bucovinene după anexarea provinciei de către austrieci, autorul constată faptul că „noua ordine imperială, instaurată în Bucovina după 1775, a determinat un amplu proces de eterogenizare a clasei nobiliare, proces ce se va finaliza o dată cu apunerea Monarhiei Habsburgice” (p. 203). Pentru a întări aceste concluzii, la sfârșitul studiului este prezentat un tabel, cu *Familii de bucovineni cărora li s-a recunoscut/atribuit titlul de nobil (până la 15 februarie 1875)*, alături de un grafic ce prezintă *Evoluția numărului de familii bucovinene, cărora li s-a confirmat sau atribuit titluri nobiliare austriece* (p. 204–212).

Rubrica *Viața culturală în Bucovina* prezintă studii legate de evoluția vieții muzicale bucovinene (Alis Niculică, *Aspecte ale vieții muzicale din Bucovina, 1775–1918*), personalități

bucovinene (Petru Rușindilar, *Un eminent jurist, om politic și de cultură – dr. Aurel Morariu*; Nichita Adăniloie, *Un ilustru revizor școlar sucevean: Serafim Ionescu*). La această rubrică semnează și Petru Bejenariu, *Contribuții ale Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina la mișcarea de emancipare națională*, Ion Cozmei, *Preliminarii la un posibil demers comparatist: George Coșbuc și Taras Șevcenko*, Gheorghe Moldoveanu, *Folclor bucovinean – popor ucrainean*. Date despre evoluția universității sucevene sunt prezentate de Gheorghe Giurcă (*Universitatea „Ștefan cel Mare” – competență și profesionalism*).

Introducerea în circuitul istoriografic a unor noi informații istorice este realizată la rubrica *Documente*. Aici, Olimpia Mitric prezintă *Un nou manuscris din Școala de caligrafi și miniaturiști de la mănăstirea Dragomirna (1627)*. Harieta Mareci (*Din arhiva lui Teodor Balan*), preocupată de a descoperi și publica note, articole și studii legate de activitatea istoriografică a lui Teodor Balan aduce în atenția istoricilor o lucrare semnată de acesta, *Gărzile naționale din Bucovina în anul 1848*. *Statutele unor cabinete sătești de lectură, societăți rurale și ale Asociației Corpului Didactic Român, aflate în arhivele din Cernăuți* sunt prezentate de Mihai Iacobescu. Aspecte privind evenimentele politice petrecute în primii ani după unirea Bucovinei cu România sunt relatate de Gavril Irimescu, care prezintă câteva *Scrisori către și de la Iancu Flondor din anii 1918–1924 privind viața politică românească*.

Principalele evenimente științifice găzduite de Universitatea „Ștefan cel Mare” sau la care au participat cadre didactice ale acesteia sunt prezentate la rubrica *Cronică*. Ultimele apariții editoriale referitoare la istoria Bucovinei sunt prezentate în cadrul rubricilor *Dialog intim cu cărțile* și *Recenzii*. La rubrica *Memento*, Mihai Iacobescu evocă personalitatea lui Ionel Dârdală (1916–1994). Activitatea profesorului Vasile Cristian de la Facultatea de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” este prezentată de Harieta Mareci și Mihai Iacobescu, cu prilejul aniversării a 65 de ani de activitate a universitarului ieșean.

Rodica Iașencu

SEMINARUL ȘTIINȚIFIC CU TEMA: *TRĂIREA LOCALĂ A IDENTITĂȚII NAȚIONALE (II)*

În anul 2003, Centrul de Studii „Bucovina” a organizat, în cadrul manifestărilor științifice anuale ale acestuia, seminarul științific cu tema *Trăirea locală a identității naționale*, desfășurat în mai multe etape. Reamintim faptul că prima parte a acestui seminar a avut loc la 1 februarie, la Rădăuți. Cu acest prilej s-a desfășurat o prezentare-dezbateri pe marginea unor cărți și periodice bucovinene: *Mișcarea națională a românilor din Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, Rădăuți, Editura Septentrion a Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, 2002 (autor Marian Olaru), *Ultima ploaie*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2002 (autor Iulian-Iustin Melinte), „Analele Bucovinei”, VII, nr. 1, 2000, periodicul Centrului de Studii „Bucovina”, „Septentrion literar”, revista scriitorilor din Cenăuți, IV, nr. 3–4, 2002. Partea a doua a seminarului științific *Trăirea locală a identității naționale* s-a desfășurat la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, la data de 28 februarie 2003. La această manifestare, care a avut loc sub egida universității sucevene (Facultatea de Istorie și Geografie, Catedra de Istorie), au participat cercetători științifici, cadre didactice, studenți. Prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, prorectorul universității, a prezentat lucrările apărute în colecția *Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii* a Centrului de Studii „Bucovina”, insistând asupra ultimei apariții editoriale – volumul semnat de cercet. șt. dr. Marian Olaru, *Mișcarea națională a românilor din Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*. Vasile I. Schipor a prezentat activitatea Centrului de la înființare până în prezent, iar Marian Olaru a susținut comunicarea *Identitate românească în context european*. Istoricul Ștefan Purici a prezentat periodicul „Analele Bucovinei” (nr. 1, 2000). Partea a treia a seminarului științific *Trăirea locală a identității naționale* s-a desfășurat la 27 martie 2003, la Casa de Cultură din Suceava. Manifestarea a fost organizată de Centrul de Studii „Bucovina” în colaborare cu Complexul Muzeal „Bucovina”, Suceava. A patra parte a seminarului științific *Trăirea locală a identității naționale* s-a organizat la 4 aprilie 2003, la Biblioteca Municipală „Tudor Flondor” din Rădăuți. În cadrul acestei manifestări științifice, la care au participat intelectuali din zonă, D. Vatamaniuc, Membru de Onoare al Academiei Române, directorul Centrului de Studii „Bucovina”, a susținut conferința 2003 – *anul Ciprian Porumbescu în Bucovina*. În programul complementar al reuniunii științifice au fost prezentate cărți și periodice bucovinene: Nicolai Pomohaci, *Din viața unui universitar*, București, Editura Ceres, 2002, „Analele Bucovinei” (VII, nr. 2, 2000), „Septentrion” (XIV, nr. 19–20, 2003).

La 7 noiembrie a fost organizată, la Rădăuți, a cincea parte a acestui seminar. Manifestarea a fost dedicată aniversării a 85 de ani de la unirea Bucovinei cu România, la ea participând intelectuali din zonă. Cu acest prilej, istoricul Ștefan Purici de la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, a prezentat lucrările: *Bucovina în perioada stăpânirii austriece. 1774–1918. Aspecte etnodemografice și confesionale* (autor Constantin Ungureanu) și *Teodor Balan* (autor Harieta Marici), subliniind importanța acestor apariții istoriografice pentru cercetarea trecutului Bucovinei istorice. Cercet. șt. Vasile I. Schipor a susținut comunicarea *Școala sociologică de la București și destinul ei în Bucovina* și a prezentat lucrarea semnată de Valerian Procopciuc, apărută în colecția *Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii*, a Centrului de Studii „Bucovina”, *Sucevița – sat al Obcinilor Bucovinei și gropniță a Movileștilor*. Analizând evoluția școlii sociologice de la București, Vasile I. Schipor a prezentat, în alocuțiunea sa, activitatea profesorului Dimitrie Gusti în „acțiunea pentru cultura poporului”. Urmărind „o nouă și temeinică organizare a satelor, spre întărirea Națiunii și salvarea Statului”, sociologul Gusti a imaginat un „program cultural integral” care să antreneze instituțiile statului în scopul înfăptuirii unor principii culturale: cultura adevărată nu este populară, generală, extensivă, ci este o cultură a poporului, intensivă; la baza oricărei acțiuni culturale trebuie să stea

cunoașterea poporului, care se dobândește prin cercetările monografice ale satului; cultura satului trebuie să fie o „cultură totală”; formarea „conducătorilor firești” ai satelor prin școli țărănești. În intervenția sa, cercet. șt. Vasile I. Schipor a subliniat faptul că, în spiritul școlii monografice de la București a fost stimulat interesul și pentru cercetarea monografică a localităților, satelor sau orașelor bucovinene. În tradiția acestor preocupări se înscrie și lucrarea semnată de Valerian I. Procopciuc, *Sucevița – sat al Obcinilor Bucovinei și gropniță a Movileștilor*, apărută în colecția Centrului de Studii „Bucovina”, *Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii*. Această lucrare, după cum arăta Vasile I. Schipor, este una din „realizările de seamă ale genului. Prin complexitatea și temeinicia investigațiilor, rod al unei munci de peste trei decenii, documentarea solidă și modul său aproape singular de apropiere de universul unei așezări tradiționale, Valerian I. Procopciuc oferă cercetării științifice date și informații dintre cele mai valoroase. În același timp, lucrarea oferă cercetării acestei așezări noi perspective și teme de investigare: istoria și evoluția graiului, etnografie și folclor, demografie etc., concepute din perspectiva etnologiei de urgență, care să privească destinul satului tradițional din Bucovina la întâlnirea sa cu viitorul”.

În cadrul seminarului științific cu tema *Trăirea locală a identității naționale*, organizat, în mai multe etape, de Centrul de Studii „Bucovina”, s-au exprimat diverse puncte de vedere și au fost abordate probleme legate de istoria Bucovinei.

Rodica Iațencu

Die Zeitschrift „Analele Bucovinei“, eine Publikation des Studienzentrums „Bukowina“ der Rumänischen Akademie, mit dem Sitz in Radautz (Bezirk Suceava), veröffentlicht Studien aus allen Gebieten, die die Bukowina betreffen. Es wird den Persönlichkeiten, die einen Beitrag zu den Kenntnissen betreffend die Bukowina geleistet haben, die gebührende Aufmerksamkeit geschenkt. Ebenso den kulturellen, wissenschaftlichen und wirtschaftlichen Institutionen und Stiftungen auch der Presse. Die kirchlichen, zum grössten Teil fürstlichen Einrichtungen, so wie die Monumente der Natur und Probleme der Ökologie werden ebenfalls in Betracht gezogen.

Auch die aktuelle literarische und wissenschaftliche Bewegung durch Rezension der Bukowina gewidmeten Bücher und Zeitschriften wird verfolgt.

Die „Analele Bucovinei“ beabsichtigen die in verschiedenen Jahren durchgeführten Volkszählungen durch Neuveröffentlichungen in die Aktualität zu bringen. Ältere Werke, namentlich deutsche Referenzbücher betreffend die Bukowina werden in Erinnerung gebracht; die meisten dieser Bücher sind nur im Dokumenten – Fond dieser neuer Radautzer Institution zu finden.

Die „Analele Bucovinei“ stehen zur Verfügung des Studienzentrums für die Bukowina der Czernowitzer Universität sowie des Bukowina-Instituts in Augsburg, mit denen das Zentrum in Radautz die besten Verbindungen pflegt. Das Zentrum nimmt auch an gemeinsamen Veranstaltungen und wissenschaftlichen Tagungsteil, die der Bukowina gewidmet sind.

CĂRȚI NOI DESPRE BUCOVINA

- Oltea I. Nistor-Apostolescu, *Din comoara mea de amintiri*, ediție îngrijită, prefață, note de prof. Vasile Precop, Rădăuți, Editura Septentrion, 2003.
- Ion Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina și a rostului ei național-cultural în viața românilor bucovineni*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2003.
- Mihai Iacobescu, *30 de zile în „Siberia”*. În *căutarea Arhivelor Bucovinei*, Iași, Editura Junimea, 2003.
- Mihai Iacobescu, *Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava (1963–2003) – File de istorie*, Suceava, Editura Universității, 2003.
- Valerian I. Procopciuc, *Sucevița – sat al Obcinilor Bucovinei și gropniță a Movileștilor*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2003.
- Nathalie Manceaux, George Cotos, *De la Bucovine à Saint-Tropez. Les cinq vies de George Cotos*, Nisa, Serre Editeur, 2003.
- Vasile Ilica, *Martiri și mărturie din nordul Bucovinei*, Oradea, Editura Imprimeriei de Vest, 2003.

ISSN: 1221 – 9975

Analele Bucovinei, X, 2, p. 359–554, București, 2003